

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

KÖRFEZ KRİZİ BAĞLAMINDA TÜRKİYE’NİN
DIŞ POLİTİKASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. Ömer Osman UMAR

HAZIRLAYAN
İncilay YATMAZ

ELAZIĞ-2018

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

KÖRFEZ KRİZİ BAĞLAMINDA TÜRKİYE’NİN
DIŞ POLİTİKASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. Ömer Osman UMAR

HAZIRLAYAN
İncilay YATMAZ

Jürimiz, 20/08/2018 tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonunda bu yüksek lisans tezini oy birliği / oy çokluğu ile başarılı saymıştır.

Jüri Üyeleri:

1. Prof. Dr. Ömer Osman UMAR
2. Doç. Dr. Savaş SERTEL
3. Dr. Öğr. Üyesi Turgay MURAT

F. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun tarih ve sayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

Prof. Dr. Ömer Osman UMAR
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖZET**Yüksek Lisans Tezi****Körfez Krizi Bağlamında Türkiye'nin Dış Politikası****İncilay YATMAZ****Fırat Üniversitesi****Sosyal Bilimler Enstitüsü****Tarih Anabilim Dalı****Elazığ-2018, Sayfa: X+181**

Basra Körfezi'nin coğrafi ve jeopolitik konumunun değerlendirilmesiyle başlanan çalışmamda genel olarak Körfez kıyısında yer alan ülkelerin coğrafi ve tarihi yapıları üzerinde durmaya çalıştıktan sonra Körfez Krizi'nin çıkmasında etkin rol oynayan Irak lideri Saddam Hüseyin döneminde ABD'nin ve İngiltere'nin Basra Körfezi ile Irak üzerindeki sosyal ve tarihi politikalarına değinilmiştir. Bunun yanı sıra Körfez Krizi'nin başlama nedenleri ve bu kriz sırasında ABD, İngiltere ve Türkiye'nin nasıl bir tavır sergilendiğini ve son bölümde de Körfez Krizi sonrası bölgede yaşanan gelişmelerle birlikte krizin Türkiye'ye etkisi ele alınmaya çalışılmıştır.

Basra Körfezi tarihin önemli olaylarına şahitlik etmiş bir coğrafyadır. Bu önemli olaylardan biri de hiç şüphesiz ki Körfez Krizi olmuştur. Bu kriz Türkiye'nin dış politikasında bir değişime gitmesine ve Ortadoğu coğrafyasındaki dengeleri değiştirmesi açısından bölgedeki ülkelerin birbirleriyle olan ilişkilerine de yeni bir boyut kazandırmıştır. Körfez Krizi özellikle Türkiye'de ve Ortadoğu'da yeni bir dönemin başlangıcını teşkil etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Körfez Krizi, Dış Politika, Ortadoğu, Irak.

ABSTRACT

Master Thesis

Turkey's Foreign Policy in the Context of The Gulf Crisis

İncilay YATMAZ

Fırat University

The Institution of Social Sciences

The Branch of History Main Science

Elazığ-2018; Page: X+181

In this study, which started with the assessment of the geographical and geopolitical of the Persian Gulf, it was mentioned that after trying to focus on the historical and geographical structure of the countries on the Gulf Coast, the social and historical policies of the US and the British in the period of Saddam Hussein, who played an active role in the emergence of In addition to this, the reasons for the Gulf crisis and how the United States, Britain and Turkey behaved during the Gulf crisis and the events in the region after the Gulf crisis were tried to address the effects of the crisis on Turkey.

The Persian Gulf is a geography that has witnessed important events in history. One of these important events was undoubtedly the Gulf Crisis. This crisis is going to change in Turkey's foreign policy and the countries of the region in terms of changing the balance in the Middle East region also it has added a new dimension to relations with each other. Gulf Crisis marked the beginning of a new era, especially in Turkey and the Middle East.

Key Words: Turkey, Gulf Crisis, Foreign Policy, Middle East, Iraq.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	II
ABSTRACT.....	III
İÇİNDEKİLER.....	IV
TABLolar LİSTESİ	VI
ÖN SÖZ	VII
KISALTMALAR	IX
GİRİŞ.....	1
I. BASRA KÖRFEZİ'NİN COĞRAFI VE JEOPOLİTİK ÖNEMİ.....	1
II. Tarih İçerisinde Basra Körfezi.....	8
II.I. İlkçağda Basra Körfezi.....	8
II.II. İslam Hâkimiyetinde Basra Körfezi	12
II.III. Osmanlı Hâkimiyetinde Basra Körfezi	16
II.IV. İngiltere Mandası Döneminde Basra Körfezi.....	25
II.V. Bağımsızlık Dönemi Basra Körfezi.....	31
BİRİNCİ BÖLÜM	
1. SADDAM HÜSEYİN DÖNEMİ.....	36
1.1. Saddam Hüseyin'in İktidara Gelmesi	36
1.2. Saddam Hüseyin'in Basra Körfezi Politikası.....	37
1.2. ABD ve İngiltere'nin Basra Körfezi Politikası ve Irak	44
1.3. Türkiye'nin Basra Körfezi Politikası ve Irak	50
1.4. Körfez Krizi'nin Sebepleri	55
İKİNCİ BÖLÜM	
2. SAVAŞ DÖNEMİ VE TÜRKİYE	60
2.1. Krizin Başlaması ve Irak'ın Kuveyt'i İşgali	60
2.2. Kuveyt'in İşgaline BM Müdahalesi	62
2.2.1. Ambargo Kararının Çıkartılması	63
2.2.2. Abluka Kararının Çıkartılması	67
2.3. ABD'nin Kriz Sırasındaki Tutumu	69
2.4. İngiltere'nin Kriz Sırasındaki Tutumu	78
2.5. Türkiye'nin Kriz Sırasındaki Tutumu	79
2.6. Çöl Fırtınası Harekâtının Başlatılması	90

2.7. Ateşkes Kararı	94
---------------------------	----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. KÖRFEZ SAVAŞI SONRASI GELİŞMELER	99
3.1. Körfez Krizi'nin Irak'a ve Kuveyt'e Etkisi	99
3.2. Körfez Krizi'nin Kuzey Irak'a Etkisi	103
3.3. Çekiç Güç ve ABD.....	108
3.4. Türkiye'nin Körfez Krizi Sonrası Politikası	115
SONUÇ	124
KAYNAKÇA.....	128
EKLER LİSTESİ.....	147
EKLER	148
ÖZ GEÇMİŞ	181

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. Çöl Fırtınası'na Katılan Ülkelerin Asker ve Araç Sayıları.....	93
Tablo 2. Körfez Krizi Sonrası Türkiye ile Körfez Ülkelerinin İthalat ve İhracat Değerleri,	117

ÖN SÖZ

Ortadoğu'nun kalbi olarak tanımlanan Basra Körfezi coğrafi ve stratejik açıdan oldukça önemli bir bölgedir. Tarihin ilk dönemlerinden itibaren hem kara hem de deniz ticaretinin durağı olduğundan birçok medeniyete tanıklık ettiği gibi günümüzde de Ortadoğu'nun önemli ülkelerini sınırları içerisinde barındırmasından ötürü önemini aktif olarak sürdürmektedir.

Körfez bölgesi dünya petrol ve doğalgaz rezervinin büyük bir kısmını karşıladığından her dönem siyasi ve ekonomik çıkar çatışmalarının odağında olmuştur. Özellikle bu jeostratejik öneminden ötürü ABD ve İngiltere'nin menfaat ve koruma alanında oldukça önemli bir yere sahiptir.

Körfezin şahitlik ettiği siyasi çatışmalardan biri hiç şüphesiz ki Körfez Krizi olmuştur. Aslında 1990 yılında Irak'ın Kuveyt'in işgaliyle başlamış olsa da daha sonrasında ABD'nin öncülüğündeki koalisyon güçlerinin katılımıyla Irak'ın mağlubiyetiyle sonuçlanan savaşa dönüşmüştür. Bu savaş hem Ortadoğu hem de Körfez için yeni başlangıçların dönüm noktası olmuştur.

Körfez Krizi'nin en fazla etkilendiği ülkelerde biride Türkiye olmuştur. Çünkü Irak'a uygulanan ekonomik ambargo neticesinde Irak'la ticari ilişkiler askıya alınmış ve bunun sonucunda çok büyük ekonomik kayıplar yaşamıştır. Körfez Krizi'nden sonra özellikle bölgede yaşanan sorunlar Türkiye'nin savaş sonrası politikasının belirlenmesinde önemli kriterler olarak yer almıştır.

Bu çalışmam da Körfezin ilkçağlardan itibaren geçirdiği tarihi seyir ve bu seyir içerisinde yaşanan Körfez Krizi'nin Türkiye'nin politikası üzerindeki etkisini incelemeye çalıştık.

Çalışmamın birinci bölümünde; Saddam Hüseyin'in Basra Körfezi politikası ve bunun sonucu yaşanan İran- Irak Savaşı'nın ve daha sonrasında bu kez ABD ve İngilizlerin Basra Körfezi ve Irak üzerindeki çıkar çatışmalarının neden olduğu gelişmeler ve bu gelişmelerin yanı sıra krizin savaşa nasıl dönüştüğünü ortaya koymaya çalıştık.

İkinci bölümde ise Saddam Hüseyin'in Kuveyt'i işgaliyle başlayan Körfez Krizi'nin savaşa dönüşmesi ve savaşın seyri içinde yaşanan gelişmelerin yanı sıra ABD, İngiltere ve Türkiye'nin savaş sırasında nasıl bir tutum izlediğini ve BM bölgeye müdahalesini ve alınan kararların etkisini ortaya koymaya çalıştık.

VIII

Üçüncü bölümde ise; Körfez Savaşı'nın sona ermesiyle ortaya çıkan durumun Irak, Kuveyt ve Kuzey Irak'a etkisinin yanı sıra Çekiç Gücün oluşturulması ve ABD'nin bu oluşumdaki katkısının belirtilmesi ve son olarak da Krizin Türkiye politikasına nasıl ve ne şekilde yansıdığını ve sonrasında izlenen politikaları ortaya koymaya çalıştık.

Bu çalışmamda benden yardımlarını esirgemeyen ve çalışmamı yönlendiren Değerli Hocam Sayın Prof. Dr. Ömer Osman UMAR'A teşekkür eder, saygılarımı sunarım.

ELAZIĞ – 2018

İncilay YATMAZ

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AMF-A	: İttifak Komutanlığı Avrupa Hava Hareket Gücü
APOC	: Anglo-Persian Petrol Şirketi
AT	: Avrupa Topluluğu
BAAS	: Arap Sosyalist Diriliş Partisi
BAE	: Birleşik Arap Emirlikleri
Bkz.	: Bakınız
BM	: Birleşmiş Milletler
C.	: Cilt
CFP	: Campagnie Française des Petroles
Çev.	: Çeviren
ECO	: Ekonomik İşbirliği Örgütünün
FKÖ	: Filistin Kurtuluş Örgütü
H.	: Hazreti
IRCICA	: İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi
IAEA	: Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı
İKİH	: Irak Kürdistan İslam Hareketi
İİC	: İran İslam Cumhuriyeti
İKÖ	: İslam Konferansı Örgütü
KDP	: Kürdistan Demokrat Partisi
KDHP	: Kürdistan Demokrat Halk Partisi
KEİÖ	: Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü
KİK	: Körfez İşbirliği Konseyi
KSDP	: Kürdistan Sosyalist Demokrat Partisi
KYB	: Kürdistan Yurtseverler Birliği
M.Ö.	: Milattan Önce
M.S.	: Milattan Sonra
MGK	: Milli Güvenli Kurulu
NATO	: Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü

OPEC	: Petrol İhraç Eden Ülkeler Teşkilatı
PKK	: Kürdistan Kurtuluş Partisi
s.	: Sayfa
SA	: Suudi Arabistan
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TÜPRAŞ	: Türkiye Petrol Rafinerileri A.Ş
TPC	: Türk Petrol Şirketi
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
UNSCOM	: BM Özel Komisyonu
UNIKOM	: BM Irak-Kuveyt Askeri Gözlemci Grubu

GİRİŞ

I. BASRA KÖRFEZİ'NİN COĞRAFI VE JEOPOLİTİK ÖNEMİ

Basra Körfezi coğrafyası, genel itibariyle Arap yarımadasının doğusunda ve İran'ın güneybatısı arasında kalan Hint Okyanusu'nun uzantısı olarak 970 km (600 deniz mili) uzunluğunda ve 230.000 kilometrekare (88.800 deniz mili)'lik bir alanı kaplamaktadır. Deniz'in derinliği en fazla 102 m olup ¹ 11,3 milyon küp su hacmine sahiptir.

Basra Körfezi, büyük bir tabii havuz gibidir. Yüzölçümü 240.000 kilometrekareye kadar uzanan ve bir iç deniz olarak Irak'ın kıyı kesimlerini de içine alan Şattülarap'ın ağız kısmından başlayarak Hürmüz Boğazı çıkışına kadar olan bu bölgenin uzunluğu 975 km, eni ise 370 kilometre olarak hesaplanmıştır.² Basra Körfezi'nin, en geniş noktası 386 km, en dar noktası ise Hürmüz Körfezi diye adlandırılan bölge olup yaklaşık olarak 129 km'dir. Körfezin, Umman sahillerinden Irak ovalarına kadar olan uzunluğu ise 722 kilometredir. Basra Körfezi'nin suyu yoğun olmamakla birlikte en derin noktası 100 metreyi aşmaz ve derinlik güneye doğru gidildikçe artmaya başlar. Körfezin doğu ve batı sahillerinde sahile yakın olan adalar topluluğu yer almaktadır. Körfez bölgesinde tatlı suyun azlığı nedeniyle azda olsa tatlı suyu bulunan merkezler yerleşim yeri olarak kullanılmış ve bölgenin nüfus oranında artış sağlamıştır.³

Basra Körfezi, güneyde Hürmüz Boğazı'ndan, kuzeyde Fırat ve Dicle nehrinin karışmasıyla oluşan Şattü'l Arap nehri deltasına kadar uzanır. Hürmüz Boğazı ise 34 mil ile Körfezin en dar yeri olup, dünya ekonomisinin temel yakıtı olan petrolü taşıyan gemilerin önemli bir kavşak noktasındadır.⁴ Hürmüz Boğazı Basra ve Umman Körfezini birbirine bağlamasının yanı sıra, Körfez ülkelerinin diğer ülkelerle yaptıkları ticarete tek güzergâh olmasıyla da ⁵ bölge açısından oldukça önemli bir konumdadır.

Ortadoğu'nun önemli bir yerleşkesi olan Basra Körfezi ülkeleri İran, Irak, Kuveyt, Suudî Arabistan, Bahreyn, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri ve Umman olmakla birlikte, (Bkz. Ek 2) Arap Denizi'yle bağlantılı olan bu körfeze Türkler ve Batılılar aynı

¹ Abdülkadir Gerçeksever, *Kayıp Kimlik Basra Körfezi*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 21.

² Mustafa L. Bilge, "Basra Körfezi Maddesi", *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 5, Ankara, 1992, s. 114.

³ Cevad el Hâşimî, "Basra Körfezinde Eski Ticarî Faaliyetler ve Bu Faaliyetlerin Medeniyete Tesirleri" (Çeviren: Abdulhalik Bakır), *Ortaçağ Tarih ve Medeniyetine Dair Çeviriler I*, Ankara, 2008, s. 599.

⁴ Abdülkadir Gerçeksever, *a.g.e.*, s. 21.

⁵ Erdal Tanas Karagöl-Seyithan Ahmet Ateş-Mehmet Kızılkaya-Salihe Kaya, *Türkiye'nin Enerjide Merkez Ülke Olma Arayışı*, SETA Yayınları, İstanbul, 2016, s. 50.

adlandırmayı kullanarak "Fars Körfezi", Araplar "Basra Körfezi", İranlılar ise "İran Körfezi" isimlerini kullanmışlardır.⁶

Basra Körfezi ülkeleri yaklaşık 5 milyon kilometrekarelik bir alanda ve 118 milyon civarında bir nüfusa sahip olup bölgedeki bu ülkelerin coğrafi ve tarihi özellikleri ise şöyledir;

İran Asya'nın güneybatısında yer alan ⁷ ve 1.648.000 kilometrekarelik alana sahip olan bir ülke olarak güneyinde Basra körfezi, doğusunda çöller ve Horasan dağları, batısında Irak bozkırları, Şattü'l-Arap ve Kürt dağları, kuzeyinde Aras Nehri ile çevrilidir.⁸ İran'ın büyük bir bölümü yüksek ovalar ve Deşt-i Kebir (Tuz çölü) ile Deşt-i Lut (Kum çölü) adı verilen geniş çöllerden oluşur. İran, büyük ırmakları bulunmayan bir ülke olup başlıca akarsuları Karun, Akçay ve Karaçay'dır. İklim bakımından farklı bölgelerin bulunduğu ülkede Hazar Denizine bakan kısımlar çok nemli ve daima yağışlıdır. Bu bölge dışındaki bütün İran toprakları astropikal kurak bölge içindedir. İran petrol açısından oldukça zengin bir ülke olup dünyadaki toplam petrol rezervlerinin yüzde 9,3'ünü elinde bulunduran ülke olarak petrol rezervi sıralamasında dünyada dördüncü ülkedir.⁹

Irak, (Bkz. Ek 3) Basra Körfezinin sınırları içerisinde ve Arap yarımadasının kuzeydoğusunda yer almaktadır. Kuzeyinde Türkiye doğusunda İran, batısında Suriye ve Ürdün, güneyinde Suudi Arabistan, Kuveyt ve Basra Körfezi ¹⁰ yer almaktadır. Irak Cumhuriyeti'nin resmi dili Arapça olup 437.072 kilometrekare yüzölçümüne sahiptir. Ülkede çeşitli etnik gruplar mevcuttur. Bu gruplar Arap, Kürt ve Türkmenlerden oluşmaktadır. Bu etnik guruplar kendi aralarında da çok sayıda farklı mezheplere ayrılmışlardır.

Basra Körfezi'nin kıyı kesiminde yer alan Kuveyt'in doğusunda Basra Körfezi, güneyinde Suudi Arabistan yer almaktadır. Körfez'de Kuveyt'e ait adalar mevcuttur. Kuveyt'in denizdeki mülkleri de denilen bu adalar Bubiyan, Varba ve Faylakah adaları ve Kuveyt Körfezi girişinin kuzey ve güney açıklarındaki Mascan ve Auhah adaları ve

⁶ İbrahim Sediyanı, *Adını Arayan Coğrafya*, Özedönüş Yayınları, İstanbul, 2009, s. 30.

⁷ Abdülkadir Gerçeksever, *a.g.e.*, s. 255.

⁸ Ervand Abrahamian, *Modern İran Tarihi*, Çeviren: Dilek Şendil, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2008, s. 2.

⁹ Erdal Tanas Karagöl-Seyithan Ahmet Ateş- Mehmet Kızılkaya-Salihe Kaya, *a.g.e.*, s. 49.

¹⁰ Suphi Saatçi, *Tarihi Gelişim İçinde Irak'ta Türk Varlığı*, Tarihi Araştırmalar ve Dokümantasyon Merkezleri Kurma ve Geliştirme Vakfı Yayınları, İstanbul, 1996, s. 21.

Kubbar, Kam ve Umm-al-Maradım adacıklarıdır.¹¹ Petrol açısından da oldukça zengin bir ülke olan Kuveyt, 1950'de 17 milyon ton olan ham petrol üretimini 1951'de 28 milyon tona yükseltip 1952'de üretimini 41 milyon tona çıkararak¹² ABD, Venezüella ve Rusya'dan sonra dünyanın dördüncü petrol üreticisi konumuna gelmiştir.

Suudi Arabistan, 1.960.582 kilometrekarelik yüzölçümü ile Arap yarımadasının yaklaşık olarak 4/5'ini oluşturarak¹³ Arabistan Yarımadasının tam ortasında yer alan bir ülkedir. Nüfusu, 8.500.000 olup bunun 8.450.000'i Müslüman'dır.¹⁴ Suudi Arabistan Körfez bağlantılarıyla ile Asya'ya, Kızıl Deniz bağlantılarıyla da Afrika ve Avrupa kıtalarına geçiş noktası konumundadır. Suudi Arabistan'ın toplam kara sınırı 4.415 km, toplam sahil şeridi uzunluğu ise 2.640 km olup ülkenin doğusunda Basra Körfezi ve BAE, batısında Kızıldeniz, kuzeyinde Ürdün, Irak, Kuveyt, güneyinde Yemen ve Umman bulunmaktadır. Ülkenin büyük bölümünde kuru ve sıcak bir iklim görülmektedir.¹⁵ Nitekim ülkenin büyük bir kısmı da çöllerle kaplıdır.

Bahreyn, Arapçada "iki deniz" anlamına gelmekle beraber Basra Körfezi'yle Hint Okyanusu'nun sınırı üzerinde yer aldığından bu adı almıştır.¹⁶ Basra Körfezinde Suudi Arabistan ve Katar kıyıların önünde bulunan Bahreyn, takımadalardan oluşmakta ve bu adaların en büyüğü olan ve aynı zamanda ülkeye adını veren Bahreyn Adası'nın yüzölçümü 565,7 kilometrekaredir. Ülkenin başkenti Menama'da bu adada yer almaktadır.

Katar Devleti, Arap yarımadasının doğusunda yer alan ve Arabistan Yarımadası'ndan Basra Körfezi'ne doğru uzanan bir yarımada olup petrolün ortaya çıkardığı bir emirliktir.¹⁷ Katar kuzeyinde İran güneybatısında Suudi Arabistan kuzeybatısında Bahreyn ve doğusunda BAE ile komşudur.¹⁸ Başlıca şehirleri Dukhan

¹¹ Hikmet Uluğbay, *İmparatorluktan Cumhuriyete Petropolitik*, Turkish Daily News Yayınları, Ankara, 1995, s. 87.

¹² Şükrü S. Gürel, *Orta Doğu Petrolünün Uluslararası Politikadaki Yeri*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1979, s. 78.

¹³ Abdülkadir Gerçeksever, *a.g.e.*, s. 291.

¹⁴ Osman Keskiöğlu, *İslam Dünyası Dün ve Bugün*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları No: LVII, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1964, s. 82.

¹⁵ Abdülkadir Gerçeksever, *a.g.e.*, s. 243.

¹⁶ Muzaffer Erendil, *Çağdaş Orta Doğu Olayları*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Ankara, 1992, s. 24.

¹⁷ Muzaffer Erendil, *a.g.e.*, s. 24.

¹⁸ İbrahim Özhazar-İsa Elbinsoy, *Modern Dönem İslam Ülkeleri: Ortadoğu, Körfez Ülkeleri, Arap Yarımadası ve Ek Ülkeler*, Cilt III, Türe Kitap, İstanbul, 2017, s. 145.

ve Ummu Said'dir.¹⁹ Katar halkının çoğu Vehhabi olmakla beraber, ülkede önemli miktarda Şii nüfusu yaşamaktadır.

Arap yarımadasının güneydoğusunda bulunan BAE, kuzeyden Basra Körfezi batıdan Katar ve Suudi Arabistan doğudan da Umman ile sınırını paylaşmaktadır.²⁰ BAE, Basra Körfezi'nin girişinde yer alıp 1.318 km'lik bir kıyıya sahiptir. Birleşik Arap Emirlikleri yedi ayrı emirlikten oluşmaktadır.²¹ Petrol açısından oldukça zengin bir ülkedir. Ortadoğu ülkelerinin petrol rezervleri kıyaslandığında en ilk gelen ülke Suudi Arabistan ve hemen sonrasında ²² 97,8 milyar varillik rezerviyle Irak, dünya petrol üretiminin yüzde 7'sini karşılamaktadır.

Umman Arap Yarımadasının güneydoğu sahilinde yer alan ve 309.500 kilometrekarelik yüzölçümü ile Arap yarımadasının üçüncü büyük ülkesidir.²³ Ülkenin kuzeydoğusunda Umman Körfezi, güneyinde Umman Denizi, güneybatısında Yemen Demokratik Halk Cumhuriyeti, batısında Suudi Arabistan, kuzeyinde ve kuzeybatısında ise Birleşik Arap Emirlikleri yer almaktadır. Ülkenin büyük bir bölümünde sıcak ve tropikal bir iklim görülmekle beraber sıcaklıkların 34°C'ye kadar çıktığı ve artan sıcaklığa bağlı olarak da nem değerlerinin arttığı ülkede yıllık yağış ortalaması ise 80 mm ile 100 mm arasındadır.²⁴ Dünyanın en sıcak ülkelerinden biri olan Umman'ın tek yeraltı zenginliği ise petroldür.

Doğu-Batı enerji koridorunun ve özellikle petrol sahalarının yoğun olduğu Basra Körfezi dolayları politik bakımdan da çok hassas bir denge içindedir.²⁵ Bölge stratejik açıdan her dönem önemini korumuştur. Bu nedenle ABD, İngiltere, Fransa, Rusya ve Çin gibi büyük devletler her dönem Ortadoğu'nun zenginliklerini, Birleşmiş Milletler Teşkilatının maskesi altında taksim etme ²⁶ çabası içerisine girmişlerdir. Soğuk savaş sonrası Ortadoğu'daki durumunun en önemli iki belirleyicisi ise Soğuk Savaş'ın bitimi ve Körfez Savaşı olmuştur.²⁷

¹⁹ Hürriyet Ansiklopedik Yıllığı, Hürriyet Matbaası, İstanbul, 1975, s. 139.

²⁰ İbrahim Özhazar-İsa Elbinsoy, *a.g.e.*, s. 135.

²¹ Muzaffer Erendil, *a.g.e.*, s. 25.

²² Mert Bilgin, "Küresel Bölgesel ve Yerel Eksende Irak Petrollerinin Ekonomik Siyasi ve Stratejik Anlamı", *Akademik Orta Doğu Dergisi*, Sayı 2, İstanbul, 2006, s. 24.

²³ Abdülkadir Gerçeksever, *a.g.e.*, s. 357.

²⁴ İbrahim Özhazar-İsa Elbinsoy, *a.g.e.*, s. 187

²⁵ İbrahim Kavrakoğlu, *Ülke Ekonomisinde Enerji Sorunu ve Çözüm Yolları*, Boğaziçi Üniversitesi Basımevi, İstanbul, 1981, s. 12.

²⁶ Mustafa Necati Özfatı, *Kurtlar Sofrasında Ortadoğu*, Adım Yayıncılık, Ankara, 1991, s. 417.

²⁷ Hüseyin Latif, *Çelişkiler Projesi BOP ve ABD'nin Türkiye'ye Bıttığı Rol*, Bizim Avrupa Yayınları, İstanbul, 2007, s. 30.

Bölgede yaşanan İran-Irak Savaşı'nın ardından Kuveyt'in işgali ve sonrası yaşanan 1991 Körfez Harekâtı vb. olayların temelinde yatan ana neden hep büyük devletlerin ekonomik çıkarlarını korumak istemesi ve bölge petrolünde tek söz sahibi devlet olabilme çabası yatmaktadır.

Dünyanın önemli enerji kaynakları olarak sayılan petrol ve doğalgaz rezervlerinin dağılımına bakıldığında, kanıtlanmış petrol rezervlerinin yaklaşık yüzde 60'ının Ortadoğu'da bulunduğu görülmektedir.²⁸ Bu nedenle bölge her dönem stratejik önemini korumaya devam etmiş ve etmektedir. Dünya ekonomisinin petrole olan ihtiyacını da göz önünde bulundurursak uluslararası politikalarda bölgenin ne denli önemli bir konuma sahip olduğunu açıkça görmüş oluruz.²⁹ Petrole sahip olmak çok önemli bir güçtür. Bu nedenle dünya petrol rezervlerinin yüzde 60'ını sahip olan Ortadoğu'nun petrolleri dünyanın en güçlüsü olmak isteyen herhangi bir devletin ilgi alanının dışında olamazdı.³⁰

Basra körfezi dünya petrol nakliyatı bakımından oldukça önemli bir konuma sahiptir. Çünkü Basra Körfezi'nin etrafındaki Ortadoğu ülkeleri, dünya pazarına en çok petrol satan ülkelerdir.³¹ İç kısımlardan çıkarılan petrol boru hatları ile limanlara taşınarak buradan dünyaya arz edilirdi. Özellikle Basra, Siraf, Suhâr, Maskat, Deybul Limanları hem Hint Okyanusu hem de Basra Körfezi için önemli limanlar³² olup aynı zamanda kritik ve stratejik açıdan bölgenin önemli bir deniz ticaret alanı haline gelmesini sağlamışlardır.

Basra Körfezinde balıkçılığın yanı sıra Körfez'in sahil şeridinde yaşayan insanların pek çoğunun denize ait faaliyetlerinin başında inci avcılığı gelmektedir.³³ Ama son yıllarda petrole verilen önemin artmasıyla birlikte inci avcılığı bölge ekonomisinde ikinci plana düşmüş olsa da ilkçağlardan itibaren, bölgede yaşayan insanların ekonomik uğraşının inci avcılığı, balıkçılık ve ticaret üzerine kurulu olduğu gerçeğini değiştiremez.

Basra Körfezi siyasi çekişmelere, krizlere ve savaşlara tanıklık etmiş bir coğrafyadır. Bu krizlerden en önemlisi hiç şüphesiz ki 1990 yılının sonlarına doğru Irak'ın

²⁸ Hamit Palabıyık-Hikmet Yavaş-Murat Aydın, *Nükleer Enerji ve Sosyal Kabul*, USAK Yayınları, Ankara, 2010, s. 18.

²⁹ Tayyar Arı, *2000'li Yıllarda Basra Körfezinde Güç Dengesi*, Alfa Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 1996, s. 10.

³⁰ Cengiz Çandar, *Direnen Filistin*, May Yayınları, İstanbul, 1976, s. 294.

³¹ Tevfik Güran, *İktisat Tarihi*, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, 2004, s. 168.

³² Ahmet Güzel, *Abbasi Halifesi Mehdi B. Mansur*, Kitap Dünyası, İstanbul, 2017, s. 130.

³³ Necdet Tunçdilek, *Güneybatı Asya*, Baha Matbaası, İstanbul, 1962, s. 183.

Kuveyt'i işgal etmesiyle başlayan Körfez Krizi'dir. Krizin savaşa dönüşmesiyle birlikte Amerika ve Müttefik kuvvetleri karşısında tek başına kalan Irak büyük bir mağlubiyet alarak Kuveyt'i boşaltmak zorunda kalır. Bu savaşın büyük bir bölümü Basra Körfezi kıyılarında yaşandığı için Körfez Savaşı adını almıştır. Bu ve daha nice mücadelelere tanıklık etmiş bir coğrafya olarak Basra Körfezi'ni Ortadoğu'nun tam bir kaynayan kazanı olarak niteleyip özellikle, Körfez Krizi ve Körfez Savaşı'yla ortalığın iyice toz duman olduğu ve ne olup ne bittiğinin de net olarak belli olmadığı³⁴ bu coğrafyaya Ortadoğu'nun kalbi denirse yerinde bir tabir olurdu.

Basra Körfezi, Orta Doğu'yu Afrika'ya, Hindistan'a ve Çin'e bağlayan önemli bir ticaret yolunun güzergâhında bulunmaktadır.³⁵ Ticaret yolları üzerinde olması neticesinde de Basra Körfezi'ni stratejik ve ekonomik açıdan daha da önemli bir bölge konumuna gelmiştir.

Körfez'de yaşayan insanların çoğu İslami kimliğe sahip olmakla beraber insani, ticari ve dinsel olguların daha çok siyasi mücadeleler nedeniyle sürekli bir değişim yaşadığı ve tarihsel açıdan da birçok milletin kaynaştığı bir coğrafya olmuştur. Ortadoğu'nun birçok bölgesinde olduğu gibi, bu bölgedeki toplumlar da kabileler şeklinde organize olmuş ve bu kabileler zamanla modern devletin ortaya çıkmasında önemli rol oynamıştır. Körfezdeki insanlar Doğu Afrika ve Hindistan ile sıkı ticari bağlar kurarak Körfezin dışındaki dünyayı da tanımak istemişlerdir.

Basra Körfezinin ortalama sıcaklığı, kışın 20 derece yazın ise 30 derecedir. Basra Körfezi kıyıları az yağmurlu, yaz günlerinde 45 derecenin üstünde sıcaklık yapan, yüksek rutubetli bir iklime sahiptir.³⁶ Basra Körfezi'nde havanın çok sıcak olması nedeniyle buharlaşma oranı azalmış bu durumun aksine tuzluluk oranı yükselmiştir.

Basra körfezi dünyada ismi en çok bilinen körfezlerden biridir. Körfezin tarihsel adı Pers Körfezi olsa da bölgedeki her hâkim güç Körfezi kendine göre isimlendirmiştir. Mesela Körfezin Pers kıyılarının Arapların eline geçmesi ve Arap denizcilerin buraya yerleşmesi sonucu Arap Körfezi tanımını ortaya çıkarmıştır. Osmanlı Devleti'nin bu bölge için yaptığı adlandırma ise Basra vilayetine nispetle Basra Körfezi' olup Osmanlı buranın "Arap denizi", "Arap körfezi", "İran körfezi" ya da İngilizlerin söylediği gibi

³⁴ Hıdır Göktaş-Ruşen Çakır, *Vatan, Millet, Pragmatizm: Türk Sağında İdeoloji ve Politika*, Metis Yayınları, İstanbul, 1991, s. 147.

³⁵ Abdülkadir Gerçeksever, *a.g.e.*, s. 17.

³⁶ Alfred Michaelis, *Ortadoğu'nun Kalkınma Meseleleri*, Doğu Limited Şirketi Matbaası, İstanbul, 1962, s. 7.

"Persian Gulf" gibi tabirlerle anılmasına pek fazla itibar etmemiş ve bölgeyi, kendi hâkimiyet alanı içinde kabul ederek isimlendirmiştir.³⁷ Türkler tarafından yaygın olarak kullanılan Basra Körfezi'ne İranlılar Fars körfezi, Araplar ise Arap körfezi adını vermemişlerse de³⁸ Körfez adını Körfezin kıyısındaki en gelişmiş şehir olan Basra'dan alarak Basra Körfezi olmuştur. Ancak Körfezdeki Arap ülkeleri hala Arap Körfezi ismini kullanılmaktadırlar. Günümüzde ise Birleşmiş Milletler daha çok Pers Körfezi ismini kullanmayı tercih etmiştir.

Körfezin her dönem önemini korumasında savaşların önemli bir etken olmasının yanı sıra petrol ve doğalgaz rezervleri açısından zengin olması dünya devletlerinin çıkarları için vazgeçilmez bir bölge konumuna getirmiştir. Basra Körfezinin bu konumu sayesinde Süveyş Kanalı'nın açılmasına kadar geçen süre içerisinde Ortadoğu'nun doğu ve batı arasındaki en önemli kavşak ve geçiş noktası olmuştur. Ticari açıdan da stratejik öneme sahip olan bu bölgede Arap gemiciler ve diğer denizciler Uzakdoğu'dan aldıkları malları Hint Okyanusu'ndan geçirerek buradaki liman şehirlerine getirmekte ve daha sonra buradan da Irak yolunu kullanarak önce Akdeniz'e sonrada Batı Avrupa'ya taşımaktadır.

Basra Körfezi, doğudaki devletlerin önemini artırmasında doğunun zenginliklerinin değerlendirilmesinde ve tanıtılmasında büyük bir rol üstlenmiştir. Çünkü bu ülkelerden getirilen malların dünyaya tanıtılması ve ulaştırılması Körfez üzerinden yapılmaktaydı. Bu nedenle doğu ile batı arasında bir köprü görevi görmüştür. Günümüzde de bu önemini devam ettirerek hava ve deniz ulaşımının kalbi konumunda olmuştur.

Bölgenin önemini en güzel şekilde ifade edenlerden biri Hampshire Koleji'nde barış ve Dünya güvenlik çalışmaları profesörü ve Kaynak Savaşları'nın yazarı olan Michael Klare'ye göre "Basra Körfezi'nin kontrolü; Avrupa'nın, Japonya'nın ve Çin'in kontrolü içindir. Körfez'in kontrolü ile bir bakıma bölge petrolünün vanası bizim elimizin altındadır"³⁹ sözleriyle bölgenin ne denli önemli bir konuma sahip olduğunu göstermesinin yanı sıra Körfez'deki petrolün kontrolünün aynı zamanda dünya devletlerinin kontrolü için ne kadar önemli olduğunu da ortaya çıkarması açısından dikkate değer bir açıklamadır.

³⁷ Coşkun Çakır, *Osmanlı Medeniyeti Siyaset-İktisat-Sanat*, Klasik Yayınları, İstanbul, 2005, s. 304.

³⁸ Feridun M. Emecen, *İmparatorluk Başkentinden Kültür Başkentine İstanbul*, Kitabevi, İstanbul, 2010, s. 161.

³⁹ Robert Dreyfuss march/April2003, Issue The Thirty-Year,Itch
<https://www.motherjones.com/politics/2003/03/thirty-year-itch>

II. Tarih İçerisinde Basra Körfezi

Basra körfezi yüzyıllardır hem coğrafi hem de jeopolitik açıdan önemli bir konuma sahip olduğundan insanlık tarihinin ilk çağlarından itibaren yaşam alanı olmuş ve tarihin her dönemine tanıklık etmiştir.

II.I. İlkçağda Basra Körfezi

Eskiçağ kaynaklarında belirtildiğine göre Basra Körfezi insanlık tarihinin ilk dönemlerinden itibaren yerleşim yeri olarak kullanılmıştır. Tarihin ilk çağlarından itibaren bölgede ilk medeniyetlerin kurulmasının yanı sıra büyük siyasî, sosyal gelişmeler ve çekişmeler de yaşanmıştır.

İlkçağ kaynaklarına göre Basra Körfezi'nin Arap yarımadasının diğer bölgelerine göre daha önemli bir konumda yer alması bize daha ilkçağlardan itibaren bölgenin stratejik ve jeopolitik açıdan nedenli önemli bir coğrafya olduğunu göstermektedir.

Tarihçiler Basra Körfezi'nin tarihsel sürecini üç dönem içinde ele almıştır. Bu dönemler sırasıyla; Eski Taş Devri, Yeni Taş Devri, Maden Devri'dir.

Basra Körfezinde Eski Taş dönemine ait kazılardan halkın taştan yapılmış aletlerle balık avlayarak yaşamlarını sürdürdükleri görülmüştür. Basra bölgesinden çıkarılan araçların diğer bölgelerde çıkarılan araçlarla benzerlik göstermesi Körfez ülkelerinin diğer bölgelerle etkileşim içinde olduğunu kanıtlar niteliktedir. Bölgede çıkarılan eserlere bakarak burada yerleşik yaşama geçildiğini ve medeniyetlerin ilk ürünlerinin bu dönemden itibaren verilmeye başladığını görmekteyiz.

M.Ö. 1200'den başlayarak Kızıl Deniz ile Basra Körfezi arasında deniz ticareti yapıldığına dair duvar resimlerinin varlığı⁴⁰ dönemin insanların geçim kaynakları arasında deniz ticaretinin önemli bir yere sahip olduğunu ve coğrafyanın yaşama olan etkisini açıkça göstermektedir.

Yeni Taş döneminde Körfez'de kullanılan eşyalarda dönemin tarihsel gelişimine uygun olarak bir farklılaşma ve modernleşme gözlenirse de insanlar yaşamlarını avcılık ve toplayıcılık yaparak sürdürmüşlerdir.⁴¹ Bu dönem avcılığın yanı sıra denizcilikte önemli bir uğraştır. Katar ve Umman'daki kazılarda çeşitli bitki tohumlarına rastlanması

⁴⁰ Kerem Batır, *Yirmi Birinci Yüzyılda Deniz Haydutluğu ve Uluslararası Hukuk*, Sözcü Kitapevi, Ankara, 2011, s. 12.

⁴¹ İbrahim Sarı, *Uygarlığın Doğuşu*, Net Medya Yayıncılık, Antalya, 2017, s. 8.

ise tarımsal faaliyetlerin başladığını göstermektedir. Tarımın başlaması toprağa yerleşmeyi zorunlu kılınca ⁴² ilk köylerde bu dönemde oluşmaya başlamıştır.

Maden devrinde Körfez bölgesinde yapılan kazılarda ise döneme ait önemli kalıntılar bulunmuştur. Bulunan bu kalıntılar Körfezde ki ülkelerin aslında Hindistan'a kadar uzanan geniş bir alanda etkileşim yaşadığını göstermesi açısından oldukça dikkat çekicidir.

Yapılan kazılar sonucu bulunan alet, araç ve gereçlerin üzerinde yer alan şekiller, figürler ve resimler ilkçağda Basra Körfezi'nde ki sosyal, iktisadi ve kültürel yaşam hakkında önemli bilgiler sunmaktadır.

Anadolu Tarihinin mukadderatı üzerinde büyük rol oynayan İran imparatorluğu M.Ö. 708'de kurulmuştur.⁴³ İran adı Persler tarafından konulmuş ve Batılı devletler İran coğrafyasına Persia ya da Persis demişlerdir. Aslında Perslerin kullandığı “İran” adı, 1935'te tüm dünya tarafından kabul görmüş ve “Alilerin ülkesi” manasına gelen ve Hint-Ari halkının ilk göç zamanlarından beri kullanılan eski Farsçadaki “Aryanam” sözcüğünden yola çıkarak türetilmiştir.⁴⁴ İlkçağlarda itibaren güçlü bir imparatorluk olmakla birlikte I. Darius döneminde en geniş sınırlarına ulaşan bu imparatorluk, bütün Yakındoğu, Mısır, Anadolu ve Yunan kültürleriyle karşılaşmıştır.⁴⁵ Nil ve İndus Nehirlerini de içine alan bir coğrafyada hâkimiyet kurmuştur. Daha sonra sırasıyla Asur, Med, Sasanî, Romalılar ve son olarak da Müslümanların hâkimiyeti altına girmişlerdir.

Irak M.Ö. 10.000 yerleşik hayata geçmiştir. Irak toprakları M.Ö. 7. yüzyılda İranlıların M.Ö. 4. yüzyılda Yunanlıların eline geçmiştir.⁴⁶ Bölgenin ilk merkezi devletini Akadlar kurmuştur. M.Ö. 1850'de bölgede Babil yönetiminde bir imparatorluk kurulmuştur. Son büyük Asur Kralı Asurbanipal'in ardından Babil'e Keldaniler hâkim olmuş, Keldani Kralı 2. Nebukadnezar, ise Babil'i yeniden imparatorluk haline getirmiştir.⁴⁷ Babil devleti M.Ö. 312 Selevkos Sülalesinin yönetimine girince M.Ö. 539'da Pers hükümdarı Kurus ülkeyi bir satraplık olarak imparatorluğuna bağlamıştır.⁴⁸

⁴² Nazmi Öner, *Sagaloassos: Tarihte Yolculuk*, Nazmi Öner, İstanbul, 2014, s. 37.

⁴³ Yılmaz Öztuna, *Türkiye Tarihi: Başlangıcından Zamanımıza Kadar*, Cilt 1-3, Hayat Kitapları, İstanbul, 1963, s. 40.

⁴⁴ Bernard Lewis, *Ortadoğu*, (Çeviren: Selen Y.Kölay), Arkadaş Yayınevi, Ankara, 2006, s. 28.

⁴⁵ Zühre İndirkaş, *Türkler'de Hükümdar Tacı Geleneği*, Kültür Bakanlığı Yayınları Sanat Eserleri Dizisi, Ankara, 2002, s. 6.

⁴⁶ Hürriyet Ansiklopedik Yıllığı, Hürriyet, İstanbul, 1975, s. 314.

⁴⁷ Abdülkadir Gerçeksever, *a.g.e.*, s. 183.

⁴⁸ Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi: MÖ.3100-MS.1848, Cilt 8, İletişim Yayınları, İstanbul, 1988, s. 2561.

Pers kralı 2. Kyros, döneminden itibaren bölge Pers egemenliği altına girmiştir. Perslerin hâkimiyetini yıkan Makedonyalı Büyük İskender olmuş ve M.Ö. 331'de bölgeyi kendine bağlaması ile Perslerin bölgedeki hâkimiyeti son bulmuştur.⁴⁹ M.Ö. 4. yüzyılda Büyük İskender'in fetihlerinin ardından İran ile Akdeniz arasında uzanan Ortadoğu toprakları, idari ve yüksek kültür dili olarak Yunancanın benimsenmesiyle birlikte başka bir gelenekle tanışmıştır.⁵⁰

Kuveyt koyundaki Feyleke Adası'nda elde edilen arkeolojik bulgular, Kuveyt'in Sümer ve İndus vadisi uygarlıklarıyla (M.Ö. 3 bin yıl) aynı dönemde ortaya çıkmış eski bir uygarlığın parçası olduğunu ortaya koymaktadır.⁵¹ Adadaki ticari faaliyetler yoğun olarak M.Ö. 1200'e kadar devam etmiştir.

Suudi Arabistan'ın ilkçağlardaki arkeolojik bilgileri M.Ö. 12. yy. aittir. M.Ö. 5.yy. Mekke, Medine, Taif ve Cidde yerleşim yeri olarak kullanıldığı bilinmektedir. Kuzey Arabistan ile ilgili bilgilere çoğunlukla Roma ve Yunan kaynaklarında rastlanır ve M.Ö. 4. yy. burada kurulan ilk devletin Nebati Krallığı olduğu tahmin edilmektedir.⁵²

Bahreyn'de yapılan son arkeolojik kazı ve araştırmalarda sayıları 150.000 kadar olan mezarlar bulunmuş ve bu mezarların Milâttan Önce 2800-1800 yılları arasına tarihlendirilmiştir.⁵³ Özellikle bu mezarlar dönemin aydınlatılmasının yanı sıra ve bölgedeki uzun süreli yaşamın da ipuçlarını sunmaktadır.

Körfez'in kuzey batısında yer alan Dilmun hem bir ülke hem de bir kent olarak M.Ö.2500-M.Ö. 2000'li yıllarda varlığını sürdürmüş olup Dilmun'u çağımızın bilginleri Basra Körfezi'ndeki Bahreyn ülkesiyle özdeşleştirmişlerdir.⁵⁴ Dolmen ülkesinin dini inancında yılan önemli bir yer verdikleri görülmektedir. Özellikle doğum ve ölüm gibi önemli törenlerde yılan kurban etmeleri Eskiçağlarda bölgede totem inancının varlığını göstermesi açısından önemlidir.

Katar eski çağlardan günümüze dek önemli yerleşim merkezlerinden biri olup Arkeolojik kazılarda, erken taş devri insanların 5000-6000 yıl önce burada yaşadıklarını göstermiştir.⁵⁵ M.Ö. 5. yüzyılda Yunan tarihçi Herodotus, denizci Kenaniler'i Katar'ın

⁴⁹ Aydın Usta, *Şamanizm'den Müslümanlığa Türklerin İslamlaşma Serüveni: Sâmâniler Devleti, 874-1005*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2007, s. 39.

⁵⁰ William L. Cleveland, *Modern Ortadoğu Tarihi*, (Çeviren: Mehmet Harmanacı), İstanbul, 2008, s. 4.

⁵¹ Abdülkadir Gerçeksever, *a.g.e.*, s. 324.

⁵² Serpil Özcan, *Dört Kapı Yar Kapısı, Hz. Ebu Bekir*, Serpil Özcan, İstanbul, 2010, s. 9.

⁵³ Mustafa L.Bilge, "Bahreyn Maddesi", *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 4, Ankara, 1991, s. 493.

⁵⁴ İbrahim Sarı, *Sümer Uygarlığı: Sümer Dini ve Tanrıları*, Net Medya Yayıncılık, Antalya, 2017, s. 26.

⁵⁵ Erdem Yücel, "Dost ve Kardeş Ülke Katar", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, Sayı 13, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, 1988, s. 28.

yerli halkı olarak belirtmiştir.⁵⁶ Sami ırkından bir millet olan Katarlar İslamiyet’i kabul edene kadar aşiret sistemiyle yaşamışlardır.

M.Ö. 2050-M.Ö. 1170 dönemi Basra Körfezi için oldukça önemli bir dönemdir. Çünkü II. Babil sülalesi diğer bir ifadeyle Katar sülalesinin kurulması ve diğer medeniyetlerle ticari ilişkiler yaşaması bölge ticaretinin canlanıp önem kazanmasında aktif rol oynamıştır. Katar sülalesini vergiye bağlayarak bölgede etkin güç haline gelen Asurlular Arami’ler ve Keldani’lerle bir araya gelerek Körfez’e yerleşip, burayı iskân etmişlerdir.⁵⁷

Birleşik Arap Emirlikleri M.Ö 3000’li yıllardan itibaren yerleşim yeri olarak kullanılmıştır. M.Ö. 50 ile 350 yılları arasında ise Hristiyan kültürüne ait kalıntılara rastlanmıştır. Bu tarihlerde bölgede kiliseler inşa edilmiş ve İslamiyet’in yayılışına kadar piskoposlar tarafından kullanılmıştır.

Umman’da yerleşim M.Ö. VIII. bin yıla kadar gitmektedir. Nitekim yapılan arkeolojik kazılarda da taş ve bronz devriyle ilişkili birçok araç ve gereç keşfedilmiştir. Sümer Tabletlerinin ülkeyi “Magan” ya da “Makan” diye isimlendirmesindeki amacı bölgedeki bakır madeninin varlığına nispetle bu isimleri kullandığı görüşü ağır basmaktadır. Bölgenin geçim kaynağı balıkçılık olsa da Sümerlilerin bölgeye gelmesiyle ticari faaliyetlerin başladığı görülmüştür. Umman; Akamenidler, Partlar ve Sasaniler olmak üzere üç farklı Pers Devleti tarafından yönetilmiştir. Özellikle M.Ö.250 de Basra Körfezinde hakimiyetini genişletip garnizon kuran Partlar bölgede uzun süre hakimiyetlerini sürdürmüşlerdir.⁵⁸

Umman tarihinin erken dönemlerinden itibaren güneyindeki Salalah bölgesinde devlet kuran Fenikelilerden sonra, Asurlular ve Babillilerin bir dönem bölgede hüküm sürdükleri bilinmektedir.

Basra Körfez’inde M.Ö.150-M.S.610 yılları arasında Farşlıların işgali görülmüştür. Özellikle Farşların ataları olan ve İran’ın Basra körfezi kıyılarına yerleşen Ariler bölgede kabileler halinde yaşamışlardır.

⁵⁶ Burcu Kaya Erdem, “Orta Doğu’da “Küçük” Ama “Önemli” Olabilmek: “Katar” Örneği”, *Akademik Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, Cilt 4, Sayı 1, 2009, s. 45.

⁵⁷ Neşet Çağatay, *İslam Öncesi Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1982, s. 9.

⁵⁸ İbrahim Özhazar-İsa Elbinsoy, *a.g.e.*, s. 188.

II.II. İslam Hâkimiyetinde Basra Körfezi

İslam devletinin Hz. Peygamber tarafından kurulmasının ardından İslam'ın daha geniş alanlara yayılması için birçok Arap kabilesinin yanı sıra Basra Körfezi'ndeki ülkelere de elçiler ve mektuplar gönderilerek İslam dinine davet edilmek istenmiş ve böylece İslamiyet'in daha geniş bölgelere yayılması amaç edinilmiştir. Nitekim Hudeybiye Antlaşması'ndan sonra Mekke'nin fethedilmesine kadar geçen iki yıllık süreçte Müslümanlığı kabul edenlerin sayısı, on sekiz yılda Müslüman olanların sayısından fazlaydı.⁵⁹ Özellikle İslamiyet'in bu denli hızlı yayılmasında hiç şüphesiz ki Hudeybiye Barış Antlaşmasının sağladığı barış ve huzur ortamının çok büyük katkısı vardır.

İslamiyet'in esaslarını Basra Körfezi'ndeki ülkelere öğretmek ve bu ülkelerde yaşayan Hristiyan, Yahudi ve Mecusilerin ödeyecekleri cizye vergilerinin toplanması için bu bölgelere elçiler gönderilmiştir. Bu gönderilenlerden biride Hz. Peygamber efendimiz tarafından görevlendirilen, Ziyad b. Lebid el-Ansarî'yi Hadremevt⁶⁰ olmuştur.

Hz. Peygamber döneminde İslamiyet San'a sınırlarına kadar ulaşmıştı. Ancak Necran ve Yemen bölgelerindeki irtidat hareketleri Hz. Peygamber'in vefat ettiği döneme rastlamıştı. Bu dönemde Arabistan'ın muhtelif yerlerinde ortaya çıkan yalancı peygamberlerden birisi de Esved'ul-Ânsî 'dir. Esved'ul-Ânsî önce doğup büyüdüğü yer olan Necran yakınlarındaki KehHubbân'da,⁶¹ daha sonra da Sana'da faaliyet göstererek Yemen'de etrafına topladığı Müslümanları dinden döndürüp zekât vermelerine engel olmaya çalışıp bir isyan çıkartması üzerine bölgeye askeri kuvvetler gönderilir ve isyan bastırılır. İsyanı bastıran kuvvetlere takviye birliklerde sevk edilerek bölgedeki İslami fetihler genişletilir ve böylece İslam orduları Basra Körfezi sahilindeki şehirleri ve köyleri fetih ederek bölgedeki Sasani devletinin varlığına da son vermiş olurlar.

İran'ın İslamiyet'le ilk tanışması Hz. Muhammed'in İran kralı Kisra'ya bir tebliğ mektubu göndermesiyle başlar. Hz. Abdullah b. Huzafe Peygamber efendimizin İslam'a davet mektubunu Kisra'ya götürmekle görevlendirilir.⁶² Hz. Abdullah b. Huzafe'nin getirdiği mektubu okumaya başlayan İran şahı mektupta Hz. Peygamberin isminin kendi

⁵⁹ Azmi Özcan, "İslam Maddesi", *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 23, Ankara, 2001, s. 27.

⁶⁰ Halife b. Hayyât, *Tarihü Halife b. Hayyât*, (Çeviren: Abdülhalik Bakır), Ankara, 2001, s. 97.

⁶¹ Hüseyin Algül, "Esved'ul-Ânsî Maddesi", *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 11, Ankara, 1995, s. 440-441.

⁶² Salih Suruç, *Peygamberimizin Hayatı*, Nesil Basım Yayın, İstanbul, 2011, s. 604.

ismin den önce yazılı olduğunu görünce çok öfkelenir ⁶³ ve mektubu anlamaya çalışmadan yırtar. Bunun üzerine İran'da İslamiyet'in kontrolünü sağlamak için sefere çıkılır ve Sa'd b. Ebi Vakkas hazırlanan orduya komutan tayin edilir. ⁶⁴ Sa'd komutasında birleşen İslam ordularının kazandıkları Kadisiyye Savaşı'ndan sonra İran tamamen fethedilir ve Hz. Ömer (r.a) vefat etmeden önce İran İslamiyet'i kabul eder. ⁶⁵ İran'ın İslam hâkimiyetindeyken kendi kültürünü sürdürür ve bazı tarihçilere göre İslam İran'ı fetih etmiş ama İran'ın dili, kültürü ve sanatı İslam'ın karakterine işlemiştir.

Irak 637 yılında yani Hz. Ömer'in halifeliği zamanında fethedildikten sonra Hz. Ali ve ilk Abbasi halifeleri dönemlerinin başşehri ⁶⁶ Kûfe olmuştur. Suriye'de güçlü bir ordu kuran Muaviye Hz. Ali'nin hilafetini kabul etmemesi neticesinde yapılan Sıffin Savaşı ⁶⁷ Irak sınırları içerisinde yaşanmış ve savaştan sonra Müslümanlar arasında farklı mezhep ve etnik grupların mücadeleleri başlamıştır.

Irak Abbasi devletinin kuruluşunda önemli rol oynamıştır. Nitekim Irak'a sıçrayan Haşimi Ayaklanmasından sonra, Ebu'El-Abbas 749 da Kûfe'de halifeliğini ilan etmiş ⁶⁸ ve Abbasi devleti kurulmuştur.

Irak'ın baş şehri Bağdat Emeviler ve Abbasiler döneminde en parlak devrini yaşamıştır. Bağdat, 762'de yeniden imar edilerek Abbasilerin baş şehri ve İslâm kültürünün yaratıcı devri damgasını taşıyıp ⁶⁹ dünyanın en önemli bilim ve kültür merkezlerinden biri olmuştur. Ayrıca 787-809 yılları arasında Harun Reşid ve oğlu Memûn zamanında da parlak bir medeniyetin merkezi haline gelmiştir.

Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey'in Abbasi Halifesini Şiilerden kurtarmak için 1055 yılında Bağdat'a girmesiyle bölgede siyâsî nüfuz tamamen Türklerin eline geçmiştir. ⁷⁰ 1258'de Moğol akınlarıyla beraber Irak'ta Abbasi hanedanlığına son verilmiştir. İki yüzyıl Moğol hâkimiyetindeyken şehir oldukça kötü bir tahribata uğramıştır. Daha sonra şehir sırasıyla Celayirler, Timuroğulları, Karakoyunlular, Akkoyunlular ve Safevilerin kontrolüne geçmiştir.

⁶³ Abdulmuti Ed Dahir, *Bana Peygamberimi Anlat*, Kardelen Yayınları, Konya, 2000, s. 121.

⁶⁴ Adnan Şensoy, *Cennetle Müjdelenenler Aşere-i Mübeşşere*, Adnan Şensoy, İstanbul, 2007, s. 66.

⁶⁵ İbrahim Sarı, *Allah'ın Adil Kılıcı' Hz. Ömer*, Net Medya Yayıncılık, Antalya, 2016, s. 88.

⁶⁶ Ethem Erkoç, *Âşık Paşa ve Oğlu Elvan Çelebi*, Pegasus Görsel İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s. 101.

⁶⁷ İbrahim Sarı, *Türk İslam Tarihi*, Net Medya Yayıncılık, Antalya, 2017, s. 52.

⁶⁸ Abdülkadir Gerçeksever, *a.g.e.*, s. 184.

⁶⁹ Abdülazîz Ed-Dûrî, "Bağdat Maddesi", *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 4, 1991, Ankara, s. 441-442.

⁷⁰ Türk Dünyası Kültür Atlası, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı, Cilt 5, İstanbul, 2003, s. 378.

İslamiyet'in Kuveyt'te girişi 634 yılında Halid İbn Velid'in Hire'yi fethiyle başlamıştır.⁷¹ Kuveyt, Hâlid b. Velîd'in 633 yılında Sâsânî kuvvetlerini bozguna uğrattığı yer olarak da bilinmektedir.⁷² 680 yılında ise Emevi hâkimiyeti altına girmiştir. Hz. Ömer İran Körfezi ve İran, Irak topraklarının kontrolünü sağlayan stratejik bir mevki olması nedeniyle Kuveyt'i askeri üs olarak kullanmış ve bedevilerin iskân edilmesi için yapılan kamplar neticesinde Basra şehri kurulmuştur.⁷³ Böylece Kuveyt Osmanlı'nın Basra eyaletine bağlı önemli bir ticari şehir olmuştur. Ayrıca İslami kültür mirasına sahip Kuveyt özellikle Hacca giden Müslümanların geçiş noktasında olması açısından da oldukça önemli bir konuma sahiptir.

Suudi Arabistan'da İslamiyet öncesinde kabilecilik anlayışı hâkimdi. Bu kabilelerin içinde en şerefli ise Hz. Muhammed'in de mensubu bulunduğu Kureyş Kabilesi hem İslam öncesi hem de sonrasında bu coğrafyanın şekillenmesini sağlamıştır. Müslümanlar için kutsal sayılan iki şehir Mekke ve Medine'de bu ülkenin sınırları içinde yer almaktadır.

Emevi halifesi Yezid döneminde Mekke'de halifeliğini ilan eden Abdullah İbni Zübeyr'i Irak, Yemen ve Mısır da hâkimiyet⁷⁴ kurdu. Yezid bu isyanları bastırmak üzere Müslim b. Ukbe'yi, Medine ve Mekke üzerine gönderdi (H.63-M.682).⁷⁵ Uzun bir mücadeleden sonra Kâbe'ye sığınan Abdullah İbni Zübeyr yakalandı ve öldürüldü.

750 yılında Emevilerin yerine Abbasilerin iktidara gelmiştir.⁷⁶ Ancak yaşanan iç karışıklıklar ve 1258'deki Moğol işgaliyle halifeler Memlukların koruması altına girmiş ve 1517 yılına kadar Abbasilerle halifelik makamı devam etmiştir.

Basra Körfezi'ndeki ülkelerin İslamiyet'e girişi gerek fetih gerekse sulh yoluyla olmuştur. Sulh yoluyla İslamiyet'i kabul eden devletlerden biride Bahreyn'dir. Hz. Peygamber Hicri 8. yılda Bahreyn hükümdarı Münzir b.Sava'yı İslam'a davet etmek üzere Âlâ b. Abdullah b. İmâd el-Hadramî'y'i görevlendirmiştir.⁷⁷ Bahreyn'e gönderilen İslam'a davet çağrısının kabul edilmesiyle zorlama olmadan bölge İslamiyet'i kabul etmiş oldu.

⁷¹ Turgay Murat, *a.g.m.*, s. 308.

⁷² Cevdet Küçük-Mustafa L. Bilge, "Kuveyt Maddesi" *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 27, 2003, Ankara, s. 36.

⁷³ Turgay Murat, *a.g.m.*, s. 308.

⁷⁴ Bahriye Üçok, *İslam Tarihi Emeviler Abbasiler*, Ankara Üniversitesi ilâhiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1968, s. 40.

⁷⁵ S. Sırrı Üçer, *İslam Tarihi*, Cilt 1, İrfan Yayınevi, İstanbul, 1969, s. 84.

⁷⁶ İbrahim Sarı, *Peygamberin İnzindeki Millet: Türkler*, Net Medya Yayıncılık, İstanbul, 2016, s. 189.

⁷⁷ Salih Suruç, *Peygamberimizin Hayatı*, Nesil Basım Yayın, İstanbul, 2011, s. 727.

Bütün Arabistan'da İslâmiyet'i ilk kabul eden Bahreyn'deki Abdülkays kabilesi olmuştur. Sulh yoluyla İslamiyet'i ilk kabul eden Bahreyn'in kabile reisleri olmuştur. Ancak bunlar bazı nedenlerden dolayı Müslüman olduklarını ilk zamanlar gizlemek zorunda kalmışlardır. Bahreyn İslam'a girişinden sonra İslam'ı daha iyi öğrenebilmek amacıyla da gruplar halinde Medine'de eğitim alan Bahreynliler bölgede İslam'ın yaygınlaştırılmasında çok büyük rol oynamışlardır. Özellikle bu bölgedeki Farısların nüfuzunu kırmak için İslamiyet'in yayılışına oldukça önem verilmiştir.

Basra Körfezi ülkelerinden Katar da İslamiyet zorla benimsetilmek zorunda kalmış ve ülke Hz. Ebu Bekir döneminde İslamiyet ile tanışmıştır. Dört halife döneminde ise ülke kabile reisleri tarafından yönetilmiştir. Hz. Muhammed'in vefatından sonra bölgede söz sahibi olan Lakî b. Mâlik Zü't-tâc'ın liderliğindeki Ezd kabilesi Debâ'da isyan faaliyetlerine ⁷⁸ başlayıp dinden dönüşler olunca bölgede yeniden hâkimiyet sağlamak için bölgeye komutan olarak gönderilen Ala b. Hadramî isyanları bastırıp bölgeyi kontrol altına almıştır. Katar'a 899 yılında da Karmatiler hâkim olmuşlardır. Daha sonra Sırasıyla Emeviler, Abbasiler, Eyyubiler ve Selçukluların hâkimiyeti altında yaşamışlardır.

BAE İslamiyet'in girişi Hz. Ömer zamanında Amr bin As'ın fethiyle gerçekleşmiştir. 16. yüzyıla kadar da İslam hâkimiyeti altında kalmıştır.

Hz. Muhammed, döneminde Umman hükümdarına bir mektup yazılır. Mektubu Amr bin As götürür. Mektup Umman hükümdarına ulaşır. Hükümdar mektubu okuduktan sonra Müslüman olur.⁷⁹ Ancak Hz. Peygamberin vefatından sonra bölgede etkin güç olan Ezd kabilesi isyan edip İslamiyet'i terk ederek ücra bölgelere yerleşmiştir. Geride kalan Müslümanların sayısı azalınca da Ezd kabilesinden Malik oğlu Lakit b. Malik El-Ezdi mübuvvet iddiasında bulunur.⁸⁰ Müslümanların kuşatılması emrini verir. Bunun üzerine Müslümanlar Hz. Ebubekir'den yardım ister. Halife yardım için Huzeyfe bin Minzam El-Himyeri'nin komutasında bir ordu gönderir. İslam ordularının geleceğini haber alan Lakit b. Malik El-Ezdi ordugâh kurup savaşmak için bekler. İslam ordularıyla Lakit b. Malik El-Ezdi arasındaki savaşı Müslümanlar kazanır. Bu savaştan sonra Ezd kabilesi tekrar İslamiyet'i kabul eder ve bölgenin kontrolü Müslümanların eline geçer.

⁷⁸ Hüseyin Algül, "Ezd (Benî Ezd) Maddesi", *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 12, 1995, Ankara, s. 46.

⁷⁹ Sahabiler Ansiklopedisi, Nesil Basım Yayın, İstanbul, 2010, s. 208

⁸⁰ Sabri Hizmetli, *İslam Tarihi (Başlangıçtan ilk Dört Halife Devri Sonuna Kadar)*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1991, s. 193.

Umman'ın İslamiyet'e girmesi için Hz. Peygamber Amr bin Âs'ı görevlendirmiştir. Hz. Peygamber'in emiri gereği Uman'a varan Amr bin Âs İslam'a davet mektubunu hükümdar ve kardeşine teslim etti ve daveti kabul eden Ummanlılar Müslüman oldu. Peygamber Efendimiz vefâtına kadar Umman'ın idari işlerini yürütmekle de Amr bin Âs'ı görevlendirilmiştir.

Ummanlılar Ridde olaylarından fazla etkilenmedi. Ancak Hz. Osman döneminde az da iç karışıklıklar yaşadılar. İslami fetihlerde ve özellikle Sasanilerle mücadelede önemli bir askeri güç olmalarının yanı sıra İslamiyet'in yayılışında da etkin rol oynamış bir devlettir.

II.III. Osmanlı Hâkimiyetinde Basra Körfezi

Osmanlı Arşiv belgelerinden anlaşıldığına göre, Körfezin batı sahilini teşkil eden Kuveyt, Bahreyn, Katar, Uman sahilleri ve Maskat'a ait bölgede meydana gelen her olayla Osmanlı Devleti yakından ilgilenmiş olması⁸¹ bölgenin Osmanlı için ne denli önemli olduğunu ortaya koyması açısından dikkate değerdir.

Osmanlı devleti ile İran arasındaki ilişkiler ilk kez Fatih Sultan Mehmed döneminde başlamıştır. 14. yüzyılın ikinci yarısında Fatih'in doğuya doğru genişleme politikası izlemesi sonucu dönemin doğudaki etkin gücü olan Akkoyunlu Uzun Hasan'la mücadele etmeye başladı ve 1473'te Osmanlı-Akkoyunlu arasında Otlukbeli Meydan Savaşı'na neden oldu. Otlukbeli mevkiinde yapılan savaşta Osmanlılar büyük bir zafer kazandı ve Akkoyunlular Osmanlılar için bir tehlike olmaktan çıktı.⁸² Akkoyunlu devletinin giderek zayıflaması sonucu XVI. Yüzyılın başlarından itibaren topraklarının büyük bir kısmı Safeviler'in kontrolüne geçmiştir.⁸³

II. Beyazıd döneminde Safevilerin başına Şah İsmail'in geçmesi doğu sınırları için endişe verici bir olay olmuştur. Safevilerin Osmanlı hâkimiyetinde yaşayan Şii Türkmen grupları üzerinde etkili olmaya çalışması iki devleti karşı karşıya getirmiş bir savaşa neden olmasa da dönemin sultanını sert önlemler almaya sevk etmiştir. Ancak Bütün önlemlere rağmen 1511'de çıkan Şahkulu İsyanı önlenememiştir. Şahkulu İsyanı Anadolu'yu alt üst edince bundan on yıl önce farkına varılan tehdit ve tehlikenin ne

⁸¹ Halil İnalcık-Nejat Göyünç-Heath W. Lowry, *Osmanlı Araştırmaları*, Sayı IX, İstanbul, 1989, s. 312.

⁸² Emre Sarı, *Büyük Türk Tarihi*, Net Medya Yayıncılık, Antalya, 2016, s. 138.

⁸³ Hamza Gündoğdu, "Bayburt Yöresinde Bir Külliye, Bir Kitabe ve Bir Vakfiye", *İstanbul Üniversitesi. Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, Sayı 37, İstanbul, 2002, s. 120.

ölçülere ulaşabileceği iyice anlayan⁸⁴ Yavuz Sultan Selim İran seferine çıkma kararı almış ve 1514 yılında yapılan Çaldıran Savaşı sonucu Şah İsmail'in büyük bir yenilgiye uğratılmasıyla Osmanlı Tebriz'e girmiştir.

Kanuni sultan Süleyman döneminde Osmanlı-Safevi ilişkileri yeni bir boyut kazanmıştır. Bölgedeki karışıklıklar neticesinde 1533-1535 yılları arasında İrakeyn Seferleri düzenlenir.⁸⁵ Üç büyük sefer sonucu bölgede Osmanlı hâkimiyeti pekiştirilmiştir. Bu seferlerin sonucunda padişah İran elçileriyle barış görüşmeleri yapmış ve 37 yıldır aralıklarla devam eden savaşlar bitirilip 29 Mayıs 1555'te (8 Recep 962) İran ile Amasya Antlaşması imzalanmıştır.⁸⁶ Osmanlı ile İran arasında yapılan ilk anlaşma olması açısından önemlidir.

III. Murad döneminde, Lala Mustafa Paşa İran üzerine sefere çıkar. 1589'tan başlayıp 1590'a kadar süren seferler sonucunda Osmanlı başarılı olur ve Safeviler Osmanlıya barış teklifinde bulunur. Osmanlıda barış teklifini kabul edince Ferhat Paşa Antlaşması imzalanır. Bu anlaşmayla İran Tebriz ve Azerbaycan Osmanlı hâkimiyetinde kalır. 1590'da İran'la imzalanan Ferhat Paşa Antlaşması ile Osmanlı, doğuda en geniş sınırlara ulaşmıştır.⁸⁷

I. Ahmed döneminde, barış ortamı bozulur ve İran'la tekrar savaşlar başlar. Bu kez Şah Abbas barış teklifinde bulunur teklifi kabul eden Nasuh Paşa 1613'te İstanbul'da Nasuh Paşa Antlaşmasını imzalar. Bu anlaşma Ferhat Paşa Antlaşmasıyla alınan yerlerin İran'a geri verilmesiyle sonuçlanır.

IV. Murad döneminde, Şah I. Abbas'ın Bağdat'ı ele geçirmesiyle Osmanlı-İran savaşları yeniden başlamıştır. 1621 yılında Erzurum Beylerbeyi olan Abaza Paşa, Genç Osman'ın âsi askerler tarafından Yedikule'de şehit edilmesi üzerine onun kan davasını güdüp Erzurum'da isyan ederek bulunduğu bölgedeki bütün yeniçerileri idam ettirip⁸⁸ İranlılardan yardım ister. Osmanlı, Sadrazamı Hüsrev Paşayı isyanı bastırmakla görevlendirerek doğu seferine gönderir. Hüsrev Paşa, büyük sorun yaratmış olan Abaza Mehmed Paşa'yı bertaraf etmiş olmakla birlikte 1629 yılında Bağdat'ı kuşattığı halde alınamaması üzerine azledilir. IV. Murad doğu seferine çıkarak Revan'ı ve Bağdat'ı

⁸⁴ Feridun Mustafa Emecen, *Osmanlı Klâsik Çağında Siyaset*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2009, s. 332.

⁸⁵ Remzi Kılıç, "Kanuni Sultan Süleyman'ın İrakeyn Seferi (1533-1535) Öncesi Anadolu'da Ortaya Çıkan Bazı Gelişmeler", *Türk Kültürü*, YIL XXXVIII, Sayı 442, Ankara, 2000, s. 85-102.

⁸⁶ Efdal As, "XVI. YY. dan Cumhuriyetin İlk Yıllarına Kadar Türk-İran Sınır Sorunları ve Çözümü", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 46, 2010, s. 225.

⁸⁷ İsmail Çolak, *Gençler İçin Osmanlı Tarihi*, Nesil Basım Yayın, İstanbul, 2014, s. 88.

⁸⁸ Mehmet Nermi Haskan, *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, Üsküdar Belediyesi Yayınları, İstanbul, 2001, s.38.

Şah Şafi'den geri alır. Şah Şafi'nin barış teklifinde bulunması üzerine Sadrazam Kara Mustafa Paşa ile Şah Şafi' arasında 1639 yılında Kasr-ı Şirin antlaşması imzalanmış ve İran ile Türkiye'nin bugünkü sınırlarını belirleyen bu antlaşmaya göre Irak-ı Acem, Osmanlı Devleti'ne, Revan bölgesi ise İran'a bırakılmıştır.⁸⁹ Bugünkü Türkiye-İran sınırını belirlemesi açısından oldukça önemli bir antlaşmadır.

Sultan III. Ahmed ve Nevşehirli Damad İbrahim Paşa tarafından, Şah I. Hüseyin'in Şîî militanlığı desteklemesi ve 1723'te Safevî Hanedanlığı'nın düşmesi ile ortaya çıkan karışıklıklar sonrası Rusya'nın İran topraklarını işgale başlaması üzerine açılan Osmanlı-İran savaşı, aralıklı olarak 23 yıl devam etti.⁹⁰ III. Ahmed döneminde, Kafkasya'daki Sünni kabilelerin Osmanlıdan yardım istemesi üzerine Bağdat valisi Hasan Paşa ile Van valisi Köprülüzade Abdullah Paşa yeterli miktarda askerle görevlendirilerek Kirmanşahan, Erdilân ve Hoy havalisi kolaylıkla ele geçirilmiştir. (H. 1135/M.1722)⁹¹

1722-1724 yılları arasında İran'daki karışıklıkları fırsat bilen Rusya Safevî Devleti'ne harp ilan ederek Dağıstan, Derbent, Bakü Kalelerini ele geçirdi.⁹² Bu durum üzerine Osmanlı ile Rusya arasında savaş ihtimali belirince Fransa'nın arabuluculuk etmesiyle Haziran 1724'te (Şevval 1136) Osmanlı Devleti ile Rusya İstanbul Antlaşmasını imzaladı ve Batı İran'ın paylaşımına dair olan bu antlaşmaya göre, Gürcistan, Şirvan ve Azerbaycan Osmanlılara verilecek; Gilan, Mazenderan, Esterâbâd ve Hazar yöresi Rusya'nın kontrolüne geçecektir.⁹³

1730'da Afganistan'a karşı başarılı olan İran; Osmanlı ve Rusların aldığı yerleri geri almak için harekete geçti. Afşarların ileri gelenlerinden Nadir Kulu Han, önemli başarılar kazanarak Hamedan, Tebriz ve Kirmanşah'ı Osmanlılardan geri almayı başarinca⁹⁴ III. Ahmet'in bu duruma seyirci kaldığını düşünen halk tarafından, padişaha ve Sadrazamı Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'ya karşı Patrona Halil öncülüğünde ayaklanma başlatılmıştır.

⁸⁹ Orhan Kılıç-Mehmet Çevik, "Tarihten Günümüze Dış Tehditler", *IV. Türkiye'nin Güvenliği Sempozyumu*, Fırat Üniversitesi, Elazığ, 16-17 Ekim 2003, (Bildiriler), s. 878.

⁹⁰ M. Sadık Bilge, *Osmanlı Devleti ve Kafkasya: Osmanlı Varlığı Döneminde Kafkasya'nın Siyasî-Askerî Tarihi ve İdarî Taksimâtı, 1454-1829*, Eren Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 123.

⁹¹ Abdurrahman Şeref, *Tarih-i Devlet-i Osmaniyye*, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul, 2005, s. 298.

⁹² Sâmîha Ayverdi, *Türk-Rus Münasebetleri ve Muhârebeleri*, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul, 2004, s.208.

⁹³ Özge Öztekin, *Divanlardan Yansıyan Görüntüler*, Ürün Yayınları, İstanbul, 2006, s. 26.

⁹⁴ Salih Yılmaz, *Türkiye ve Kafkasya'da Yaşayan Karapapak (Terekeme) Türkleri Tarihi ve Kültürü*, Salih Yılmaz, İstanbul, 2007, s. 77.

1730 yılında I. Mahmud'un tahta çıkmasıyla İran savaşları yeniden başladı. İran savaş sırasında barış istedi ve Şah Tahmas'ın yaptığı barış teklifi kabul edilerek 1732 yılında Ahmed Paşa Antlaşması imzalandı.⁹⁵ Buna antlaşmayla Tebriz, Kirmanşah ve Hemedan İran'da Tiflis, Dağıstan ve Gence Osmanlılarda kaldı.

I. Mahmut döneminde, İran'ın Irak'ı ele geçirmek için yaptığı saldırı nedeniyle 1743-1746 arasında yeniden savaş başladı. 1746'da Tahran yakınlarında Kerden denilen yerde yapılan antlaşmaya göre: IV. Murad Kasr-ı Şirin antlaşmasını maddelerini aynen kabul eder ve sınırların Kasr-ı Şirin Anlaşmasının maddelerine göre kalmasını kararlaştırır.⁹⁶

Irak toprakları, 1534'te Kanuni'nin Bağdat seferi sonucu Osmanlı hâkimiyetine girmiştir. Osmanlı hâkimiyeti altındaki Irak topraklarını Musul-Basra-Bağdat vilayeti olmak üzere üç idari bölgeye ayırmıştı.⁹⁷ Osmanlı Irak'ta 16. yy. ile 20. yy. arasında etkin güç olmuştur. Osmanlı bölgede I. Dünya savaşına kadar denge siyaseti izleyerek uzun yıllar hâkimiyetini sürdürmüştür.

İran Hükümdarı Şah İsmail'in 16. yüzyılın başlarında başlattığı Şia mezhebini Anadolu'da yayma çabaları başarılı olunca zamanla Osmanlı toplumunda ve yönetiminde huzursuzluğa neden olmuştur.⁹⁸ Bu durum özellikle II. Beyazıt döneminin son yıllarında daha fazla hissedilmiştir.

1508 yılında Şah İsmail'in ilk olarak Bağdat'ı, daha sonra da Musul'u ve Irak'ın büyük bir bölümünü topraklarına katması neticesinde Yavuz Sultan Selim sefere çıkar ve Safevilerle Osmanlı arasında yapılan Çaldıran Savaşı'ndan sonra Irak'ın kuzeyindeki önemli kentlerden Musul, Kerkük ve Erbil gibi şehirler Osmanlı hâkimiyetine girer. Yavuz 1516-1517'de Memlukları yenerek Suriye, Filistin, Mısır'da Osmanlı hâkimiyetini sağlar.

Irak'ın orta kesimi ve güney bölgesi (Bağdat ve Basra), Kanunî Sultan Süleyman'ın 1534 senesinde gerçekleştirdiği Irak seferi sonunda Osmanlı idaresine geçmiştir.⁹⁹ 1534'te Kanuni Sultan Süleyman'ın Bağdat'ı fethiyle Irak'a Bağdat Beylerbeyi adı verilmiş, 1555 yılında ise Irak'ın tamamı Osmanlı İmparatorluğu'nun

⁹⁵ Mehmed Açıkgozoğlu, *İslâm Devletleri Tarihi*, Yeni Asya Yayınları, İstanbul, 1975, s. 327.

⁹⁶ Orhan Koloğlu, *Osmanlı'nın İran İlişkileri*, Popüler Tarih, Sayı 57, İstanbul, 2005 s. 71

⁹⁷ Abdülkadir Gerçeksever, *a.g.e.*, s. 184.

⁹⁸ Sinan Marufoğlu, *Osmanlı Döneminde Kuzey Irak, 1831-1914*, Eren Yayıncılık ve Kitapçılık, İstanbul, 1998, s. 31.

⁹⁹ Sinan Marufoğlu, "Osmanlı Döneminde Güney Irak'ta Devlet-Aşiret İlişkileri", 1831-1914", *XIV. Türk Tarih Kongresi*, Cilt 1, Ankara, 9-13 Eylül 2002, s. 621.

hâkimiyetine girmiştir.¹⁰⁰ Osmanlı İmparatorluğunun bir eyaleti haline getirilmiş ve ilk vali olarak da Süleyman Paşa atanmıştır.

Osmanlı 1619 yılına kadar Irak'ta istikrarı ve huzuru sağlamaya çalışmıştır. Ancak Bağdat Muhafızı Bekir Subaşı 1624'te Bağdat'ta ayaklanıp, Bağdat Beylerbeyi Yusuf Paşa'yı öldürerek, Bağdat'a hâkim olmuş ve uydurma bir fermanla kendisini vali ilan etmiştir.¹⁰¹ Osmanlı valisini öldürüp idareyi fiilen ele alan Bekir Subaşı'nın üzerine önce eski Diyarbekir Valisi Süleyman Paşa'yı daha sonra da Diyarbekir Valisi Hafız Ahmed Paşa'yı göndermiştir.¹⁰² Hafız Ahmet Paşa emrindeki Sivas, Maraş, Musul, Kerkük valileri ve Kürt Beyleri kuvvetleriyle Bağdat'ı kuşattı.¹⁰³ Bunun üzerine Bekir Subaşı İran Şahı Abbas'tan yardım ister ve Şah I. Abbas, 23 Aralık 1623'te komutasındaki orduyla Bağdat önlerine geldi.¹⁰⁴ Kalenin kapısının açılmasıyla birlikte Osmanlı memurları ve şehrin Sünnî halkı kılıçtan geçirildi. İhanet edebileceği gerekçesiyle Bekir Subaşı'da öldürüldü. Müezzinzâde Hafız Ahmed Paşa, 13 Kasım 1625'te Bağdat'ı kuşattı, 3 Temmuz 1626'da kuşatmayı kaldıran Osmanlı Ordusu, Anadolu'ya doğru çekilmeye başlayınca¹⁰⁵ Irak'ta Safevi ilerleyişi genişler, Musul ve Basra dışındaki bütün Irak kaybedilir. Osmanlılar iki kez Irak topraklarına girmiş ve Bağdat'ı kuşatmışlar ancak Bağdat'ın fethi mümkün olamamıştır.

IV. Murad döneminde 1637 yılında Irak üzerine tekrar sefere çıkılır ve iki aylık bir kuşatma sonucu şehir tekrar geri alınmıştır. 1638'de Bağdat'ın IV. Murat tarafından geri alınmasından sonra IV. Murat'a "Bağdat Fatihî" unvanı verilmiştir.¹⁰⁶

1704'te Eyüplü Hasan Paşa'nın Bağdat Beylerbeyliği'ne atanması ve ardından oğlu Genç Ahmed Paşa'nın da önce Basra, daha sonra da Bağdat Valiliği'ne getirilmesi, Irak tarihinde yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur.¹⁰⁷ Baba ve oğlunun on beş yıllık çabaları sonucu bölgede Osmanlı otoritesi yeniden sağlanmıştır.

¹⁰⁰ Bekir Günay, *Avrupa'dan Asya'ya: Sorunlu Türk Bölgeleri*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 532.

¹⁰¹ Askeri Tarih Bülteni, Cilt 20, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1995, s. 63.

¹⁰² Hasan Celâl Güzel-Ali Birinci, *Genel Türk tarihi*, Cilt 6, Yeni Türkiye Yayınları, İstanbul, 2002, s. 95.

¹⁰³ Cemal Gökçe, *Türkiye Tarihi*, Dilek Matbaası, İstanbul, 1977, s. 383.

¹⁰⁴ M. Sadık Bilge, *Osmanlı Devleti ve Kafkasya: Osmanlı Varlığı Döneminde Kafkasya'nın Siyasî-Askerî Tarihi ve İdarî Taksimâtı, 1454-1829*, Eren Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 73.

¹⁰⁵ M. Sadık Bilge, *a.g.e.*, s. 74.

¹⁰⁶ Hadiye Yılmaz, *Kurtuluş Savaşımız ve Asya-Afrika'nın Uyanışı: Hâkimiyeti Milliye Yazılarıyla*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2007, s. 23.

¹⁰⁷ Suphi Saatçi, *a.g.e.*, s. 95.

İran Şahı Nadir Kuli Han 1733'te Bağdat'ı kuşatınca Osmanlı Şahın üzerine Erzurum valisi Topal Mustafa Paşa'nın komutasında bir ordu gönderir ve bu gönderilen ordu Nadir Han'ı yener ancak tekrar toparlanan Nadir Han, Topal Mustafa Paşa'ya savaş açar ve bu kez Osmanlı yenilir. Irak'ta 1770 yılının sonlarına kadar kargaşa ortamı devam eder. Bu kargaşa ortamında Büyük Süleyman Paşa olarak bilinen kölemen bir ağanın önce Basra, ardından Bağdat ve Zor eyaletlerine vali olarak atanmasıyla kısmen de olsa kargaşalar son bulur ve 1880'e kadar Irak'ta kölemen valiler dönemi yaşanmaya başlar.

Osmanlı valisi Süleyman Paşa yirmi dört yıl boyunca bölgeyi yönetir ancak vali öldürülünce bölge tamamen bağımsız davranan bir Irak'a dönüşür. Dönemin padişahı II. Mahmut bu durumu devlet için tehlike olarak görür ve bölgeye Davut Paşa'yı vali olarak atar. Ancak vali zamanla bölgede nüfuzunu artırıp etkin güç olmaya başlayınca bu kez vali devlet için tehdit arz etmeye başlar ve Sultan Mahmud tarafından isyancı ilan edilen Davut Paşa'nın üzerine Halep Valisi Rıza Paşa gönderilir.¹⁰⁸ Halep Valisi Rıza Paşa şehri teslim alır ve on altı yıl yönetir. Daha sonra Necip Namık, Gözlüklü Reşid ve Takıyyüddin paşalar Bağdat valiliğinde bulunmuştur.¹⁰⁹

Kuveyt'in Osmanlı hâkimiyetine girişi Kanuni Sultan Süleyman'ın 1534'teki Irakeyn seferiyle gerçekleşmiştir. Ayrıca Irakeyn Seferi sırasında Padişah Bağdat'ta iken 1534'te Lahsa'nın uzantısı olarak kabul edilen Huveyza, Katif ve Bahreyn'den elçiler gelerek padişaha itaatlerini arz etmişlerdir.¹¹⁰

Kuveyt, Osmanlı yönetiminde Basra vilayetinin Lahsa Sancağına bağlı bir kaza¹¹¹ olup zamanla Sabah ailesinin yönetimi geçmiştir. 1623'te Safevilerin kontrolüne geçse de 1683'te tekrar Osmanlı egemenliğine girer. Osmanlı bölgedeki Portekiz varlığına karşı mücadele eden İbadi kabilelerine yardım ederek Basra körfezindeki askeri ve siyasi Portekiz etkisini ortadan kaldırmaya amaçlamıştır.

Kuveyt 18. yüzyılın başında Arabistan yarımadasının Necd bölgesinden göç eden kabilelerin oluşturduğu ve 1756'da Sabah ailesi tarafından yönetilen otonom bir bölge haline gelerek Körfez ülkeleri gibi bir sahil ülkesi olmanın avantajını kullanarak daha o yıllarda Hindistan ile Ortadoğu arasında bir ticaret merkezi özelliği kazandı.¹¹²

¹⁰⁸ Suphi Saatçi, *Tarihten günümüze Irak Türkmenleri*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2003, s. 97.

¹⁰⁹ Yusuf Halaçoğlu, "Bağdat maddesi", *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 4, Ankara, 1991, s. 433-437.

¹¹⁰ Nilüfer Bayatlı, "XVI. Yüzyılda Güney Irak'ta Lahsa Eyaleti ve Osmanlı Hâkimiyeti", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı 155, Ankara, 2005, s. 166.

¹¹¹ Sabahattin Şen, *Su Sorunu, Türkiye ve Ortadoğu*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1993, s. 395.

¹¹² Abdülkadir Gerçeksever, *a.g.e.*, s. 325.

Kuveyt 1829'dan itibaren gemilerine Osmanlı bayrağı çekmiş ancak Osmanlı hâkimiyetine girmemiştir. 1860'da Bağdat valisi Namık Paşa Kuveyt'i Osmanlı denetimine almaya çalışmış ancak başarılı olamamıştır. Mithat Paşa 1871 yılının sonlarında Kuveyt'i ziyaret eder ve Kuveyt'in Basra eyaletinin bir kazası olduğunu belirtmesinin yanı sıra Şeyh Abdullah'a da Kaymakamlık unvanının vermesi bölge için oldukça önemli bir karardır. Bu kararın yanı sıra Mithat Paşa ile Şeyh Abdullah Sabah Kuveyt gemilerinde Osmanlı bayrağı dışında hiçbir ülkenin bayrağının taşınmaması konusunda da anlaşmıştır. Böylece Kuveyt'in Osmanlı Devleti 'ne bağlanması Mithat Paşa'nın Bağdat valiliği döneminde gerçekleşmiş¹¹³ oldu. Kuveyt her zaman Osmanlı devletine bağlı ancak özerk bir yapıya sahip oldu. Hatta Osmanlının tüm çabalarına rağmen Kuveyt'te askeri bir garnizonunun kurulamadığı da bilinmektedir.

Suudi Arabistan'ın Osmanlı hâkimiyetine girişi Yavuz Sultan Selim zamanında olmuştur. Yavuz Sultan Selim Suriye, Filistin ve Mısır'ı alıp Memlûk Devleti'ne son verdikten sonra bu devletin hakimiyeti altında bulunan Mekke ve Medine'de direk Osmanlı hâkimiyetine alınmış oldu.¹¹⁴ Mısır'ın fethinin akabinde Mekke şerifi Berekât, Osmanlı egemenliğini kabul edişinin bir işareti olarak oğlu Ebû Nümei'nde içinde bulunduğu bir elçilik heyetini Kahire'ye yollayarak Mekke'nin anahtarlarını onun aracılığıyla Yavuz Sultan Selim'e takdim etti.¹¹⁵ Mısır hazinesinden Mekke Emir'ine maaş bağlanıp bölgeye de iki kadı atanmıştır.

Osmanlı için imtiyazlı bölge konumunda olan Suudi Arabistan'ın mübarek belde olması dolayısıyla fazlasıyla yardım yapılmakla birlikte manevi ve sanatsal değeri yüksek eserlerde yaptırılmıştır. Osmanlı hâkimiyetinin yaşandığı 1517-1918 tarihleri arasında bölgede müreffeh bir hayat yaşanmıştır.

Arabistan topraklarının Osmanlı yönetiminde olduğu dönemde 1737 yılında Abdülvehhab'ın oğlu Muhammed'in bölgede yaymaya çalıştığı Vehabbilik, Arabistan'daki sükûneti bozmuştur.¹¹⁶ Nitekim Vehhâbîlerin dini onarım yapmaktan ziyade Osmanlıların Arap yarımadasındaki hâkimiyetini kaldırmayı amaç edindiklerini Yusuf Akçura şöyle ifade etmiştir: "Vehhâbî hareketi zannımızca milli bir Arap

¹¹³ Bülent Demirbaş, *Musul Kerkük Olayı ve Osmanlı Devleti'nde Kuveyt Sorunu*, Arba Yayınları, İstanbul, 1991, s. 102.

¹¹⁴ Ekmeleddin İhsanoğlu, *İki Tarafın Bakış Açısından Türk-Arap Münasebetleri*, Cilt 3, Tarih Araştırma Serisi, İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA), İstanbul, 2000, s. 62.

¹¹⁵ Ertuğrul Önalp, *Osmanlı'nın Güney Seferleri: XVI. Yüzyılda Hint Okyanusu'nda Türk-Portekiz Mücadelesi*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2010, s. 85.

¹¹⁶ Mehmet Aydoğan, *İç isyanlar ve Şeyh Said İsyanı*, Nokta Yayınları, İstanbul, 2007, s. 153.

hareketidir; bugünkü neticeleri de bu nokta-i nazarımızın haklı olduğunu ispat eder”¹¹⁷ demiştir.

Vehhabiler bölgedeki Bedevilerin desteğini alınca 1791’de Osmanlı’ya isyan ettiler, Mekke Emiri Şerif Galip Efendi Bedevilerle savaştı. Vehhabiler 1801’de Mekke’ye saldırınca Mekke Emiri Şerif Galib Efendi bunları şehre sokmadı ama Mekke etrafındaki Arap kabilelerin Vehhabi olması engellenemedi. Vehhabiler 1803’te Taife girerek buradaki Müslümanlara işkence edip, kadın ve çocukları acımasızca öldürmüşlerdir.¹¹⁸ Vehhabiler Hac mevsiminde Mekke’ye saldırdılar ancak şehre girmeleri mümkün olmadı. Şerif Galip Efendi’nin Cidde’ye gitmesini fırsat bilen Vehhabiler şehre girip türbeleri ve mezarları yakıp yıktılar. Şehirde işkence, zulüm ve soygun artınca Şerif Galip Efendi, Osmanlı askerleriyle Vehhabileri şehirden çıkardı. Vehhabiler her fırsatta Mekke’ye saldırdıysa da Mısır valisi Mehmet Ali Paşa’nın 1812’de ordusuyla Cidde’ye gelmesi ve Mekke’ye de asker göndermesiyle bu saldırılar son bulmuştur.

Kavalalı Mehmed Ali Paşa’nın oğulları İbrahim Paşa ve Tosun Paşa Cidde Valisi tayin edilerek bir ordu ile Medine’ye gönderildi.¹¹⁹ Tosun Paşa’nın kontrolündeki bu Osmanlı orduları Medine ve Mekke’yi Vehhabilerden kurtardı. Bir süre sonra da Vehhabilerin merkezi Deriy’ye, İbrahim Paşa tarafından zapt edilince; Vehhabi Emiri Abdullah İbni Suud ve dört oğlu esir alınmıştır. Bu esirler İstanbul’a gönderilmiş ve hepsi idam edilmiştir.¹²⁰ 1857’de İngiltere bölgede isyan başlatma çabalarına girdiyse de başarılı olamadı ve 1860’da bütün emirler devletin hâkimiyeti altına alındı.

Suudi lider Abdülaziz Er-Reşid, Vehhabiliği yeniden etkin hale getirmeye çalıştı. 1902’de Abdülaziz bin Suud’un yeniden Riyad’ı ele geçirerek kendisini Vehhabilerin imamı olarak ilan etmesiyle yeni bir safhaya erişildi.¹²¹ Abdülaziz Er-Reşid Riyad valisi Aclan’ı öldürünce halk Abdülaziz Er-Reşid’i emir yaptı. Abdülaziz Er-Reşid öldürülünce 1915’te Osmanlının girişimiyle Abdülaziz bin Suud Riyad kaymakamı oldu. Bu olay üzerine Reşidiler ile Suudiler arasında başlayan savaşta Abdülaziz bin Suud mağlup oldu.

¹¹⁷ Fatih M. Şeker, *Osmanlılar ve Vehhabilik*, Çağdaş İslâm Düşüncesi Dizisi, Cilt 19, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2007, s. 88.

¹¹⁸ Mehmet Aydoğan, *a.g.e.*, s. 153.

¹¹⁹ Levon P. Dabağyan, *Osmanlı’da Şer Hareketleri ve II. Abdülhamid Hân*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2002, s. 163.

¹²⁰ Hamdi Ertuna, *Türk-Arap İlişkileri*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1976, s. 37.

¹²¹ Namık Sinan Turan, *Kurtuluş Savaşı Kütüphanesi, Hilafetin Tarihsel Gelişimi ve Kaldırılması*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 2004, s. 282.

Osmanlı hâkimiyetindeyken Bahreyn’de etkin güç Portekizliler olmuştur. 1560’da Cerbe Deniz savaşıyla Kızıldeniz, Sudan, Habeşistan, Umman, Katar ve Bahreyn emirlikleri Osmanlı’ya bağlanmıştır.¹²² Arap kabilelerinin siyasi mücadelelerine sahne olan Bahreyn 1783 senesinde Utûb kabilesinden Al-i Halîfenin egemenliği altına girdi.¹²³ Vehhabiler görüşlerini yaymak için özellikle Bahreyn’in merkez seçilmesi üzerine Osmanlı 1881’de bölgeye Mısır’daki kuvvetlerini göndererek Vehhabi kontrolünü zayıflatmaya çalışmıştır.

Bahreyn Şeyhi Şeyh Abdullah yetkilerinin çoğunu altı oğluna bırakınca ülkede ister istemez karışıklık oluştu. Bu karışıklıktan faydalanan Vehhabiler de bölgede etkin güç olmaya başladı. Bunun üzerine Osmanlı kumandanı Hurşid Paşa’nın idaresindeki Osmanlı kuvvetleri karşısında yenilen Şeyh Abdullah vergi ödemek zorunda kaldı.

Katar’ın Osmanlı devletinin hâkimiyetine girmesi 1517 Mısır seferiyle gerçekleşmiş olsa da bölgede tam anlamıyla otorite sağlanamamıştır.¹²⁴ Osmanlı belgelerinde çoğunlukla, Katar ve hatta Bahreyn’in de içinde bulunduğu Kuveyt’ten Maskat’a kadar uzanan bölgenin tasviri “Necid Sahilleri” olarak verilmekte ve bu bölgelerin Osmanlı Devleti’ne ait olduğu ısrarla vurgulanmıştır.¹²⁵ Katar’a ilk giden Osmanlı yöneticisi ise Mithat Paşa olmuştur. Mithat Paşa ile Al Khalifa aşiretinden Şeyh Muhammed arasında bir antlaşma imzalanmış ve Şeyh Muhammed bölgeye kaymakam olarak atanmıştır. 1871 sonlarında, Osmanlı Devleti tarafından Necid Sancağında oluşturulan idari teşkilat çerçevesinde El-Bida Kasabası, Katar Kazasının merkezi olarak seçildi.¹²⁶ Osmanlı Devleti’ne tabi olan, Katar’da, Türk askeri birliği Balkan Savaşlarına kadar bölgeyi yönetmiştir.

BAE’nin bulunduğu bölgenin Osmanlı hâkimiyetine girişi 16. yy rastlamaktadır. Portekizliler bölgede etkin güç olmak için bölge halkına zarar verince bölgeyi hâkimiyeti altında tutan Osmanlıdan yardım isterler. Ancak Osmanlının bütün çabalarına rağmen bölgede etkin güç önce Portekizliler ve daha sonra da İngilizler olmuştur.

Umman bulunduğu bölge 1517’de Osmanlı hâkimiyetine girdi. Ancak Osmanlı’nın eyaleti olmadı. Umman Osmanlı hâkimiyetine doğrudan girmediğinden bu

¹²² İbrahim Sarı, *Ecdadımız Osmanlı*, Nokta Yayınları, Antalya, 2017, s. 74.

¹²³ Mustafa L.Bilge, “Bahreyn Maddesi”, *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 4, Ankara, 1991, s. 494.

¹²⁴ Selçuk Tayfun Ok-Ömer Kuray, *Katar Ülke Etüdü*, İstanbul, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul, Temmuz 1999, s. 15.

¹²⁵ Zekeriya Kurşun, *Basra Körfezi’nde Osmanlı İngiliz Çekişmesi-Katar’da Osmanlılar (1871-1916)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2004, s. 6.

¹²⁶ Zekeriya Kurşun, *a.g.e.*, s. 2.

döneme ait bilgiler iki tarafın sultanları, vezirleri, valileri ve diğer görevlileri arasındaki yazışmalara ait belgelerden ibaret olup Hint ve Umman Denizlerinin Müslüman tüccarları ve bölgedeki bütün Müslüman yönetimleri Osmanlıları büyük ve güvenilir bir koruyucu buldular.¹²⁷

Osmanlı 16. ve 17. yüzyıllarda bölgedeki temel politikası Portekizlileri Arabistan kıyılarından uzak tutmak için Umman'daki yerel güçlere destek vermektir. Umman'ın egemen gücü Yarubiler bu politikayı başarılı bir şekilde yürütmüşlerdir. 1630'da İran'dan yardım alan Ya'rubiler Portekizlilerden Maskat'ı geri alarak Hindistan, Doğu Afrika kıyıları ve Zengibar'la ticaretlerini genişletme yolunda Maskat'ı bir üs olarak kullanarak¹²⁸ Portekizlileri bölgeden tamamen çıkarmışlardır.

Osmanlı Devleti Basra Körfezi'nin Fars işgali altında olduğu 1775'te Umman'dan kendisine yardım etmesini istemiş, dönemin Umman Sultanı Ahmed b. Said de bu talebe olumlu yanıt vererek oğlu Hilal önderliğinde Osmanlı'ya denizden yardım filosu göndermiştir. Bölgedeki Fars baskısının kırılmasından sonra dönemin Osmanlı sultanı, bu yardımına karşılık olarak Umman'a mükâfat ödemesi yapmıştır.

Sultan II. Abdülhamit döneminde Umman sultanları ile bölgedeki iş birliğine ilişkin yazışmazlar yaşanmış ve Osmanlı Umman'ın her dönem özerkliğini benimseyip desteklemiştir.

II.IV. İngiltere Mandası Döneminde Basra Körfezi

İran 19. yüzyılın ortalarından itibaren İngilizlerin baskısı altında kalmaya başlamıştır. Özellikle ülke petrol varlığının yanı sıra İngiliz sömürgeleri içinde bir kilit noktası konumdaydı. Bu nedenle İngilizler, bölgede sömürge ve savunma duvarı oluşturarak ülkede hâkimiyet kurmaya çalışmıştır. Bu hâkimiyeti sağlamak için İran üzerine 106 savaş yapıp ülkede tek başına söz sahibi olan İngiltere, bu durumu kalıcı hale getirmek için İran'ı himayesi altına alan 9 Ağustos 1919 Antlaşmasını, İran'a kabul ettirmeye çalışmış ancak bunda başarılı olamamıştır.¹²⁹

İngiltere'nin İran topraklarını paylaşmasında 1907 Antlaşması önemli bir yer tutmaktadır. Bu sömürge antlaşmasıyla İran'ın ortası tampon bölge haline getirilirken

¹²⁷ Bekir Şahin, *Osmanlı Ansiklopedisi: Tarih, Medeniyet, Kültür*, Cilt 3, Ağaç Yayıncılık, İstanbul, 1993, s. 58.

¹²⁸ Mustafa L. Bilge, "Maskat Körfezi Maddesi", *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 42, Ankara, 2003, s. 78.

¹²⁹ Barış Cin, *Türkiye-İran Siyasi İlişkileri, (1923-1938)*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2007, s. 55.

kuzeyi Rus, güneyi ise İngilizlerin etki alanlarına bölünmüştür.¹³⁰ İngiltere Rusya'yı karşısına almak yerine yanında tutmak için İran'ı birlikte paylaşmışlardır. Ancak Rusya da Bolşevik ihtilali çıkıp Çarlık rejimi yıkılınca İngiltere İran üzerinde tek başına hâkimiyet kurmak istedi ve 9 Ağustos 1919'da İran ile imzalanan antlaşmayla ülkenin kuzeyini de denetim altına aldı.¹³¹ İran'ı üs olarak kullanmak ve bölgedeki petrol çıkarlarını korumak isteyen İngiltere, 1919 yılında İran Şahı ile yaptığı antlaşmayla İran'ın idare ve askerî teşkilâtını düzenleme görevini üstleniyor ve ayrıca İran'a teknik ve malî alanlarda yardımlarda bulunacağına dair söz veriyordu.¹³² Fakat İran milliyetçileri yapılan bu antlaşmaya kızdı ve İran Meclisi'nde de antlaşma kabul edilmedi. Uygulanma zemini bulamayacak bu antlaşmayla¹³³ İngiltere İran üzerinde baskı kuramadı savaştan bıkan İngiliz kamuoyunun da bunda büyük etkisi oldu. Nitekim kamuoyu doğuda bir savaş çıkmasını istemiyordu. Aynı yıl İngiltere ile yapılan antlaşma iptal edildiği gibi İran Bolşeviklerle, Sovyetler Birliği'ne ülkesi üzerinden gerçekleşecek saldırıları engelleyememesi halinde askerlerini topraklarına sokma hakkını da tanıyan dostluk antlaşmasını imzalamıştır.¹³⁴

İran ile İngiltere arasında Abadan petrolleri nedeniyle 1932 yılında ciddi bir anlaşmazlık çıkmıştır.¹³⁵ Abadan petrollerindeki hissesini artırmak isteyen İran 1901'de imzalanan ayrıcalık antlaşmasını fes etmek isteyince İngiltere Basra'ya donanmasını göndermiştir. Bunun üzerine Milletler Cemiyetini arabuluculuğuyla 1933'de APOC (Anglo-Persian Petrol Şirketi) yapılan antlaşma gereği İran'ın hisseleri arttırılmıştır.

Hitlerin 1933 yılında Almanya'nın başına geçmesi Batı'ya ve Rusya'ya cephe alması sonucu İran, Almanya'ya yanaşmaya başladı ve buna bağlı olarak dış ticareti Almanya'ya kaydetti.¹³⁶ Almanya ile İran arasındaki ekonomik ilişkiler gelişme gösterince, İran'ın dış ticaretinde Sovyet Rusya'nın yerini Almanya almış oldu.

¹³⁰ Abdülkadir Gerçeksever, *a.g.e.*, s. 259.

¹³¹ Tayyar Arı, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu Siyaset Savaş ve Diplomasi*, 3. baskı, Alfa Yayınları, İstanbul, 2007, s. 385.

¹³² Fahir H. Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi 1914-1980*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1983, s. 208.

¹³³ L.Hilal Akgül, "Rıza Han'ın (Rıza Şah Pehlevi) Türkiye Ziyareti", *Yakın dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, Sayı 7, İ.Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 2005, s. 12.

¹³⁴ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi (1914-1995)*, Genişletilmiş 16. Baskı, Alkım Yayınları, İstanbul, 2007, s. 209.

¹³⁵ Fahir H. Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi 1914-1980*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1983, s. 209.

¹³⁶ İsmâ'il B. Hüseyin, "Eş-Şehrî, Vukûât-ı Tertîb-i Şâhâne'-i Devlet-i" Osmâniyye'-i Aliyye", *Belgelerle Türk tarihi dergisi*, Cilt 24, Sayı 28, Menteş Kitabevi, İstanbul, 2003, s. 85.

Almanya 1941’ yılında Sovyet Rusya’ya saldırınca İngiltere ile Sovyet Rusya’da İran’ı işgal etti. Almanya’nın bu saldırısı karşısında İngiltere’nin Rusya’ya yardım etmesi için Basra Körfezi ve İran yolunu kullanması gerekiyordu. Ancak, İran bu yolun kullanmasına izin vermeyince Sovyet Rusya ile İngiltere 1941 yılında İran’ı işgal ettiler. İran kendini yeniden Sovyet Rusya ile İngiliz kontrolünde buldu.¹³⁷ İran 1979’dan bağımsızlığını kazanana dek batılı devletlerin çıkarlarının korunmaya çalışıldığı bir ülke oldu.

Birinci Dünya Savaşı sırasında Irak, Osmanlı yönetiminden çıkarak 1920 yılında İngiliz mandası altına girmiştir.¹³⁸ İngilizler I. Dünya savaşı sırasında Basra’yı işgal etmiş ancak Osmanlı Devleti Kutül-Amare’de İngiliz birliklerini kuşatmış ve beş ay süren bir direnişten sonra¹³⁹ İngilizler büyük bir yenilgiye uğratılarak bütün İngiliz ordusu esir alınmıştır. Büyük kayıplar veren İngilizler tekrar toparlanarak 1918’in Mayıs’ında Kerkük’e kadar ilerlemiş, Musul’a ve petrol yataklarına sahip olmak için hareket geçtiği sırada Osmanlı’nın 30 Ekim 1918’de Mondros Mütarekesini imzalamasıyla ilk etapta hedeflerine ulaşamamış olsa da daha sonra mütareke hükümlerine dayanarak Musul’u işgal etmiştir.

1916 yılının haziran ayında İngilizlerin kışkırtmasıyla Mekke Emiri Şerif Hüseyin Osmanlıya karşı bir isyan çıkarır. Osmanlı devletinin yıkılmasından sonra kurulacak olan Büyük Arap Devletinin Krallığı Şerif Hüseyin ve oğullarına vaat edilmiştir. Fakat hiçbir şey söylendiği gibi olmaz. İngiltere ile Fransa arasında 1916 yılında yapılan Sykes-Picot Antlaşmasıyla üzerinde Arap devletinin kurulacağı vaat edilen topraklar, İngiltere ile Fransa arasında bölüşülmüş¹⁴⁰ ve Irak bugünkü şeklini almıştır. Bu anlaşma İngiltere ve Fransa’nın bölgeye bakış açısını ve paylaşımını ortaya koymuştur. Nitekim Irak, Ürdün, Filistin İngilizlere Suriye, Lübnan Fransızlara bırakılmıştır.

İngilizlerin bölgeyi tek başına yönetmeyi asıl amacı olarak görse de bölge halkının verdiği tepkiler üzerine bu amacından vazgeçmiştir. Özellikle Şiiilerin çoğunlukla yaşadığı bölge olan Necef isyanların merkezi olmuştur. 23 Ağustos 1921’de Mekke Emiri

¹³⁷ Mehmet Saray, “Türk-İran Münasebetlerinde Şiiliğin Rolü”, *Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü*, Ankara, 1990, s. 93.

¹³⁸ Doğan Şentürk, *Ortadoğu’da Arap Birliği Rüyası Saddam’ın Baas’ı*, İstanbul, 2003 s. 75.

¹³⁹ Mustafa Bıyıklı, *Batı İşgalleri Karşısında Türkiye’nin Ortadoğu Politikaları: Atatürk Dönemi*, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul, 2006, s. 177.

¹⁴⁰ *Beşinci Askerî Tarih Semineri Bildirileri*: “Değişen Dünya Dengeleri İçinde Askerî ve Stratejik Açından Türkiye”, Cilt 1, İstanbul 23-25 Ekim 1995, s. 330.

Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal'ı Irak kralı olarak tahta çıkaran İngilizler böylece bölgede daha çok söz sahibi olabileceğini düşünmüştür.

10 Ekim 1922'de İngilizler ile Irak arasında yirmi yıllık bir antlaşma yapıldı. Bu antlaşma ile İngiltere Irak'ta 25 sene sürecek olan mandaterliği sağlanmış olacaktı¹⁴¹ ancak 1923'te imzalanan protokolle antlaşma dört yıla indirildi ve 27 Mart 1924'te Anayasa Meclisi tarafından kabul edildi. Iraklılar 1924-1930 yılları arasındaki bağımsızlık mücadelelerini daha etkin yürütmeye başladılar.

Ancak bu durum İngilizlerin hoşuna gitmese de Irak'la İngilizler arasında 1926 ve 1927'de imzalanan iki yeni antlaşmayla Irak'a kısmen daha fazla özgürlük sağlandı. İngiltere, Cemiyet-i Akvam namına vesayeti altında bulunan Irak ile 30 Haziran 1930'da yirmi beş yıllık yeni bir ittifak antlaşması imzalamıştır.¹⁴² Irak 1932 yılına kadar İngiliz mandasında yaşamıştır.

İngiltere Kuveyt'te 1850'de etkin güç olma çabası içerisinde olmuş ancak Şeyh Abdullah ve ardı sıra iktidara gelen Şeyh Muhammed bin Sabah Osmanlı devletine bağlı kalmıştır. Şeyh Muhammed döneminde İngiltere, Kuveyt'le bir koruma anlaşması yapmak için girişimde bulunmuş ancak Kuveyt tarafı İngilizlerin bu talebine olumsuz yaklaşmıştır.¹⁴³

Kuveyt de yaşanan aile içi iktidar mücadelesi sonucu kardeşini öldüren Şeyh Mübarek'in İngiltere'ye yakınlaşmasını engellemek isteyen Bâb-ı Âli bölgenin valisi Hamdi Paşa'nın yerine Kuveyt'le iyi ilişkileri olan Arif Paşa'yı Basra Valisi olarak atamıştır. Arif Paşa İngiltere ile iş birliği içinde olan Mübarek'i devirmek için her dönem farklı politikalar izlemiştir.¹⁴⁴ Şeyh Mübarek'in İngilizlerle doğrudan görüşmesi Osmanlıyı rahatsız edince Sultan Abdülhamit Arif Paşa'yı görevden alıp Şeyh Mübarek'i yeni Kuveyt Kaymakamı olarak tanıma yoluna giderek Osmanlıya bağlı olmasını resmi olarak kabul ettirmiştir.

Kuveyt İngiltere için daha önemli bir konuma gelmesinde 1898'de Bağdat Demiryolu Projesinin Kuveyt'te sona ermesi¹⁴⁵ önemli bir rol oynamıştır. 1899'da Şeyh

¹⁴¹ Atilla Şimşek-Yaşar Kalafat, *Meslek Hayatının 25. Yılında Prof. Dr. Abdulhalûk M. Çay Armağanı*, Cilt 2, Işık Ofset Matbaacılık, Ankara, 1998, s. 1064.

¹⁴² Nevin Yazıcı, *Petrol Çerçevesinde Musul Sorunu (1926-1955)*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2010, s. 84.

¹⁴³ Veysel Ayhan, *Kuveyt Emirliği: Savaş ve Barış Arasındaki El Sabah İktidarı ve Türkiye İle İlişkiler*, Rapor No: 24, Ocak 2011, Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara, 2011, s. 7.

¹⁴⁴ Veysel Ayhan, "Türkiye-Kuveyt İlişkileri: İş birliği mi, Çatışma mı?", *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 1, 2009, s. 61.

¹⁴⁵ Murat Özyüksel, *Osmanlı-Alman İlişkilerinin Gelişim Sürecinde Anadolu ve Bağdat Demiryolları*, Arba Yayınları, İstanbul, 1988, s. 147.

Mübarek ile İngiltere arasında yapılan ittifak görüşmeleri sonucu 1899 da bir Protektora (Koruma) antlaşması imzalanmış ve bu antlaşmayla Kuveyt İngiliz himayesine girmiştir.¹⁴⁶ Antlaşmanın ardından İngiliz savaş gemilerinin Kuveyt limanına demirlenmesi ve İngilizlerin Şeyh Mübarek ile görüşmelerini arttırması Bab-ı Ali’de ister istemez bir rahatsızlık yaratmıştır. Nitekim Osmanlı, Antlaşmanın duyulmasının ardından Osmanlı memurunun İngiltere ile antlaşma yetkisinin olmadığını gerekçe göstererek antlaşmanın geçersiz olduğunu açıklamıştır. Silahlı bir çatışma olmasını engellemek adına Ekim 1901’de Kuveyt’in statükosunun korunmasına karar verilir. Özerkliğinin korunacağı garantisıyla Şeyh mübarek Osmanlı karşıtı politikalarını yumuşatmış ve Balkan savaşlarında Osmanlının yanında yer alarak bunu kanıtlamıştır. Buna karşılık Osmanlı da her fırsatta Kuveyt’in özerkliğini tanıyıp destek vermiştir.

I. Dünya Savaşı’nda Osmanlılarla savaşa giren İngiltere savaşın başlamasının ardından Kuveyt’te bir Protektora yönetimi (uluslararası ilişkilerde bir devletin ötekini koruma ve denetim altına alması olayı) kurdu.¹⁴⁷ Mübarek b. Sabbah’ın 1916’da yılında ölmesiyle oğulları Cabir, Salim ve Nasir arasında taht kavgaları başlamış ve bu kavgada şehir halkı Nasir’e aşiretler ise Salim’e destek vermiştir. Taht mücadelesini kazanan Salim Birinci Dünya Savaşında Osmanlıya karşı dost bir politika izlemiştir. İngiltere ise Birinci Dünya Savaşında Kuveyt’i kendi safında ancak sıcak savaşın dışında tutmayı istemiştir. Nitekim Birinci Dünya Savaşı’na kadar Kuveyt iki mihrak arasında gidip gelmiş ve Osmanlılarla İngilizler arasındaki¹⁴⁸ mücadeleyi İngilizler kazanmıştır. Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra, Kuveyt’te siyasi iktidarını güçlendiren İngiltere Körfezde petrol bulunmasıyla ülkeyi kendi ekonomik çıkarlarına göre yeniden tanımlamaya başlamıştır.

Suudi Arabistan, İngiliz manda rejimi altındaki Irak hükümeti ve Kuveyt’teki İngiliz siyasi memurunun katılımıyla yapılan Ukdir Konferansı sonucu, 1922 yılında Kuveyt’in sınırları tespit edilmiştir.¹⁴⁹ Kuveyt 1961’e kadar İngiltere’nin hâkimiyetinde kalmıştır.

Suudi Arabistan İngilizlerin desteği ile 1916 yılında Osmanlılardan ayrılmıştır. Bölgedeki otorite boşluğunu doldurmaya çalışan İngilizler bunun için Vehhabiler kullandılar. Hicaz ve Mekke üzerindeki nüfuzunu kesinleştirmek isteyen İngilizler

¹⁴⁶ Hasan Aksay, *Körfez’in Dibi*, Server Basın ve Yayın, İstanbul, 1990, s. 80.

¹⁴⁷ Abdülkadir Gerçeksever, *a.g.e.*, s. 326.

¹⁴⁸ İsmail Berduk Olgaçay, *Perşembenin Gelişi*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2010, s. 410

¹⁴⁹ Turgay Murat, *a.g.m.*, s. 314.

Abdulaziz bin Suud bin Faysal ile Aralık 1915'te Darin Paktını¹⁵⁰ imzalayarak Britanya İmparatorluğunun egemenliğini tanımıştır. 1932 yılına kadar süren bu egemenlik Suudi Arabistan'ın bağımsızlığıyla son bulmuştur.

İngilizler Bahreyn de etkin güç olmak için ilk olarak 1846'da Bahreyn'le ticari bir antlaşma imzalamak ister ancak Osmanlı bu antlaşmaya karşı çıkınca olası bir savaştan kaçınan İngiltere Bahreyn ile ilişkisini keser. 1851'de İstanbul yönetimi Bahreyn'de hâkimiyet kurmak istemiş ancak bu kez de İngiltere bunu kabul etmemiştir.

Vehabiler İngilizlere karşı kendilerini güçlü göstermek için Osmanlı Devleti'ne bağlı olduklarını bildirerek Bahreyn'e girdiler. Bahreynli yöneticiler 1859'daki İngiliz tehdidi üzerine Bağdat'taki Türk valisinden himaye talebinde bulundular, bu talebin karşılık bulmasıyla da Bahreyn gemilerine Osmanlı bayrağı çekildi.¹⁵¹

1861'de İngiltere ile Bahreyn arasında köle ticareti ve korsanlığı engellemek için bir antlaşma imzalandıktan sonra bölgede Osmanlı-İngiliz mücadelesi yaşanmaya başlamıştır. 1872-1873 yılları arasında Bahreyn içişlerine müdahale eden İngilizlere karşı iki nota verildiyse de İngiltere her fırsatta Bahreyn'e müdahil olup Osmanlı ile sürekli çatışma yaşamıştır. İngiltere, Osmanlı devletinin bir parçasını yönetmekte olan Bahreyn Şeyhi ile 1880 yılında yaptığı bir anlaşmayla da kendine daha bağlayıcı hale getirmiştir.¹⁵² Bahreyn 1892'de tamamen İngiltere'nin denetimi altına girerek protektora haline gelmiş ve 1932'e kadar İngilizlerin mandası altında kalmıştır.

İngiltere'nin Katar'daki etkinliği 29 Temmuz 1913'de imzalanan antlaşmayla başlamıştır. Söz konusu mukavelenin birinci bölümü Kuveyt meselesine ayrılmış ve Kuveyt'in statüsü ile sınırları netleştirilmiştir.¹⁵³ Bu anlaşmayla bölge Osmanlı himayesinden çıkıp İngilizlerin hâkimiyeti altına girmiştir. 1916 'da Osmanlı Katar'dan tamamen çekilince İngiliz birlikleri tek hâkim güç haline gelmiştir.

Katar Şeyhi Abdullah bin Kasım bin Al-Thani ile İngilizler arasında bir himaye anlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmaya göre Katar toprakları İngilizler dışında hiçbir devlete satılmayacak, kiralanmayacak ve Londra'nın izni olmadan Katarlı yöneticilerin de başka devletlere asla taviz vermeyeceğin taahhüt eden bu anlaşmayla Katar,

¹⁵⁰ Aftab Kamal Pasha, *The Gulf In Turmoil: A Global Response*, Lancers Books, 1992, s. 15.

¹⁵¹ Mustafa L.Bilge, "Bahreyn Maddesi", *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 4, İstanbul, 1991, s. 494.

¹⁵² Hikmet Uluğbay, *İmparatorluktan Cumhuriyete Petropolitik*, Turkish Daily News Yayınları, Ankara, 1995, s. 19.

¹⁵³ Zekeriya Kurşun, *Basra Körfezi'nde Osmanlı-İngiliz Çekişmesi: Katar'da Osmanlılar, 1871-1916*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2004, s. 145.

İngiltere'nin koruması altında girmiştir.¹⁵⁴ Katar bağımsızlığını kazanana dek elli beş yıl İngiliz sömürgesi altında kalmıştır.

BAE'de 17. yy. itibaren etkin olmaya başlayan İngilizler bölge ticaretini hâkimiyeti altına almak için 1820'de BAE'nin liman kıyılarına saldırdı. Sahildeki Arap Kabilelerinin İngilizlere karşı direniş göstermesine rağmen deniz ticareti İngilizlerin eline geçti. 1892'de İngilizlerle imzalanan Özel Ayrıcalık Antlaşması'yla bölgenin dış politikası denetim altına alındı. İngiltere 1968'de Birleşik Arap Emirlikleri'nden çekileceğini açıklamış ancak bağlarını tamamen koparmamış üstelik daha önceki anlaşmaların yerini alacak yeni bir anlaşma imzalamıştır.¹⁵⁵ 1971 yılına kadar İngilizlerin denetimi altında kalmıştır.

Umman'daki İngiliz mandater sistemi, Sultan Said'in 1856'da ölümünden sonra oğulları arasında başlayan taht mücadeleleri sonucu devletin Zengibar ve Umman olmak üzere ikiye ayrılmasıyla¹⁵⁶ başlamıştır. Ancak kaynaklara göre İngiltere ülkede hiçbir zaman tam hâkimiyet sağlayamamıştır. İngiliz askerlerinin desteğiyle babasına darbe yaparak tahta çıkan Sultan Kâbus'un yönetime gelişiyle İngilizlerin ülkenin siyasi hayatındaki etkinliği ortadan kalkmıştır. Sultan Kâbus ülkede bulunan İngiliz askerlerinin varlığına son vererek kısa sürede halkın güvenini kazanarak 47 yıldır boyunca sultanlık yapmış ve Umman'ı 1970'te bağımsız bir devlet haline getirmiştir.

II.V. Bağımsızlık Dönemi Basra Körfezi

İran Kaçar Hanedanlığı döneminde (1794-1925) İran ile Ruslar arasında imzalanan Gülistan ve Türkmençay Antlaşmaları¹⁵⁷ sonucu topraklarının yarıya yakını kaybetmiş ve İngiltere ile Rusya arasındaki çıkar çatışmalarıyla varlığını sürdürmeye çalışmıştır.

1905 yılının aralık ayında mutlakıyetçi Şah rejiminin Tahran'da iki tüccarı cezalandırılması üzerine ülkede başlayan protesto olayları kısa zamanda büyümüş ve 1906 yılının ortalarında Şah, temsili bir meclis için seçimlerin yapılması kararını kabul

¹⁵⁴ Tayyar Arı, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, 1. Baskı, İstanbul, Alfa Yayınları, 2004, s. 520.

¹⁵⁵ Tayyar Arı, *a.g.e.*, s. 502

¹⁵⁶ Ahmet Tabakoğlu, "Osmanlı Döneminde İstanbul'un İâşesi", *İkinci Uluslararası İstanbul'un Fethi Sempozyumu*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul 30-31 Mayıs-1 Haziran, 1997, s. 141.

¹⁵⁷ Hasan Celâl Güzel-Ali Birinci, *a.g.e.*, s. 341.

etmiştir. ¹⁵⁸ Böylece İran'ın anayasal devrimi 1905 yılının aralık ayında başlamıştır. ¹⁵⁹ 1906 yılında da Meşrutî monarşîye dayanan bir sistemle ilk meclis açılmıştır.

1906'da Rusya ile İngiltere arasında imzalanan antlaşmayla İran'ın kaderi belirlenmeye başlamıştır. 1907'de yapılan sömürge antlaşmasıyla da İran'ın ortası tampon bölge haline getirilirken kuzeyi Rus, güneyi ise İngiliz etki alanına bölünmüştür. ¹⁶⁰ İran Asya'daki en büyük iki Avrupa imparatorluğunun rekabet alanına girmiştir. ¹⁶¹ İran Birinci Dünya Savaşında tarafsız olmayı seçmiş olsa da Rusya ve İngiltere'nin işgaline uğramaktan kurtulamamış ancak egemenliğini kaybetmemiştir.

1921'de SSCB, İran'ın toprak bütünlüğünü tanımış ve İngiltere'ye karşı bir tür ittifak kurulmasını sağlamıştır. ¹⁶² Kaçar hanedanlığını deviren Rıza Han, monarşî yönetimini seçmiş ve 1925 yılında Rıza Pehlevî adıyla ülkedeki tek kudretli kişi olmuştur. ¹⁶³ Daha sonra Pehlevî adıyla anılan Rıza Şah'ın hanedanlığı, İran İslam Devriminin yıkıldığı tarih olan 1979 yılına kadar sürmüştür. Rıza Şah özellikle eğitim ve yargı alanında önemli reformlar gerçekleştirmiştir. Rıza Han'ın İran'ı üstün bir güce ulaştırmak için yaptığı önemli işler şunlardır; ordunun bütünleşmesi ve kontrol altına alınması, eyaletlerde merkezi hükümet otoritesinin kurulması, ulemanın geçici olarak yatıştırılması ¹⁶⁴ ve İran'da yaşanan ayaklanmaları birer birer bastırıp merkezî devleti güçlendirmektedir.

II. Dünya Savaşı'nda İran tarafsız kalmak istediye de başarılı olamadığı gibi Rusya ve İngiltere tarafından işgal edildi. ¹⁶⁵ İran'ın işgal edilmesinde ülkedeki Alman varlığı etkili olmuştur. Çünkü batılı ülkeler, ABD ve Rusya bu durumdan rahatsız olmuştur. Nitekim Şah'ın müttefik ülkelere karşı çıkması üzerine bu ülkelerin İran'a saldırması kaçınılmaz olacaktır. 1941 yılında Rıza Han sağlık sebepleri yüzünden tahtı oğlu Muhammed Rıza'ya bıraktı. ¹⁶⁶ Muhammed Rıza döneminde ülke İngiltere ve

¹⁵⁸ Ahmet Akşit, "Bir Devrin Analizi", *Toplumsal Tarih Dergisi*, Cilt 24, Sayı 180, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, 2008, s. 7.

¹⁵⁹ Bernard Lewis, *a.g.e.*, s. 390.

¹⁶⁰ Abdülkadir Gerçeksever, *a.g.e.*, s. 259.

¹⁶¹ Bernard Lewis, *a.g.e.*, s. 388.

¹⁶² Tayyar Arı, *a.g.e.*, s. 82.

¹⁶³ M. Volkan Atuk, "İran Şahı Rıza Pehlevî'nin Türkiye Ziyareti", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt XVII, Sayı 35, 2017 Güz, s. 223.

¹⁶⁴ Barış Cin, *Türkiye-İran Siyasi İlişkileri, (1923-1938)*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2007, s.49.

¹⁶⁵ Hürriyet Ansiklopedik Yıllığı, Hürriyet, İstanbul, 1975, s. 216.

¹⁶⁶ Abdullah Manaz, *Dünya'da Siyasal İslamcılık*, Abdullah Manaz, İstanbul, 2015, s. 25.

Rusya'nın direktifleri doğrultusunda hareket ederek petrolün yanı sıra daha birçok alanda bu iki ülkeye imtiyaz sağlamak zorunda kalmıştır.

İngiltere'ye karşı bir politika izlemeye başlayan İran'da, Rıza Şah Pehlevi karşısında İran petrollerinin millileştirilmesini savunan Muhammed Musaddık'ın bu konuda yürüttüğü etkili muhalefet, İran meclisinin 1951'de millileştirme kararı vermesi ve Musaddık'ın başbakan olmasıyla sonuçlandı.¹⁶⁷ Aslında Şah Muhammed Rıza, Musaddık'ın başbakan olmasını istemiyordu ancak halk tarafından oldukça fazla destekçisi olan başbakan reformlarıyla halkın menfaatlerine göre hareket ediyor ve emperyalist bir duruş sergiliyordu. Ancak Musaddık 1953'te ABD destekli bir darbeyle görevden alınmıştır.

İran 1960'lı yıllardan itibaren Ortadoğu'da önemli bir güç olmaya başladı. 1970 yılında din adamlarının Şah'a karşı başlattığı isyana İran halkı da katılınca isyan büyüdü. Önlenemez bir boyuta ulaşan isyanlar sonucu 1979 yılında Şah Muhammed Rıza Pehlevi İran'ı terk etmek zorunda kalır. İran'da dini kurallara bağlı bir yönetim oluşturularak 1 Martta resmen "İran İslam Cumhuriyeti" ilan edilir.¹⁶⁸

Irak'ın ilk kralı Kral Faysal 1933'te ölünce ülke İngiltere taraftarı olanlar ve İngiltere karşıtı olanlar iki farklı gruba ayrıldı. İngiltere karşıtı olan grup General Bekir Sıtkı yönetimdeki Yasin Haşim'i hükümete darbe yaparak yakın arkadaşı Hikmet Süleyman'ı Başbakan yapmıştır. Irak'ın 3 Ekim 1932'de Milletler Cemiyeti'ne üye olmasıyla birlikte bağımsızlığı da sağlanmıştır.¹⁶⁹

8 Mayıs 1937'de de Türkiye, Afganistan, İran ve Irak arasında Sadabat Paketi imzalanması¹⁷⁰ sonucu Irak, İtalya'nın saldırgan politikalarından bölge devletleriyle birlikte hareket ederek ülkesini korumak istemiştir. Bekir Sıtkı 1937'de öldürülünce yerine 1938 yılında ordu içindeki bir grup asker tarafından İngiltere yanlısı Nuri Said Paşa başbakan oldu.¹⁷¹ 1939 yılında ülkede İngiliz karşıtlığı artarken Almanya ile yakın ilişkiler geliştirildi. 1940'da ordunun yoğun baskısıyla Nuri Said Paşa istifa edince, İngiliz yanlısı politikalar güden Nuri Said'in yerine 1941'in Nisan ayında Raşid Ali Geylani Irak'ın yeni başbakanı olmuştur.¹⁷²

¹⁶⁷ Gökçen Alpkaya-Faruk Alpkaya, *20. Yüzyıl Dünya ve Türkiye Tarihi*, Tarih Vakfı, Ankara, 2005, s. 180.

¹⁶⁸ Taha Akyol, *Osmanlı'da ve İran'da Mezhep ve Devlet*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1999, s. 209.

¹⁶⁹ Nevin Yazıcı, *Petrol Çerçevesinde Musul Sorunu (1926-1955)*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2010, s. 268.

¹⁷⁰ Hikmet Özdemir, *Atatürk ve İngiltere: Bir Barışmanın Diplomatik Tarihi*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2004, s. 5.

¹⁷¹ Yılmaz Kalkan, *Bir Ortadoğu Gerçeği: Irak ve Saddam Hüseyin*, Beyan Yayınları, İstanbul, 1991, s. 21

¹⁷² Veysel Kurt, *Ortadoğu da Ordu ve Siyaset*, Set Vakfı İktisadi İşletmesi, 2017, Ankara, s. 104.

Irak ordusu 1941’de İngilizlere ait bir hava üssünü kuşatınca iki taraf arasında çıkan çatışma sonucu İngilizler Irak’ı işgal eder ve hükümeti devirir. 1941’in Ekim’inde İngiltere yanlısı Nuri Said Paşa tekrar başbakan olur. Ülkenin yönetimi artık İngiltere yandaşlarının eline geçmiştir. Nuri Said Paşa’nın 1944’de istifa etmesinin ardından, yerine 1946’ya kadar Hamdi Paçacı geçer. Hamdi Paçacının iktidarından sonra ülkede hükümet krizleri devam eder. Daha sonra sırasıyla Irak’ın yönetiminde; Abdülkerim Kasım Dönemi (1958–1963), Abdüsselam Arif Dönemi (1963–1966), Abdürrahman Arif Dönemi (1966–1968), Ahmet Hasan El-Bekir Dönemi (1968–1979) ve Saddam Hüseyin Dönemi (1979–2003) yaşanmıştır.

İngiltere Kuveyt’teki nüfuzunu artırmak için Nasir’i Şeyh yapmak istedi ancak halk Salim’i şeyh seçti. Şeyh Salim başa geçtikten sonra daha önce İngilizlerle yapılan antlaşmaları tanımadığını açıklayıp Osmanlı ile ilişkilerini düzeltmek isteyince İngiltere ülkeye ambargo uygulayıp ticaret yasağı getirdi.¹⁷³ 1921’de Şeyh Salim ölünce yerine Şeyh Ahmed geçti ve İngilizlerle olan ilişkilerini düzeltti. 1950’de Şeyh Ahmed vefatından sonra başa geçen Şeyh Abdullah ülkenin menfaatlerini koruyup ülkeyi kalkındırdı. Kuveyt, Haziran 1961’de, İngiltere ile yapılan 1899 anlaşmasını feshederek tam bağımsızlığını ilân etmiş¹⁷⁴ ve şeyh emir unvanını almıştır.

Suudi Arabistan Krallığı İbn-i Suud tarafından 1932’de kuruldu. 1953 yılında Kral İbn-i Suud ölünce yerine oğlu Suud Bin Abdülaziz geçti ancak 1964 tarihinde kendi ailesinin hazırladığı bir darbeyle tahtan indirilerek yerine üvey kardeşi Faysal tahta geçirildi. Faysal 1975’in Mart ayında yeğeni tarafından, Riyâddaki sarayında öldürüldü.¹⁷⁵ Ardından önce Halid, 1982 yılında ise Fahd, Suudi kralı oldu.

Dünya petrol yataklarının yüzde 25’ini elinde bulunduran Suudi Arabistan Krallığı’nın Ortadoğu’da etkinlik kazanmasını sağlayan olay 1973’te yapılan Arap-İsrail Savaş’ına doğrudan katılmasıydı.¹⁷⁶ 1990 yılında Irak’ın Kuveyt’i işgaline karşı çıkarak Irak’ı Kuveyt’ten çıkarmak için hareket eden çok uluslu güce üs görevi yapmıştır.

1913’de Londra’da imzalanan antlaşmayla Osmanlı yönetimi Bahreyn’in bağımsızlığını tanımayı kabul etmişken İngiltere ise işgal etmeme garantisi veriyse de

¹⁷³ Cevdet Küçük- Mustafa L, Bilge,” Kuveyt Maddesi” *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 27, Ankara, 2003, s. 38.

¹⁷⁴ Hasan Aksay, *Körfez’in Dibi*, Server Basın ve Yayın, İstanbul, 1990, s.81.

¹⁷⁵ İmam-ı Gazali, *Kıyamet ve Ahiret, Müslimana Nasihat*, Hakikat Kitapevi Yayınları, İstanbul, 2013, s.453.

¹⁷⁶ Kemal Evcioğlu, *Amerika Birleşik Devletleri’nin Büyük Ortadoğu Projesi: Alfa-Kaos-Omega-Tapınak*, Umay Yayınları, 2005, s. 370.

bu anlaşmanın ardından İngilizler Bahreyn'le daha fazla ilgilenmeye başladı. Bir süre sonra da ülke İngiliz yönetimine geçti ve bu durum bağımsızlığını kazanana kadar sürdü. 1970'te İngilizlerin Körfez'den çekilmeye başlamaları üzerine körfezdeki küçük ülkelerden biri olan Bahreyn Emirliği 15 Ağustos 1971'de bağımsızlığını ilan etti. Bahreyn bağımsızlığını kazanmasıyla beraber daha önceki antlaşmaların yerine geçmek üzere bir dostluk antlaşması imzalayarak hemen arkasından BM'ye ve Arap Birliği'ne üye olmuştur.¹⁷⁷

İngiltere'nin bölgeden çekilmesiyle, Katar 3 Eylül 1971 de kendi geçici anayasasını hazırlayarak ve diğer bölge ülkeleri gibi, bağımsızlığını ilan etmiştir.¹⁷⁸ Devletin ilk emiri Şeyh Ahmed bin Ali bin Abdullah Al-Thani olmuş ve Katar aynı yıl Birleşmiş Milletler ve Arap Birliği'ne üye olmuştur.

1968'de İngiltere'nin BAE'den çekileceğini açıklamasıyla 1971'de yedi emirliğin (Abu Dabi, Dubai, Acman, Fuceyre, Resü'l-Hayme, Şarika ve Ummül-Kayveyn) birleşmesiyle oluşan BAE'i İngilizler ile ilişkilerini bitirip yeni antlaşmalar yapmışlardır.¹⁷⁹ Nitekim 1971'de İngilizlerin Basra Körfezinden çekilmesiyle emirlikler Birleşik Arap Emirliği adı altında bir federasyona dönüşmüş ve 2 Aralık 1971'de bağımsızlığını ilan ederek bugünü de milli bayram olarak ilan etmişlerdir.

Umman 1970 yılının Ekim ayında bağımsız bir devlet olarak Arap Birliği Örgütüne ve Milletler Cemiyetine katılır. Sultan Kâbus döneminde ülke sosyal, ekonomik ve mimari açıdan önemli atılımlar gerçekleştirir. Umman 1971 yılında Birleşmiş Milletler ve Arap Birliği'ne üye oldu.¹⁸⁰ 1981'de Körfez İş birliği Konseyi'nin kurucu üyelerinden biri oldu.

¹⁷⁷ Abdülkadir Gerçeksever, *a.g.e.*, s. 340.

¹⁷⁸ Kenan Arıbaş, *Küresel Çağda Siyasi Coğrafya*, 1. Basım, Çizgi Kitabevi, Konya, 2007, s. 301.

¹⁷⁹ Tayyar Arı, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu, Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, Cilt 1, MKM Yayınları, İstanbul, 2012, s. 502.

¹⁸⁰ Muhsin Akgür-Tezer Palacıoğlu, *Oman Sultanlığı (Umman) Ülke Etüdü*, İstanbul Ticaret Odası Yayın No: 1999/78, İstanbul, 1999, s. 20.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. SADDAM HÜSEYİN DÖNEMİ

1.1. Saddam Hüseyin'in İktidara Gelmesi

Saddam Hüseyin'in Basra Körfezi politikasına giriş yapmadan önce hayatı hakkında kısaca bir bilgi verecek olursak; Saddam Hüseyin El Hatap aşiretinin bir üyesi olarak 28 Nisan 1937 tarihinde Irak'ın Tikrit kenti yakınlarındaki El Avja köyünde doğdu. Küçük yaşlarda dayısının yanına gönderilen Saddam Hüseyin'in 1956 yılında dayısının teşvikiyle askeri akademi sınavlarına girmiş ancak sınavlarda başarısız olmuştur. 1957'de Baas Partisi'ne¹ girmiştir. 1959 yılında dönemin Irak Başbakanı General Abdülkerim Kasım'a karşı düzenlenen suikast eylemine katılmıştır.² Bu başarısız suikast girişiminden sonra Suriye'ye, oradan da Mısır'a kaçmıştır. Saddam, 1962'de Mısır'da Kahire Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne girdi, ancak eğitimini tamamlayamadı.³ 1963'te Bağdat'a döndükten sonra kuzeni Sajida Talfah ile evlendi.⁴ Aynı yıl Mareşal Abdüsselam Arif'in Baasçılara karşı düzenlediği darbede tutuklanmıştır. 1966 yılında Baas partisinin genel sekreter vekili oldu.⁵ 1967 yılında cezaevinden kaçarak Baas Partisi'ne katılıp liderlerinden biri olmuştur. 1969'da Devrim Komuta Konseyi'nin başkan yardımcılığına getirilmiştir.⁶ Devlet Başkanı Hasan El-Bekir hem Saddam'ın kuzeni hem de çocukluk arkadaşı olması nedeniyle⁷ ülke yönetiminde etkin olmuştur. 16 Temmuz 1979 tarihinde Hasan El-Bekir'in sağlık gerekçeleriyle istifa etmesi üzerine makamını Saddam Hüseyin devralmıştır.

11 Eylül'de ABD'de yaşanan terör eylemlerinin ardından Saddam Hüseyin, Avrupa'nın temel hedefi haline geldi. Özellikle ABD Başkanı Bush'un Ocak 2002'deki

¹ Baas Partisi, (Mişel Eflak, Salah Bitar, Ali Cabir Abdullah Abdul Daim, Vahip El Ganim, Cemal Atasi, Musa Rizik, Badi El Kasm, Sami El Durabi ve Abdul Birrtun El Sud) tarafından kurulmuş olmakla birlikte, bu partinin kurulmasındaki en önemli rolü ve çabayı Mişel Eflak ile Salah Bitar ortaya koymuşlardır. Geniş Bilgi için Bkz. Doğan Şentürk, *Ortadoğu'da Arap Birliği Rüyası Saddam'ın Baas'ı*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2003, s. 29-37.

² M. Hulki Cevizoğlu, *Körfez savaşı ve Özal diplomasisi*, Form Yayınları, İstanbul, 1991, s. 55.

³ Felicia Okeke-Ibezim, *Saddam Hussein: The Legendary Dictator*, Ekwike Books & Publishing, 2006, s.12.

⁴ Phebe Marr, *The Modern History of Iraq*, Routledge, 2018, s. 114.

⁵ William L. Cleveland, *Modern Ortadoğu Tarihi*, (Çeviren: Mehmet Harmancı), Agora Yayınları, İstanbul, 2008, s. 452-453.

⁶ Yılmaz Kalkan, *Bir Ortadoğu Gerçeği: Irak ve Saddam Hüseyin*, Beyan Yayınları, İstanbul, 1991, s. 58.

⁷ Yılmaz Kalkan, *a.g.e.*, s. 51.

bir konuşmasında kitle imha silahları ürettiğini öne sürdüğü İran, Irak ve Kuzey Kore'yi büyük bir tehdit olarak görmüş ve bu ülkeleri "Şer Ekseni" olarak tanımlayarak⁸ mevcut hükümetlerinin de devrilmesi için harekete geçeceklerini ifade etmiştir. Bu ifadelerin ardından 20 Mart 2003 tarihinde Irak'a yönelik başlatılan askerî harekât sonucu Saddam ve hükümeti üç hafta gibi kısa bir süre içerisinde büyük bir yıkıma uğramıştır. Irak'ın devrik lideri Saddam Hüseyin 13 Aralık 2003 tarihinde Tikrit yakınlarında bir çiftlik evinde yakalanmış ve ABD Başkanı George W. Bush'un arka planda olduğu yargılama sürecinin ardından⁹ 30 Aralık 2006'da Kurban Bayramı'nın ilk gününde idam edilmiştir.

Saddam Hüseyin devlet başkanlığının görevinin yanı sıra Devrim Komuta Konseyi Başkanlığı ve Baas genel sekreterliği de yapmıştır. Saddam ülkede baskıcı bir politika izleyerek ülkedeki her türlü medya faaliyetini, rejimin propaganda aracı olarak devletin denetimi altında tutmuştur. Bunun yanı sıra idaresi altındaki her türlü alternatif sesi sistematik bir biçimde bastırabilmek için Irak Haber Ajansını, beş günlük gazeteleri, dört radyo istasyonunu, iki televizyon kanalını devlet denetimi altına alarak kendi lehinde yayın yaptırmıştır.¹⁰ Saddam bu baskı ortamını sağlayabilmek için ülkenin her yerinde yaygın bir polis ağı kurmuş ve her türlü muhalefet hareketini ortaya çıktığı andan itibaren bastırarak otoritesini korumaya amaçlamıştır.

1.2. Saddam Hüseyin'in Basra Körfezi Politikası

Saddam Hüseyin'in Basra Körfezi politikasının temeli, Körfez üzerinde egemenliğini kurup petrol kaynaklarını ele geçirmek ve bu sayede de Irak'ın yaşam standartlarını yükseltip bölgede tek söz sahibi devlet olabilme stratejisi üzerine kurulmuştur. Bu nedenle Saddam, çeşitli dış güçlerin birbirleriyle kesişen çıkarlarının olduğu bu coğrafya üzerinde iktidarını korumaya çalışıyordu.¹¹

Saddam Hüseyin, bölgede yaşanan her olaydan faydalanarak Körfez'de etkili olma yoluna gitmiş ve Arap dünyasının lideri olma hayalini¹² her fırsatta gerçekleştirebilme çabası içerisinde olmuştur.

⁸ M. Turgut Demirtepe, *Orta Asya ve Kafkasya'da Güç Politikası*, USAK Yayınları, Ankara, 2008, s. 159.

⁹ Hassan Aksay, *Körfez'in Dibi*, Server Basın ve Yayın, İstanbul, 1990, s. 156.

¹⁰ Gülşah Neslihan Akkaya-Furkan Torlak-Levent Baştürk-Müjge Küçükkeleş-Zehra Senem Demir-Saliha Ziya, *Irak Siyasetini Anlama Kılavuzu*, SETA, Ankara, 2013, s. 191.

¹¹ Cengiz Çandar, *Ortadoğu Çıkmazı*, Hil Yayınları, İstanbul, 1983, s. 78

¹² M. Hulki Cevizoğlu, *Körfez savaşı ve Özal diplomasisi*, Form Yayınları, İstanbul, 1991, s. 54.

Saddam Hüseyin'in iktidarda bulunduğu 1972-1975'li yıllarda, uyguladığı ekonomik politikalarla petrol işletmelerini millileştirip yabancı şirketlere ait kuyularda Irak Devleti'nin payını arttırdı. Bu durumla birlikte petrol gelirlerinde de büyük artış sağlandı. Rejimin bir sınaî kalkınma ve sosyal reform programı başlatmasıyla devlet vergileri aşağı çekti, temel gıda maddelerini sübvans etti, ücretsiz sağlık bakımı sağladı ve üniversiteleri parasız yapıp yaygın kalkınma planlarına eşlik eden geniş istihdam politikalarını da bu önlemlerle birleştirerek halkın hayat koşullarını ve gelir düzeylerini yükseltti.¹³ Devletin en ücra köşelerine kadar otoritesini ulaştıran Saddam halkın refahını yükseltmek için her türlü çabayı göstermiş hatta manavı ve kasabı bile bizzat gidip ziyaret etmiş olumsuz durumları tespit edip düzeltmeye çalışmıştır.¹⁴ Nitekim bu refah ortamının Saddam'ın otoriter yönetimi altında gelişmesi de yadsınamaz bir gerçekliktir.

Saddam Hüseyin 1973 yılında çıkan Suriye-İsrail Savaşı'nda Suriye'ye asker ve silah yardımıyla destek vermiş ancak Suriye'nin ve Mısır'ın 1974 ve 1975'te İsrail'le yaptığı görüşmelere sert muhalefette bulunmuştur.¹⁵ Aslında askeri bir kökeni olmamasına rağmen Saddam Hüseyin'e 1974'te Korgenerallik rütbesi verilip ve ordu içindeki ağırlığı da arttırılınca¹⁶ yetkilerinin de aynı derecede artması sonucu muhalefette etkin olmuştur.

Batılı devletlerin Basra Körfezi üzerinde hâkimiyet kurma mücadelesinde önemli rol oynayan ülke konumunda hiç şüphesiz Irak bulunmaktaydı. ABD ve Sovyetler Birliği'nin birbirleriyle çakışan çıkarları ve hedefleri yüzünden Saddam rejimi¹⁷ bölgede uzun süre etkinliğini sürdürmüştür.

8 Ekim 1979 tarihinde şahın İran'ı terk etmesiyle, Ayetullah Humeyni'nin önderliğinde İslam Cumhuriyeti kurulmuştur.¹⁸ İran'da ortaya çıkan bu devrim Irak'ın bütün yetkilerini tek başına elinde bulunduran Saddam Hüseyin için tehlike arz edebilecek bir durumdu. Çünkü bu devrim Baas zihniyetine karşı çıkmakla birlikte devleti halkın gözünden düşürüp otoritesini sarsıyordu. Ayrıca Irak'ın güneyinde yaşayan Şiiler,

¹³ William L. Cleveland, *Modern Ortadoğu Tarihi*, (Çeviren: Mehmet Harmancı), İstanbul, 2008, s.457,458.

¹⁴ Yılmaz Kalkan, *a.g.e.*, s. 69.

¹⁵ Zekariya Kurşun, "Irak Dosyası, Osmanlı'dan Amerika'ya Irak, Tanımlanamayan Ülke: Irak", *Irak Dosyası*, Cilt 1, İstanbul, 2003, s. 20.

¹⁶ Ferhat Pirinççi, "Irak'ta Saray İçi Darbe: Saddam Hüseyin ve İktidara Gelişi", *Ortadoğu Analiz*, Cilt 8, Sayı: 76, Eylül-Ekim 2016, s. 46.

¹⁷ Cengiz Çandar, *a.g.e.*, s. 79.

¹⁸ Ümit Hassan, Halil Berktaş, Sina Akşin, Ayla Ödekan, *Türkiye Tarihi: Çağdaş Türkiye, 1908-1980*, Cem Yayınevi, Cilt 4, İstanbul, 1989, s. 604.

Sünni Irak yönetimine karşı siyasal sorunlar çıkarıyorlardı.¹⁹ İran’da yaşanan bu devrim başta ABD olmak üzere Körfez ülkelerini de endişelendirmiştir. Basra Körfezindeki petrol işleyişini tehlikeye girme ihtimalinin yanı sıra devrimin diğer ülkelere yayılma endişesi bölgede dengeleri alt üst etmiştir. Bu nedenle bölgede yeniden etkin güç olmak isteyen ABD Saddam Hüseyin’in yönetiminden faydalanma yoluna gitmiş ve bunda büyük oranda da başarı sağlamıştır.

Saddam Hüseyin’in Irak devletinin başına geçtikten sonra İran’a karşı saldırgan bir tavır içerisinde olmasında, İran’ın Ortadoğu’nun her yerinde İslami devrim çağrısında bulunması²⁰ etkili olmuştur. Körfez de birbirlerine karşı üstünlük kurma çabası veren bu iki devlet aynı zamanda ezeli iki rakip durumuna gelmiştir.

İran özellikle 1971’de Batılı devletlerin desteğini alarak Körfez’deki Küçük Tunbe (Beni Tunb), Büyük Tunbe (Tunb Buzurg) ve Abu Musa (Ebu Musa) adalarını işgal ederek kontrol üsleri olarak kullanmaya başlamıştır.²¹ Bununla yetinmeyip Bahreyn üzerinde de hak iddia edince Batılı devletler ve Irak tarafından tepki gördü. Bunun üzerine iki ülke arasında yaşanan soğuk savaş rüzgârları, sıcak savaşa dönüşme yolunda ilerlemeye başladı.

Aslında İran ile Irak arasında yaşanan sorunların kaynağının tarihi geçmişine bakacak olursak sorunların nedenlerini şu şekilde sıralayabiliriz:²²

- Şattü’l-Arap Suyolu sorunu
- Bölgesel güç mücadelesi
- Kürt sorunu
- Huzistan Bölgesinde yani İran’daki Arap nüfusu sorunu
- Güney Irak’taki Şii nüfusun sorunu

İran ve Irak arasında yaşanan Şattü’l-Arap suyu sorunu tarih boyunca değişen hükümetler ve değişen koşullara göre sürüp gitmiş her dönemde çözümlenememiş olan

¹⁹ Davut Dursun, “Ortadoğu’nun Ekonomik, Sosyal ve Siyasi Yapı Özellikleri Üzerine Genel Tespitler “, *Siyaset Konferansları Dergisi*, 2010, s. 1255.

²⁰ William L. Cleveland, *a.g.e.*, s. 460.

²¹ Muzaffer Erendil, *Çağdaş Orta Doğu Olayları*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Ankara, 1992, s. 120.

²² Muhittin Ataman, “İran-İrak Üstünlük Mücadelesi: Çok Boyutlu Sorunlar”, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2004, s. 56.

suyolunun kontrolünün Irak'ta olması yerine “nehirin ortasını sınır alma” (thalweg) prensibinin benimsenmesi istenmiştir.²³

Irak'ta 1974'de yaşanan iç savaşta ülkenin zayıflatılması için Kürt milliyetçilerine İsrail, ABD ve İran tarafından para ve silah desteğinin sağlanması neticesinde Irak zayıflatıldı. İran, Irak'ta çıkan ayaklanmaları kullanarak Irak'ı köşeye sıkıştırınca Irak'ın Şattü'l-Arap suyu konusunda taviz vermesine²⁴ ve 1975 yılında da Cezayir'de imzalanan antlaşmayla suyunun kontrolünü İran'a bırakmak zorunda kalmıştır.

Basra Körfezinin kuzeyine ve İran-Irak sınırının güney kesimine bitişik olan Huzistan İran petrolünün odak noktası olarak tanımlanarak yaklaşık bir buçuk milyon kadar Şii Arap'ın yaşadığı²⁵ yer olarak Saddam Hüseyin'in dikkatini çekmiştir. İran'a ait petrol ve doğal gaz yataklarının büyük bir kısmını sınırları içerisinde barındıran bu bölge Saddam kendini destekleme karşılığında bağımsızlık vereceği vaadin de bulunmuş ancak halk milliyetçilikten ziyade mezhepçiliğe önem verdiğinden savaşta Saddam'ın beklediği desteği göstermemiştir.²⁶

Irak'ın güneyinde yaşayan Şii gruplar İran devriminde Humeyni'yi desteklemişlerdir. Ancak bu durum Irak'ta iç karışıklık çıkaracağı endişesini ortaya çıkarmıştır. Çünkü Irak'ta Şii çoğunluk Sünni azınlık tarafından yönetilmekteydi.²⁷ Bunun durum Irak yönetiminin bazı Şii'leri idam etmesine ve yaklaşık iki yüz bin kadar Şii'nin de İran kökenli oldukları için sınır dışı edilmesine neden olmuştur.

Saddam Hüseyin 1975'de imzaladığı antlaşmayı fesh ederek²⁸ Şattü'l-Arap'ın tamamının kontrolünü aldığını ilan etmiştir. Bunun yanı sıra Osmanlı döneminden itibaren nehirdeki hâkimiyetin Irak'ta olduğunu ve İngiltere'nin bölgeden çekilirken soruna çözüm bulmadan gittiğini savunmuştur.

Saddam Hüseyin'in 1980'de İran'a savaş açmasında²⁹ Cezayir Anlaşmasını bahane etse de aslında savaşın asıl nedeni jeopolitik unsurlardır. Çünkü Irak İngiltere'nin belirlemiş olduğu sınırlar nedeniyle körfeze açılmıyor ve petrol satışı yapamıyordu.

²³ Ekrem Yaşar Akçay, "İran-Irak Savaşı'nın Bölgeye Etkileri", *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 2, Sayı 3, 2013, s. 109.

²⁴ Burcu Kurt, "Dünden Bugüne Şattü'l-Arap Sorunu", *Ortadoğu Analiz Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2, 2006, s.152.

²⁵ Muzaffer Erendil, *a.g.e.*, s. 21.

²⁶ Kadir Sağlam, *Ortadoğu ve Dünyada Körfez Savaşı ile Değişen Güç Dengeleri*, Elit Kitapları, İstanbul, 1999, s. 115.

²⁷ Cengiz Çandar, *Ortadoğu Çıkmazı*, Hil Yayınları, İstanbul, 1983, s. 36.

²⁸ Fahir Armaoğlu, *20.yy. Siyasi Tarihi 1914-1995*, Alkım Yayınları, 11.Baskı, İstanbul, 1999, s. 389.

²⁹ Gülşah Neslihan Akkaya, *Körfez İşbirliği Konseyi: Krallar Kulübü ve Değişen Bölgesel Düzeni*, Sayı 70, SETA, Ankara, 2013, s. 9.

Bunun yanı sıra İran'ın Şiiliği yaymak ve körfeze egemen olmak istemesi Saddam'ı rahatsız ediyordu. Dönemin Irak Devlet Başkan yardımcısı Taha Yasin Ramazan “Bu savaş 1975 Cezayir anlaşması veya birkaç yüz kilometrelik toprak ve Şattü'l Arap'ın yarısı için değil, doğrudan doğruya İran Cumhuriyetinin devirmek içindir”³⁰ ifadeleriyle aslında savaşın temel amacını açıklamıştır.

Sınırdaki meydana gelen küçük çaplı birçok çatışmanın ardından, yirminci yüzyılın en kanlı çarpışmalarından birine sahne olacak İran-Irak savaşı 22 Eylül 1980 tarihinde resmen başladı. ³¹ Saddam Hüseyin savaşın kısa süreceğini ve İran'ın fazla dayanamayacağını düşünüyordu. 1980 yılının kış mevsimine gelindiğinde barış görüşmeleri için girişimlerde bulunuldu ancak görüşmelerden bir sonuç alınamayınca 1981 yılının Nisan ayında savaş tekrar başladı. Irak'ın savaştaki üstünlüğü 1982 yılının Mart'ına kadar sürdü 1982'nin son dönemlerinden itibaren İran, Irak'ın saldırılarını durdurmayı başardı.

1984 yılının ilkbaharından itibaren Irak-İran savaşı Basra Körfezi'ne sıçradı.³² 1985'te ise her iki tarafta cephede birbirlerinin karşısında üstünlüklerini yitirdiler. İran ilerleyen Irak birlikleriyle mücadelesinin yanı sıra Irak'ın Basra limanını da bombaladı. Tahran ve Bağdat da karşılıklı olarak birbirlerini bombaladılar.

Irak, savaşı kazanmak için İran'ın ekonomik gücünün zayıflatılması gerektiğini düşünerek iki ülke içinde en önemli ekonomik güç olan petrole saldırma yoluna gitmiştir. Körfez'de İran'ın, en büyük dolum tesislerinin bulunduğu Harg adasını abluka altına alan Irak, İran'ın buradan petrol ihracını engelleyerek³³ savaşı kazanacağını düşünmüştür.

Irak, petrolünü boru hatlarından kolayca ihraç edebiliyorken İran ise ihracatını büyük bir bölümünü Basra Körfezi'nden sağlıyordu. Bunun sonucu olarak da Basra Körfezi'ndeki petrol ihracatının kesintiye uğraması Irak için bir sıkıntı yaratmazken İran'ın çıkarlarını zedeliyordu. Bu sebeple Irak, İran'ın petrol taşıyan gemilerine, benzer şekilde İran da Irak'ın petrol tesislerine saldırmaya başlamıştır. Her iki taraf da kentlere, askeri üslere, petrol tesislerine ve Basra Körfezi'ndeki petrol tankerlerine yönelik hava ve füze saldırılarında bulundular.³⁴

³⁰ Kadir Sağlam, *a.g.e.*, s. 113.

³¹ Yılmaz Kalkan, *a.g.e.*, s. 78.

³² Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 390.

³³ Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 437.

³⁴ Uluslararası ilişkiler Sözlüğü: *Uluslararası Politika, Diplomasi Tarihi, Uluslararası Örgütler, Uluslararası Hukuk, Uluslararası İktisat, Ülkeler, Kültür Dizisi*, Cem Yayınevi, 1992, İstanbul, s. 169.

Savaş sırasında Körfezde petrol ticaretinin sekteye uğraması ABD'nin savaşa katılmasını zorunlu kılmıştır. Çünkü ABD ve müttefiklerinin Körfez petrolüne ihtiyacı vardı.³⁵ Nitekim Petrol sevkiyatı durursa Batı dünyasının çıkarları tehlikeye girerdi. Bu nedenle Körfez'deki petrol sevkiyatının açık tutulması için ABD tarafından bölgeye bir filo gönderildi. Sekiz yıl süren savaş sonunda BM Güvenlik Konseyi'nin 598 nolu kararını her iki tarafın kabul etmesiyle 20 Ağustos 1988 tarihinde ateşkes sağlandı.³⁶ Ancak Birleşmiş Milletlerin kontrolü altında yapılan barış görüşmelerinden sonuç çıkmadı. İran, topraklarındaki tüm Irak askerlerinin çekilmesini görüşmeler için ön koşul olarak sunarken, Irak ise Şattü'l-Arap suyu üzerindeki denetimin ortak kullanılmasını istiyordu. İki ülke arasındaki barış, 1990'da Irak'ın Kuveyt'i işgali etmesi sonucu gerçekleşmiştir. Irak'ın ABD ile savaşma endişesinin ortaya çıkması üzerine İran'dan aldığı toprakları geri vermesiyle iki ülke arasında barış sağlandı.

İran ve Irak'ın birbirlerinin petrol tesislerine saldırması sonucu her iki tarafında petrol kaynaklarında ağır tahribatlar oluşmuş³⁷ bunun sonucu dünyada petrol üretimi azalmış buna karşılık petrol fiyatları artmıştır.

Irak, savaş sırasında kendisine destek veren devletlerden borç alarak silah satın almıştır. Irak borçlarını ödemekte zorlanınca Kuveyt'in petrol kuyularını ele geçirerek ekonomisini düzeltmek istemiş ancak bu durum üzerine uluslararası ilişkilerinde desteksiz kalmıştır. Savaş silahları ve araçlarının eksikliği nedeniyle dışarıya bağımlı olmanın tehlikesini gören Irak bu savaştan sonra kendi silah endüstrisini kurma kararı almıştır.

Savaşın başlaması tepkileri de beraberinde getirmiştir. Tepki veren ülkelerden biri de Rusya olmuştur. Çünkü Saddam Hüseyin İran'a savaş açacağını Sovyetler Birliğine bildirmediği gibi Sovyet elçiye yakın bir zamanda İran'a askerî harekâta bulunmayacağı sözünü vermiştir. Elçi de bu sözü Moskova'ya bildirmiştir. Irak sözünü tutmayınca Moskova tavrını koyarak Irak'a yapılan silah sevkiyatını durdurdu. Gerginleşen havayı yumuşatmak için Irak Dışişleri Bakanı Tarık Aziz Moskova'ya gönderildi. Tarık Aziz'in Moskova'da savaşın ilk başlatanının İran olduğunu ve savunma amaçlı savaşmak zorunda kaldıklarının söylese de Sovyetler buna inanmadı. Irak'a karşı tavırlarını göstermek adına

³⁵ Gilbert Achcar, *Kaynayan Orta Doğu Marksist Aynada Orta Doğu*, İthaki Yayınları, İstanbul, 2004, s.347.

³⁶ Ekmeleddin İhsanoğlu, *İki tarafın Bakış Açısından Türk-Arap Münasebetleri*, Cilt 3, Tarih-Araştırma Serisi, İslâm Tarihi, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA), İstanbul, 2000, s. 248.

³⁷ Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 390.

İran'a askeri yardım teklif ettiler ancak İran Başbakanı Muhammed Ali Recai'nin Sovyetler Birliği'nin askeri yardım önerisini reddettiğini bildirmiştir.³⁸ Bunun üzerine Sovyetler Birliği de tarafsızlık politikası izleme kararı almıştır.

İran-Irak savaşının başlamasından dört ay sonra Suudi Arabistan'ın başını çektiği Kuveyt, Katar, Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri ve Umman'ın katılımıyla bu ülkeler arasında 1981 yılında "Körfez İşbirliği Konseyi" kurulmuştur.³⁹ KİK, İran-Irak Savaşı'nda Irak desteklemiş ve SA ile Kuveyt de Irak'ın en büyük destekçileri olmuştur. Umman Katar ve BAE ise Tahran olan ilişkilerini sürdürmüşlerdir.⁴⁰ Körfez ülkeleri Irak'a ekonomik yardımlarda bulunmuşlardır. Irak ise Suriye'den geçen petrol boru hattının kapatılmasının zararını Suudi Arabistan'a doğru açılan petrol boru hattı ile karşılamaya çalışarak savaşın ekonomik zararlarını en aza indirmeye çalışmıştır. İran Devlet Başkanı Hamaney ise Irak'ı destekleyen küçük ülkeleri tehdit edince bu ülkelerin İran'dan endişe duymalarına neden olmuştur.

BM Güvenlik Konseyi'nin 598 sayılı kararını her iki taraf da kabul edince 20 Ağustos 1988'de ateşkes sağlanmıştır.⁴¹ Irak işgal altında tuttuğu, İran topraklarından çekileceğini bildirince de iki ülke arasında barış ortamı sağlandı.

Savaş hem Saddam Hüseyin hem de Ayetullah Humeyni'nin iktidarları daha da sağlamlaştırmış ancak bölgedeki dengeleri bozmuştur.⁴² Nitekim İran da savaşa yönelik herhangi bir eleştiri idam nedeni sayılırken Irak'ta ise Saddam'ın savaş politikalarını eleştirmek hainlik olarak kabul ediliyordu. Bu durum bu ülkelerdeki yöneticilerin tek hakim güç olduklarını da göstermekteydi. Savaş bittiğinde ortaya çıkan en önemli sonuçlardan biri de hiç şüphesiz ki iki liderin de otoritelerini sağlamlaştırmış olmasının yanı sıra her iki ülkenin de savaşı kazandıklarını açıklayıp birbirlerine üstünlük kurma çabasından asla vazgeçmeyeceklerini göstermiş olmalarıdır.

Her savaşta olduğu gibi bu savaşta da savaşın kazananın olmadığı gibi her iki tarafta da büyük insani kayıplara ve ekonominin bozulmasına neden olmuştur.⁴³ İki ülkenin de kaynaklarının tükenme noktasına gelmesi, halk üzerinde oluşan yoksulluk baskısı ve yüz binlerce insanın hayatını kaybetmesi aslında taraftarlara hiçbir şey

³⁸ *Milliyet Gazetesi*, 6 Ekim 1980, s. 6.

³⁹ Ahmet Kılıçbay, *Türk Ekonomisinin Son 10 Yılı: 1980-1990*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1991, s. 127.

⁴⁰ Kadir Sağlam, *a.g.e.*, s. 118.

⁴¹ Ekmeleddin İhsanoğlu, *a.g.e.*, s. 248.

⁴² Sabahattin Şen, *Su sorunu, Türkiye ve Ortadoğu*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1993, s. 124.

⁴³ M. Hulki Cevizoğlu, *a.g.e.*, s. 295.

kazandırmamış sadece kayıplara yol açmıştır. Savaşın esas kazananı ise her iki ülkeye de silah satarak savaşın bitmesini hiç istemeyen dış güçler olmuştur.

Sekiz yıl boyunca “yıpratma savaşı” biçimine dönüşen⁴⁴ İran-İrak Savaşı her iki devlet içinde bir milyondan fazla insanın hayatını kaybetmesine neden oldu. Bu savaşın iki ülkeye verdiği maddi zarar ise yüz milyarlarca doları bulmuştur.⁴⁵ Savaşın sonunda Irak-İran sınırı değişmediği gibi savaşın etkileri de yıllarca sürmüştür.

Sekiz yıllık savaşın Irak açısından Saddam Hüseyin’in önüne koyulan faturası ise; 120 bin insanın ölmesi, 300 binden fazla insanın da yaralanmasının yanı sıra binlerce savaş esiri ve yetmiş milyar dolarlık bir dış borç⁴⁶ olmuştur. Irak’ın fakirleşmesi ve ekonomisinin çökmesi kaçınılmaz olmuştur.

Saddam Hüseyin’in Basra Körfezi politikasını daha çok ekonomik çıkarlar ve öncelikli olarak da petrol bölgelerinde tek hâkim güç olup Irak’ı Ortadoğu’nun en büyük devleti yapabilme çabası yatmaktadır.

1.2. ABD ve İngiltere’nin Basra Körfezi Politikası ve Irak

Amerika Birleşik Devletleri’nin, Basra Körfezi politikası II. Dünya Savaşından sonra başlamış ve bu tarihten itibaren de bütün ABD Başkanları, Ortadoğu’nun ve Körfezin Amerika için ekonomik, siyasal ve stratejik açıdan çok önemli bir coğrafya olduğunu belirtmiştir.

ABD’nin Körfez bölgesine yoğun ilgisi özellikle bölgede petrolün bulunması ile kendini göstermeye başlamıştır, buna paralel olarak da ABD’nin Körfez politikası stratejik, ekonomik ve siyasal çıkarlar şeklinde varlığını hissettirmiştir.⁴⁷ İngiltere’nin bölgeden çekilmesiyle bölgede oluşan boşluğun doldurulmasının ve bölgenin Sovyetlere karşı korunmasını gerektiğini düşünüyordu. 1970’li yılların başından itibaren ABD’nin Körfez politikası Ortadoğu politikasının bir parçası olmuştur. Tarihsel süreçteki ilişkilerin gidişatına bakıldığında ABD’nin bölgeye ayrı bir önem verdiği görülmektedir.⁴⁸

⁴⁴ Oral Sander, *Siyasi Tarih 1918-1914*, İmge Kitabevi, Ankara, 1989, s. 501.

⁴⁵ Ayhan Kamel, *Moskova Anıları: İki Dönemin Hikayesi*, Aşina Kitaplar, Ankara, 2007, s. 116.

⁴⁶ Yılmaz Kalkan, *a.g.e.*, s. 83-84.

⁴⁷ Mustafa Kayar, *Türk-Amerikan İlişkilerinde Irak Sorunu*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2003, s.172.

⁴⁸ Tayyar Arı, *Irak, İran ve ABD: Önleyici Savaş, Petrol ve Hegemonya*, Özetleyen: V. Nezih Aytaç, Alfa Yayınevi, İstanbul, 2004, s. 6.

Amerika Birleşik Devletleri'nin Basra Körfezi politikasının temelinde ulusal çıkar hedeflerini koruma çabası yatmaktadır. Bu ulusal çıkar hedefleri ise şöyledir:

- Ortadoğu bölgesinin doğal kaynaklarının ABD karşıtı bir devletin kontrolüne girmesini önlemek,
- Bölgenin petrol kaynaklarının başta ABD olmak üzere tüm Batı ekonomilerinin ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde işletilmesini ve taşınmasını sağlamak,
- İsrail'in varlığını güven altına almak ve savunmaktır.⁴⁹

Bu hedefleri gerçekleştirebilmek için her fırsatta petrol şirketlerinden hisse alma yoluna giden ABD'li şirketler San Remo Antlaşması'na itiraz edip, İngilizler ve Fransızlarla yaptıkları uzun pazarlıklar sonucu TPC'den hisse almayı başarmışlardır.⁵⁰ Böylece ABD bölgedeki hedeflerine ulaşma yolunda çok önemli bir adım kaydetmiş oldu. İngiltere bölgeden ayrılınca ABD için bulunmaz bir fırsat doğdu. Bölge ülkelerine askeri ve ekonomik desteğini arttırarak bölgenin hâkim gücü olmaya çalıştı. İran-Irak Savaşı'nda da İran'ın bölgede yayılmasını engellemek için Irak'ı desteklemiş olması bunun açık bir göstergesidir.

1979 yılında Afganistan Sovyetler Birliği tarafından işgal edilince ABD Körfez bölgesindeki petrol çıkarılarının tehdit edildiğini düşünüp Carter Doktrini'ni⁵¹ yayınlarak bölgedeki çıkarılarını korumak için askeri bir müdahalede bulunabileceğini ilan etmesinin yanı sıra yasal dayanağını da oluşturmuş oluyordu.

Carter Doktrini'yle, ABD Ortadoğu ve Basra Körfezi'nde tarihsel sorumlulukları olduğunu belirterek bu sorumluluklarını yerine getirilebilmesi için, her zaman kullanılabilmesi için askeri bir kuvvete ihtiyacı olduğunu belirtmiştir. Amerikan kuvvetlerinin Ortadoğu'da çıkarılarını sarsabilecek her türlü olaya karşı müdahale edebileceği bir ordu oluşturmak ve geliştirmek için ABD'nin bölgede hali hazırda bir ordusunun olması gerekiyordu.

⁴⁹ Ramazan Gözen, *ABD'nin Irak'ı İşgali: Yeni Muhafazakâr, Demokratik Emperyalist Proje, II. Körfez Savaşı*, (Derleyen: Mehmet Şahin-Mesut Taştekin), Platin Yayınları, Ankara, 2006, s. 32-33.

⁵⁰ Zekeriya Kurşun-Cafer Talha Şeker, "Basra Körfezi'nde İngiliz-Amerikan Rekabeti: Bureymi Krizi'nden Bermuda Konferansı'na Körfez'de Güç Değişimi (1950-1957)", *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, Sayı:10, Güz 2017, s. 240.

⁵¹ Carter Doktrini bir dış güç tarafından Basra Körfezi bölgesinin denetimini ele geçirmeye yönelik herhangi bir girişim, Birleşik Devletlerin yaşamsal çıkarlarına karşı bir saldırı olarak kabul edilecek ve böyle bir tecavüz, askeri güçte dâhil olmak üzere, her araç kullanılarak geri püskürtülecektir. Geniş Bilgi için Bkz. Haluk Gerger, *ABD-Ortadoğu-Türkiye*, Yordam Kitap, İstanbul, 2007, s. 383-387.

İran'da Hatemi'nin iktidara gelmesiyle nükleer program ön plana çıkmaya başladı. İran'ın uzun menzilli füze geliştirmeye⁵² yönelmesi başta bölge ülkeleri olmak üzere ABD içinde bir tehdit oluşturmaya başlamıştır. Özellikle Reagan döneminde Amerikan terörist faaliyetlerinin ardında İran'ın olduğu düşüncesi hâkimdi ve eğer bu hükümetin sonu getirilirse terörün de sona ereceğine inanılmaktaydı.

Sovyet imparatorluğunun yıkılmasıyla Soğuk Savaş sonrası hegemonik güç merkezi olarak tek kalan ABD, Ortadoğu'da yeni düzenlemeler yaparak⁵³ dünya lideri olmayı temel politika haline getirmeye çalışmıştır. Hegemonik gücünü sürdürmek ve gerekli finansal, politik, askeri ve coğrafi şartları yerine getirmek için bölgedeki hiçbir mücadeleden kaçınmamıştır.

ABD, 1980-88 İran-Irak Savaşı'nda iki ülke arasındaki dengenin İran lehine gelişmesiyle bölgede olumsuz durumların olabileceğini düşünerek savaşta Irak'ı desteklemenin⁵⁴ çıkarları için daha doğru olacağını savunmuştur. Aslında Irak, İran'ın yayılımcı tavırlarını engelleyebilecek tampon bir ülkeydi. İran'ın yükselişini ancak Irak dizginleyebilirdi. Bu nedenle ABD Körfez ülkelerinin de Irak'ı desteklemesini sağlamıştır.

ABD'nin bölgeye yönelik politikasını ekonomik çıkarları belirlemiştir. Gilbert Achcar göre'' Washington'ın ürettiği her stratejik dokümanı okumak gerekseydi, bölgeye verilen önemin ardındaki başlıca etken olarak petrolün vurgulandığı görülürdü''.⁵⁵ ABD ve Batılı müttefiklerinin bölge petrollerine sahip olması sanayi devletleri için oldukça önemliydi. Çünkü bölge üzerinde yürütülecek politikalarda petrol önemli bir araç olup her dönem etkisini sürdürmüştür.

İngilizler 1950'li yıllarda Süveyş'ten 1960'ların sonlarında da ise Basra Körfezinden çekileceğini açıklamak zorunda kalmıştır. Ancak bölgedeki ekonomik çıkarlarından asla vazgeçmek istememiştir. Hatta İran ve Arap devletleri üzerinden ABD ile ara sıra çıkar çatışmaları yaşamıştır. ABD, Ortadoğu ve Körfez'de İngilizlerin yerini alarak, bölge ülkeleriyle ilişkilerini geliştirip diğer taraftan tampon işlevi gören kuzey

⁵² Evren İşbilen, *Nükleer Satranç / İran ve Nükleer Silahlanma Politikası*, Ozan Yayıncılık, İstanbul, 2009, s. 119.

⁵³ Mustafa Kayar, *Türk-Amerikan ilişkilerinde Irak sorunu*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2003, s.379.

⁵⁴ Abdullah Yeğin, *ABD-İran Yakınlaşması: Gerçek Mi, Hayal Mi?*, SETA, 2014, s. 11.

⁵⁵ Noam Chomsky, *Tehlikeli Güç ABD'nin Dış Siyaseti ve Ortadoğu*, (Çeviren: Yavuz Alagon), İthaki Yayınları, İstanbul, 2007, s. 104.

kuşak ülkelerine askeri ve teknik alanlarda yardımlarda bulunarak⁵⁶ doğrudan veya dolaylı olarak bölgede etkin rol oynamaya çalışmıştır.

Batı'nın silah pazarının en büyük müşterisi Ortadoğu idi.⁵⁷ Özellikle Basra Körfezi ve Körfez ülkeleri ABD için çok önemli bir silah pazarı konumundaydı. Ortadoğu ABD'li silah şirketleri için önemli bir gelir kaynağı olmasının yanı sıra Körfez ülkelerinin Petro-dolarları ABD, İngiliz ve AT bankalarının önemli kaynağı, Batı'nın da ekonomik dinamosuydu.⁵⁸ Bu durum ABD'nin mali sisteminin işleyişinde de önemli rol oynamıştır.

ABD Başkanı R. Reagan'ın Ortadoğu ve Basra Körfezi ile ilgili olarak ifade ettiği hususlar şöyleydi; “Göreve başladıktan bu yana Basra körfezi Ortadoğu'nun bir bölgesidir. Enerji kaynakları nedeniyle Amerika Birleşik Devletleri için hayati bir öneme sahiptir. Stratejik konumu ve düşman etkilerine karşı savunmasızlığı nedeniyle birçok millet bölgeyle yakından ilgilenmektedir. ABD ve müttefiklerimiz bölge milletleri için çok endişeleniyordu. ABD bölge devletlerinin savunma yeteneklerini geliştirmesi için yardımcı olmaktaydı. ABD, bölgede Ortadoğu barış müzakerelerini teşvik ederek devamını sağlamak ve Arap-İsrail çatışmasına barışçıl yollarla çözüm getirmeyi amaçlamıştır. Serbest gemi taşımacılığı ve boğazların serbestçe kullanılması hususlarında da gerekli özeni göstermemiz gerekmektedir”.⁵⁹

ABD'nin Basra Körfezi politikası diğer devletlerin politikalarından ayrılmaktaydı. Çünkü ABD'nin petrole veya doğalgaza ihtiyacı yoktu. Aksine petrol üreten bir ülke olmakla beraber asıl amacı rakiplerinin enerji sağladıkları petrol kaynaklarını tek başına yönetip enerji yollarını ve tüm rakiplerini kontrol altında tutabilmektir. Ayrıca bölge petrolünün satışından kazanılacak çok büyük miktarlarda dolarların yanı sıra bölgedeki petrol-dolar döngüsünde söz sahibi olmaktır. Bu nedenle petrol ABD'nin Körfez politikasını belirlemede en önemli etmenlerden biri olmuştur.

ABD'nin, Irak lideri Saddam Hüseyin'i insan haklarını ihlal eden bir diktatör olarak nitelediği için iki devlet arasındaki ilişkileri gelişme gösterememiştir. Ancak ABD kongresi yönetimle aynı fikirde olmamış ve Saddam'ı ekonomik olarak desteklemiştir. Özellikle İran-Irak Savaşı'ndan sonra ABD ile Irak arasındaki ekonomik ilişkiler iki taraf açısından da iyileşme yoluna girmiştir. Irak, ABD'den 1985 ve 1990 yılları arasında, 4

⁵⁶ Sabahattin Şen, *a.g.e.*, s. 316.

⁵⁷ Mustafa Necati Özfatı, *Kurtlar Sofrasında Ortadoğu*, Adım Yayıncılık, Ankara, 1991, s. 105.

⁵⁸ Mustafa Necati Özfatı, *a.g.e.*, s. 157.

⁵⁹ The Persian Gulf, are we Committed? At What Cost? A Dialogue With the Reagan Administration on US Policy, Congress of the US-Washington, Government Printing Office, 1981, s. 10.

milyar dolarlık tarım ürünü ithal ederken ABD'nin 1988 yılında Irak'a verdiği 1,1 milyar dolarlık kredi, dünyada bir ülkeye sağlanan en yüksek miktarda kredi olmuştur.⁶⁰ 1990 yılında Irak, ABD'nin Ortadoğu'daki en büyük üçüncü ticaret ortağı olarak yer almıştır.⁶¹

ABD yönetiminin İran-Irak savaşında Irak'a verdiği desteğin, bölgedeki çıkarlarını korumak adına olduğunu göz ardı eden Irak bölgede istediği gibi hareket etmesi üzerine bölgedeki çıkarlarının zarar uğrayacağını düşünen ABD bu kez Irak aleyhine faaliyetlere bulunmaya başlamıştır. Böylece ABD'nin bölgedeki çıkarlarına göre devletlerle ilişki içerisine girdiği bir kez daha kanıtlanmış oldu.

İngilizlerin Basra Körfezine yerleşmesinde bölgedeki gemi ticaretinin etkisi olmuştur. Körfezdeki bazı Arap kabilelerinin İngiliz gemilerinden haraç alması üzerine İngilizlerin Basra Körfezi'ne yerleşmesi kaçınılmaz oldu ve bölgedeki gemi ticaretinde tek söz sahibi devlet oldular. İngilizlerin Basra Körfezindeki gemi ticaretini hepsinin elinde tuttuğunun göstergesi olarak da bölgedeki bütün limanların dış dünya ile yaptığı ticaretin tamamına yakınının İngilizlere ait olmasıydı.⁶² 1901 yılından itibaren İngilizlerin Basra Körfezi'nde daha fazla söz sahibi olduğu görülmekle birlikte İngiliz Avukat William Knox d'Arc'in İran şahından petrol imtiyazı almasıyla⁶³ bölgedeki yeraltı kaynaklarının işletilmesinde etkin güç haline geldiler. Aslında petrolün bulunmasından öncede bölge İngilizler için ticari değeri yüksek bir alan olduğunu gösterir kayıtların mevcudiyeti de İngilizlerin bölgedeki köklü varlığının da sadece petrolden kaynaklanmadığını gösterir. İran yönetimini etkisi altında bulunduran İngilizler kendi amaçları doğrultusunda petrol sahalarını ele geçirmek, havayolları ağı, demiryolu ulaşımını sağlamak gibi imtiyazlara sahiplerdi.⁶⁴

1920 ve 1921'li yıllarda Kuveyt'te petrol bulunması üzerine bu kez İngilizler gözünü Kuveyt'e çevirdi ve D'Arcy'nin kurduğu APOC şirketinin İran'da ürettiği petrolü işlemek üzere rafineriler kurduğu ve petrol boru hatlarının yoğunlaştığı stratejik⁶⁵ bölgelerin petrolünde söz sahibi olmuştur. İngilizlerin İran'da kurduğu APOC şirketi

⁶⁰ Nasuh Uslu, "Körfez Savaşı ve Amerika'nın Politikaları", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 54-3, s. 169.

⁶¹ Tayyar Arı, *Irak, İran ve ABD: Önleyici Savaş, Petrol ve Hegemonya*, Özetleyen: V. Nezh Aytac, Alfa Yayınevi, İstanbul, 2004, s. 27.

⁶² Archibald Dunn, "Basra Körfezi'ndeki İngiliz Çıkarları", (Tercüme: Zekeriya Kurşun), *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, Sayı 3, İstanbul, 2000, s. 304.

⁶³ Ekrem Göksü, *Türkiye'de Petrol*, Kâğıt ve Basım İşleri A.Ş., İstanbul, 1966, s. 39.

⁶⁴ Musa Qasımlı, *Azerbaycan Türklerinin Millî Mücadele Tarihi, 1920-1945*, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2006, s. 595.

⁶⁵ Hikmet Uluğbay, *İmparatorluktan Cumhuriyete Petropolitik*, Turkish Daily News Yayınları, Ankara, 1995, s. 87.

bölge petrolünün büyük bir kısmını işletmekteydi. Ancak Almanların özellikle Irak topraklarındaki petrolü ele geçirme çabası içerisine girmesi üzerine iki ülke arasında gerilimi azaltmak adına antlaşma yoluna gidildi ve 1912 yılında Turkish Petroleum Company (TPC) kurulmasına neden oldu.⁶⁶ I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi üzerine bölgedeki paylaşım oyunları da değişti. Almanya'nın TPC'deki hisseleri San Remo Antlaşmasıyla Fransızlara devredildi. Böylece şirketten Almanlar çıkıp Fransızlar pay almış oldu. Fransız Hükümeti, bu payını işletebilmek için bir şirket kurma kararı aldı ve 1924 yılında Campagnie Française des Pétroles (CFP) kuruldu. Özellikle 1972'de İngiltere'nin en büyük ortağı olduğu bunun yanı sıra çok sayıda Batılı şirketin ortak olduğu bir şirketler birliği niteliğinde olan Irak Petrol Şirketi'nin millileştirilmesi Irak'ın ekonomik gelirlerinde önemli bir artış sağlamıştır.⁶⁷

Saddam Hüseyin'in Irak'ın başına geçtiği 1979'da İngiltere'de göreve gelen dönemin Başbakanı Margaret Thatcher Ortadoğu diplomasisini çileden çıkarıcı olarak değerlendirmiştir. İngiltere bölge üzerindeki politikalarını genellikle Kürtler üzerinden yürütmekteydi. Margaret Thatcher Saddam'ın Kürtlere yönelik işlediği suçları göz ardı ediyordu.⁶⁸ Aynı şekilde ABD'de İngiltere ile aynı politikayı izliyordu. Nitekim bölgede ortak çıkarları doğrultusunda hareket eden ABD-İngiltere ilişkilerinde en yakın iş birliğinin yaşandığı dönemlerden biri de 1980'ler⁶⁹ olmuştur.

Saddam Hüseyin döneminde her Iraklı için Emperyalizm eşittir İngiltere şeklindeki denklem, adeta yeni bir matematik kuralıydı.⁷⁰ Bu kuralla bakarak İngiltere'nin özellikle bölge petrolüne sahip olmak için Emperyalizmi kullanması da yadsınamaz bir gerçekliktir.

Genel anlamda Ortadoğu bölgesiyle özel anlamda da Körfez ülkeleriyle çok yakın ekonomik ilişkileri kuran İngiltere, bölgeye yönelik politikalarını daha çok ekonomik menfaatleri üzerine temellendirerek hareket etmektedir. İngiltere'nin tüm bu bölgeyi tek bir birim olarak yönetmek istemesindeki amacı petrol açısından oldukça zengin olan Musul bölgesini kontrol altında tutmak ve Basra Körfezi'ne çıkan yollarda hâkimiyetini

⁶⁶ Mustafa Bıyıklı, *Batı İşgalleri Karşısında Türkiye'nin Ortadoğu Politikaları: Atatürk Dönemi*, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul, 2006, s. 51.

⁶⁷ Tayyar Arı, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu Siyaset Savaş ve Diplomasi*, Ortadoğu, Cilt 1, Mkm Yayınları, Bursa, 2012, s. 457.

⁶⁸ Noam Chomsky, *a.g.e.*, s. 200.

⁶⁹ Sedat Laçiner, *Bir Başka Açıdan İngiltere*, ASAM Yayınları, Ankara, 2001, s. 233.

⁷⁰ Yılmaz Kalkan, *a.g.e.*, s. 31.

devam ettirmektedir.⁷¹ İngiltere Akdeniz’den Basra Körfezi’ne kadar uzanan bütün sömürge yollarını birleştirerek Irak topraklarında tam egemenlik sağlamayı kendisine nihai hedef olarak belirlemiştir.

1.3. Türkiye’nin Basra Körfezi Politikası ve Irak

Türkiye Basra körfezi ile olan ilişkileri Osmanlı dönemine dayanmaktaydı. Osmanlı döneminde bölgenin hâkimiyeti büyük oranda sağlanmış ancak devlet güçsüz kalmaya başlamasıyla bölgede İngilizler söz sahibi olmaya başlamıştır. Basra Körfezi Türkiye için her dönem önemini koruyan bir coğrafya olmuş ve olacaktır.

Türkiye dünya üzerinde bulunduğu konum itibarıyla Balkanlar, Kafkaslar ve Ortadoğu olmak üzere üç önemli bölgeye yakın olup Balkanlar, Kafkaslar ve Ortadoğu ile birlikte dünyanın en büyük enerji kaynaklarını barındırması, Kara, Hava ve Deniz ulaştırma yollarının kesişme yerini oluşturması, medeniyetlerin beşiğini teşkil etmesi nedeniyle dünyanın merkezini yani “kalpgâhını” oluşturmaktadır.⁷² Bu nedenle önemli bir coğrafya olan Türkiye’nin Ortadoğu’ya yakın olması da ister istemez dünyanın gözünün üzerine çevrilmesini sağlamıştır.

1970’lerin sonu ve 1980’lerin başında Türkiye’yi ve Ortadoğu bölgesini yakından ilgilendiren üç önemli gelişme bulunmaktaydı. Bu gelişmelerin ilki Sovyetler Birliği’nin Afganistan’ı işgal etmesi, ikincisi İran’da İslam devriminin ortaya çıkması, üçüncüsü ise İran-Irak Savaşı’nın başlamasıdır.⁷³

Türkiye’nin Ortadoğu ve Basra Körfezi politikasını yenilemesinde Sovyetlerin Afganistan’ı işgali ve İran’ın durumu önemli rol oynamıştır.⁷⁴

Saddam’ın Irak’ın başına geçtiği 1979 yılından itibaren Türkiye’nin Basra Körfezi politikası daha çok Ortadoğu politikasıyla ilişkilendirilerek bölgede tarafsız olmaya seçmiştir. Gerek yaşanan savaflara gerekse çatışmalara müdahil olmamış sorunların daha çok barışçıl yollarla çözülmesinden yana olmuştur. Bunun en güzel örneği de bölgede

⁷¹ Abdülkadir Gerçeksever, *a.g.e.*, s. 207.

⁷² Ali Gökçen Özdem, Büyük Devletlerin Değişmeyen Mücadele Alanı: Ortadoğu” *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi, Cilt: X, Sayı:2, Elazığ, 2016, s. 2-3.*

⁷³ Ramazan Gözen, *Türkiye’nin Ortadoğu Politikası: Gelişimi ve Etkenleri*, Türkler Ansiklopedisi, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, Cilt 17, s. 239.

⁷⁴ *Milliyet Gazetesi*, 25 Şubat 1982, s. 2.

yaşanan İran-Irak savaşında Türkiye tam bir tarafsızlık politikası takip ederek iki ülke arasında arabuluculuk etmiştir.⁷⁵

1980 yılına gelindiğinde Ortadoğu ile Türkiye arasındaki ilişkiler daha çok Türkiye'nin izlediği denge politikasıyla şekillenmiştir. Bu dönemde İran'da yaşanan İslâm Devrimi ve Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgal etmesi neticesinde ABD'nin geliştirdiği "ılımlı İslam" anlayışı sonrası çizilen "yeşil kuşak teorisine" göre Türkiye'nin bölgedeki rolü belirlenmiştir.⁷⁶

1983 yılında Turgut Özal'ın başa geçmesiyle Türkiye'nin Ortadoğu politikası önemli gelişmeler yaşanmıştır. 1984 yılında Türkiye dış politikasında ekonomik ve ticari alanlarda olduğu gibi siyasi alanda da Ortadoğu ve Asya'nın Müslüman ülkeleriyle ilişkilerini artırmakla beraber Pakistan'la gelenekselleşen kardeşlik ilişkisi Bangladeş, Malezya ve Endonezya'ya kadar ulaşmıştır.⁷⁷

Türkiye dış politikasında Batı odaklı olmasına rağmen hiçbir zaman Ortadoğu ile olan ilişkilerinde kendisini izole etmemiştir.⁷⁸ Nitekim Türkiye Ortadoğu ülkeleriyle sürekli ticari ilişkiler içerisinde olup Ortadoğu'nun önemli bir ticari ortağı olmuştur. Özellikle Irak ile Türkiye arasındaki ihracat ve ithalat gelirlerini göz önünde bulundurursak iki ülkenin de birbirleri için önemli bir ekonomik pazar olduğu gerçeğini gözler önüne serer.

Türkiye özellikle Irak ve Suriye ile ilişkilerini geliştirmek istemiştir. Çünkü bu ülkelerle iyi ilişkiler içerisinde olursa bu ülkelerin PKK'ya verdiği desteği engelleyebileceğini düşünmekteydi. Aslında bir nevi Türkiye güvenliğini korumak adına politika belirlemeye başlamıştır. Türkiye'nin Ortadoğu'daki komşu ülkelerle arasındaki sınır güvenliğinin sağlanması teröre karşı alınan önlemlerin bir parçası haline gelmiştir.⁷⁹

Ortadoğu'da Arap bakış açısının aksine, bölgede yaşanacak herhangi bir işgale karşı açıkça karşı koyabilecek tek güçlü devletler Türkiye ve İsrail olmuştur.⁸⁰ Ancak

⁷⁵ Ahmed Raşidoğlu, *CIA ve Emperyalizmin Kıskaçında Türkiye*, Saadet Yayın Pazarlama, İstanbul, 1992, s. 269.

⁷⁶ Kadir Duvan, "Türkiye'nin Orta Doğu Politikasının İncelenmesi: İstanbul Toplantısı Örnek Olayı", *Avrasya Dosyası*, Jeopolitik Özel, Cilt 8, Sayı 4, 2002, s. 258.

⁷⁷ *Milliyet Gazetesi*, 5 Ocak 1985, s. 2.

⁷⁸ Aybar, Türkiye'nin *Ortadoğu Politikası*, Kadir Has Üniversitesi, İstanbul, 2008, s. 228.

⁷⁹ Murat Yeşiltaş, *İç Savaşa Komşu Olmak: Türkiye'nin Suriye Sınır Güvenliği Siyaseti*, SETA, Sayı:136, Ankara, 2015, s. 16.

⁸⁰ Barry Rubin, "Jeopolitik ve Orta Doğu", *Avrasya Dosyası*, Jeopolitik Özel, Kış 2002, Cilt: 8, Sayı: 4, s.43.

İsrail'in bu politikasının aksine Kudüs'ü topraklarına katması Türkiye tarafından kınanmış ve Filistinliler için manevi ve maddi destek kampanyaları başlatılmıştır.

Türkiye'nin AB ve Ortadoğu ilişkilerini yakından takip eden ve Türkiye'ye bakış açıları ülkeden ülkeye farklılık gösteren Basra Körfezi ülkeleri, temelde ikili ilişkilerin geliştirilmesi yönünde bir beklenti içerisinde olmuşlardır. Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri ve Katar, İran'ın bölgeye yönelik hegemonik amaçlarına karşı bir dayanak ve bir denge unsuru olarak Türkiye'yi görmüşlerdir.⁸¹

1980 darbesinden sonra Ankara'ya kutlama mesajı gönderen ilk ülkelerden biri Suudi Arabistan olmuş ve bu sıcak ilişki çerçevesinde Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in, 1984'de Suudi Arabistan ziyareti sırasında "Askeri Eğitim ve İşbirliği" Anlaşması imzalanmıştır.⁸²

Türkiye ile İran arasındaki sorunların bu dönemde çözülmüş olmasına rağmen petrol fiyatlarındaki düşüşe bağlı olarak Türkiye İran ile yaptığı ticaretin hacmini 3 milyar dolardan 800 milyon dolara indirilmesi neticesinde ilişkilerde de duraklama yaşanmasına neden olmuştur.⁸³

Türkiye, Batının Ortadoğu açılan kapısı durumundaydı bu nedenle Ortadoğu'nun zenginliklerine özellikle petrolüne sahip olmak isteyen büyük güçlerin en kestirme yolu hiç şüphesiz Türkiye idi. Türkiye'nin bu jeostratejik konumunu en iyi ifade edenlerden biride NATO genel sekreteri Scheffer olmuştur. NATO genel sekreteri Scheffer'a göre "NATO'nun Akdeniz'den geniş Ortadoğu bölgesine uzanan alan içinde bir çerçeve oluşturma fırsatını Türkiye olmadan yapmasının oldukça zor olduğunu"⁸⁴ söylemiştir.

Milliyet Gazetesi bir yazıda Türkiye'nin Ortadoğu politikasını şöyle ifade etmektedir; "Türkiye'nin Ortadoğu politikası, siyasal ve iktisadi ilişkileri vurgulamaktadır. Bu bölgede Türkiye iki sorunla ilgilenmektedir. Komşumuz Suriye'nin hızla silahlanması, bu silahlanmanın Türkiye'ye dönük olması dahi, uzun dönemli bir endişe kaynağıdır ve İsrail ile ilişkilerimizi tamamen koparmanın yararlı olmayabileceğini bize hatırlatmaktadır. İkinci sorun ise İran-Irak Savaşı'dır. Bu savaşın Irak'ın ağır yenilgisi ile sonuçlanması söz konusu olursa, Ortadoğu'nun bölgesel

⁸¹ Tayyar Arı, "Basra Körfezi Ülkelerinin Türkiye'nin Ortadoğu'daki Rolüne Bakışı", *Ortadoğu Analiz Dergisi*, Cilt 2, Sayı 23, Kasım 2010, s. 9.

⁸² Özden Zeynep Oktav, "Arap Baharı ve Türkiye-Körfez Devletleri İlişkileri", *Ortadoğu Analiz Dergisi*, Cilt 5, Sayı 51, Mart 2013, s. 70.

⁸³ *Milliyet Gazetesi*, 26 Ağustos 1986, s. 13.

⁸⁴ Mahir Kaynak-Emin Gürses, *Yeni Ortadoğu Haritası*, Profil Yayıncılık, İstanbul, 2007, s. 29.

dengeleri altüst olacaktır. Böyle bir sonucu engellemek için, Türkiye'nin bu savaşın müzakereler dışında bir yolla sonuçlanmasına dönük çabalarına devam etmesi söz konusudur".⁸⁵

Türkiye, Ortadoğu ülkeleriyle geliştireceği iyi ilişkilerin kendisine sağlayacağı ekonomik çıkarları dikkate alarak⁸⁶ bölgede oluşturulan Körfez İşbirliği Konseyi'ne üye olmuştur. Kargaşalarla ve krizlerle boğuşan Ortadoğu bölgesinin güneyinde KİK, kuzeyinde ise Türkiye'nin varlığı bölgenin daha müreffeh, istikrarlı ve güvenli bölgeler haline getirilmesinde katkı sağlayacaktır. Bunun yanı sıra kuzey ve güney yönden yapılacak açılımlarla da bu istikrarsız bölge istikrarlı hale getirilecek ve bunu hiç şüphesiz ki Türkiye-KİK sinerjisi gerçekleştirecektir.⁸⁷

Türkiye'nin Basra Körfezi politikasını aslında Ortadoğu ile olan ilişkileri belirlemiştir. Bölge ülkeleriyle daha çok komşu boyutunda ilişkiler içerisine girmiştir. Bu nedenle de sınır komşuları olan Irak, Suriye ve İran ile hem tarihi bağlar hem de ticari ilişkiler düzeyinde önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bölge içerisinde yaşanan çatışmalara da Körfez Savaşı'na kadar müdahil olmayıp tarafsız bir politika izlemiştir. Bölge sorunlarının daha çok barışçıl yollarla çözülmesi için de çaba sarf etmiştir.

Türkiye ile Irak ilişkilerinin kökleri Osmanlıya dayanmaktadır. İki ülke arasındaki ilişkilerde özellikle Musul ve Kerkük belirleyici rol oynamıştır. Çünkü bölge halkının çoğunluğu Türk olmakla birlikte Saddam döneminde türlü baskı ve şiddete maruz kalmanın yanı sıra idam cezasına da çarptırıldıkları görülmüştür. Özellikle bölgedeki Türk nüfusunu azaltmak ya da asimile edebilmek için mücadelede veren Irak hükümeti 12 Ekim 1987'de Arap ve Kürt kökenlileri tespit etmek için bir nüfus sayımı yapılacağını duyurması Türk tarafında itirazla karşılanmıştır.⁸⁸ İkinci Baas yani Saddam Hüseyin Döneminde (1979-1991) Türkmenlerin durumu her geçen gün daha da kötüye gitmiştir.⁸⁹

Türkiye'nin İran-Irak savaşı sırasında tarafsızlığını ilan ederken Irak'la uyumlu bir iş birliği sağlaması ve 1984 yılında her iki ülke arasında imzalanan Sıcak Takip

⁸⁵ İlder Turan, "1985'ten 1986'ya Türkiye'nin Ekonomik Görünümü", *Milliyet Gazetesi*, 4 Ocak, 1986, s. 10.

⁸⁶ İdris Bal, *21. yüzyılda Türk Dış Politikası*, Ankara Global Araştırmalar Merkezi, Ankara, 2006, s. 708.

⁸⁷ Ali Oğuz Diriöz, "Türkiye-Körfez İşbirliği Konseyi İlişkileri", *Ortadoğu Analiz Dergisi*, Cilt 1, Sayı 6, Haziran 2009, s. 79.

⁸⁸ Suphi Saatçi, *a.g.e.*, s. 246.

⁸⁹ Turan Silileli, *Türkiye-Irak ilişkileri*, IQ Kültür ve Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 139.

Antlaşması Irak'ın Türkiye ile olan problemini uzun dönem göz ardı etmesine neden olmuştur.⁹⁰

Türk-Irak ilişkilerine olumsuz etki yapan olaylardan biride Türk askerinin eşkiyayı izleyerek müteaddit defalarda Irak topraklarına girmesi ve ayrıca Irak'ın Türkiye ile Suriye arasında yapılan ve Fırat Nehri'nin sularına ilişkin görüşmelere dâhil edilmemesi⁹¹ de ilişkilerde sorun yaratmıştır.

Türkiye ile Irak arasında imzalanan bir antlaşmayla, Türk topraklarına sızan bölücü çetelerin izlenmesi hakkının tanınması, iki ülke arasında hükümetler düzeyinde önemli bir sınır sorununu çözmüş olsa da Irak petrol gelirlerinin azalması ve tüm kaynakların askeri harcamalara ayrılması sonucu Irak'ın Türkiye olan bir milyon dolarlık borcunu ödeyememesine neden olmuştur.⁹²

Türkiye ile Irak ilişkilerinin önemli bir boyutu da hiç şüphesiz ki petrol meselesidir. Bunun için Türkiye ile Irak petrol antlaşmaları imzalamıştır. İşte o antlaşmalardan biride 27 Ağustos 1973 tarihinde Ankara'da imzalanan Türkiye-Irak Ham Petrol Boru Anlaşmasıdır. Bu antlaşmaya göre⁹³ Her iki taraf da ham petrolün boru hatlarıyla Irak ve Türkiye topraklarından nakledilmesi ve bu petrolerin Akdeniz'de bir terminalden yüklenmesi için projenin kendi topraklarında kalan kısımlarının montajı, inşaatı, işletmesi ve bakımı ile birlikte diğer tüm ihtiyaçların karşılanmasını garanti eder.

Irak petrollerinin Türkiye topraklarından nakliyesi ve FOB tankerlerine yüklenmesi, varil başına 0,35 Amerikan Doları olarak belirlenmiştir. Taşıma ve yükleme ücreti Irak tarafından Türk tarafına ödenecektir.

1977-1979 yılları arasında 10 milyon ton, 1980-1982 yılları arasında 12 milyon ton, 1983 ve daha sonrası için ise 14 milyon ton petrolü Irak tarafı satmak, Türkiye ise satın almak zorundaydı.

1980'den sonra 1989-90 arası patlak veren Körfez Krizi'ne kadar, ülkemizin ilk kez ve bütün sektörleriyle en geniş çapta ticareti Irak ile yapmıştır.⁹⁴

1980'lerde Irak ile ticarî ilişkiler en yüksek seviyeye ulaşmış ve Kerkük-Yumurtalık Petrol Boru Hattı'nın kapasitesinin artırılmasıyla Türkiye'nin Ortadoğu'ya

⁹⁰ Abdullah Kıran, *Ortadoğu'da Su: Bir Çatışma Ya Da Uzlaşma Alanı*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2005, s.95.

⁹¹ Sabahattin Şen, *a.g.e.*, s. 441.

⁹² *Milliyet Gazetesi*, 26 Ağustos 1986, s. 13.

⁹³ Aybüke İnan, "Kerkük-Yumurtalık Petrol Boru Hattı ve Türkiye-Irak İlişkileri (1973-2011)", *Ortadoğu Analiz Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 56, Ağustos 2013, s. 71-72.

⁹⁴ Erdil Ünsal, *Körfez Krizi Öncesi ve Sonrası ile İlgili İhracat Bilgileri*, Erdil Ünsal, 2003, s. 2.

ihracatı önemli miktarda artmıştır. 1982'deki toplam ihracatın %44'ü bu bölge ile yapılmıştır.⁹⁵ 1989 yılına gelindiğinde, ise Türkiye'nin Irak'la olan ticareti 2 milyar dolar seviyesine çıkmıştır.⁹⁶

1.4. Körfez Krizi'nin Sebepleri

Körfez Krizi, Kuveyt'in Irak tarafından işgali ile başlayan sürecin Körfez Savaşı'na dönüşmesiyle oluşan olaylar zinciridir. Saddam Hüseyin'in emriyle Irak 2 Ağustos 1990'da Kuveyt'i işgal edip bir süre sonra da 19. ili olduğunu açıklayıp ülkeyi ilhak etmesi⁹⁷ sonucu Körfez Krizi başlamıştır. Irak'ın 2 Ağustos 1990'de Kuveyt'i işgalinden sıcak savaşın başlangıcına yani 17 Ocak 1991 tarihine kadar olan döneme Kriz Dönemi⁹⁸ denilmiştir.

Körfez krizinin ana nedenlerini iki başlık altında toplayabiliriz bu başlıklar;

- İran-Irak Savaşı
- Irak-Kuveyt Anlaşmazlığı

İran-Irak Savaşı, Irak'ın istediği gibi sonuçlanmamış ve Irak Kuveyt, Suudi Arabistan gibi devletlere 80 milyar dolar borçlanmıştır.⁹⁹ Bu durum Irak'ın ekonomisine büyük zarar vermiş ve ülkeyi ağır bir dış borç batağına saplanmıştır. Irak'ın bu durumdan kurtulmak için çare arayışına girmesi krizi de beraberinde getirdi. Irak dış borç batağından kurtulmanın çaresini petrolde görüyordu. Ancak Körfez ülkeleri ve Kuveyt, OPEC'in belirlediği günlük varil sınırını aşıp dünya pazarlarında petrol fiyatlarının düşmesine neden olunca Irak'ın bu durumdan büyük zarar etmesine neden olmuşlardır. Ekonomik açıdan zor durumda olan Irak, Arap ülkelerinden petrolün varil başına düşen fiyatının 15 dolardan 25 dolara çıkarılmasını ve Irak'a da 30 milyar dolar borç verilmesini istedi.¹⁰⁰ Bu gelişmeler arasında Saddam Hüseyin, 17 Temmuz 1990 da Irak devriminin yıldönümün de yaptığı konuşmada bu isteklerini yineleyerek ilk kez askeri bir müdahalede bulunacağını söylemiştir.

⁹⁵ Kadir Duvan, "Türkiye'nin Orta Doğu Politikasının İncelenmesi: İstanbul Toplantısı Örnek Olayı", *Avrasya Dosyası*, Jeopolitik Özel, Cilt 8, Sayı 4, 2002, s. 258.

⁹⁶ Abdullah Kıran, *Ortadoğu'da Su: Bir Çatışma Ya Da Uzlaşma Alanı*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2005, s.95.

⁹⁷ Tayyar Arı, *a.g.e.*, s. 460.

⁹⁸ İdris Bal, *21. yüzyılda Türk Dış Politikası*, Ankara Global Araştırmalar Merkezi, Ankara, 2006, s. 753.

⁹⁹ Fahir H. Armaoğlu-Ersin Embel, *Prof. Dr. Fahir Armaoğlu'na Armağan*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2008, s. 492.

¹⁰⁰ Türel Yılmaz, *Uluslararası Politikada Orta Doğu*, Barış Platin Kitabevi, Ankara, 2009, s. 299.

Irak, İran-Irak savaşını sürdürebilmek için Kuveyt ve Suudi Arabistan'a önemli miktarda borçlanmıştı.¹⁰¹ Saddam Hüseyin, Kuveyt'ten, Irak'ın borcunun silinmesini istedi. Fakat bu istek Kuveyt tarafından kabul edilmedi. Bunun üzerine Saddam Hüseyin meseleyi çözmek için 2 Ağustos 1990'da Kuveyt'in işgaliyle başlayan sürecin bir hafta sonrasında da ilhaka dönüşmesi sonucu Körfez Krizi patlak verdi. Irak Kuveyt'i işgalini haklı göstermek için bazı iddialarda bulundu bu iddialar ise şöyleydi;

- Kuveyt'in OPEC bünyesinde imzalanan antlaşmalara uymadığı,
- Kuveyt'in İran-Irak savaşından yararlanarak Irak'ın güney sınırından 70 km içeriye girdiği ve sınırlarını Irak aleyhine genişlettiği,
- Kuveyt'in “eğri borular” sayesinde Rumeyla bölgesinden Irak tarafına yönelerek Irak'ın rezervlerinden büyük miktarlarda petrol çektiği idi.¹⁰²

Bu iddialar Irak tezi olup Kuveyt tarafından kabul edilmediği gibi kesinleştirilemeyen iddialar olarak kaynaklarda yer edinmiştir.

İran-Irak Savaşı aslında Körfez Krizinin temelindeki olayların ana nedeniydi. Nitekim savaş sırasında yaşanan boşluktan faydalanmak isteyen Kuveyt yönetimi Al-Mitlaa sınırından 70 km kadar kuzeye doğru yönelerek hem sınır bölgesini aşmış hem de sınır boyunca askerî birlikler, petrol rafinerileri ve kontrol noktaları kurmuştur.¹⁰³ Bu durum Irak için tehlike arz etmiştir.

Irak, 16 Temmuz 1990'da Arap Birliği Genel Sekreterliğine bir mektup gönderir. Bu mektupta şu ifadeleri yer vererek; “Kuveyt'in 1980 yılından bu yana kendisine ait olduğunu iddia ettiği El-Rumeyla petrol bölgesinde petrol kuyuları açtığını ve petrol üretiminin artırması neticesinde de fiyatların düşmesi sonucu Irak'ın ekonomik zarara uğratıldığını”¹⁰⁴ savunmuştur. Ancak yazdığı bu mektuptan olumlu bir cevap alamadı. Irak ve Kuveyt, Bağdat'ta ve en son Cidde'de yapılan toplantıda Amerika'nın etkisiyle birbirlerinin taleplerini reddettiler.¹⁰⁵ Bunun üzerine Saddam, Temmuz 1990'da Kuveyt'i işgali hedeflemiştir. Ancak silahlı kuvvetlerini Kuveyt'e sevk etmeden önce İran-Irak Harbi'nde kendisini destekleyen ABD'ye yakınlaşarak nasıl hareket etmesi gerektiği konusunda görüşüne başvurmak istedi. Bu amaçla 25 Temmuz 1990'da Bağdat'taki ABD

¹⁰¹ Abdülkadir Gerçeksever, *a.g.e.*, s. 214.

¹⁰² Türel Yılmaz, *a.g.e.*, s. 299.

¹⁰³ Ertan Efegil, *Körfez Krizi ve Türk Dış Politikası Karar Verme Modeli*, Gündoğan Yayıncılık, Ankara, 2002, s. 47.

¹⁰⁴ Oğuz Karaca, *Lozan'dan Bugüne Musul-Kerkük ve Kuzey Irak*, Resital Yayıncılık, İstanbul, 2007, s. 97.

¹⁰⁵ Necmettin Erbakan, *Körfez Krizi, Emperyalizm ve Petrol*, Rehber Yayınları, İstanbul, 1991, s. 45.

Büyükelçisi Bayan April C. Glaspie'yi Irak'a davet ederek Kuveyt ile ilgili düşüncelerini bildirmiştir.¹⁰⁶ Glaspie, Irak'ın Kuveyt konusundaki hareketleri karşısında ABD'nin nasıl davranacağı konusunda bir şey söylemiyordu.¹⁰⁷ Ancak görüşme sırasında April Glespie Saddam'a "Washington'un Kuveyt ile özel güvenlik ve savunma anlaşması olmadığını" söyledi. ABD'nin Saddam'a verdiği bu mesaj ile Irak-Kuveyt anlaşmazlığında ABD'nin tarafsız olduğunu açıklaması neticesinde Saddam'ın cesareti¹⁰⁸ artmıştır. Irak, kısa süre içinde Kuveyt sınırına 100 bin asker yığınak¹⁰⁹ yaparak bir baskı unsuru oluşturmaya çalıştı.

1990 yılının şubat ayında Ürdün'ün başkenti Amman'da düzenlenen Arap Zirvesinde Saddam Hüseyin'in bir konuşma yaparak iki konuya değinmiştir. Bu konular; Birincisi Amerikan deniz kuvvetlerinin, Körfezdeki varlığının bölge için tehdit teşkil etmesiydi, İkincisi ise, Kuveyt'in Irak'a karşı takındığı olumsuz tavrıdır.¹¹⁰ Bu iki konu özellikle bölgede çıkabilecek savaşın kıvılcımları olarak görülse haksız sayılmazdı.

Irak-Kuveyt anlaşmazlığının temeli Osmanlı dönemine dayanmaktadır. Çünkü Irak'ı oluşturan üç Osmanlı (Bağdat, Basra, Musul) vilayetinin kontrolünü de ele geçiren Kuveyt; aslında Irak'ı oluşturan 3 vilayetten en güneyde yer alan Basra Vilayetinin bir ilçesiydi.¹¹¹ Nitekim Irak, elindeki Osmanlı mülki idare teşkilat şemasına dayanarak Kuveyt'i işgal etmiştir. Irak'ın tezine göre, Kuveyt Basra Vilayetinin bir nahiyesiydi ve bu yüzden Irak'ın ayrılmaz bir parçasıydı, İngilizler, tarihsel olarak da Irak'a ait olan bu toprağı suni bir şekilde bölmüşler ve başına da işbirlikçi bir monark atamışlardır.¹¹² Kuveyt'in bir zamanlar Irak'tan sayılması¹¹³ 1961'de Irak diktatörü General Kasım'ın da Kuveyt'in Irak'tan çalınmış bir toprak parçası olduğu iddiasını ileri sürmesine yol

¹⁰⁶ Haydar Çakmak, *Uluslararası Krizler ve Türk Silahlı Kuvvetleri*, Barış Kitap Basım Yayın Dağıtım, İstanbul, 2004, s. 123.

¹⁰⁷ Turan Yavuz, *ABD'nin Kürt Kartı*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1993, s. 305.

¹⁰⁸ Mustafa Kayar, *Türk-Amerikan İlişkilerinde Irak Sorunu*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2003, s.181.

¹⁰⁹ İrfan C. Acar, *Dış politika*, İrfan C. Acar, İstanbul, 1993, s. 50.

¹¹⁰ Ertan Efegil, *a.g.e.*, s. 48.

¹¹¹ Murat Güztoklusu, *Özdemir Bey'in Filistin-Suriye Kuvva-i Milliyesi ve Elcezire Konfederasyonu*, Bengi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 269.

¹¹² Rıdvan Akın, *Gazi'den Günümüze Cumhurbaşkanlığı, 1923-2007*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009, s. 145.

¹¹³ İbrahim Hakkı Konyalı, *Topkapı Sarayında Deri Üzerine Yapılmış Eski Haritalar*, Zaman Kitaphanesi, İstanbul, 1936, s. 174.

açmıştır. Çünkü Osmanlı yönetimi sırasında Kuveyt, Basra vilayetinin bir parçasıydı.¹¹⁴ Bütün bu nedenlerden ötürü Irak Kuveyt'i kendi topraklarına katmak istiyordu.

Kuveyt Irak için oldukça önemli bir konumdaydı. Çünkü Irak'ın suya çıkış yeri Basra Körfezi'dir.¹¹⁵ Irak'ın Basra Körfezine çıkabilmesi için Kuveyt'e birkaç kilometre uzaklıkta ve işlek durumda olan Umm Kasr limanı ile Irak-Kuveyt sınırının birkaç kilometre doğusundan geçip körfeze açılan Hor al Zubeyr adlı bir kanal üzerinden¹¹⁶ gerçekleşmekteydi. Ancak Umm Kasr limanına giriş çıkışı kontrol eden ve Basra Körfezi'nin çıkışında yer alan Varbah ve Bubiyan adaları Kuveyt'e ait olup Irak'ın petrol ithalatına tehdit oluşturmaktaydı.¹¹⁷ Bu nedenle Irak bu adaların 99 yıllığına kendisine kiralanmasını istemiş ancak Kuveyt bunu kabul etmemiştir. Adaların Irak için stratejik öneminin büyük olması nedeniyle Irak, Kuveyt'i işgal ederse petrol ithalatı sorununa kalıcı çözüm getireceğini düşünüyordu. Ayrıca, Irak Kuveyt'i işgal ederek, sahip olduğu %10'luk petrol rezervine Kuveyt'in sahip olduğu %10 onluk kısmı da ekleyince dünya petrol rezervlerinin beşte birini¹¹⁸ yani yüzde 20'sine yakın bir miktarı eline geçirmiş olacaktır.¹¹⁹ Böylece Irak Suudi Arabistan'dan sonra dünyanın ikinci büyük petrol rezervine sahip ülkesi konumuna gelebilecekti.

İran-Irak Savaşı'nın bitmesinin ardından Irak'ta ortaya çıkan ekonomik durgunluk neticesinde nitelikleri olmayan 1,5 milyon Irak askerinin terhisi ekonomik sorun yaratmıştır. Bu durum aynı zamanda çok büyük bir işsizliğe ve bunun sonucu olarak da toplumsal olaylara yol açmıştır. Çünkü terhis edilen askerlerin çoğunun Şîi olması ve mezhepleri ile ilişkili arayışlara girme ihtimalleri, rejimi zor durumda bırakabilirdi. Seçeneklerin en iyi olanı, büyük ve devamlı bir orduyu beslemek olsa da buda devletin kasasını boşaltacaktı. Bunun yanı sıra kendisine karşı askerî darbe yapılabileceği endişesi taşıyan Saddam 1989'da darbe yapmak üzere olduğuna inandığı çok sayıda kara ve hava subayını idam ettirdi. Kısacası, Saddam, Şîi halkı, Sünnî azınlık hükümetini korumak adına hiç düşünmeden asker ya da sivil fark etmeksizin idam edilmelerine neden

¹¹⁴ İsmail Kayabalı-Cemender Arslanoğlu, *İran'ın Anadolu'ya Uzanan Gölgesi: Ana Çizgiler ve Gerçeklerin Kısa Tarihi, 1453-1989*, Set Ofset, Manisa, 1990, s. 305.

¹¹⁵ M. Hulki Cevizoğlu, *a.g.e.*, s. 257.

¹¹⁶ Ali Tartanoğlu, *Irak, Saddam, Körfez*, Çark Kitabevi Yayınları, Ankara, 1991, s. 187.

¹¹⁷ Murat Yetkin, *Ateş hattında Aktif Politika: Balkanlar, Kafkasya ve Ortadoğu Üçgeninde Türkiye*, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1992, s. 80.

¹¹⁸ Yılmaz Kalkan, *a.g.e.*, s. 92.

¹¹⁹ Mustafa Kayar, *Türk-Amerikan İlişkilerinde Irak Sorunu*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2003, s.184.

olmuştur. Bu katliamlara gerekçe olarak da Irak devletinin bekasını korumak olduğunu savunmuştur.

Saddam Hüseyin, yoksul Arap halkını elindeki silahlarla kontrol altına alabileceğini düşünüyordu.¹²⁰ Ayrıca, Batılı Devletlerin ve aynı zamanda Arap Devletlerinin de Irak'ı silahlandırmaları ve savaş sanayisini geliştirmeleri de savaşın önemli sebepleri arasında yer almaktadır.

Irak yaptığı bütün görüşmelerden bir sonuç alamayıp hatta aleyhine bir karar verilmeğe başlayınca 2 Ağustos 1990'da Kuveyt'i işgal etmeye başlar. Basra Körfezi Krizi Saddam'ın ABD'nin kararlılığını tespitte yanlış yapması ile de savaşa dönüşmüştür.¹²¹ Irak'ın 8 Ağustos'ta Kuveyt'i işgal ettiğini açıklaması ve 28 Ağustos'ta da Kuveyt'i Irak'ın 19. İli olarak ilan etmesi neticesinde Basra Körfezi'nde savaş kaçınılmaz oldu.

Kuveyt'in işgali ile birlikte hem Basra Körfezi'nde hem de genel olarak Ortadoğu'da güç dengesi bir anda Irak'ın aleyhine gelişti ve bu durum, petrolün güvenliğinin tehlikeye girmesine bunu yanı sıra ABD'nin ve Batılı devletlerinde bölgedeki ekonomik çıkarlarının zarar görmesine¹²² neden olmuştur.

¹²⁰ Doğu Ergil, *Körfez Bunalımı*, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1990, s. 37-39.

¹²¹ Ümit Özdağ, *Türk Ordusunun Kuzey Irak Operasyonları*, Pegasus Yayınları, İstanbul, 2008, s. 74.

¹²² Tayyar Arı, *Geçmişten Günümüze Orta Doğu*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2007, s. 562.

İKİNCİ BÖLÜM

2. SAVAŞ DÖNEMİ VE TÜRKİYE

2.1. Krizin Başlaması ve Irak'ın Kuveyt'i İşgali

Irak'ın Kuveyt'i işgal edip ardından da 28 Ağustos'ta 19. ili olduğunu açıklaması¹sonrası Devlet Başkanı Saddam Hüseyin'in de "Kuveyt'in artık Irak toprağı olduğunu" söylemesiyle² kriz başladı. Bu kriz Ortadoğu'daki politik yapıları ve dengeleri büyük oranda değiştirmiştir. Kuveyt'in işgali sadece bölgenin değil, petrol kaynaklarının kontrolü nedeniyle tüm uluslararası sistemler içinde tehdit boyutundaydı.³ Bu nedenle krizin başlaması sadece bölge için değil bütün dünya için oldukça kaygı verici düzeyde bir olaydı. Nitekim Irak'ın Kuveyt'i işgaliyle dünya petrol rezervlerinin %20'sine de hâkim ülke konumuna geliyordu.

İşgalin ardından Irak yönetimi Bağdat'ta bir bildiri yayınlayarak “Yeni hür ve geçici Kuveyt Hükümetinin yardım talebi üzerine”⁴ böyle bir kararın alındığını açıklamış olsa da ABD'nin etkisiyle oldukça hızlı hareket eden BM Güvenlik Konseyi, işgalle aynı gün içerisinde yani 2 Ağustos'ta 660 sayılı kararı alarak Irak'ın Kuveyt'i işgalini kınamıştır.⁵

Irak'ın Kuveyt'i işgalinde her ülke Irak karşı ortak tepki vermiş olmakla birlikte SSCB'nin Başkanı Gorbaçov da BM Güvenlik Konseyi'nin kınama kararını kabul etmiş ve ülkesinin tutumunu da Güvenlik Konseyi üyeleri ile aynı yönde olduğunu belirterek Kuveyt'in işgalinin kabul edilemez bir durum olduğunu söylemiştir. SSCB Başkanı Irak devlet başkanı Saddam Hüseyin'e bir mesaj gönderir ve zaman geçirmeden BM kararlarına uyulmasını isteyen Mihail Gorbaçov aksi takdirde BMGK'nın askeri eylem planını destekleyeceğini söylemiştir.⁶

¹ Atay Akdevelioğlu, *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s. 254.

² M, Cüneyt Yenigün, *Soğuk Savaş Sonrasında TBMM ve Dış Politika: Belgeler-Yorumlar*, Nobel yayın, Ankara, 2004, s. 7.

³ Oral Sander, *Siyasi Tarih 1918-1994*, İmge Kitabevi, İstanbul, 1996, 5.Baskı, s. 509.

⁴ Kadir Sağlam, *Ortadoğu ve Dünyada Körfez Savaşı ile Değişen Güç Dengeleri*, Elit Kitapları, İstanbul, s. 152.

⁵ Mustafa Kayar, *Türk-Amerikan İlişkilerinde Irak Sorunu*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2003, s.182.

⁶ *Milliyet Gazetesi*, 25 Ağustos 1990, s. 4.

Kuveyt'in Irak tarafından işgaliyle ortaya çıkan Körfez Krizinde Arap dünyası 3 temel gruba ayrıldı. Bu gruplar;

- Uluslararası ittifakın yanında dış politika izleyenler: Mısır ve Suudi Arabistan,
- Irak yanlısı dış politika izleyenler; FKÖ,
- Bağımsız dış politika izleyenler: İran, Yemen, Ürdün.⁷

Aslında Arap dünyasında görünüşte bu şekilde bir bölünme yaşanmış olsa da Ürdün, Yemen ve Filistin, Irak'ı destekleyerek diğer Arap ülkeleri karşı görüşte ⁸ yer almıştır.

Suudi Arabistan Kralı OPEC kurallarına riayet etmemesi nedeniyle Kuveyt'e tepkili olsa da Irak'ın işgalini kabul edilemez olarak değerlendirmiştir. Arap cephesinde Irak'a karşı en sert tepki veren devlet Mısır olmuştur.⁹ Meşru Kuveyt hükümetini destekleyip Irak'a asla taviz verilmemesi için çağrıda bulunan Mısır devlet Başkanı Hüsnü Mübarek Irak'ın Kuveyt'i işgaliyle ortaya çıkan Körfez Krizi'nde çok uluslu gücün içerisinde yer alarak¹⁰ BMGK aldığı kararla da bölgeye asker göndermiştir. Körfez Krizinde Irak'ı destekleyen tek Arap örgütü FKÖ oldu.¹¹ İran ise doğal olarak BM yanında yer almış ve Irak'a uygulanacak ambargoyu da büyük bir memnuniyetle karşılayıp desteklemiştir.

Irak'ın Kuveyt'e saldırması üzerine Arap Birliği 10 Ağustos'ta Kahire'de toplanarak doruk toplantısı yapar ve üyelerin çoğunluğu tarafından saldırı kınanır ve Irak ordusunun geri çekilmesi istenir ancak bu kararın uygulanması için düzenlenen dışişleri bakanları toplantısında ise bölünmeler yaşanır: Birliğin 21 üyesinden ancak 12'si (Kuveyt, Suudi Arabistan, Mısır, Suriye, Lübnan, Arap Emirlikleri, Katar, Bahreyn, Umman, Fas, Somali ve Cibuti) Irak'a karşı cephe alır.¹²

Krizin hemen başında, güvenlik endişelerinden ötürü, Arap Devletleri Ligi, Irak yönetimini saldırgan ve işgalci bir yönetim olarak nitelendirdi ve Irak'ın Kuveyt'ten derhal geri çekilmesini istedi.¹³ Irak'ın Kuveyt'i işgaline karşı çok uluslu ordu kurulması

⁷ Ertan Efegil, *Körfez Krizi ve Türk Dış Politikası Karar verme Modeli*, Gündoğan Yayıncılık, Ankara, 2002, s. 88.

⁸ Oğuz Karaca, *Lozan'dan Bugüne Musul-Kerkük ve Kuzey Irak*, Resital Yayıncılık, İstanbul, 2007, s. 99.

⁹ Ertan Efegil, *a.g.e.*, s. 90.

¹⁰ Hilal Görgün, "Mısır Maddesi", *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 29, Ankara, 2004, s. 574.

¹¹ Ertan Efegil, *a.g.e.*, s. 93.

¹² Ekmeleddin İhsanoğlu, *İki Tarafın Bakış Açısından Türk-Arap Münasebetleri*, İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA), İstanbul, 2000, s. 248.

¹³ Ertan Efegil, *a.g.e.*, s. 131.

kararlaştırıldı. Saddam'ı desteklemeyenlerin başına Suriye ve Mısır ülkeleri geçerek Suudi Arabistan'a asker gönderdi.

Saddam Hüseyin'in İran-Irak savaşı nedeniyle içine düştüğü borç batağından çıkmak için 2 Ağustos 1990'da Kuveyt'i işgal etmesiyle başlayan süreçte meydana gelen Basra Körfezi Krizi 1991 yılının ilk iki ayında da Amerika'nın liderliğinde bir savaşa yol açtı.¹⁴ Kuveyt'in işgaliyle birlikte hem Basra Körfezi'nde hem de genel olarak Ortadoğu'da güç dengesi bir anda Irak aleyhine değişti ve bu durum, gerek ABD'nin gerekse Batılı ülkelerin bölgedeki ekonomik çıkarlarının ve petrolün güvenliğinin de tehlikeye¹⁵ girmesine neden olmuştur.

Saddam Hüseyin 450'si petrol kuyusu olmak üzere toplam 600 yeri ateşe vermiş ve Başkent Kuveyt City'de toplu katliamlara¹⁶ neden olmuştur. Petrol kuyularının ateşe verilmesi petrol rezervlerinin bir kısmının da yok etmiştir.

Körfez Krizi ve Amerikan Politikası sonucu Irak'ın Kuveyt'i işgal girişimiyle Basra Körfezindeki güç dengesi, İran Devrimi ve İran-Irak Savaşı'ndan sonra üçüncü kez bozulma tehlikesi yaşamıştır.¹⁷

2.2. Kuveyt'in İşgaline BM Müdahalesi

2 Ağustos 1990'da Kuveyt'i işgal edip kontrolünün sağlanması için de harekete geçen Saddam bu doğrultuda 8 Ağustos'ta Kuveyt'i ilhak etmiş ve 28 Ağustos'ta da 19. ili olduğunu¹⁸ ilan etmiştir. Böylece Körfez Krizi başlamış, Saddam Hüseyin Kuveyt'i ele geçirmiş ABD, Suudi Arabistan'da muazzam bir yığınak yapmıştır.¹⁹

Saddam Hüseyin'in Kuveyt'in işgaliyle başlattığı hatalı tutumundan asla vazgeçmemiş ve sorunun diplomatik yolla çözülmesinin de mümkün olmayacağı anlaşıncaya BMGK 29 Kasım 1990 tarihli ve 15 Ocak'a kadar koşulsuz bir şekilde Kuveyt'ten çekilmezse güç kullanmasına izin veren 678 sayılı karar doğrultusunda (Bkz. Ek 4) ABD'nin önderliğinde çok uluslu güç hava ve kara harekâtlarıyla²⁰ işgale son vermek zorunda kalmıştır. Aslında diplomatik müdahalenin ambargoya dönüşmesi ve

¹⁴ William L. Cleveland, *Modern Ortadoğu Tarihi*, (Çeviren: Mehmet Harmanlı), İstanbul, 2008, s. 525.

¹⁵ Sabahattin Şen, *Su Sorunu, Türkiye ve Ortadoğu*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1993, s. 332.

¹⁶ Moris Leyi, *Sara Yanarocak, Şalom'da 60 yıl: 1947-2007*, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın, İstanbul, 2007.s. 244.

¹⁷ Sabahattin Şen, *a.g.e.*, s. 331.

¹⁸ Tayyar Arı, *Geçmişten Günümüze Orta Doğu Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, MKM Yayınları, 5.Baskı, Bursa, 2012, s. 463.

¹⁹ Fikret Bilâ, *Komutanlar Cephesi*, Detay Yayıncılık, İstanbul, 2007, s. 35.

²⁰ Tayyar Arı, *200'li Yıllarda Basra Körfezinde Güç Dengesi*, Alfa Kitabevi, İstanbul, 1999, s. 228.

askeri müdahalenin de başlaması neticesinde artık koalisyon güçleri ile başa çıkamayacağını anlayan Saddam teslim olmak zorunda kalır.

Kuveyt petrol üretiminde önemli bir ülkeydi. Körfez petrolüne ABD'den daha bağımlı durumda olan Batı Avrupa'nın ²¹ petrole olan ihtiyacı sonucu ister istemez bölgedeki sorunlara müdahil olmalarına neden oldu. Nitekim ABD ve Batılı devletler bölgedeki petrol çıkarlarını korumak zorundaydılar. Bu çıkarları korumak için dünyanın tepkisini üzerine çekmek istemediklerinden ABD Kuveyt'in işgalindeki tepkisini ilk etapta BM şemsiyesi altında alınan kararlarla engellemeye çalışmıştır. Zaten Saddam'ın bu saldırısı ABD'nin bölgedeki menfaatlerine büyük bir darbe indirdiğinden işgale en fazla tepki veren devlet olmuştur.

Irak'ın Kuveyt'i işgalinden sonra BM Irak'a müdahale etmeden önce birtakım yaptırımlar uygulama kararı aldı. BM Güvenlik Konseyi kriz süresince 28 karar aldı ve bu kararların 12 tanesi, 2 Ağustos 1990-16 Ocak 1991 tarihleri arasında kabul edildi.²² Dönemin gelişmelerine göre düzenlenen bu kararların amacı Irak'ın BM'nin aldığı kararlara uygun davranmasını sağlamaktır. Nitekim BM 45 yıllık tarihinde hiçbir anlaşmazlıkta bu kadar kısa zamanda bu kadar fazla karar almamıştır.²³ Kuveyt'in işgali nedeniyle BM'in aldığı kararları iki başlık altında toplayabiliriz. Bunlar;

- Ambargo Kararının Çıkartılması
- Abluka Kararının Çıkartılması

2.2.1.Ambargo Kararının Çıkartılması

Irak birliklerinin Kuveyt'e girmelerinin ardından ABD'nin etkisiyle hızlı hareket eden BM Güvenlik Konseyi, işgalle aynı gün içerisinde yani 2 Ağustos'ta 660 sayılı kararla Irak'ın Kuveyt'i işgalini kınayıp 6 Ağustos'ta ise 661 sayılı kararla (Bkz. Ek 4) Irak'a kapsamlı bir ekonomik ambargo uygulamıştır.²⁴ 2 Ağustos 1990 tarihli ve 660 sayılı kararda, Güvenlik Konseyi 39 ve 40. maddelerle Irak'ın derhal ve koşulsuz olarak Kuveyt'ten çekilmesini istemiştir.²⁵ BM Sözleşmesi'nin 40. maddesinde "Güvenlik

²¹ Gilbert Achcar, *Kaynayan Orta Doğu Marksist Aynada Orta Doğu*, İthaki Yayınları, İstanbul, 2004, s.347.

²² Ertan Efeğil, *Körfez Krizi ve Türk Dış Politikası Karar Verme Modeli*, Gündoğan Yayınları, Ankara, 2002, s. 119.

²³ Abdülkadir Gerçeksever, *Kayıp Kimlik Basra Körfezi*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 215.

²⁴ Mustafa Kayar, *Türk-Amerikan İlişkilerinde Irak Sorunu*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2003, s.182.

²⁵ Funda Keskin, *Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma: Savaş, Karışma ve Birleşmiş Milletler*, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları No: 20, Ankara, 1998, s. 161.

Konseyi, durumun ağırlaşmasını önlemek üzere, 39. madde uyarınca tavsiyelerde bulunmadan ya da önlemleri kararlaştırmadan önce, ilgili tarafları gerekli ya da uygun gördüğü geçici önlemlere uymaya çağırabilir. Bu geçici önlemler tarafların haklarını, iddialarını ya da konumlarını hiçbir biçimde zedelemeyiz. Bu geçici önlemlerin yerine getirilmemesi halinde Güvenlik Konseyi bunu gereğince dikkate alacaktır”.²⁶ Bu maddeye istinaden Güvenlik Konseyi aldığı bu kararı tekrarlayarak 2 Ağustos 1990 tarihli ve 660 sayılı kararıyla da Kuveyt’in Irak tarafından işgali uluslararası barışın ve güvenliğin bozulmasına²⁷ sebep olduğu ifade edilmiştir. 2 Ağustos 1990 tarihli 660 nolu karar ile ekonomik ambargo uygulanmasını kararlaştırdı. On üç kabul oyuna karşılık Küba ve Yemen’in çekimser kalması sonucu alınan kararlara göre;

- Irak’ın Kuveyt’i işgali kınanmaktadır.
- Irak’tan, acilen geri çekilmesi ve askeri kuvvetlerini koşulsuz olarak 1 Ağustos 1990’daki duruma geri getirmesi istenmektedir.
- Irak ve Kuveyt’in uyuşmazlıklarını bir an önce çözmek, bu yoldaki çabaları; özellikle Arap Devletleri Birliği’ndekileri desteklemek üzere yoğun görüşmelere başlamaya çağırılmaktadır.²⁸

Güvenlik Konseyi Irak’ın ticari ve ekonomik faaliyetlerine ambargo koyma kararını üye devletlerin hepsi kabul etmiştir. Nitekim Ambargonun kaynağını oluşturan 41. ve 42. maddeler gereğince, hangi önlemlerin alınacağı da kararlaştırıldı.²⁹ Buna göre 41. madde, Güvenlik Konseyi’nin silahlı kuvvetlere başvurmadan ne gibi önlemler alabileceğinin kararlaştırılması ve BM üyelerinin bu uygulamaları yerine getirmek için çağırabileceklerini belirtmesiyle birlikte, 42. Madde de ise, eğer Güvenlik Konseyi 41. madde aldığı önlemlerin yetersiz kalacağı ya da kaldığı kanısına varması durumunda, hava, deniz veya kara kuvvetleri vasıtasıyla Güvenlik Konseyi’nin gerekli gördüğü her türlü girişimde bulunabileceğini belirtmiştir.³⁰ Bu maddelere dayanarak BM üyelerinin her an bir operasyon yapmasına imkân tanınmış oluyordu.

²⁶ TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, s. 14,
<https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/3-30.pdf>

²⁷ Funda Keskin, *a.g.e.*, s. 161

²⁸ Enver Bozkurt “Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin Irak ile İlgili Kararlarının Değerlendirilmesi”, *Stradigma Dergisi*, Sayı 11, 2003, s. 23.

²⁹ İsmail Soysal, *Türkiye’nin Siyasal Andlaşmaları: Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte*, Cilt 38, Sayı 2, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1983, s. 47.

³⁰ Funda Keskin, *a.g.e.*, s. 60.

BM' in 661 sayılı kararı, sadece üye devletlerin değil bütün devletlerin Irak ve Kuveyt ile ihracat ve ithalat ilişkilerini yasaklamaktaydı.³¹ Aslında 41. madde, ambargonun sadece Birleşmiş Milletler üyesi devletlerce uygulanmasının istenebileceği belirtilmiş olsa da Konsey, üye olmayan devletleri de yükümlülük altına alıyordu. BMGK'nın kararlarına uygun olarak Irak'a yaptırım uygulayacağını resmen açıklayan ülkeler şunlardır.³²

Avustralya: Petrol ambargosu.

Belçika: Petrol ambargosu ve Irak'ın hesaplarının dondurulması.

Brezilya: Petrol ve silah ambargosu.

İngiltere: Petrol ve silah ambargosu, Irak'ın hesaplarının dondurulması, ABD'ye Suudi Arabistan topraklarında askeri destek, ABD'nin Irak'a saldırısı halinde İngiliz üslerini kullanılmasına izin verilmesi.

Çin: Silah ambargosu.

Çekoslovakya: Silah ambargosu.

Danimarka: Petrol ambargosu.

Fransa: Petrol ve silah ambargosu, Irak'ın hesaplarının dondurulması.

Batı Almanya: Petrol ve silah ambargosu, Irak'ın hesaplarının dondurulması, ABD'ye üs kullanım izni.

İran: Petrol üretimini arttıracak.

Suudi Arabistan: Petrol üretimini günde iki milyon varile çıkarıyor, ABD askerlerini ülkeye davet etti.

Sovyetler Birliği: Silah ambargosu.

Türkiye: Petrol boru hattından tankerlere petrol yüklemesini yasakladı, Irak'ın hesaplarının dondurdu, ABD uçaklarına üslerini açtı.

ABD: Bölgeye kuvvet gönderdi, BMGK kararlarını organize etti, petrol ve silah ambargosu uyguluyor ve tüm ikili ticareti durdurdu.

Bu kararın uygulanmasını denetlemek için, ayrıca bir Yaptırımlar Komitesi oluşturulmuştur.³³ Güvenlik Konseyi üyelerinden oluşan bu komitenin Konsey Başkanlığı'na Danimarka, yardımcılığına ise Kanada ile Kolombiya getirilmiştir.³⁴

³¹ İdris Bal, *21. Yüzyılda Türk Dış politikası*, Ankara Global Araştırmalar Merkezi, Ankara, 2006, s. 786.

³² Milliyet Gazetesi, 11 Ağustos 1990, s. 4.

³³ İhsan Sezal-İhsan D. Dağı, *Kim Bu Özal? Siyaset, İktisat, Zihniyet*, Boyut Kitapları, İstanbul, 2001, s.233.

³⁴ Milliyet Gazetesi, 11 Ağustos 1990, s. 4.

Irak'ın, Kuveyt'i işgal etmesi Güvenlik Konseyi'nin 662 sayılı kararıyla (Bkz. Ek 4), (9 Ağustos 1990): "Irak'ın Kuveyt'i ilhakı, hangi şekilde ve ne bahane ile olursa olsun, hiçbir temele dayanmaz ve kabul göremezdi" denmiştir.³⁵ Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin aldığı 660 ve 661 sayılı kararlarında Irak'ın Kuveyt'i işgalinin kısmen ve geçici olmadığını³⁶ ve Irak'ın bir an önce kayıtsız şartsız olarak güçlerini 1 Ağustos 1990'daki durumuna çekmesini kararlaştırmıştır.³⁷

Irak'ın ülkedeki yabancıları kalkan olarak kullanması ihtimalinin engellenmesi için BMGK, 664 sayılı kararıyla (Bkz. Ek 4), (18 Ağustos 1990): "Irak ve Kuveyt'te bulunan yabancıların bu ülkelerden ayrılmalarına izin vermeli ve kolaylaştırmalıdır"³⁸ denmiştir.

14 Nisan 1995, tarihli ve 986 sayılı BM Güvenlik Konseyi kararı gereği Irak'ın "İnsani Amaçla" petrol satmasına izin verildi ve BM bünyesinde "Gıda Karşılığı Petrol Programı" oluşturuldu.³⁹ Genel Sekreter'in sunduğu öneriyle, Irak'ın petrol ihracatını bir yıl yerine 6 ay için 2,5 milyar dolar olarak belirlenmesine ve bunun 1/3'ünün harcamalar ve savaş tazminatına %20'sinin de BM gözetimi altında yapılacak olan yardım ihtiyaçlarına, %30'unu ise yiyecek ithalatına ayırması⁴⁰ karara bağlanmıştır. Gıda karşılığı petrol programının petrol transferinin Türkiye üzerinden yapılması Türkiye'nin kayıplarını bir nebze de olsa azaltacaktır.

Irak, kuzeydeki Kürtlerin yaşadığı bölgeler dışındaki halk için insanî amaçlarla ithal edeceği sağlık malzemeleri, ilaç ve gıda ürünlerinin denetiminin BM tarafından yapılmasını⁴¹ kabul etmiştir. Sağlık ve gıda malzemeleri dışındaki malların alımında BM Yaptırımlar Komitesi'nin onayı aranacaktır.

BM denetiminde sadece petrolden sağlanan az bir gelirle halkın öncelikli ihtiyaçlarının karşılaması öngörülmüştür. Ancak Irak'a uygulanan bu ticari ve ekonomik ambargo sonrasında temel gıda ve ilaç sıkıntısı⁴² aşılamamıştır. Irak'a uygulanan ambargo sürecinde 600 bin çocuk, 400 bin yetişkin, kirletilmiş çevre, bakımsızlık, yetersiz beslenme, yetersiz tıbbi bakım, ilaçsızlık nedeniyle ölmüştür.⁴³

³⁵ M. Hulki Cevizoğlu, *Körfez savaşı ve Özal diplomasisi*, Form Yayınları, İstanbul, 1991, s. 28.

³⁶ İhsan Sezal-İhsan D. Dağı, *a.g.e.*, s. 326.

³⁷ İdris Bal, *a.g.e.*, s. 786.

³⁸ M. Hulki Cevizoğlu, *a.g.e.*, s. 28.

³⁹ Ersal Yavi, *Kürdistan Ütopyası*, Cilt 2, Ersal Yavi, İstanbul, 2006, s. 259.

⁴⁰ Funda Keskin, *a.g.e.*, s. 166-167

⁴¹ İdris Bal, *a.g.e.*, s. 787.

⁴² Yılmaz Kalkan, *a.g.e.*, s. 95.

⁴³ Ersal Yavi, *a.g.e.*, s. 197.

Savaş bittikten sonra da ambargo uygulaması sürmüştü ve BM, Irak'ın başvuruları reddedilmiştir.⁴⁴ Irak uygulanan bu ambargo nedeniyle adeta tükenmiş bir üçüncü dünya ülkesi⁴⁵ haline gelmiştir. Sağlık ve gıda malzemeleri dışındaki Irak'a herhangi bir mal giriş ve çıkışı yasaklanmış ve BM Yaptırımlar Komitesinin onayı alınması zorunlu hale getirilmiştir. Irak satışına izin verilen petrolü satabilmesi halinde bir kısmını Kuveyt'e savaş borcu olarak vermek zorundaydı. Irak'ın Kuveyt'e olan savaş borcunu ödenmesinin yüz yıl kadar sürebileceği tahmin edilmekteydi.⁴⁶

2.2.2. Abluka Kararının Çıkartılması

Körfez Krizi sırasında da BM nezdinde ki girişimlerini yoğunlaştıran ABD 25 Ağustos 1990'da BMGK' nin 665 sayılı kararı (Bkz. Ek 4), almasını sağladı.⁴⁷ 25 Ağustos tarih ve 665 sayılı kararla, Kuveyt hükümetiyle iş birliği içinde olan devletlerin Irak'a giden ve Iraktan gelen tüm gemilere ambargo uygulanmasını ve kargo yönlerinin kontrolü amacıyla da bu gemilerin durdurulması için her türlü önlemi almaları çağrısında bulunmuştur.⁴⁸

Bu kararla aslında Irak'a uygulanan ambargoyu delmeye çalışanlara karşı her türlü gücün kullanılabileceği ifade edilmeye çalışılmıştır. BM Antlaşmasının 51. maddesinde tanınmış tabii bir hak olarak nitelendiren meşru müdafaa hakkı bir silahlı saldırıya uğrama durumunda her devlete belirli şartlar altında cevap verme yetkisi tanımaktadır.⁴⁹

Ancak abluka konusunda ortada bir sorun vardı ambargomu yoksa abluka mı bunun belirlenmesi için BM bir toplantı düzenledi. Bu toplantı sonrasında BM Genel Sekreteri Perez de Cuellar Güvenlik Konseyinde aldığı yaptırımlar kararının abluka kararını kapsamadığını açıkladı.⁵⁰

Güvenlik Konseyi müeyyidelerini daha etkili kılabilmek ve üye devletlerin müeyyide ihlallerini önlemek amacıyla, deniz kuvvetlerinin Körfez'de gerekli önlemleri

⁴⁴ İdris Bal, *a.g.e.*, s. 787.

⁴⁵ Gilbert Achcar, *Kaynayan Orta Doğu Marksist Aynada Orta Doğu*, İthaki Yayınları, İstanbul, 2004, s.361.

⁴⁶ İdris Bal, *a.g.e.*, s. 787.

⁴⁷ Ertan Efeğil, *a.g.e.*, s. 57.

⁴⁸ Funda Keskin, *a.g.e.*, s. 161-162.

⁴⁹ Mehmet Emin Çağırın, "Birleşmiş Milletler Lübnan Barış Gücü", *Akademik Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2, Akademik Orta Doğu Yayınları, Ankara, 2006, s. 93.

⁵⁰ *Milliyet Gazetesi*, 15 Ağustos 1990, s. 4.

almasını istemiştir. Bu amaçla da Amerikan ve İngiliz gemileri Körfez’de bir abluka başlatmıştır.⁵¹

Irak’a uygulanan ambargoya bağlı kalınması için güç kullanılmasına izin veren 25 Ağustos 1990 tarihinde 665 sayılı kararı Yemen ve Küba dışında 13 ülke kabul etti.⁵² ABD, müeyyidelerin BM çatısı altında uygulayarak BM Sözleşmesinin 51. maddesi gereği Kuveyt’in işgali olayında da kuvvet kullanma hakkını tanıyan kararı almadan önce ülkeden kaçan Kuveyt hükümeti uluslararası kamuoyuna çağrıda bulunarak yardım istemesinin ⁵³ etkili olduğunu belirtmiştir.

BM’nin uyguladığı ambargo kararı sadece BM üyeleri için geçerli sayılsa da kapsamının genişletildiği de görülmüştür. Bu kapsamda önemli uluslararası örgütlerden olan Avrupa Topluluğu ve NATO da ticari ambargo kararına uyarak Batılı devletlerin Körfez’e asker sevkياتına katkıda ⁵⁴ bulunmuşlardır.

Güvenlik Konseyi’nin 25 Eylül 1990 aldığı 670 sayılı kararla (Bkz. Ek 4) havadan abluka uygulanması ve deniz ambargosunu kıran gemilere el konması kararlaştırılarak ⁵⁵ Irak hem kara hem de hava ablukeyna altına alınmıştır. Bu karar, on dört kabul oyuna karşılık sadece bir red oyla (Küba) kabul edilmiştir.

Ağustos 1990 tarihinden başlayarak savaşın sona ermesine kadar geçen süre zarfında Irak’a yük götürmekte olan gemilere müdahale edilmiş ve bunlardan birçoğunun yükü kontrol edilerek ancak geçişine izin verilmiştir. Bu sayede ambargonun delinip delinmediğini ablukeyla kontrol altına almaya çalışmıştır. Ambargo kararının alınmasından birkaç hafta sonra, Konsey Irak’a ait gemilerin ambargoya uymadığını ve petrol taşımaya devam ettiklerini tespit edince Kuveyt hükümetiyle birlikte hareket edilmesini ve bölgede seyreden gemilerin ambargo kararı çerçevesinde yüklerinin ve rotalarının denetlemesi için gerekli önlemlerin alınmasına katkıda bulunması amacıyla bütün devletlere çağrıda bulunmuştur. Bu karar, devletlerin gerekirse gemilere deniz kuvvetleriyle müdahale etmelerine de olanak tanımaktaydı.

ABD toplam 115 ülkeye ambargo uygulamış ancak hiçbir ambargo Irak’a uygulanan ambargo kadar geniş ve uzun süreli olmamıştır. Uygulanan ambargoyla temel gıda maddelerinin eksikliği ve ilaç yetersizliği nedeniyle Irak’ta çocuk ölüm oranları

⁵¹ *Milliyet Gazetesi*, 15 Ağustos 1990, s. 4.

⁵² *Milliyet Gazetesi*, 30 Ocak 1991, s. 13.

⁵³ İbrahim Kaya, *Terörle Mücadele ve Uluslararası Hukuk*, USAK Yayınları, Ankara, 2005, s. 172

⁵⁴ İdris Bal, *a.g.e.*, s. 789.

⁵⁵ *Milliyet Gazetesi*, 28 Şubat 1991, s. 15.

artmıştı. Aslında uygulanan ambargodan büyük ölçüde her sektör etkilenmiştir. Özetle savaş sonrası uygulan uluslararası ambargolar ile Irak'ta toplumsal ve ekonomik hayatta her yönden bir çöküntü yaşanmıştır.⁵⁶

ABD ve İngiltere Saddam'ı her dönem bir tehdit olarak algıladıklarından yaptırımların kaldırılmasını istememişlerdir. Fakat Çin, Rusya ve Fransa Irak'ta uygulanan yaptırımların beklentileri karşılayamadığını ve bir taraftan bombalarken diğer taraftan Saddam'a iş birliği teklifinde bulunmanın anlamsız olacağına dikkat çekiyordu. Ayrıca ambargoyu ve hiçbir BM kararına dayanmayan uçuşa yasak bölgeler oluşturulması uygulamalarını da eleştirilmekteydi. Ambargo kararının hükümetten çok halka yönelik bir uygulama olmasının engellenmesi için yapılması gerekenlerin araştırılması ve ambargonun belli bir zaman içerisinde sınırlandırılması, sivil halka yönelik olmasının engellenmesi örneğin hükümetin ve üst düzey yöneticilerin ülke dışındaki mal varlıklarına el konulması ve lüks tüketim mallarının yasaklanması gibi alternatif yöntemlerin kullanılması teklif edilmekteydi.⁵⁷

2.3. ABD'nin Kriz Sırasındaki Tutumu

Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesiyle başlayan Körfez krizi, Amerikalı ve Batılı emperyalist güçlerin bölgeye askeri yönden iyice yerleşmeleri için kaçınılmaz bir fırsat olmuştur.⁵⁸ Nitekim 23 Ocak 1980'de açıklanan Carter Doktrinine göre "Dışarıdan bir gücün İran Körfezi bölgesini kontrolü altına almaya yönelik bir girişimi ABD'nin hayati değerdeki çıkarlarına bir saldırı olarak algılanacak ve böyle bir girişime askeri güçte dâhil olmak üzere gerekli araçlara başvurularak karşı konulacaktır"⁵⁹ ifadeleriyle bile ABD'nin bölgeye yerleşmek için fırsat yaratmaya çalıştığını görmekteyiz.

Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesiyle birlikte ABD, işgal öncesi gösterdiği tavrın tam zıttı bir tavır içerisine girerek Irak'a karşı müdahale edebileceğini her fırsatta ifade etmiştir. Aslında Saddam Hüseyin'in, Kuveyt'i işgalinde ABD'nin buna göz yumacağını ya da en azından Irak'a herhangi bir müdahalede bulunmayacağını düşünmüştür. Ancak ABD düşünülenin aksine BM Güvenlik Konseyi aracılığıyla, sert tepki göstererek işgalin

⁵⁶ Abdülkadir Gerçeksever, *a.g.e.*, s. 217.

⁵⁷ Tayyar Arı, "Türkiye, Irak ve ABD: Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Basra Körfezinde Yeni Parametreler", İdris Bal (Editör), *21. Yüzyılda Türk Dış Politikası*, Nobel Yayınları, Ankara, 2006, s. 52.

⁵⁸ H. Fırat- C. Kaynak, *Körfez Krizi ve Devrimci Olanaklar*, Eksen Yayıncılık, İstanbul, 1991, s. 66.

⁵⁹ Nasuh, Uslu, "Körfez Savaşı ve Amerika'nın Politikaları", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 54, Sayı 3, s. 167.

hemen ardından saatler geçmeden Irak'a ekonomik ambargo uygulamaya başlamış ve Hint Okyanusunda bulunan Amerikan uçak gemisi Independence'ın Basra Körfezi'ne hareket etmesini kararlaştırmıştır.⁶⁰ Bu kararların yanı sıra ABD, Irak ve Kuveyt'e ait Amerikan bankalarındaki ve uluslararası şirketlerdeki finansal varlıklarını ve mülklerini dondurmuş, Irak'a petrol dâhil her türlü mal ve insan giriş-çıkışını yasaklamıştır.⁶¹ İngiltere, Fransa Almanya ve bunun yanı sıra bazı Avrupa devletleri ile Japonya'da Irak'a karşı benzer önlemler alma yoluna giderek işgali kınamışlardır.

Saddam'la yapılan diplomatik görüşmelerde Kuveyt'in kuzeyinde yer alan ve petrol bölgeleri olarak bilinen Bubiyan ve Varba adalarının kendisine bırakılması şartıyla Kuveyt'ten çekilmeye istekli görünmüştür. Fakat ABD, Saddam'ın bölgedeki siyasal gücünü ve Irak'ın bölgedeki durumunu güçlendirebileceği gerekçesiyle bu çözümü kabul etmemiştir.⁶² ABD bölgede Irak'ın durumunu güçlendirecek herhangi bir karar alınmasını ABD çıkarları için bir tehdit olarak algıladığından asla böyle bir çözümü kabul etmemiştir. Kuveyt ve Suudi Arabistan Irak'la uzlaşmayı öngören çözümleri kabul etse bile ABD bu çözüm önerilerini sürekli reddetmiştir.

Irak'ın Kuveyt'i işgalinden bir hafta önce yani 25 Temmuz 1990 da Irak'ın ABD Büyükelçisi April Glaspie ile Saddam arasındaki görüşmede Saddam Hüseyin Bayan Glaspie'ye şunları söylemiştir: “Şayet siz bize baskılar yaparsanız, bizde hem baskılar yapar hem de kuvvet kullanırız, ABD topraklarına ulaşamayız fakat Arap bireyleri buna muktedir”⁶³ sözleriyle bir güç gösterisi yapmaya çalışan ve kanıt olarak da Kuveyt sınırına yığınak yapan Saddam'a, ABD'nin Bağdat Büyükelçisi April Glaspie tarafından "ABD karışmayacak" sözü verilmiştir.⁶⁴

2 Ağustos 1990 da başlatılan Kuveyt hareketi ABD için tehlike çanlarının çaldığının habercisiydi. Çünkü bölgede tek güç olarak kalma çabası tehdit altına girmek üzereydi. Bu nedenle ABD ve müttefikleri Saddam Hüseyin'i Kuveyt'ten çıkarmak ve işgale son vermek için askeri güç kullanmaya karar vermişlerdir.⁶⁵

⁶⁰ Mustafa Kayar, *Türk-Amerikan ilişkilerinde Irak Sorunu*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2003, s.181.

⁶¹ Nasuh Uslu, *a.g.m.*, s. 175.

⁶² Oğuz Karaca, *a.g.e.*, s. 96.

⁶³ Muzaffer Erendil, *Çağdaş Orta Doğu Olayları*, Türkiye Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Stratejik Etütler Bülteni, Genelkurmay Başkanlığı Basımevi, Ankara, 1992, s. 91.

⁶⁴ Orhan Gökdemir, *Faili Meçhul Cinayetler Tarihi: Osmanlı'dan Günümüze Bir Tarz-ı Siyaset Olarak Cinayet*, Chiviyazıları, İstanbul, 2005, s. 27.

⁶⁵ Nihat Ali Özcan, “İşgal Sonrası Irak'ta Olanlar Sıradan Bir Güvenlik Sorunu mu?”, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, Ankara, 2004, s. 95.

Amerikan Savunma Bakanı Richard Cheney'in 3 Ağustos'ta Suudi Arabistan Kralı Fahd ve kardeşleriyle yaptığı görüşmelerde Amerikan askerini Suudi sınırlarında konuşlandırmak için ikna etmeye çalışıyordu.⁶⁶ Ancak ABD'nin bu isteği Suudi Arabistan yönetimince ilk etapta kabul görmedi. Çünkü yabancı askerlerin kutsal topraklara yerleşmesinin Arap dünyasında büyük bir tepkiyle karşılanmasından çekiniyordu. Ancak Irak askerlerinin Suudi Arabistan sınırına doğru ilerlediğini gösteren uydu fotoğraflarının ABD Savunma Bakanı Richard Cheney ile General Scwarzkopf tarafından Kral Fahd'a göstermesiyle, Suudi Kral, Amerikan askerlerinin ülkesine konuşlanmasını mecburen kabul etmiştir.⁶⁷ Ancak Kral, Amerikan yönetiminden, Irak'ın Kuveyt'ten çekilmesinin ardından ülkedeki askerlerini de çekeceğine dair söz almayı da⁶⁸ ihmal etmemiştir.

Saddam Hüseyin'in 6 Ağustos'ta Amerika'nın Bağdat Maslahatgüzarı Joseph Wilson'u yaptığı görüşme sonucunda Amerikan çıkarlarının bölgedeki koruyucusu olmayı sürdüreceğini ve aralarında saldırmazlık paktı bulunan Suudi Arabistan'a da hiçbir şekilde saldırmayacağını belirtmesine rağmen aynı günün akşamında Amerikan Dış İşleri Bakanı James Baker, Suudi Arabistan'ın doğusundaki petrol kuyularının ve Tahran'ın, Irak kuvvetlerince işgal edilmesinin engellemesi amacıyla ABD tarafından Suudi Arabistan'a asker gönderilmesine⁶⁹ karar vermiştir. 9 Ağustos'ta Mısır'ın kriz bölgesine asker göndereceğini ABD tarafından açıklanmasıyla Ürdün Kralı Hüseyin'in barış girişimi de engellenmiş oluyordu. Zaten Saddam Hüseyin'in Kuveyt'i işgaliyle Suudi Arabistan ve diğer Körfez ülkelerine karşı oluşturduğu tehdit, dış askeri müdahaleyi de beraberinde getirerek en üst noktaya ulaştırmıştır.⁷⁰

660 sayılı karar ile Kuveyt'in Irak tarafından işgalini ABD'de kınamış ve ardı sıra 6 Ağustos'ta BM 'in aldığı 661 sayılı karar gereğiyle de Irak'a kapsamlı bir ekonomik ambargo uygulamaya başlamıştır.

⁶⁶ Nasuh Uslu, *a.g.m.*, s. 175.

⁶⁷ Ertan Efegil, *Körfez Krizi ve Türk Dış Politikası Karar Verme Modeli*, Gündoğan Yayıncılık, Ankara, 2002, s. 54.

⁶⁸ Ertan Efegil, *a.g.e.*, s. 53

⁶⁹ Nasuh Uslu, *a.g.m.*, s. 176.

⁷⁰ Bernard Lewis, *Ortadoğu*, (Çeviren: Selen Y.Kölay), Arkadaş Yayınevi, Ankara, 2003, s. 451.

Saddam Hüseyin yönetimindeki Irak, 1980'de yılındaki İran-Irak savaşı boyunca ABD tarafından desteklenince ⁷¹ Körfez Krizinde de bu beklenti içerisinde olmuş ve ABD 'den herhangi olumsuz bir tavır beklememiştir.

Fransız Cumhurbaşkanı Mitterand'ın Körfez Krizini Arap-İsrail anlaşmazlıklarıyla ilişkilendirmesini ABD asla kabul etmemiştir. Mitterand Körfez Kriz'inin barışçıl yollarla çözülmesi için 6 Maddelik bir barış planı ortaya atmıştır. Bu plana göre;

1. Irak'a son kez çağrıda bulunulması,
2. Irak'ın Kuveyt'ten bir takvime göre çekilme niyetini açıklamaya ve bunu bir an önce gerçekleştirmeye başlaması için davet edilmesi,
3. Irak birliklerinin Kuveyt'ten çekilmesinin denetlemek üzere BM gözlemcilerinin gönderilmesi ve bölgeye özellikle Arap askerlerinden oluşan barış gücü sevk edilmesi,
4. Irak'a saldırmazlık güvencesi vermesi,
5. Barışçı çözüm sürecinin güçlendirmek için gerekli her türlü tedbirin alınması,
6. Başta Arap-İsrail sorunu olmak üzere bölgedeki diğer sorunların çözümü için aktif katkı sağlanmasıdır.⁷²

George Bush Fransa'nın bu barış planı teklifini kabul etmedi. Çünkü bölgedeki istikrarının sağlanabilmesinin yolu Irak'ın bölgeden çekilmesiyle sağlanabileceği konusunda ısrar ediyordu.

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin daimî üyeleri Irak'a askerî bir müdahalede bulunma konusunda, görüş ayrılığı yaşayınca soruna barışçıl yollarla çözüm bulmak için diplomatik müzakerelere başvurma isteği ABD ve İngiltere tarafından kabul görmemiştir. Ancak Fransa, eski Sovyetler Birliği ve Çin, askerî müdahaleden önce, ekonomik ambargonun sonuçlarını görmek istemiş ve diplomatik girişimlerin başarısız olması durumunda da BM çatısı altında bir askerî operasyonun yapılmasını öngörmüşlerdir.⁷³

⁷¹ Dokuzuncu Askerî Tarih Semineri Bildirileri: "Türkiye Cumhuriyeti'ni İlgilendiren Genel Konular İle XIX. Ve XX. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Balkanlar'daki Askerî, Siyasî, İktisadî ve Toplumsal İlişkileri" 22-24 Ekim 2003, İstanbul, Cilt 1, Genelkurmay Basım Evi, Ankara, 2005, s. 75.

⁷² *Milliyet Gazetesi*, 16 Ocak 1991, s. 4.

⁷³ Ertan Efeğil, *a.g.e.*, s. 65.

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin Konsey Başkanlığı, görevini kasım ayı sonuna kadar yürütecek olan ABD, Irak'a karşı uluslararası bir gücün kullanılmasına izin veren kararı da en geç kasım ayı içerisinde almak için yoğun bir çaba içerisinde girmiştir. Çünkü ABD aralık ayında Konsey Başkanlığı önce Yemen'e daha sonra da Küba'ya verileceğini bildiğinden askerî seçeneğin hukuksal olarak desteklenmesinin engellenebileceğini düşünüyordu. Nitekim Yemen ve Küba, Irak'a karşı askerî müdahaleden yana değildi. Amerika'nın askeri müdahalede acele etmesinin diğer bir sebebi de İslam dünyası için önemli olan üç ayların yaklaşmasıydı. Arap dünyasının geleneklerine göre üç aylarda savaş yapılmaması uluslararası ittifakın bozulmasına ve askerî seçeneğin başarısızlığa uğramasına neden olabilirdi. Çin'in çekimser kalması, Fransa, İngiltere ve Sovyetler Birliği'nin de onaylamasıyla Amerikan yönetimi, "Askerî Güç Kullanımı Dâhil Tüm Gerekli Yollara Başvurma" yetkisi tanıyan karar tasarısını BM Güvenlik Konseyi üyelerine onaylatmıştır.⁷⁴ Amerika'nın girişimiyle BM Güvenlik Konseyinin, 29 Kasım'da 678 sayılı kararıyla Irak'ın Kuveyt'ten çekilmesi için 15 Ocak 1991'e kadar süre tanımış⁷⁵ ve Irak'ın bu karara uymaması halinde karşı harekâta geçilerek askerî güç kullanılmasına izin verilmesi sonucu savaşa gidiş süreci tamamlanmıştır.

Bush, 3 Ocak'taki İsviçre görüşmelerine Irak'ı da çağırılmış ve Irak'ta devlet Bakanı Tarık Aziz göndermiştir. Ancak Baker ile Aziz arasında gerçekleştirilen görüşmeden olumlu sonuç çıkmayınca⁷⁶ Amerikan Kongresi'nin her iki kanadı da Başkan Bush'a, Irak'a askerî güç kullanma yetkisini vermiştir.⁷⁷ Böylece ABD Saddam'ın askerî gücünü kırma hedefine ulaşmış⁷⁸ oluyordu.

Kuveyt'in İşgali sırasında ABD Ortadoğu petrol akışının güvenliğini sağlamak, Kuveyt petrolünün kontrolünü Irak'a bırakmamak ve emperyalist çıkarlarına dokunan Irak'ı engellemek güncel ve kısa süreli hedefi iken asıl hedefi bölgede kendi çıkarları doğrultusunda bir düzen kurmak ve bunu güvence altına almaktır.⁷⁹ Nitekim Ortadoğu'da petrolün akışı tehlikeye girince ABD, 28 ülkeyle birlikte BM ortak çatısı altında Irak'a

⁷⁴ Ertan Efegil, *a.g.e.*, s. 70.

⁷⁵ Aysun Köktener, *Bir Gazetenin Tarihi: Cumhuriyet*, YKY, İstanbul, 2004, s. 312.

⁷⁶ *Milliyet Gazetesi*, 30 Ocak 1991, s. 13.

⁷⁷ Nasuh Uslu, *a.g.m.*, s. 177.

⁷⁸ Murat Belge, *Türkiye Dünyanın Neresinde?*, Birikim Yayınları, İstanbul, 1992, s. 32.

⁷⁹ H. Fırat-C. Kaynak, *Körfez Krizi ve Devrimci Olanaklar*, Eksen Yayıncılık, İstanbul, 1991, s. 26.

karşı siyasi, ekonomik ve askeri alanlarda yaptırımlar uygulayabilmek için çok uluslu bir koalisyon gücü oluşturmuştur.

ABD, Suudi Arabistan'daki askerî kuvvetlerinin sayısını arttırarak Basra Körfezi'ne yeni uçak ve savaş gemileri göndermiştir. Irak uygulanan bütün ekonomik ambargolara rağmen Kuveyt'ten çekilmemekte ısrar etmiştir. Saddam Hüseyin, 12 Ağustos 1990'da şartlı diyalog çağrısında bulunmuştur. Bu diyalog çağrısının da İsrail'in işgal ettiği topraklardan çekilmesini, Suriye'nin Lübnan topraklarından çıkmasını ve Suudi Arabistan'a gönderilen Amerikan askerlerinin bölgeden gitmesini ve yerine Arap kuvvetlerinin yerleştirilmesini isteyen Saddam bu isteklerinin BMGK kararları çerçevesinde yerine getirilmesi karşılığında Kuveyt konusunu ele alacağını⁸⁰ söylemiştir. Ancak ABD, Irak'ın Kuveyt'ten çıkarılması konusunda asla taviz vermeyerek Irak'ın diyalog çağrısını reddetmiştir.

ABD, 25 Ağustos 1990'da BMGK'nın 665 sayılı kararı almasını sağlayarak fiili deniz ablukası kararını, hukukî bir zemine yerleştirerek ABD ve müttefiklerinin gemileri, Irak gemilerini durdurmayı, yasal bir işlem haline getirmiştir.⁸¹ Saddam Hüseyin alınan bu karara tepki olarak, ablukaya katılan gemilere karşı kimyasal silahlarla saldırma tehdidinde⁸² bulunmuştur.

ABD yönetimi her fırsatta Irak hükümetinin diyalog çağrılarını reddederek sorunun barışçıl yollarla çözülemeyeceğini ifade ediyordu. Irak yönetimi ise sürekli şartlı diyalog çağrısında bulunuyordu. ABD, İngiltere ve Fransa başta olmak üzere, birçok ülke bölgeye barışın gelmesi için Irak'ın Kuveyt'ten bir an önce çekilmesi yönündeki görüşlerini her fırsatta yinelemişlerdir.⁸³

Irak'ın işgali sona erdirmesi için öngörülen takvime uymaması üzerine Başkan Bush, ekonomik yaptırımların ve siyasi baskının Saddam'ı Kuveyt'ten çıkarmaya yetmeyeceği düşüncesi neticesinde Kongre'nin kuvvet kullanımına izin veren kararı sonucu 16 Ocak 1991'de Çöl Fırtınası (Operation Desert Storm) operasyonunu başlatmıştır.⁸⁴ Çok uluslu güç bu operasyonda önce hava harekâtlarıyla Irak'ın stratejik hedeflerini vurmuştur. İlk hedef, olarak da Irak'ın bütün nükleer, biyolojik ve kimyasal

⁸⁰ *Milliyet Gazetesi*, 13 Ağustos, 1990, s. 4.

⁸¹ Ertan Efeğil, *a.g.e.*, s. 57.

⁸² Nihat Ersin, *Ortadoğu Savaşlarının Perde Arkası*, Gündem Yayınları, İstanbul, 2003, s. 50.

⁸³ Ertan Efeğil, *a.g.e.*, s. 74.

⁸⁴ Ömer Kurtbağ, *Amerikan Yeni Sağ ve Dış Politika: Hegemonya Ekseninde Bir Analiz*, Cilt 39, USAK Yayınları, Amerika Araştırmaları Serisi, Ankara, 2010, s. 211.

tesislerini, hükümet idare ve komuta kontrol merkezlerini, radar ve hava erken uyarıcı sistemlerini ⁸⁵ endüstriyel üretim merkezlerini, lojistik ikmal yolları ve depolarını, kritik yolları, köprüleri, limanları, yiyecek ve su depolarını yok etmek olarak gerçekleştirmiştir.⁸⁶

BM Güvenlik Konseyi'nin 678 sayılı kararı gereği, ABD'nin komutasındaki uluslararası güce gerek askeri ve gerekse maddi açıdan sağlanan destek sayesinde, ABD, Irak'ı yerle bir etmeyi ve Irak askerlerini Kuveyt'ten çıkarmayı başarmıştır.⁸⁷

ABD'nin, İran-Irak Savaşında Irak'a yüklü miktarda kimyasal ve nükleer silah desteğinde bulunması zamanla ABD ve İsrail için tehlike oluşturmaya başlamıştır. Çünkü Irak'ın bölgede güçlenmesi bu iki devletinde çıkarlarına aykırıydı. Bu nedenle bölgede çok yönlü bir politika izlemeyi tercih eden ABD, Irak'ın elindeki nükleer silahları alıp Irak'ı bölgeden alıkoymak için ileri teknolojiye ve insan gücüne ihtiyaç duymuştur.

ABD'nin bu krize yönelik temel hedeflerini özetleyecek olursak;

1. Irak hemen ve şartsız olarak Kuveyt'ten çekilmesi,
2. Meşru Kuveyt hükümetinin yeniden iş başına geçmesi,
3. Diğer ülkelerdeki Amerikan vatandaşlarının korunma altına alınması olduğunu belirtiyordu.
4. Amerikan'ın ulusal çıkarları için oldukça büyük bir öneme sahip olan bu bölgede istikrarın kurulmasıdır.⁸⁸

ABD'nin bölgedeki petrolün kontrolünü sağlayabilmek için hiçbir mücadeleden asla taviz vermeyeceğinin farkında olmayan Saddam ilk etapta ABD'yi kendi için sorun teşkil edebilecek bir devlet olarak görmemiştir. Bölge petrolünün kontrolü ABD için çok önemliydi. Bu nedenle bölgedeki rakiplerine karşı petrolü kendi kontrolünde tutmalıydı. Bir Amerikan Kongre üyesinin de belirttiği gibi, 'Kuveyt petrol yerine muz üretseydi Saddam'ın işgaline hoşgörülle bakılabilirdi'⁸⁹ ifadelerinde olduğu gibi bölgedeki mücadelelerin ana sebebi petroldür.

⁸⁵ Abdulkadir Gerçeksever, *a.g.e.*, s. 216.

⁸⁶ Mesut Çaşın, "Körfez Savaşı'nın Stratejik Sonuçları II", *Avrasya Dosyası*, Cilt:3, Sayı:2, Yaz 1996, s.224.

⁸⁷ Ertan Efegil, *a.g.e.*, s. 15.

⁸⁸ Tayyar Arı, *200'li Yıllarda Basra Körfezinde Güç Dengesi*, Alfa Yayınları, İstanbul, 1999, s. 236.

⁸⁹ William R. Polk, *Irak'ı Anlamak*, NTV Yayınları, İstanbul, 2008, s. 165.

ABD'nin yönettiği çok uluslu askeri güç geleceğin harp kurallarını şekillendirmiştir.⁹⁰ Yeni askerî teknolojilerin yaygın olarak kullanılmaya başlandığı ilk savaş Körfez Savaşı'dır. Bunun yanı sıra artık savaşlar kitlesel ordular veya cephe savaşları üzerinden yapılmak yerine aynı anda ve çok hızlı bir şekilde ağır kayıplar neden olan hava saldırıları, hassas güdümlü füzeler, gelişmiş radar sistemleri, bilgiyi toplayıp işleterek dolaşıma sokan teknolojik sistemler ve otonom silahlar üzerinden yürütülmüştür.⁹¹ Bu teknolojik gelişmeler neticesinde gelecekte yaşanabilecek savaşlarda artık silahlı kuvvetlerin sayısal üstünlüğünden çok nitelik üstünlüğünün önemli olacağını ortaya çıkarmıştır.

Körfez savaşı ABD için Bush'un o dönemde söylediği gibi Vietnam Sendromunu gömmek, Reagan döneminde biriken ABD mühimmatının gücünü kanıtlamak, Sovyetler Birliği dağılmış olsa da özellikle ortakları söz konusu olduğunda ABD'ye bütün dünyada büyük bir ihtiyaç duyulduğunu göstermek bakımından gayet belirleyici bir olay⁹² olmuştur.

Körfez Savaşı'nın maliyetinin büyük bir kısmını ABD dışındaki ülkeler karşılamıştır.⁹³ Bu ülkelerin başında da Suudi Arabistan, 16.80; Kuveyt, 16.01; Birleşik Arap Emirlikleri, 3.50, Almanya, 6.57; Japonya, 10.74, milyar dolar katkıda bulunmuşlardır.⁹⁴

ABD Saddam'ı Kuveyt'ten çıkarmak için Körfez savaşını başlatmış ancak Saddam'ın yönetimde kalmasını sağlaması⁹⁵ biraz zıtlık aksettiren bir durum olsa da ABD'nin bölge çıkarları için olması gereken bir olgu olarak kabul edilmiştir. Çünkü ABD'nin Saddam'ın yerine getirecek bir adayı yoktu.⁹⁶ Bu sebeple Saddam'ın Irak'ın başında bulunup ambargo kaidelerini yerine getirmesi ABD'nin çıkarları için önemliydi.

⁹⁰ Mustafa Kayar, *Türk-Amerikan ilişkilerinde Irak sorunu*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2003, s.191.

⁹¹ Evren Balta, *Küresel Güvenlik Kompleksi: Uluslararası Siyaset ve Güvenlik*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, s. 23.

⁹² Noam Chomsky, Gilbert Achcar, *Tehlikeli Güç ABD'nin Dış Siyaseti ve Ortadoğu*, (Çeviren Yavuz Alagon), İthaki Yayınları, İstanbul, 2007, s. 46.

⁹³ Mustafa Kayar, *a.g.e.*, s. 190.

⁹⁴ Haluk Gerger, *ABD -Ortadoğu- Türkiye*, Yordam Kitap, İstanbul, 2007, s. 419.

⁹⁵ Scott Ritter-William Rivers Pitt, *Irak'a Savaş Bush Yönetiminin Bilmenizi İstemediği Gerçekler*, Çeviren Çiçek Öztekin, Metis Yayınları, İstanbul, 2002, s. 26.

⁹⁶ Tarık Ali, *Bush Bağdat'ta Irak'ın Yeniden Sömürgeleştirilmesi*, Çeviren: Osman Akınhay, Agora Yayıncılık, İstanbul, 2003, s. 183.

Nitekim Bush “Yeni Dünya Düzeninin” kurulduğunu bu savaş esnasında açıklayarak ⁹⁷ bu yeni düzende itaatkâr bir Irak’ın varlığına ihtiyaç duymuştur.

Körfez Krizi’yle birlikte George H. Bush’un Yeni Dünya Düzeni söylemi geliştirilmiş ve bu dünya düzeni söylemleri ABD’nin dünyaya düzen verme arayışlarının sonuçları ⁹⁸ olarak kayıtlarda yer edinmiştir. Yeni Dünya Düzeni kavramı ilk olarak 1990 yılının ağustos ayında ABD’nin Suudi Arabistan Büyükelçisi Chas W. Freeman Jr.’ın Washington’a gönderdiği ve Körfez krizinde ABD tutumunun dünya düzeni açısından belirleyiciliğini ortaya koyduğu yazısında Güvenlik Danışmanı Brent Scowcroft tarafından kullanılmaya başlandı ve yoğun bir ilgiyle karşılanan bu kavram ABD başkanı Bush, tarafından da Mart 1991 yılındaki konuşmasında, tam 43 kez kullanmıştır.⁹⁹

ABD’nin Körfez politikasını Henri Kissinger şöyle ifade etmiştir: “Konu petrol değil, soğuk savaş sonrası dünya istikrarı ve ABD’nin buna ilişkin rolüdür! ABD’nin resmi tutumun da dile getiren bu sözlerin bir anlamı, daha önce değindiğimiz gibi, emperyalist dünya karşısında liderlik iddiasıysa; bir öteki ve kuşkusuz asıl önemli anlamı ise, dünya halklarına karşı küstahça bir tehdittir” ¹⁰⁰ sözleriyle bölgedeki ABD politikalarını açıkça ifade etmiştir.

Irak’ın Kuveyt’i işgaliyle ABD, tarihinin en 'kirli' savaşından doğan felç edici çöküşün yarattığı travmadan, başka bir deyişle "Vietnam Sendromu"ndan kurtulması için ideal bir fırsat ¹⁰¹ olmuştur. Körfez Savaşı, Irak’ın bölgesel, ABD’nin ise küresel egemenlik, mücadelesinin önemli bir basamağını oluşturmuştur.

ABD Körfez Krizi süresince BMGK’da isteklerini çıkarlarına göre şekillendirip bu yönde hareket etmiş ve bir engelle karşılaşmadığı için de BM ’in operasyonlarını istediği şekilde yönetmiştir. ABD, işgalin ardından hiç vakit geçirmeden Kuveyt’i geri almak için BM şemsiyesi altında oluşturduğu bir koalisyon örgütlemesi¹⁰² bunun en açık göstergesi olmuştur.

⁹⁷ Mehmet Öztürk, “I. Körfez Savaşı’ndan (1990- 91)-11 Eylül Sürecine ABD’nin Irak Politikası ve Bunun Türk-Amerikan İlişkilerine Etkileri”, *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı 19, Ocak-Şubat-Mart 2010, s. 7.

⁹⁸ Kürşad Berkkan, *İngiliz Derin Devleti Gizli Teşkilat*, Yediveren Yayınları, İstanbul, 2016, s. 37.

⁹⁹ Kürşad Berkkan, *a.g.e.*, s. 34-35.

¹⁰⁰ H. Fırat, *Dünya, Ortadoğu ve Türkiye*, Eksen Yayıncılık, İstanbul, 2003, s. 78.

¹⁰¹ Orhan Gökçe-Uğur Demiray-Edibe Sözen, *Türkiye’nin ABD ve AB denklemi*, Çizgi Kitabevi, Konya, 2006, s. 27.

¹⁰² Tarık Ali, *a.g.e.*, s. 177.

2.4. İngiltere'nin Kriz Sırasındaki Tutumu

Dünya'nın hangi köşesinde bir karışıklık, iç savaş, sıcak savaş ve kriz varsa, bunun tohumunu İngilizlerin seneler önce attığı¹⁰³ gerçeğiyle İngiltere'nin bölgedeki hâkimiyet mücadelesi Osmanlı döneminden itibaren başlamıştır. Nitekim İngiltere, Basra Körfezi'nde kendinden başka bir devletin hâkimiyet tesisini önlemek için, Osmanlı döneminden itibaren İslam ve Osmanlı düşmanı olan İngiliz Hindistan Umumî Valisi Lord Curzon'u, Körfez krizini halletmek üzere görevlendirerek¹⁰⁴ ilk dönemlerden itibaren bölgedeki krizlerde etkin rol oynamaya çalışmıştır.

İngiltere Başbakanı Margaret Theatcher ABD'de bir dizi ziyaretlerde bulunuyorken Körfez Savaşı'nın patlak vermesi aslında Thatcher'ın uzun süredir beklediği bir fırsattır.¹⁰⁵ Çünkü İngiliz basınına göre İngiltere büyük olaylarda marjinal kalmaya itiliyor, bir nevi ABD tarafından dışlanmaya çalışılıyordu.¹⁰⁶ Fakat İngiltere Başbakanı'nın ABD'de ziyarette bulunması ABD'nin İngiltere'yi bir müttefik olarak görmeye başlamasına ve krizin ilk günlerinden itibaren de en büyük destekçisi olmasına neden olmuştur.

İngiltere krizin başından itibaren ABD'nin yanında yer alarak Irak' a karşı sert tavır takınmasının temelinde krizi kullanarak ABD ile olan ilişkileri geliştirmek çabası yatmaktaydı. İngiltere Başbakanı Margaret Theatcher'ın istifasıyla yerine gelen yeni Başbakan John Major döneminde de Kriz politikasında hiçbir değişiklik yapılmamıştır.

12 Ocak'ta Başkan Bush, Amerikan Senatosu'ndan; Başbakan John Major'da 14 Ocak'ta İngiliz Parlamentosu'ndan "savaş ilanı yetkisini" aldıktan sonra¹⁰⁷ İngilizler Körfez Krizi'nin başladığı tarihe kadar bölgedeki asker sayısını 43000 çıkarmış ve bu askerlerin büyük bir kısmını da Avrupa'daki üstlerinden kaydırmış ve askeri desteğe ek olarak İngiliz Donanmasını Körfezde müttefiklerin hareket kabiliyetini arttırmaya yönelik girişimlerde bulunması için göndermiştir. Özellikle İngiliz Kraliyet Havva Kuvvetleri'nin hava saldırıları sayesinde Irak hava güçleri etkisiz kalınca ABD askerini bu açıdan rahatlatmıştır. Bunun yanı sıra İngilizlerin Krizde ABD'ye diğer bir askeri

¹⁰³ Mustafa Necati Özfatura, *Kurtlar Sofrasında Ortadoğu*, Adım Yayıncılık, İstanbul, 1991, s. 140.

¹⁰⁴ Ahmet Akgündüz, *Belgeler Gerçekleri Konuşuyor*, Nil Yayınları, İstanbul, 1991, s. 93.

¹⁰⁵ Sedat Laçiner, *Bir Başka Açıdan İngiltere*, Avrasya Stratejik Araştırma Merkezi, Ankara, 2001, s. 246.

¹⁰⁶ Sedat Laçiner, *a.g.e.*, s. 243.

¹⁰⁷ Ertan Efegil, *a.g.e.*, s. 77.

desteği ise B-52 bombardıman uçaklarının İngiltere Havva üslerinden kullanımına izin vermesiydi.¹⁰⁸

İngiltere'ye göre, Kuveyt'in işgali nedeniyle, uluslararası politikalarda 1930'lara geri dönmüştür.¹⁰⁹ Yani 1930'lar diktatörlerin hâkimiyetinin hüküm sürdüğü dönemler olması nedeniyle Saddam'ında diktatörlüğüne atıfta bulunmak adına böyle bir söylemde bulunulmuştur.

2.5. Türkiye'nin Kriz Sırasındaki Tutumu

Kuveyt'in işgali Türkiye'yi iki seçenek arasında bırakmıştır. Çünkü bir yandan, Türkiye ile Irak arasında önemli bir ticaret ağı varken diğer taraftan da Irak'ın Kuveyt'i işgalinde kabul görülemezdi. İşte bu ikilemler arasında başlayan Körfez krizi sırasında Milli Güvenlik kurulunu toplayan Türkiye, İran-Irak savaşında olduğu gibi tarafsız kalma kararı aldı. Nitekim karşılıklı bağımlılık ilişkisi bulunan iki ülke arasında yoğun ticari ve ekonomik ilişkilerin yanında, ayrılıkçı Kürt hareketlerine karşı da önemli bir iş birliği mevcuttur.¹¹⁰ Ancak Türkiye'nin tarafsız kalmasının dönemin şartları açısından uygun olmayacağı görüşü ağırlık kazanınca tarafını ABD'den yana kullanarak krizde önemli bir destekçisi olmuştur.

2/6 Ağustos tarihlerinde BM Güvenlik Konseyi tarafından kabul edilen 660 ve 661 sayılı kararlarda, ABD ile birlikte aktif bir rol almaya çalışırken, 5 Ağustos 1990 da Irak Başbakan Yardımcısı ve aynı zamanda Dışişleri Bakanı olan Taha Yasin Ramazan Ankara'ya gelerek Türkiye'den Irak'a destek olmasını istemiştir.¹¹¹ Ancak İran-Irak Savaşı'nda tarafsız kalmayı tercih eden Türkiye, bu defa Irak'ın karşısında durmuştur. Taha Ramazan, "Türkiye'nin, çıkacak olan ambargo kararına uymamasını, boru hattını kapatmamasını ve Türkiye-Irak dostluğunun devam etmesi gerektiğini belirtmiştir".¹¹² Türkiye, ise Irak'ın Kuveyt'ten çekilmesini ve bunun için gereken her yardımı yapılabileceğini, ancak işgale devam ettiği sürece Türkiye'den bir şey beklememesi gerektiğini özellikle vurgulamıştır.

¹⁰⁸ Sedat Laçiner, *a.g.e.*, s. 248.

¹⁰⁹ Ertan Efegil, *a.g.e.*, s. 104.

¹¹⁰ Ramazan, Gözen "Türkiye ve I. Körfez Savaşı: Kriz Ortamında Dış Politika", *Türk Dış Politikasının Analizi*, Der. Faruk Sönmezoğlu, 3. Baskı, DER Yayınları, İstanbul, 2004, s. 377.

¹¹¹ Turan Silleli, *Türkiye-Irak ilişkileri*, IQ Kültür ve Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 176.

¹¹² Ersal Yavi, *Küresel Güçlerin Petrole Erişiminde İsrail-Filistin-Kürt Açmazında "Hedefteki Adam Saddam"*, Yazıcı Yayınevi, İstanbul, 2002 s. 257.

Irak heyetinin ardından bu kez de Sovyet ve İran heyetleri Türkiye'ye gelerek BM nezdinde Irak'a yapılan girişimleri desteklemiş ve İranlı yetkililer çözüm için bölgesel bir girişimin gerekliliğini de ifade etmişlerdir.¹¹³

Türkiye'nin krizde oynayacağı rol bulunduğu konum nedeniyle oldukça önemliydi. Türkiye'nin bu önemli konumu için The Wall Street Journal Gazetesinin "Unutulan müttefik Türkiye" adlı yazısında, son Körfez krizinin, Türkiye'nin "eşsiz bir jeopolitik konuma" ve "büyük bir stratejik öneme" sahip olduğunu bir kere daha gösterdiğini vurguladı ve ekledi: "Türkiye Ortadoğu'nun modern dünyaya katılmasında anahtar rol oynayacaktır"¹¹⁴ ifadelerini kullanmıştır.

Körfez'de bir savaş çıkacağı iyice belli olduktan sonra Türk hükümeti üç önemli soruyla karşı karşıya kalmıştır: Bu sorunlardan birincisi, Körfez'deki birleşmiş kuvvetlere asker gönderip göndermeyeceği; ikincisi, savaş çıkması halinde Türkiye-Irak sınırında Irak'a ikinci bir cephe açıp açmayacağı; üçüncüsüye, NATO üslerinin hangi amaçla kullanılacağını belirtmediğini dikkate alarak, birleşmiş kuvvetlerin (başta Amerika Birleşik Devletleri) Kuzey Irak'ta bulunan hedeflere saldırmak için İncirlik hava üssünü kullanmalarına izin verip vermeyeceğiydi.¹¹⁵

Türkiye'nin kriz sırasındaki tavrını dönemin Milliyet gazetesi yazarı Sami Kohen'in 6 Ağustos 1991'deki "Bu İş Uzun Sürecek" başlıklı yazısında şöyle ifade etmekteydi: Ankara'nın şimdiye kadar aldığı tavırla, hassas "İp Cambazlığı" Diplomasisini sürdürmek kararında olduğunu gösteriyor. Bu aşamada bu politikanın esaslarını şöyle belirliyor: 1) Aceleci davranmak bir nevi fedai gibi ortaya çıkmak.. 2) Araplar arası bir çözüm için yardımcı olmak, yani uzlaştırıcı bir rol oynamak.. 3) Boru hattının kapatılması söz konusu olacaksa da ancak bütün dünya ekonomik yaptırım uyguladığı ve Arap ülkeleri de buna katıldığı takdirde bu yolu seçmektir.¹¹⁶

Türkiye'nin ABD'nin yanında savaşa girmesinin nedenlerinden biride 1925'te Milletler Cemiyeti'nin kararıyla zorla bıraktırılan Kerkük Vilayetinin Irak'tan geri alınabileceği düşüncesi idi. Bunun için dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın, Mecliste yaptığı 1 Eylül 1990'daki Meclis açılış konuşmasında şu ifadeleri kullanarak

¹¹³ Ramazan Gözen, *Amerikan Kışkacında Dış Politika: Körfez Savaşı, Turgut Özal ve Sonrası*, Liberte Yayınları, Ankara, 2000, s. 253.

¹¹⁴ H. Fırat, *a.g.e.*, s. 83.

¹¹⁵ William Hale, *Türk Dış Politikası 1774-2000*, Çeviren: Petek Demir, Mozaik Yayınları, İstanbul, 2003, s.233.

¹¹⁶ Sami Kohen, "Bu İş Uzun Sürecek", *Milliyet Gazetesi*, 6 Ağustos 1990, s. 4.

“Özellikle Avrupa'da ve çevremizde son derece önemli ve ülkemizin bugününü ve yarınını yakından ilgilendiren gelişmelere, yeni köklü değişikliklere hep birlikte tanık olduk”¹¹⁷ Körfez Krizinde Türkiye'nin de içinde bulunduğu bir politika izlenmesi gerektiğini ifadelerinde özellikle vurgulamıştır.

ABD Kriz sırasında Türkiye'den üç konuda destek istemiştir: Türkiye'deki üslerin Irak'a yönelik hava harekâtı sırasında kullanılmasına izin verilmesini; Türkiye'nin Irak sınırına asker sevkıyatı yaparak, Saddam Hüseyin'in dikkatinin buraya çekmesini; Suudi Arabistan'da toplanan müttefik kuvvetlerine Türkiye'nin de askeri bir birlik göndermesini istemiş ve bu isteklerin ikisine olumlu birisine ise olumsuz cevap verilmiştir.¹¹⁸ Son karar Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından kabul görmediği için olumsuz karşılanmıştır.

Kriz sırasında BMGK'nın Irak'a karşı uygulayacağı ekonomik yaptırım kararını ilk uygulayan devlet Türkiye olmuş ve ekonomik yaptırımların genişletilmesine karar vermiştir.¹¹⁹ Verilen bu kararın ABD'nin baskısıyla alındığı iddiaları eşliğinde, Kerkük-Yumurtalık Petrol Boru Hattı'nın 7 Ağustos'ta kapatılmasıyla¹²⁰ birlikte Irak ile yapılan ticari ilişkiler de askıya alınmıştır. Türkiye'nin petrol boru hattını kapatması ABD açısından çok önemli bir gelişmeydi çünkü Irak'a uygulanan yaptırımların etkili olabilmesi için Irak'ın dünyaya açılan ekonomik kaynaklarının kesilmesi gerekiyordu. Bu ambargoların yanı sıra Türkiye'nin İncirlik Hava Üssü'nü Amerikan uçaklarının kullanımına açması da Körfez Savaşı'na fiili olarak katıldığını gösterir nitelikte bir gelişmedir.

Türkiye'nin petrol boru hattını kapatması ardından, öncelikle ABD Başkanı Bush olmak üzere, İngiltere Başbakanı Thatcher ve Kanada Başbakanı Mulroney, dönemin Cumhurbaşkanı Özal'ı arayarak verilen karardan ötürü kutlamış ve Türkiye'ye yönelik, olası bir saldırının olması halinde NATO kapsamında değerlendirileceği güvencesini vermiştir.¹²¹ Bu kararın ardından Türkiye'ye resmi ziyarette bulunan ABD Dışişleri Bakanı James Baker memnuniyetini belirtmek adına “Türkiye'nin Batı üyesi olarak kalması, ABD ve NATO için çok önemlidir. Bu kriz bunu daha açık ortaya koydu”¹²² ifadelerini kullanmıştır.

¹¹⁷ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem:18, Cilt: 47, Yasama Yılı:4, 1.9.1990, s. 9-14.

¹¹⁸ Mustafa Aydın- Çağrı Erhan, *Beş Deniz Havzasında Türkiye*, Siyasal Kitabevi, İstanbul, 2006, s. 197.

¹¹⁹ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (Cilt 1-2: 1914-1995)*, Genişletilmiş 15. Baskı, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2005, s. 882.

¹²⁰ Feridun Aksın, *Cumhuriyetin 75 Yılı*, Cilt 3, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999, s. 996.

¹²¹ Turan Yavuz, “Ankara'ya NATO Güvencesi”, *Milliyet Gazetesi*, 8 Ağustos 1990, s. 14.

¹²² Nur Batur-Nilüfer Yalçın, “Müdahalede Kritik 4 Gün”, *Milliyet Gazetesi*, 10 Ağustos 1990, s. 9.

Kerkük-Yumurtalık petrol boru hattının kapatılmasının ardından hükümet yetkilileri Meclis Genel Kurulu'nda Türkiye'nin Körfez Krizindeki dış politikasının dönemin Başbakanı Yıldırım Akbulut'un şu ifadeleriyle açıklamıştır; “Türkiye'nin her türlü tedbiri zamanında alması gereklidir. Eğer biz bu tedbiri, bu yetkiyi almazsak, yarın Allah korusun, bizim komşularımıza, hiç kimseye tecavüz niyetimiz yok, ama kendimizi savunmak mecburiyetimiz vardır ve gerekli tedbirleri almak mecburiyetimiz vardır; eğer biz bu tedbirleri alamazsak tarih önünde sorumlu oluruz işte, böyle bir hükümet olmak istemiyoruz... Şimdiye kadar yürütmüş olduğumuz politikamız müspettir; serinkanlı, milletimizin menfaatlerini düşünecek tarzda yapmış olduğumuz politikalardır. Her ne kadar, kim nasıl hareket ederse etsin, bu politikalardan sapmıyoruz, sapmayacağız. Şimdiye kadar yapmış olduğumuz hareketin Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi kararları çerçevesinde olduğunu bir kere daha huzurlarınızda ifade eder, hepinize saygılar sunarım.”¹²³ Dışişleri Bakanı Ali Bozer ise; “Türkiye, Birleşmiş Milletlerin kurucu üyesidir. Birleşmiş Milletlerin üzerine bina edildiği ilkelere gönülden inanmış ve bunları daima savuna gelmiştir. Bu ilkeleri titizlikle uygulayan Türkiye, 661 sayılı Kararın öngördüğü zorunlu yaptırımları uygulamaya koymayı da tabîi addetmiştir. 661 sayılı Kararda öngörülen yaptırımların icrası, Birleşmiş Milletler üyesi bütün ülkeler için zorunlu bir mahiyet taşımaktadır; bunu bir kez daha huzurlarınızda vurgulamak istiyorum”¹²⁴ ifadelerini kullanarak Türkiye'nin bu konudaki tavrının tamamıyla uluslararası normların gerekliliği olduğu dile getirmiştir.

Dışişleri Bakanı Ali Bozer petrol boru hattının kapatılması ile ilgili olarak;” Irak’a ekonomik yaptırımlar uygulanmış ve Yumurtalık’tan yükleme işleminin durdurulması kararı alınmıştır. Bu karar Irak’a iletilmiştir. Müteakiben Irak, ham petrol pompalamasını durdurmuştur. Bu durumda petrol açığımızı kapatabilmek amacıyla, petrol temin etmekte olduğumuz diğer ülkelerden, anlaşmaların dışında petrol alabilme imkânları araştırılmış ve şimdiden olumlu cevaplar da alınmıştır, öte yandan, anlaşmalı olan ülkelere, anlaşma hükümlerine göre yüzde 10’lu opsiyonumuzu da kullanacağımız hatırd tutulmalıdır. Gerekirse, spot piyasasından da petrol teminine gidileceğini huzurunuzda ifade edebilirim”¹²⁵ sözleriyle bu durumun nedenini ve çözüm yolunu belirtmeye çalışmıştır.

¹²³ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 12.08.90, 126.Birleşim, Cilt 46, s. 464-465.

¹²⁴ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 12.08.90, 126.Birleşim, Cilt 46, s. 431.

¹²⁵ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 12.08.90, 126.Birleşim, Cilt 46, s. 431-432.

ABD Dışışleri Bakanı James Baker 9 Ağustos'ta Türkiye'ye gelerek Cumhurbaşkanı Turgut Özal ve Başbakan Yıldırım Akbulut ile görüşerek şu taleplerde bulunmuştur:

- F-111 bombardıman uçaklarının İncirlik'te üslenmesine izin verilmesi
- NATO Çevik Kuvvet'in hem kara hem de hava olmak üzere tüm unsurlarıyla Türkiye'ye daveti,
- İncirlik'te dört filo Amerikan savaş uçağının daha konuşlanmasına izin vermesi,
- Türkiye'nin Irak sınırına asker yığılması,
- B52 ağır bombardıman uçaklarının ikmaline imkân tanınmasıdır.¹²⁶

10 Ağustos'ta Cumhurbaşkanı Özal, Körfez Krizine karşı ulusal bir politika belirlemek için muhalefet liderlerini Çankaya Köşküne çağırır fakat liderlerden, Özal'ın bu çağrısını sadece ANAP Genel Başkanı ve Başbakan Yıldırım Akbulut olumlu yanıtlar. SHP Genel Başkanı İnönü konunun görüşölüp tartışılacağı yerin TBMM olduğu gerekçesiyle, DYP lideri Demirel ise bu daveti, zamanı geçmiş ve meşruiyet arayan bir girişim olarak nitelediğinden katılmamıştır.¹²⁷

12 Ağustos 1990'da toplanan Genel Kurul Toplantısında SHP ve DYP Grup Başkanvekillerinin krizle ilgili verdiği genel görüşme açılmasına ilişkin öneride: Dünyada ve çevremizde Türkiye'yi yakından ilgilendiren gelişmeler olmaktadır. Basra Körfezindeki olaylar, bu bölgedeki bir devletin egemenliğini, toprak bütünlüğünü ve bağımsızlığını ortadan kaldıracak düzeye ulaşmıştır. Dünyada yumuşamanın ve barışçı girişimlerin hız kazandığı bu aşamada, bölgedeki dengeyi ve nispî istikrarı sarsan bu saldırının yarattığı bunalım hızla tırmanma eğilimi göstermektedir. Körfezdeki olayların Türkiye'yi doğrudan etkilemesi söz konusudur. Bu kaygı verici gelişmeler karşısında kamuoyunun bilgilendirilmediği, Hükümetin etkin olamadığı, konunun kapalı diplomasi ile ve bireysel ilişkiler düzeyinde ele alındığı endişe ile gözlenmektedir.¹²⁸ Bu ifadeler üzerine söz alan Dışışleri Bakanı Ali Bozer; “Son dönemde izlenilen, memnuniyetle karşıladığımız barış, yumuşama ve işbirliği ortamının henüz dünyamızın bütün bölgelerine aynı biçimde yansımadağı, sınırlarımızın hemen ötesinde cereyan eden bir olayla, Irak'ın Kuveyt'i işgal ve ilhak etmesiyle, açıkça görölmüştür. Bugün Körfezde,

¹²⁶ Yılmaz Kalkan, *a.g.e.*, s. 189.

¹²⁷ *Milliyet Gazetesi*, 11 Ağustos 1990, s. 10.

¹²⁸ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 18, Cilt: 46, Yasama Yılı: 3, 12.8.1990, s. 428.

boyutları giderek artan bir bunalım mevcuttur”¹²⁹ ifadeleriyle krizin Türkiye için önemli bir sorun teşkil ettiğini belirtmiştir. Yaşanan tüm gelişmelere rağmen Cumhurbaşkanı Özal 12 Ağustos’ta çoğunluğunun ANAP’ın desteklediği 216 kabul, 151 ret, 6 geçersiz oyla TBMM’den işgali kınayan 107 sayılı meclis kararını (Bkz. Ek 5) çıkarmıştır.

Meclis’in 107 sayılı kararıyla, ülkemize bir saldırı halinde yetkilerin hükümete devri sağlanmıştır. 25 Ağustos’ta Cumhurbaşkanı Özal, yetki isteminin gerekçesini şöyle ifade etmiştir; “Anayasanın 92. maddesi modern savaşlara göre yazılmamıştır. Modern savaşlarda kimse, düşmanın üzerine geldiğini göre göre ‘hele önce o vursun da ben Meclisten karar çıkarıp karşılık vereyim’ diye düşünmez, düşünecek vakti bile bulamaz. Siz ne yapalım Anayasa böyle yazıyor diye beklerseniz; bunun mesuliyetini kim alacaktır”¹³⁰.

Meclisin aldığı 107 sayılı kararla verilen izin için, “ülkemize bir tecavüz vukuu halinde derhal mukabele edilmesi maksadına münhasır olarak” ifadeleriyle sınırlandırmayı, 108 sayılı kararla (Bkz. Ek 6) ise söz konusu izin”...lüzum, hudut ve şümülü hükümetçe takdir ve tayin olunacak şekilde” değiştirilmiştir.¹³¹ Meclisin kararının iptal istemiyle SHP tarafından Anayasa Mahkemesi’ne başvurulmuş ancak mahkeme meclis kararlarının esas ve usul açısından incelenmesinin kendi yetki alanına girmediği gerekçesiyle yetkisizlik kararı vermiştir.¹³²

TBMM’nin 18. dönem 4. Yasama yılının açılış konuşmasını yapan Cumhurbaşkanı Turgut Özal Körfez Krizi ile ilgili şu ifadeler deşinmiştir;” Türkiye’nin, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinde ambargo kararı alınmasının hemen akabinde, süratle hareket ederek, ekonomik yaptırımları uygulamaya koymasındır. Bu şekilde hareket etmemiz, ülkemizin dünya nezdinde ki itibarını artırmış ve Türkiye’yi dünya kamuoyu önünde ön plana çıkarmıştır. Ambargo kararının bir veya iki gün geç alınması, yarattığımız olumlu etkiyi azaltacak; hatta bu kararı baskı altında aldığımız izlenimini kesinlikle yaratacaktı. Türkiye’nin bu ambargonun etkin olmasında oynadığı kilit rolü herkes teslim etmektedir. Etkin bir ambargonun tesis edilmiş olması ise, meselenin bir silahlı çatışmaya dönüşmeden halledilebilmesi ihtimalini kuvvetlendirmiştir. Bu da hem Türkiye’nin hem bütün ilgili tarafların menfaatine olmuştur. Sayın milletvekilleri,

¹²⁹ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 18, Cilt: 46, Yasama Yılı: 3, 12.8.1990, s. 430.

¹³⁰ Yavuz Gökmen, *Özal Sendromu*, Verso Yayınları, Ankara, 1992, s. 191.

¹³¹ Baskın Oran, *Kalkık Horoz Çekiç Güç ve Kürt Devleti*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1998, s. 85.

¹³² Bülent Tanör, “Türkiye’de Dış İlişkilerin İç Hukuk Rejimi”, *Türk Dış Politikasını Analizi*, (Derleyen: F. Sönmezoglu), Der Yayınları, İstanbul, 1998, s. 508.

Türkiye, bölgesinde bir istikrar unsuru, güçlü bir ülkedir; hem Batı hem Doğu nezdinde vazgeçilmez bir ülkedir ve aralarında bir köprüdür. Hadiseler bu gerçeği bir kere daha gözler önüne sermiştir. Bu gerçeğin bizim tarafımızdan söylenmesinden ziyade, başkaları tarafından teslim edilmiş olması önemlidir. Ambargo konusunda aldığımız kesin ve kararlı tutum, bu konuda önemli mesafe alınmasına yararmışsa da bu dahi tek başına yeterli değildir. Bu hususun temin edilebilmesi ve Türkiye'nin menfaatlerinin tam manasıyla gözetilebilmesi, bundan sonra izleyeceği politikanın dinamiğiyle de yakından ilişkilidir. Hemen yanı başımızda ki Körfezde cereyan eden gelişmeler tabiatıyla, ülkemizi çok yakından alakadar etmektedir. Bu bakımdan, bölgede sadece kriz sırasındaki gelişmelerin değil, kriz sonrası ortaya çıkabilecek değişikliklerin ülkemiz üzerindeki etkilerini de gözden hiç uzak tutamayız. Onun içindir ki, bu oluşumlara tesir edecek bir konumda olmamız ve dinamik bir politika izlememiz gereği vardır. Bir başka ifadeyle, bu Körfez bunalımında çekingen, kararsız, başkalarının karar vermesini bekleyen bir tutum ittihaz etmemiz düşünülemez. Aksi takdirde, Türkiye'nin âli menfaatlerinin söz konusu olduğu bir meselede, tesirli bir ülke olma imkânını büyük ölçüde kaybedeceğimiz aşikârdır. Bu itibarla, huzurunuzda, Hükümete, Anayasamızın 92'nci maddesinde kayıtlı, savaş hali ilam izni hariç, diğer izinlerin verilmesini tavsiye ediyorum. Bu, hadiselerin seyrine göre süratle hareket etme kabiliyetini elde tutma imkânını verecek, dinamik bir politika izlememize çok yardımcı olacaktır. Ülkemizin, ileride telafisi çok zor bir durumla karşılaşmaması için, Türkiye Büyük Millet Meclisinin, Hükümete, tavsiye ettiğim izni vereceğine inanıyorum... Her şeyden evvel, Türkiye'de, mümkün olduğu kadar kısır çekişmelerden uzak, hayatî önemi haiz meseleler etrafında toplanmış, birliğimizi ve bütünlüğümüzü her şeyin üstünde tutan bir yaklaşım içinde olmamız elzemdir. Bazı misaller vermek istiyorum: Bunların başında, serbest piyasa ekonomisinin idame ettirilmesi gelmektedir. Bugün, bütün ileri ülkelerde, bu, çok açık bir şekilde ortaya çıkmıştır. Doğu Bloku ülkeleri dahi aynı çizgiye gelmiştir. Türkiye, hızla gelişmesini sürdürecektse, hangi parti iktidarda olursa olsun, bu, ancak, rekabete dayalı serbest piyasa ekonomisi içinde gerçekleştirilebilecektir. Ekonomik gelişmemize paralel olarak hızlı bir şehirleşme süreci içinde olduğumuzu da ifade etmiştim. Belediyelerin, il özel idarelerin sorunlarının çığ gibi büyüdüğü bir devrede, sorunlara partiler arası bir uzlaşma ve bir ülke politikası yaklaşımıyla çözüm bulunması en uygun yol olacaktır. Ancak bu sayede, belediyelerimize, il özel idarelerimize daha iyi destek olunması, daha fazla maddî imkân sağlanması ve vatandaşlarımıza daha iyi hizmet

götürülmesi imkân dahiline girecektir. Bu bakımdan, gerekli mevzuatın hazırlanmasında ve gerekli diğer tedbirlerin bir an önce alınmasında yarar görmekteyim. Bu tedbirler zamanında alınmadığı takdirde, ileride, altyapı sorunları, çevre sorunları, sağlık sorunları dahil, şehirlerimizde çok büyük meselelerle karşılaşılması kaçınılmaz olacaktır. Onun için, iktidar olsun, muhalefet olsun, bütün siyasî partilerimizin bu konuya elbirliğiyle çözüm aramaları lazımdır. Ben de, Cumhurbaşkanı olarak, bu konuda siyasî partilerimize her türlü desteği vermeye hazırım. Diğer önemli bir konu da geçen yıl Cumhurbaşkanlığı yemin töreninde, yine, Yüce Meclisimizin önünde söylediğim gibi, üç temel hürriyetin geliştirilmesi ve korunmasıdır. Bu hürriyetler; düşünce hürriyeti, din ve vicdan hürriyeti ve teşebbüs hürriyetidir. Bu hürriyetlerin, uygar dünyanın önde gelen ülkeleri arasında layık olduğumuz yeri almamızın vazgeçilmez şartı olduğunu unutmamamız gerekir. Ancak bu hürriyetlerin geliştirilip, pekiştirilmesi sayesinde ki, toplumumuzda serbest ve ileri düşünceye gem vuran birtakım tabuların yıkılması mümkün olabilecektir. Sözlerimi bitirirken şunu bilhassa ifade etmek istiyorum: Körfez krizi dolayısıyla hepimizin müşahade ettiği önemli bir husus daha var; o da bütün ileri demokratik ülkelerin, bu kriz karşısında, iktidarı ile muhalefeti ile bir millî bütün oluşturdıklarıdır. Ülkemizin de bu bakımdan, yüksek menfaatlerimizi ön planda tutan örnek bir dayanışma sergilemesinde sonsuz yarar vardır.”¹³³

Irak’ın 2 Ağustos 1990’da Kuveyt’i işgaliyle ortaya çıkan "Körfez Krizi" sırasında, Akbulut Hükümeti’nin (47. Hükümet) arzusu doğrultusunda¹³⁴ 5 Eylül 1990’da Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne verilen tezkerede şu ifadelere yer verilmiştir; ”Irak’ın Kuveyt’i işgal ve ilhak etmesi sonucu ortaya çıkan Körfez Krizi sebebiyle, öncelikle Ortadoğu’da barışın ve istikrarın yeniden tesisini ve ülkemizin muhtemel tehlikelere karşı güvenliğinin idame ettirilmesini sağlamak; kriz süresince ve sonrasında hâsıl olabilecek gelişmeler istikametinde Türkiye’nin yüksek menfaatlerini etkili bir şekilde kollamak, hadiselerin seyrine göre ileride telafisi güç bir durumla karşılaşmamaya yönelik süratli ve dinamik bir politika izlenmesine yardımcı olmak üzere; lüzum, hudut ve şümülü Hükümetçe takdir ve tayin olunacak şekilde Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesine ve yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye’de bulunmasına Anayasanın 92’nci maddesi uyarınca izin verilmesine karar ittihazını arz ve teklif ederim”¹³⁵ ifadeleriyle sunulan bu

¹³³ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 18, Cilt: 47, Yasama Yılı: 4, 01.09.1990, s. 12-14.

¹³⁴ Mustafa Kayar, *a.g.e.*, s. 427.

¹³⁵ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 18, Cilt: 47, Yasama Yılı: 4, 5.9.1990, s.99.

Başbakanlık Tezkeresi TBMM’de yapılan gizli oturumla, 246 kabul, 136 ret oyuyla¹³⁶ kabul edilmiştir. Bu tezkereden sonra ABD İncirlik Hava Üssü’nü kullanmaya başlaması neticesinde Türkiye’ye de savaşa dâhil edilmiştir. Savaşta alınan bu yetki tezkeresi aynı zamanda Irak’ın kuzeyinde Türkiye sınırları içerisinde bir cephe açılması ihtimalini gündeme getirdi bu durum Türkiye tarafından tedirginlikle karşılandı. Bu tedirginlik üzerine 11 Ağustos’ta Brüksel’de toplanan NATO üyeleri Türkiye’ye açık bir güvenlik sözü vermişlerdir. Buna göre NATO’nun Türkiye’nin yanında yer aldığını ve Irak’ın Türkiye’ye saldırması halinde de NATO’nun karşılık vereceğini söylemiştir.¹³⁷ Cumhurbaşkanı Özal’ın 23 Eylül’de ABD’ye yaptığı ziyarette ekonomik kayıpların karşılanması, ABD’ye ihracatta kota artırımı, Türk ordusunun modernizasyonu ve AT üyeliği için destek sözü karşılığında, Türk topraklarının harekât için kullanılabileceği söylenmiştir.¹³⁸ Nitekim Başkan Bush’la görüşmesinin ardından Irak’a karşı kuvvet kullanılması fikrini daha fazla cazip bulup NATO’ya ait hava kuvvetlerini, (AMF-A İttifak Komutanlığı Avrupa Hava Hareket Gücü) önceden çıkardığı, 108 sayılı meclis kararına dayanarak Türkiye’ye davet etmiştir.¹³⁹ Bu davet üzerine 6 Ocak 1991’de 28, sonraki gün 14 adet olmak üzere toplam 42 savaş uçağı Malatya Erhaç’a gelmiştir.¹⁴⁰ Türkiye’nin 30 Kasım’da da NATO hava kuvvetlerini resmi olarak talep etmesi 2 Ocak 1991’de Almanya, İtalya ve Belçika müttefik güçleri 40 savaş uçağını Türkiye’ye göndermesine ve NATO ittifakına bağlı kuvvetlerinde Türkiye’de kullanılmasını izin vermiş oluyordu.

Türkiye’nin Körfez Savaşı boyunca NATO toplantılarına katılan Türk Bakanları Bozer, Alptemoçin ve Doğan, NATO üyelerinin ABD ile daha önce görülmedik bir şekilde dayanışma içinde olduklarını gözlemlemişler ve bu manzara karşısında, ABD’nin ve ona destek veren İngiltere ve diğer ülkelerin, Irak’ı Kuveyt’ten çıkarma konusunda kesin kararlı ve anlaşma içinde oldukları sonucuna varmışlardır.¹⁴¹

Cumhurbaşkanı Turgut Özal 23 Eylül’de Washington’a giderek burada ABD Başkanı George Bush ile görüşmüştür. Bunun yanı sıra Özal 13-18 Ekim tarihlerinde ise

¹³⁶ *Sabah Gazetesi*, 6 Eylül 1990, s. 14.

¹³⁷ M. Hulki Cevizoğlu, *a.g.e.*, s. 67.

¹³⁸ Faruk Sönmezoğlu, *II. Dünya Savaşı’ndan Günümüze Türk Dış Politikası*, DER Yayınları, İstanbul, 2006, s. 544.

¹³⁹ *Sabah Gazetesi*, 26 Eylül 1990, s. 19.

¹⁴⁰ *Milliyet Gazetesi*, 7 Ocak 1991, s. 1.

¹⁴¹ Ramazan Gözen, *Amerikan Kışkırcısında Dış Politika: Körfez Savaşı, Turgut Özal ve Sonrası*, Liberte Yayınları, Ankara, 2000, s. 199.

Suudi Arabistan, Katar, Mısır ve Suriye ziyaretlerinde bulunmuştur.¹⁴² Krizin barışçıl yollarla çözülmesi yönünde çaba göstermiş ancak sonuçsuz kalmıştır. ABD Başkanı Bush'un Kongre'den savaş yetkisi almasının ardından, ABD Dışişleri Bakanı James Baker Ankara'ya gelerek İncirlik Üssü'nün kullanımı için¹⁴³ Cumhurbaşkanı Turgut Özal, Başbakan Yıldırım Akbulut ve Dışişleri Bakanı Kurtcebe Alptemoçin ile görüşmeler yapmıştır. Ayrıca Baker, ileride sınırlı da olsa Türkiye'den askeri destek isteyebileceklerini de belirtmiştir.

Kriz sürecinde Genelkurmay Başkanı Necip Torumtay görev süresi dolmadan 3 Aralık 1990'da Genelkurmay Başkanlığı görevinden kendi isteği ile emekliye ayrılmıştır. Görevden ayrılmasına sebep olarak da Körfez Savaşı'nda hükümetin takındığı tavra olan tepkisi öne sürülüyordu.¹⁴⁴ Orgeneral Torumtay, Cumhurbaşkanı Özal'ın karar alma sürecindeki tavrıyla ilgili olarak istifa gerekçesini, 126 sayılı meclis karar (Bkz. Ek 7) tasarısının hazırlanışı esnasında yaşadıklarını şöyle dile getirmiştir; “Tarihi bir önem ve değer taşıması gereken hükümet direktifi, Başbakanlık müsteşarının imzaladığı bir kapak yazısı ile, buna ekli ve imza haneleri boş bir Bakanlar Kurulu kararı ve yine imzasız direktif bölümünden ibaretti... Türk orduları, bu defa modern ve güçlü silahlı kuvvetleriyle belki de bir başka savaşa, yetkililerin imzası dahi bulunmayan ve devlet ciddiyetiyle bağdaştırılması güç olan imza haneleri boş bir Bakanlar Kurulu taslağıyla girecekti... Ben şahsen Cumhurbaşkanı'nın askeri yönden iştirak etmediğim görüşlerine ve mevcut sistemi dışlayan usul ve yetki dışı bir yönetim biçimine ayak uydurarak ya inançlarımı feda etmek, ya da işgal ettiğim makama veda etmek suretiyle ciddi bir uyarıda bulunmak durumu ile karşı karşıya gelmiş bulunuyordum... Gönülden inandığım demokrasi anlayışı içerisinde yapabileceğim son uyarıyı yaparak şerefli görevimden istifa etmek zorunda kaldım.”¹⁴⁵ demiştir.

Cumhurbaşkanı Özal ise Orgeneral Torumtay'ın istifasını “...hızlı tempolu bir ordu özlüyorum, olaylar o kadar hızlı geliyor, değişiyor ki, Türkiye'nin çok çabuk cesaretli kararları anında alması lazım, yoksa geride kalırız. Ülkeyi idare edenlerin tempolu hareket etmeleri kaçınılmazdır. Ordu da bu hızlı tempo içinde yerini almalıdır. Ama bazı generaller tempoma ayak uyduramıyorlar. Statükocu hareket ediyorlar.

¹⁴² Kadir Sağlam, *a,g,e*, s. 190-191.

¹⁴³ Turan Yavuz, *ABD'nin Kürt Kartı*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1993, s. 123.

¹⁴⁴ Sara Gül Turan, *Oyun Bozan*, Mola Kitap, 2015, İstanbul, s. 293.

¹⁴⁵ Necip Torumtay, Orgeneral Necip Torumtay'ın Anıları, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1993, s. 122-125

Cesaretli bir adım attığımızda frenleyici bir rol oynuyorlar. Böyle gitmez Ordumuzun da hızlı değişen dünyada yerini alması lazımdır. Karar almada nihai merci sivil otoritedir. Bunu da herkesin çok iyi bilmesi lazımdır. Sivil otoritenin üstünlüğünü herkes kabul etmelidir”¹⁴⁶ ifadeleriyle değerlendirmiştir. Bu durum Cumhuriyet tarihinde daha önce rastlanmayan bir gelişme olarak kayıtlara geçmiştir. Bu istifadan sonra boş kalan Genelkurmay Başkanlığı koltuğuna Kara Kuvvetleri komutanı org. Doğan Güreş atanmıştır.¹⁴⁷

Turgut Özal Kriz döneminde bazı yönetim organlarını devre dışı bırakarak dış politikayı yalnız yönlendirmek istemesi neticesinde aldığı politik kararlar yüzünden ülkeyi tek adamlığa doğru götürdüğünü ve tek oyuncunun da Özal olduğu¹⁴⁸ dönemin gazete manşetlerinde de yer edinmiştir. Ayrıca Güneri Civaoglu’da bir yazısında alınan kararların anti-demokratik olduğunu ve ülke çıkarlarının zıddına hareket edildiğini de vurgulamıştır.¹⁴⁹

Irak’ a yönelik hava saldırılarının yoğun bir şekilde sürdüğü 24 Ocak günü Irak Dışişleri Bakanı Tarık Aziz; “Türkiye’nin Körfez krizindeki tutumu utanç vericidir. Bu tutum Irak’a ve Irak halkına karşı haince saldırılar düzenleyen ABD’nin önünde diz çökme arzusundan kaynaklanmaktadır. Türkiye’nin Amerikan planlarına katılmasından ve iyi komşuluk ilişkilerine ters düşen bir politika izlemesinden Cumhurbaşkanı Turgut Özal sorumludur”¹⁵⁰ ifadelerini kullanarak Özal’ın ve Türkiye’nin kriz politikasını eleştirmiştir.

Türkiye’nin Kuveyt Krizi, politikasında Cumhurbaşkanı Turgut Özal’ın ön plana çıktığı görmekle birlikte bu konuda aktif bir dış politika izlemek çabası içerisinde olduğu da görülmüştür. Hatta bu konuyla ilgili olarak, ABD Başkanı George Bush ilerleyen yıllarda şöyle bir açıklama yaparak” Amerikan Devleti, Turgut Özal ile konuşmaktan dolayı çok yüksek telefon faturaları ödedi. Onu sık sık arıyordum, çünkü ondan güzel fikirler alıyordum. Bana Saddam’ı az kayıpla çabucak yeneceksiniz diyen ilk liderlerden biriydi. Özal’ın da benim de yanıldığımız nokta şu olmuştu: İkimizde onu yenmemizle birlikte Saddam’ın yıkılacağını ve yok olacağını düşünmüştük”.¹⁵¹

¹⁴⁶ Cüneyt Arcayürek, *Kriz Doğuran Savaş*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 2000, s. 161.

¹⁴⁷ Orhan Tokatlı, *Kırmızı Plakalar: Türkiye’nin Özal’lı Yılları*, Doğan Kitap, İstanbul, 1999, s. 173.

¹⁴⁸ Semih, Günver, “Tek Kişilik Oyun“, *Milliyet Gazetesi*, 18 Ocak 1991, s. 15.

¹⁴⁹ Güneri, Civaoglu, “Tek Adam Yazgısı”, *Milliyet Gazetesi*, 18 Ocak 1991, s.10.

¹⁵⁰ Cüneyt Arcayürek, *a.g.e.*, s. 218.

¹⁵¹ Pierre Salinger-Eric Laurent, *Körfez Savaşı-Gizli Dosya*, E Yayınları, İstanbul, 1991, s. 23-24.

Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın kriz sırasında Türkiye'nin politikasının şekillendirilmesinde ne denli etkili olduğunu göstermesi açısından oldukça önemli sayılabilecek bir açıklamadır.

Türkiye krizin ilk başladığı andan itibaren tarafsız kalma politikası izlemek istemiş ancak yaşanan gelişmeler ve dönemin şartları gereği Koalisyon Güçleri'nin yanında yer alarak özellikle hava saldırılarında etkin rol oynamıştır.

2.6. Çöl Fırtınası Harekâtının Başlatılması

Irak, Kuveyt'i işgal ettikten sonra bölgede hızla ilerleyerek Suudi Arabistan sınırlarına kadar yaklaşmıştır. Saddam Hüseyin özellikle İran sınırındaki üç yüz bin askerini, Suudi Arabistan sınırına kaydırarak batılı güçleri zorlamak istemiştir.¹⁵² Uluslararası baskıları ve uyarıları dikkate almayan Irak'a karşı, ABD Suudi Arabistan sınırına asker yığmaya başlamıştır.¹⁵³ Suudi Arabistan'ı işgalden korumak içinde bir yardım birliği gönderme kararı almıştır.

BM Güvenlik Konseyi, Irak'a Kuveyt'ten çekilmesi için 15 Ocak'a kadar süre tanımış ve ihtiyaç halinde güç kullanılması da dâhil, her türlü yol için izin veren kararın¹⁵⁴ süresi dolmuştur. Bunun üzerine işgalin başlamasından dört ay sonra BM'ye Irak'a karşı kuvvet kullanma yetkisi veren 29 Kasım 1990 tarihli ve 678 sayılı Güvenlik Konseyi kararları (Bkz. Ek 4) ise şunlardır:

- BMGK, 660 sayılı kararı ve bunu izleyen tüm kararları, Irak'ın uygulamasını ister ve tüm kararlara rağmen, Irak'a bir iyi niyet jesti olarak son bir imkân tanınır.
- Irak'ın en geç 15 Ocak 1991'e kadar bu kararları uygulamaması halinde, Kuveyt hükümetiyle iş birliği yapan tüm ülkelere, BM 660 sayılı kararının uygulanması ve bölgede uluslararası güvenliğin sağlanması amacıyla gerekli tüm yolları kullanma yetkisi verir.¹⁵⁵

Çöl Fırtınası Harekâtı 17 Ocak 1991 tarihinin ilk saatlerinden itibaren, dünya tarihinde eşi görülmemiş bir şekilde tam 28 ülkenin oluşturduğu askeri gücün¹⁵⁶ hava

¹⁵² Yılmaz Kalkan, *a.g.e.*, s. 97.

¹⁵³ M. Cüneyt Yenigün, *Soğuk Savaş Sonrasında TBMM ve Dış Politika: Belgeler-Yorumlar*, Nobel Yayın Dağıtım, İstanbul, 2004, s. 7.

¹⁵⁴ M. Cüneyt Yenigün, *a.g.e.*, s. 8.

¹⁵⁵ *Milliyet Gazetesi*, 30 Ocak 1991, s. 13.

¹⁵⁶ Yılmaz Kalkan, *a.g.e.*, s. 103.

saldırılarıyla başlamıştır. 24 Şubat'ta da kara harekâtı ile destek verilmesiyle Irak, 27 Şubat'ta Kuveyt'ten çekilmeye başlamıştır.¹⁵⁷

Irak karşıtı müttefik güçler BM'nin Irak'a verdiği geri çekilme tarihi olan 15 Ocak'ı beklemişlerdi. Ancak Irak geri çekilmeyince 17 Ocak 1991 sabahı yerel saat ile 2.30'da ABD ve İngiliz uçakları Bağdat'ı bombalamaya başlamıştır.¹⁵⁸ İlk saldırının üzerinden 5 saat gibi bir süre geçtikten sonra Saddam: "savaşların anası başladı"¹⁵⁹ açıklamasıyla direnişin başladığını belirterek ertesi gün Suudi Arabistan ve İsrail'e saldırmıştır.¹⁶⁰ Böylece koalisyon güçleri Irak hava sahasını yok etmek olan nihai hedeflerine kolayca ulaşmışlardır.

ABD komutasındaki Koalisyon güçlerinin başlattığı Havva Harekâtına Basra Körfezi'nde bulunan uçak gemileri, Suudi Arabistan, Körfez ülkeleri bunun yanı sıra Türkiye'deki üslerden kalkan uçaklar ile akıllı füzelerde katılmış ve Irak'ı yoğun bir hava saldırısına tutmuşlardır.¹⁶¹ Adına uygun şekilde fırtına gibi başlayan Çöl Fırtınası Harekâtı Irak ordusuna savunma hakkı bile bırakmayarak Irak'ın 260 bin askerden oluşan 29 tümenini savaş dışı bırakmıştır.¹⁶² Hava Harekâtında 65 bin sorti yapan uçaklar Irak hedeflerine 60 bin ton bomba bırakmıştır.¹⁶³ Bu hava harekâtları, II. Dünya Savaşı'nın ardından yapılan en büyük hava harekâtı olarak kabul edilmiştir.

Çöl fırtınası harekâtının planlanmasından koordinasyonuna kadar her şeyi kurmay karargâhıyla tek başına yürüten General Schwarzkopt kimseyi işine karıştırmamakla birlikte Saddam'ı da "uğraşmak durumunda olduğumuz bir kaçık"¹⁶⁴ diye nitelemiştir.

Yeni Dünya Düzeninin "ilk büyük askeri karşılaşması" olarak ifade edilen Çöl Fırtınası Operasyonunu¹⁶⁵ yöneten komutanlar kesintisiz bombardıman sırasında Irak'ın iyi silahlanmış olduğunu ve Kuveyt'in geri alınması için yapılan bu savaşın karada zorlu olacağı uyarısında bulunmuştur.¹⁶⁶ "Bu durum komutanlar arasında da kara savaşı ile

¹⁵⁷ Fahir H. Armaoğlu-Ersin Embel, *Prof. Dr. Fahir Armaoğlu'na Armağan*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2008, s. 493.

¹⁵⁸ Haydar Çakmak, *Uluslararası Krizler ve Türk Silahlı Kuvvetleri*, Barış Kitap Basım Yayın Dağıtım, İstanbul, 2004, s. 125.

¹⁵⁹ M. Hulki Cevizoğlu, *Körfez Savaşı ve Özal Diplomasisi*, Form Yayınları, İstanbul, 1991, s. 26.

¹⁶⁰ M. Hulki Cevizoğlu, *a.g.e.*, s. 97.

¹⁶¹ Mustafa Kayar, *Türk-Amerikan İlişkilerinde Irak Sorunu*, IQ Kültür sanat Yayıncılık, İstanbul, 2003, s.186.

¹⁶² *Milliyet Gazetesi*, 28 Şubat 1991, s.1.

¹⁶³ Deniz Arman, "Savaşın Bir Ayı", *Milliyet Gazetesi*, 15 Şubat 1991, s.15.

¹⁶⁴ *Milliyet Gazetesi*, 28 Ocak 1991, s.8.

¹⁶⁵ Çetin Kartal, *Küreselleşme Sürecinde Devlet ve Ordu İlişkileri*, Galeati Yayıncılık, İstanbul, 2018, s. 98.

¹⁶⁶ William L. Cleveland, *Modern Ortadoğu Tarihi*, (Çeviren: Mehmet Harmancı), Agora Yayınları, İstanbul, 2008, s. 531.

ilgili iki farklı görüşü ortaya çıkarmıştır. Bir grup komutan Halci kentindeki çatışmalarda Irak askerlerin konvansiyonel silahlarla bile umduklarından daha çetin ceviz çıkması üzerine kara harekâtının mümkün olduğu kadar geciktirilip hava operasyonlarının sürdürülmesi gerektiğini savunuyorlardı. Aynı komutanlar hava saldırılarının Saddam'ı dize getirinceye kadar sürmesi gerektiğini ve hava saldırılarına daha çok B-52 tipi bombardıman uçaklarıyla katılmak istiyorlardı.”¹⁶⁷

Kuveyt'i yeniden özgürleştirmek ve Suudi Arabistan'ın hayati petrol sahalarını korumak için düzenlenen Çöl Fırtınası Harekâtına yarım milyon yabancı asker katılmıştır.¹⁶⁸ Bu harekât Irak birliklerine ağır kayıplar verdirmiştir. Ancak Başkan Bush'un emriyle harekâtın erken bitirilmesi bazı olumsuz sonuçları da beraberinde getirmiştir. Harekâtın Başkomutanı General Schwarzkopt, operasyonun erken bitirilmesi kararının yol açtığı olumsuz durumu anılarında şu ifadelerle anlatmıştır;” 27 Şubat 1991'de Amerikan VII. Kolordusu “Cumhuriyet Muhafızları” birliğine bağlı çok sayıda Irak zırhlı tümenini Basra bölgesinde kuşatmış ve kaçış yollarını kesmişti. Irak birliklerinin imhası an meselesiydi. Bush bu durumu bilmesine rağmen Schwarzkopt'a ihtiyacı olan 48 saati vermedi ve alalecele ateşkes kararını aldı. Irak zırhlı tümenleri de ABD kışkacından kurtuldular.” ABD resmi beyanlarında da belirttiği gibi Irak'ın parçalanmasını istemediğinden böyle bir politika izleme yoluna gitmiştir.¹⁶⁹

Bu harekâta Irak'ın sahip olduğu savaş uçakları koalisyon güçlerinin uçaklarına karşı başarısız olmuş ve çoğu Irak uçağı da imha edilmiştir. Bunun yanı sıra bu operasyona katılan diğer kuvvetler ise aşağıdaki tabloda sıralanmıştır:

¹⁶⁷ Vahap Yazaroğlu, ” ABD Piyadesinin Korkulu Rüyası” *Milliyet Gazetesi*, 5 Şubat 1991, s. 14.

¹⁶⁸ Karl E. Meyer-Sharren B. Brysac, ,*Ortadoğu Tarihi Kral Yaratanlar*, Çeviren Emine Eminel, Akılçelen Kitaplar, Ankara, 2008, s. 420.

¹⁶⁹ Şükrü Elekdag, ” ABD Hatasını Türkiye'ye Mi Faturaladı?”, *Milliyet Gazetesi*, 9 Şubat 1995, s. 19.

Tablo 1. Çöl Fırtınası'na Katılan Ülkelerin Asker ve Araç Sayıları¹⁷⁰

ABD Kuvvetleri	82. Hava İndirme Tümeninin bir Tugayı
	5 AWACS Uçağı
	F-15 ve F4G Savaş Uçakları
	Deniz Piyade Birlikleri (55000 kişi)
	Kara Birlikleri (250000)
	Akdeniz'de; Saratoga Uçak Gemisi Muharebe Grubu ve Wisconsin Harp Gemisi
	Kızıldeniz; Eisenhower Uçak Gemisi Muharebe Grubu ve Harp Gemileri
	Basra Körfezinde; Independence Uçak Gemisi Muharebe Grubu
İngiliz Kuvvetleri	Kara Birlikleri (1000 Kişi)
	Tornado ve Jaguar Savaş Uçağı Filoları
	Bölgede görevli 6 Harp Gemisi
Mısır Kuvvetleri	Kara Birlikleri (4000 kişi)
Fas Kuvvetleri	Kara Birlikleri (4000 kişi)
Suudi Arabistan	Kara Birlikleri (38000 kişi)
	Hava Kuvvetleri Savaş Uçakları ve Silah sistemleri
Fransız Kuvvetleri	Deniz ve Hava Kuvvetleri (3200)

17 Ocak 1991'de başlatılan hava harekâtı 24 Şubat'ta kara harekâtı ile devam etmiştir.¹⁷¹ ABD, Irak'a son bir ültimat vermiştir. Ancak Saddam Hüseyin'in son uyarıyı (Ültimatı) reddetmesi üzerine Bush sözünde durarak sürenin dolmasından 8,5 saat sonra sabaha karşı kara savaşını başlatmıştır.¹⁷² 24 Şubat sabahı başlatılan kara harekâtına direnme gösteremeyen Irak'ın tüm hava savunma sistemleri, hava kuvvetleri, zırhlı birlikleri ve haberleşme şebekeleri etkisiz hale getirilmiş bunun üzerine hareketsiz kalan Irak Ordusuna öldürücü darbeyi indirmek üzere, 25 Şubat'ta başlayan kara harekâtı Güney Irak'ta bulunan Irak Ordusunu 100 saat gibi kısa bir sürede, neredeyse tamamına

¹⁷⁰ A. Öner Pehlivanoglu, *Orta Doğu ve Türkiye*, Kastaş Yayınevi, İstanbul, 2004, s. 195.

¹⁷¹ Oğuz Karaca, *Lozan'dan Bugüne Musul-Kerkük ve Kuzey Irak*, Resital Yayıncılık, İstanbul, 2007, s. 96.

¹⁷² M. Hulki Cevizoglu, *a.g.e.*, s. 159.

yakınının imha edilmesiyle sonuçlanmıştır.¹⁷³ Başkan Bush'un 28 Şubat sabahı Kuveyt'in tamamen kurtarıldığını ilan etmesi ile kara harekâtı son bulmuştur. Bu harekât sonrasında;

1- Irak'ın bölgede kullandığı 45 Irak tümeninden 41 tanesi Muharebe dışı bırakıldı. Bu 41 tümenin 29 tümenin tamamı imha edildi;

2- 4.000 ana muharebe tankından 3.000 adeti, 2.870 adet zırhlı muharebe aracından 1.900 adedi, 3.110 adet toptan 2.100 adeti tahrip edilince Irak ağır silahlarının %80'nini kayıp etmiş oldu;

3- Müttefik komutanlıklardan resmî açıklama yapılmamasına karşın tahminen Irak'a ait personel zayıyatının 100.000 civarında olduğu değerlendirilmekte;

4- Irak Kuveyt'teki petrol kuyularının 590 adedini yakmış;

5-Koalisyon kuvvetleri savaş bitimine kadar toplam 115.000 sorti gerçekleştirmiş;

6- Koalisyon güçleri 138 ölü, 56 yaralı ve 13 esiri de kayıp olarak rapor etmiştir.¹⁷⁴

Kuveyt'in işgalden kurtarılması için yapılan kara harekâtından dört gün sonra¹⁷⁵ yani yaklaşık olarak 100 saat sonra savaş bitirilmiştir. Irak birlikleri Kuveyt'ten çıkartılmış ve bundan sonra hiçbir ülkeyi tehdit edemeyecek şekilde her yönden zayıflatılmıştır.

2.7. Ateşkes Kararı

Körfez Harekâtı 28 Şubat 1991'de sona ermiş ve Irak Cumhurbaşkanı Saddam Hüseyin kuvvetlerini Kuveyt'ten çekmeyi, BM kararlarını uygulamayı taahhüt etmiştir.¹⁷⁶ Nitekim Irak, BM Güvenlik Konseyi tarafından alınan 12 kararı da koşulsuz olarak tanıdığını açıklamak zorunda kalmıştır. Çünkü hem hava hem de kara harekâtı sonucu askeri ve ekonomik gücü oldukça ağır kayıplar vermiştir.

ABD tarafından sona erdirilen savaştan altı gün önce yani 22 Şubat 1991'de ABD Başkanı Bush tarafından ateşkesin taslağı niteliğinde bir deklarasyon yayınlamıştır. Bu deklarasyona göre;

1. Irak 23 Şubat Cumartesi günü Newyork saatiyle 12.00'de (TSİ 19.00) Kuveyt'ten geniş çapla çekilmeye başlamalıdır.

¹⁷³ Turan Silleli, *Türkiye-Irak ilişkileri*, IQ Kültür ve Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 179.

¹⁷⁴ *Sabah Gazetesi*, 1 Mart 1990, s. 2.

¹⁷⁵ Alaettin Parmaksız, *Türk Ordusu'nda General Olmak*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2010, s. 202.

¹⁷⁶ Abdülkadir Gerçeksever, *a.g.e.*, s. 216.

2. Irak askeri geri çekilmeyi bir haftada tamamlamalıdır.
3. Irak çekilmenin ilk 48 saatinde Kuveyt City'deki tüm kuvvetlerini çekmeli ve meşru Kuveyt Hükümetinin dönmesine izin vermelidir.
4. Irak Suudi-Kuveyt ve Suudi-Irak sınırı boyunca Bubiyan ve Varba Adaları ile Kuveyt'e ait Rümeyla petrol bölgesinde oluşturduğu tüm savunma hatlarından geri çekilmelidir.
5. Irak belirtilen bir hafta içerisinde BMGK'nın 660 sayılı kararı ile uyumlu olarak, tüm kuvvetlerini 2 Ağustos işgalinden önceki mevzilerine çekmelidir.
6. Irak Uluslararası Kızılhaç ile iş birliği içinde, tüm savaş esirlerini ve sivil rehineleri serbest bırakmalı. Savaşta ölen müttefik askerlerin cenazelerini geri vermeli. Bu işlem geri çekilme başlar başlamaz gerçekleşmeli ve 48 saat içinde tamamlanmalıdır.
7. Irak Kuveyt'teki petrol tesislerindeki de dâhil olmak üzere tüm patlayıcı ve bubi tuzaklarını kaldırmalı, Kuveyt ve diğer müttefik güçlerle geri çekilme harekâtının ayrıntılarını görüşmek üzere bir askeri heyet belirlemelidir.
8. Irak, birliklerini Kuveyt'ten tahliye edecek nakliye uçaklarının dışında, Kuveyt ve Irak hava sahalarındaki tüm askeri uçuşları durdurmalı ve müttefik uçaklarının Kuveyt hava sahasını tümüyle kullanmasına ve denetlemesine izin vermelidir.
9. Irak Kuveyt vatandaşlarına ve mal varlıklarına yönelik tüm yıkıcı uygulamaları durdurmalı ve Kuveytli rehineleri serbest bırakmalıdır.
10. ABD ve Koalisyon ortakları geri çekilen Irak güçlerine saldırmayacaktır.
11. Bu maddelerden herhangi birinin ihlali, müttefik kuvvetlerden "derhal ve sert" karşılık görecektir.¹⁷⁷

Bahsedilen bu koşullar Başkan Bush'un 28 Şubat'ta yaptığı konuşmasına da yansımıştır. Irak için ileri sürülen bu koşullar aynı zamanda BMG'nın 3 Mart 1991 ve 686 sayılı kararı haline dönüştürülmüştür.

Güvenlik Konseyi tarafından 3 Nisan'da alınan 687 sayılı kararla Irak'ın resmi ateşkes şartları belirlenmiştir.¹⁷⁸ "Tüm Ateşkeslerin Anası" olarak kabul edilen 687 sayılı Karar, sadece Güvenlik Konseyi'nin bağlayıcı bir kararı olmayıp aynı zamanda BM ve Irak arasında yapılan uluslararası bir antlaşmada olmuştur.¹⁷⁹ Bu kararla Kuveyt'in

¹⁷⁷ *Milliyet Gazetesi*, 7 Mart 1991, s. 15.

¹⁷⁸ İdris Bal, *21. yüzyılda Türk dış politikası*, Ankara Global Araştırmalar Merkezi, Ankara, 2006, s. 730.

¹⁷⁹ Fatma Taşdemir, *Uluslararası Terörizme Karşı Devletlerin Kuvvete Başvurma Yetkisi*, Cilt 10, USAK Yayınları, Ankara, 2006, s. 248.

bağımsızlığı ve Irak'ın çekilmesi öngörülüyordu. 687 sayılı kararı Irak'ın kabul edip yerine getirmesi için gereken şartları dört kategoride toplayabiliriz. Bunlar;

- Irak-Kuveyt sınırı
- Tazminat konusu
- Ekonomik yaptırımlar
- Irak'ın silahsızlandırılması

687 sayılı kararlarla Irak-Kuveyt sınırının kesin olarak tespiti gerçekleştirilmiştir. Karar şu şekildedir: “Güvenlik Konseyi Kuveyt'in egemenliğinin, bağımsızlığının, toprak bütünlüğünün ihyası ve meşru hükümetinin geri gelmesini sağlamlaya yönelik ¹⁸⁰ olarak üyelerin hepsi Irak'ın ve Kuveyt'in egemenliğine, toprak bütünlüğüne aynı zamanda da bağımsızlığına saygı duyduklarını” ifade etmişlerdir. BM tarafından yapılan bu sınır düzenlemesinde Irak için adil bir karar alınmadığı ve kendi coğrafyasına hapsedildiği de ¹⁸¹ gündeme gelmiştir.

BMGK 687 sayılı maddesinin Irak'a getirdiği tazminat zorunluluğuna uluslararası hukuk kurallarının yanı sıra özel maddelerde eklenmiştir. Sadece BM değil aynı zamanda çoğu ülke de Irak'ın Kuveyt'ten çekilmesini ve bu ülkeye de 12 milyar dolar bir tazminat ödemesini istiyordu.¹⁸² Bu kararın yerine getirilmesi için bir tazminat komisyonunun oluşturulmasını ve tazminatın tahsili içinde bir Tazminat fonu kurulmasını kararlaştırmışlardır.

Körfez Savaşı kurbanlarının taleplerini karşılamak amacıyla BMGK tarafından 1991 yılında kurulan tazminat komisyonu 2,2 milyon dolar tazminat talebini incelendiğinde özellikle şirketlerin ve hükümetlerin yüksek tazminat talep ettiği görmekte beraber en yüksek tazminat talebi ise 100 milyar doların üstünde bir taleple Kuveyt'ten gelmiştir.¹⁸³

Irak'ın Kuveyt'i işgalinin ardından BM'nin aldığı 6 Ağustos 1990 tarihli ve 661 sayılı karar gereği Irak'a askeri, ekonomik ve ticari ambargo uygulanmasına ve bu ambargoya BM üyesi olmayan ülkelerinde, Irak askerlerinin Kuveyt'ten çekilinceye kadar uymasına dair kararı ¹⁸⁴ gereği Irak'a getirilen ekonomik ambargo sadece BM'ye

¹⁸⁰ Cüneyt Arcayürek, *Kriz Doğuran Savaş*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 2000, s. 8.

¹⁸¹ Gül İnanc Barkay, *Türk Diplomasisinde Irak (1978-1997)*, Türkiye İş Bankası, İstanbul, 2008, s. 59.

¹⁸² Suphi Saatçi, *a.g.e.*, s. 248.

¹⁸³ *Milliyet Gazetesi*, 5 Ağustos 1996, s.2.

¹⁸⁴ Mustafa Kayar, *Türk-Amerikan ilişkilerinde Irak Sorunu*, IQ Kültür sanat Yayıncılık, İstanbul, 2003, s.186.

üye olan devletleri değil aynı zamanda ABD'nin tehdidiyle bütün devletleri ilgilendiren bir karar niteliği kazandırmıştır.

Kuveyt'i işgal eden Irak'a karşı Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi kararı ile uluslararası çapta uygulanan ekonomik ambargonun¹⁸⁵ kaynağı 687 sayılı karara dayanmaktadır. Bu karara göre Irak'a uygulanan ambargoda temel ihtiyaç maddelerinin alımının sağlanması amacıyla petrol satışına izin verilerek bir nevi ambargonun kaldırılması anlamına da gelebilecek çeşitli kararların alınması sağlanmıştır.¹⁸⁶ Bu kararlar Irak petrol satışından elde ettiği gelirle sadece, insani açıdan gerekli görülen yiyecek maddeleri ile ve tıbbi kullanım amaçlı malzemelerin alımına izin verilmiştir. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 661 sayılı kararıyla, saldırgan Irak'la her türlü ticari ilişkilerin yasaklanması ülkede yıllarca sürecek ve Irak halkını perişan edecek ticari ve ekonomik ambargo dönemini başlatmıştır.¹⁸⁷

BMGK'nın kurduğu yaptırımlar komitesi ilk etapta tıbbi kullanım amaçlı malzemelerin kimyasal silah yapımında kullanılabileceği endişesiyle ülkeye girişini yasaklamıştır. Bu nedenle ilaç ve belirli maddelerin uluslararası kuruluşlar tarafından halka dağıtılması şartıyla ancak ülkeye girişine izin verilmiştir.

661 sayılı karar gereği Irak'ın petrol alımına ambargo¹⁸⁸ konulması kararının hemen ardından, Suudi Arabistan ve Türkiye, petrol boru hatlarını kapatmışlardır.¹⁸⁹ Bu durum üzerine Irak ekonomisi çökmüştür. Nitekim savaş nedeniyle büyük zarar gören Irak ekonomisi, savaş sonrasında da ekonomik ambargolar nedeniyle bir türlü düzelemeyince halkın alım gücünü düşürüp ülkeyi yokluk ve fakirlik sorunlarıyla karşı karşıya bırakmıştır.

Birleşmiş Milletlerin, Irak'a karşı bir yaptırımlar sistemini yürürlüğe koymasının sebebi Irak'ın kitle tahrip silahlarını, yani nükleer, biyolojik veya kimyasal silahları ve bunları atacak füze sistemlerini elinde bulundurduğu yolundaki bazı bulgulardır.¹⁹⁰ Nitekim ABD bu konuda Irak'ın tam olarak silahsızlandırılması gerektiği düşüncesini

¹⁸⁵ Nüvit Gerek, *Siyaset Bilimi*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2010, s. 117.

¹⁸⁶ Mehmet Akif Okur, "Körfez Savaşı ve Irak'ın İşgali Arasındaki Dönemde Irak'ta Faaliyet Gösteren BM Misyonları", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Haziran 2008, Yıl 4 Sayı 7, (E.T. 19.02.2018), s. 165.

¹⁸⁷ Bilâl N. Şimşir, *Türk-Irak İlişkilerinde Türkmenler*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2004, s. 199.

¹⁸⁸ Mustafa Kayar, *Türk-Amerikan ilişkilerinde Irak sorunu*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2003, s.22.

¹⁸⁹ Ertan Efegil, *Körfez Krizi ve Türk Dış Politikası Karar Verme Modeli*, Gündoğan Yayınları, Ankara 2002, s. 53.

¹⁹⁰ Onur Öymen, *Silahsız Savaş: Bir Mücadele Sanatı Olarak Diplomasi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2002, s.155.

hedef olarak belirlemiştir. Bu silahların imha edilmesi ve denetlenmesi işleri ise BM Özel Komisyonu (UNSCOM) ve Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (IAEA) yapacaktır.¹⁹¹ BM Konseyi aldığı kararla UNIKOM'a (BM Irak-Kuveyt Askeri Gözlemci Grubu) şu görevleri vermiştir.

- Abdullah Körfezi ve Irak'ta 10 km, Kuveyt'te 5 km olmak üzere toplam 15 km genişliğinde tesis edilen Irak-Kuveyt askerden arındırılmış sınır bölgesini gözetleme,
- Bir devletin sınırından diğerine yönelik saldırgan faaliyetleri gözetleme,
- Askerden arındırılmış bölgedeki askeri ihlallere mâni olmalıdır.¹⁹²

Irak'ın, BM'in aldığı kararları yerine getirdiği anlaşılıncaya kadar ambargonun devam etmesi ve kararların Irak tarafından uygulandığından da emin olduğu anda ambargonun kaldırılmasının güdeme gelmesi ¹⁹³ kararlaştırılmıştır.

¹⁹¹ İdris Bal, *21. Yüzyılda Türk Dış Politikası*, Ankara Global Araştırmalar Merkezi, Ankara, 2006, s. 735.

¹⁹² Mehmet Akif Okur, "Körfez Savaşı ve Irak'ın İşgali Arasındaki Dönemde Irak'ta Faaliyet Gösteren BM Misyonları", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Haziran 2008 Yıl 4 Sayı 7, (E.T. 19.02.2018), s. 166.

¹⁹³ Tayyar Arı, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, MKM Yayıncılık, Bursa, 2012, s. 465.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. KÖRFEZ SAVAŞI SONRASI GELİŞMELER

3.1. Körfez Krizi'nin Irak'a ve Kuveyt'e Etkisi

Irak Körfez Savaşı'nda yenildikten sonra Saddam'ın iktidarda kalma çabalarına karşılık yönetimini hedef alan ve ABD'nin desteklediği Şii grupların güneyde, onları takriben de kuzeyde Kürtlerin başlattığı halk ayaklanması¹ ülkenin büyük bir bölümüne yayıldı. Aslında Körfez Savaşı öncesi ve sonrasında Bush yönetimi her ne kadar Kürt ve Şii azınlığın, Saddam'ın devrilmesinde öncelikli rol oynamasını istemediyse de ABD tarafından bilhassa Kürtçe yapılan radyo yayınlarında Kuzey Irak'taki Kürt halkı açık bir şekilde ayaklanmaya çağırılıyordu.² Saddam Hüseyin elindeki kuvvetleriyle bu isyanı biraz güçlkle de olsa bastırmıştır.

Saddam'ın toplu katliam yapabileceği korkusu üzerine Türkiye ve İran sınırına Kürt mülteciler yığılmaya başlamıştır. Türkiye'nin yoğun çabaları sonucu BM Güvenlik Konseyi 688 sayılı kararı kabul edip Bağdat yönetimini kınamış ve bölgedeki halka insani yardım yapılmasını öngören bu karar doğrultusunda harekete geçen ABD, 10 Nisan'da, Kuzey Irak'ın 36. Paralelinin kuzeyine uçuş yasağı getirerek bölgedeki askeri faaliyetleri de yasaklamıştır.³ Ancak 36. enlemin kuzeyinde kalan bölgenin uçuşa yasak bölge ilan edilmesiyle (Bkz. Ek 8) Kuzey Irak'ta merkezden otonom bir Kürt bölgesi ortaya çıkarmıştır.⁴

Türkiye'nin önerisi üzerine, sığınmacıların nisan ayının ortalarından itibaren Kuzey Irak'ın Zaho bölgesine geçmeleri sağlanmış, Türkiye üzerinden 15-20 bin kişilik bir güç (Amerikan, İngiliz, Fransız, Hollanda ve İtalyan) yerleştirilmiş, insancıl yardım için Huzur Harekâtı (Operation Provide Comfort I) başlatılmıştır.⁵ 12 Temmuz 1991'de ise NATO çatısı altında, Şırnak-Silopi'de Hızlı Tepki Gücü adıyla çok uluslu bir gücün kurulması kararlaştırılmıştır.

¹ Turan Silleli, *Türkiye-Irak ilişkileri*, IQ Kültür ve Sanat, İstanbul, 2005, s. 143.

² Turan Yavuz, *ABD'nin Kürt Kartı*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1993, s. 146.

³ Sedat Aybar, *Türkiye'nin Ortadoğu Politikası*, Kadir Has Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2008, s. 60.

⁴ Ali Balcı, *Dış Politikada Hesaplaşmak*, Etkileşim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 98.

⁵ Ekmeleddin İhsanoğlu, *İki Tarafın Bakış Açısından Türk-Arap Münasebetleri*, İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA), İstanbul, 2000, s. 250.

Temmuz 1991 tarihinde on binlerce Kuzey Iraklı mülteci Türkiye-Irak sınır bölgesindeki dağ kamplarından Kuzey Irak'taki güvenli yerlere nakletme işlemini başarıyla tamandıktan sonra Türk toprakları üzerindeki Kürt mültecilerinin ülkelerine döndürülmesi işlemi de Ekim 1991 tarihinden itibaren tamamlanmıştır.⁶

Birleşmiş Milletlerin 661 sayılı kararıyla Irak'a askeri, ekonomik ve ticari ambargo uygulanması Ağustos 1990'da uygulamaya başlanmış ve savaşın bitiminden sonra da yürürlükte kalmıştır. Savaş sonrası da uygulanan ulusal ambargoyla Irak' ta toplumsal ve iktisadi hayatta hem madden hem de manen bir çöküntü görülmüştür.⁷

1979 yılında çıkarılan bir kanunla Irak'ta okuma yazma seferberliği başlatılmış ve o döneme kadar %42 olan okuryazar oranı en ücra köylere kadar ulaştırılmaya başlanmışken⁸ 1980'lerin ortalarında bu oranın düşmesiyle birlikte toplam ilk ve ortaokullardaki kaydolma oranının 1989'da %75'den 1999'da %53'e gerilediği görülmektedir. Özellikle alt ve orta sınıf, yüksekokula ya da üniversiteye gidenler bu krizden en fazla etkilenen gruplar olmuşlardır. Suç oranında da sürekli bir artışın yanı sıra işsizlikte üst seviyelerdeydi. Bombardıman ve ambargo nedeniyle eğitim ve sağlık sistemi de çökmüştür. Su ve kanalizasyon şebekeleri tahrip edilmesi neticesinde 1990-1996 yılları arasında yıllık bütçeden su ve atık sistemlerine ayrılan pay 100 milyon dolardan 8,5 milyon dolara gerilemiştir.⁹ Bunun sonucu olarak kanalizasyon sularının ülkenin tek su kaynağı olan Dicle Nehri'ne karışması neticesinde kolera, tifo, tifüs ve hepatit vakalarında artışlar yaşanmıştır. Hastanelerde ise çok ciddi boyutlarda ilaç sıkıntısı çekilmiştir.

İlk etapta ateşkes hükümlerini yerine getiren Irak yönetimi, daha sonra müdahale olarak gördüğü yardım programlarına ve BM'nin kitle imha silahlarını yok etme yönündeki çalışmalarını kabul etmemeye başlamıştır.¹⁰ Ancak BM Irak'a uygulanan silah ambargosunun sürdürülmesine ve Yaptırımlar Komitesinin silah satışını denetlemesinin devam etmesi karara bağlanarak, Irak'ın kitle imha silahlarının yok edilmesindeki masrafların da Irak'a ödettirilmesine oybirliği ile karar verilmiştir.¹¹

⁶ Meliha Benli Altunışık, *Türkiye ve Ortadoğu: Tarih, Kimlik, Güvenlik*, Boyut Kitapları, İstanbul, 1999, s. 33.

⁷ Abdülkadir Gerçeksever, *Kayıp Kimlik Basra Körfezi*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 217.

⁸ Âdıl Câsim El-Beyâtî, "Irak Maddesi", *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 19, Ankara, 1999, s. 111.

⁹ Canan Kaynak, "Irak Saldırısı ve Sağlık Sistemi", Türk Tabipleri Birliği Yayınları, 2005, Ankara, s. 25.

¹⁰ Ersal Yavi, *Kürdistan Ütopyası*, Cilt 2, Ersal Yavi, İstanbul, 2006, s. 55

¹¹ Sabahattin Şen, *Su Sorunu, Türkiye ve Ortadoğu*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1993, s. 334.

Ağustos 1990'da Kuveyt'in Irak tarafından işgal edilmesinden sonra Irak'a sadece ekonomik ambargo kararı uygulanmamış, aynı zamanda bu süreçte diplomatik ambargo kararları da alınarak Irak'taki tüm elçilikler Konsey'in diplomatik ambargo kararına uygun olarak kapatılmış ve Irak âdeta dünyadan soyutlanmıştır.¹²

Körfez krizi sonrasında ABD'nin ezeli düşmanı SSCB'den bir öneri gelmiştir. Buna göre; bölgede ne İran ve ne de Irak'ın güçsüz ya da tek başına güçlü olmasını sağlayacak bir antlaşma yapılmamasını isteyen bir taslaktır.¹³ Fakat ABD rakibinin bu önerisini ret etmiştir. Çünkü böyle bir öneriyle Rusya bölgede etkin güç haline gelebilir ve bu ABD'nin çıkarları açısından oldukça tehlikeli bir durum haline gelirdi.

Saddam Hüseyin'in bu krizden ve savaştan yenik çıkmasına rağmen ülke içerisindeki konumunu yeniden güçlendirmesi dünya kamuoyu açısından da savaşın Irak'ı pek etkilemediği sonucunu ortaya çıkarmıştır.

BM müdahalesi sonucu Irak'ın nükleer ve kimyasal silah tesisleri ortadan kaldırılarak askeri gücü neredeyse sıfırlanmış, ekonomik gücü ise ağır bir darbe alıp 46 tümeni etkisiz hale getirilmiş, 4300 tankın 4000'i ve 2800 personel taşıyıcısının 1800'ü tahrip edilmiştir.¹⁴ Buna karşılık koalisyon güçlerinin ise sadece 148 askeri hayatını kaybetmiştir.

Savaştan sonra Washington Post gazetesi taraflarını kaybını şöyle yayınlamıştır: Irak'ın 2,085 tank, 962 zırhlı araç, 1,005 top, 103 uçak; 139 âdeti de İran'da olmak üzere, sadece askeri malzeme kaybını verip Irak'ta ölenleri de insan sınıfından saymadığı için listeye dâhil etmemiştir.¹⁵ Bu göstergeler şu sonucu ortaya çıkarıyordu; askeri gücü neredeyse yok olmuş Irak'ın Körfezdeki dengesi de aleyhine bozulmuş oluyordu.

Savaş sonrasında ülke içindeki enerji santralleri, trafolar tahrip olmuş, su şebekeleri, kanalizasyon sistemi ciddi zarar görmüş, toplum açlık tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Bu etmenlere bağlı çocuk ve bebek ölümleri de artmış kamu sağlığı büyük çapta zarar görmüştür. Irak'ta ambargo nedeniyle, 1991'de 50 bin çocuğun öldüğü¹⁶ belirtmiştir.

¹² Berdal Aral, *Birleşmiş Milletler ve Uluslararası Eşitsizlik*, Sayı 72, Siyaset Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı, 20 Eylül 2013, Ankara, s. 9.

¹³ Fahir H. Armaoğlu- Ersin Embel, *Prof. Dr. Fahir Armaoğlu'na Armağan*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2008, s. 493.

¹⁴ Sabahattin Şen, *a.g.e.*, s. 334.

¹⁵ Haluk Gerger, *ABD-Ortadoğu- Türkiye*, Yordam Kitap, İstanbul, 2007, s. 419,420.

¹⁶ Zeliha Öcek, "Göstergelerle Irak Halkının Sağlığı", Türk Tabipleri Birliği Yayınları, Ankara, 2005, s.66.

ABD öncülüğündeki koalisyon güçleri savaşı kazandıktan sonra Irak'ı adeta cezalandırmış Kuveyt'i ise kurtarılmıştır. Ortaya istikrarsız bir Irak çıkartılarak ülke fiili olarak üçe bölünmüştür. Bu bölünmeye göre 36. Paralelin Kuzeyi, 32. Paralelin güneyi Saddam idaresine, ülkenin güneyindeki dört kentinde İran'a yakın Şiî muhalefet eline geçtiğinden Şii kontrolüne ve Kuzeyde de özellikle Süleymaniye kentinin Kürt gruplar¹⁷ Mesut Barzani liderliğindeki Kürdistan Demokrat Partisi ve Celal Talabani liderliğindeki Kürdistan Yurtseverler Birliğinin kontrolü altına girmiştir. Bu durum Irak'ta Bağdat yönetimi de dâhil olmak üzere fiili olarak üç yönetimin bulunmasına, birbirinden bağımsız davranan üç hareketin ortaya çıkması neden olmuştur.

Körfez savaşı mali anlamda Irak için çok ağır bir ekonomik yıkımı da beraberinde getirmiştir. Savaştan önce sanayileşmiş bir ülkenin ölçütlerine yaklaşmış olan Irak'ın altyapısı savaş sonrası çökmüştür. Gelişkin bir sisteme bağlı 9 bin megawatt kapasiteli 20 elektrik santralini oluşturan ana elektrik şebekesi büyük ölçüde tahribata uğramış ve 900.000 telefon bağlantısının 400.000 adedi tamir edilemeyecek biçimde hasar görmüştür.¹⁸ Ülkenin önemli Endüstri ve Sanayi kuruluşları bu savaşla büyük darbe almıştır. Savaşla beraber ülkede mezhep çatışmaları alevlenmiş Kürt-Şii-Sünni bölünmesi yaşanmıştır. Saddam Hüseyin bu ayaklanmaları bastırmak için sert tedbirlere başvurunca Saddam'dan kaçan Kürtler Türkiye ve İran sınırına doğru büyük bir göç dalgası başlatmıştır.

Körfez Krizi Kuveyt'i Ortadoğu'daki sorunlar karşısında daha pasif bir dış politika izlemeye yönlendirirken diğer yandan da ABD'nin Kuveyt üzerindeki etkisini genişletmesine neden olmuştur. Savaş Kuveyt'e 100 milyar doların üzerinde zarar vermiştir. Kuveyt Irak'ın işgalinden kurtulmuş olsa da ekonomik anlamda savaşın zararlarını karşılamak zorunda kalmıştır. ABD'nin Irak'ın Kuveyt'i işgaline ilk etapta yeşil ışık yakması, işgalden kurtulduktan sonraki dönemde Kuveyt'i bir yandan denge ve dengeleme siyaseti izlemesine yöneltirken, diğer yandan da 1970 ve 80'lerden farklı olarak uluslararası ilişkilerde fazla öne çıkmama politikası¹⁹ izleyerek dünya siyasetinde etkin olmaya çalışmıştır.

¹⁷ *Milliyet Gazetesi*, 5 Mart 1991, s. 9.

¹⁸ Suat Parlar, *Ortadoğu: Vaadedilmiş Topraklar*, Mephisto Kitabevi, İstanbul, 2002, s. 236.

¹⁹ *Kuveyt Emirliği: Savaş ve Barış Arasındaki El Sabah İktidarı ve Türkiye İle İlişkiler*, Rapor No: 24. ORSAM, Ocak 2011, s. 16.

3.2. Körfez Krizi'nin Kuzey Irak'a Etkisi

Kuzey Irak sorunu aslında Körfez Savaşı'ndan öncede vardı. 1975 Cezayir Antlaşması öncesi İran ile Irak arasındaki savaşı fırsat bilen Kürtlerin 1974'te Bağdat yönetimiyle girdikleri çatışmayı tam bir savaşa dönüştürmesi ²⁰ sonucu Bağdat Hükümeti sert tedbirler almıştır. Kuzey Irak'taki ayaklanma hükümet tarafından bastırılmış, daha sonra bölge kısmen boşaltılmıştır. Sonraki yıllarda Kürtlerin milliyetçilik hareketlerinin önünü almak ve bölgede daha heterojen bir kitle oluşturmak amacıyla, Türkiye Irak sınırının Kuzey Irak tarafında kalan bölümünün nüfuslandırılması başlatılmış ²¹ ve Bağdat Hükümeti tarafından bölgede 'Ruhsan Müsteşarlığı' adı verilen sınır birlikleri kurulmuştur. ²²

Körfez Krizi sonrası yaşanan Kuzey Irak sorununu Türkiye açısından ortaya çıkaran dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal olmuştur. Cumhurbaşkanı Özal, Körfez Savaşı'nda ABD'ye siyasi ve askeri yönden destek vermiştir. Türkiye bir yandan da ABD'nin bölgede Kürt devleti kurma ve Irak'ı parçalama düşüncesine engel olmaya çalışmıştır. Körfez Savaşı sonrasında, Kuzey Irak'ta bir Kürt devleti oluşumunun engellemesi için Türkiye, İran, Suriye ve Irak'ın da içerisinde yer aldığı, bir dizi protokoller imzalanmıştır. ²³

Kürtler, bölgede bağımsız bir devlet kurabilmek için Körfez Savaşı'nı bir fırsat olarak görmüştür. Irak'ın Körfez Savaşı'nda yenilmesinin ardından Barzani, önderliğindeki Kürt gruplar Bağdat'taki rejime karşı Kürt ayaklanmasını başlatmışlardır. ²⁴ Savaş sonrasında askeri gücünün olmadığı sanılan Irak, aksine helikopterler ve ağır silahlarla Kürtlere karşı taarruza geçerek onları yenilgiye uğratmıştır. Bu yenilgiden sonra Kürtler çareyi Türkiye ve İran'a kaçmakta bulup iki ülkenin de sınırına yığılmışlardır. Cumhurbaşkanı Özal, göçmenlerin güvenle evlerine dönmelerini sağlamak ve Irak'ın kuzeyindeki Kürt halkını Irak ordusunun saldırılarından korunmak ve yok edilmelerini önlemek için Kürt halkına topraklarını açarken, BM

²⁰ William L. Cleveland, *Modern Ortadoğu Tarihi*, (Çeviren: Mehmet Harmancı), İstanbul, 2008, s. 455.

²¹ Ümit Özdağ, *Türkiye Kuzey Irak ve PKK*, ASAM Yayınları, Ankara, 1999, s. 189-198.

²² Tuncay Özkan, *Bush ve Saddam'ın Gölgesinde Entrikalar Savaşı*, Alfa Yayınevi, İstanbul, 2003, s. 93.

²³ Nurettin Aydın, *Kürt Sorunu: Algı ve Olgı*, Nurettin Aydın, İstanbul, 2014, s. 104.

²⁴ Gülşah Neslihan Akkaya-Furkan Torlak-Levent Baştürk, *Irak Siyasetini Anlama Kılavuzu*, SETA, Ankara, s. 98.

Güvenlik Konseyi’de Kuzey Irak’taki Kürtlere uluslararası koruma öngören 688 sayılı kararı çıkarmıştır.²⁵

688 sayılı karar çerçevesinde bölgeye Huzur Harekâtı (Operation Provide Comjort) isimli bir operasyon²⁶ düzenlenerek, göçmenlerin sınırdan geri dönmeleri sağlanmıştır. Bu göçmenlerin bazıları evlerine geri dönerken, bir kısmı Kuzey Irak’ta oluşturulan güvenli yaşama alanlarına iskân ettirilmişlerdir.²⁷ Böylece Irak’ın kuzeyinde silahlı güç oluşturularak Kürtler Irak saldırılarından korunmuştur. Irak’ın kuzeyindeki halkın Irak saldırılarından korunması için merkezi Türkiye’de olan ‘Kalkık Horoz’ ya da daha popüler adıyla “Çekiç Güç” denilen uluslararası bir hava gücü kurulmuştur. Huzur Operasyonu’nun askeri birliği olan “Kalkık Horoz” veya Türkçeye tercüme edilmiş şekliyle Çekiç Güç’ün görev aldığı alan, 36’ncı enlemin kuzeyindeki Irak toprakları olarak kararlaştırılmıştır.²⁸

Türkiye’nin Kuzey Irak’ta yaşanan gelişmeleri dönemin siyasetçileri tarafından değerlendirilmesi ise şöyle gerçekleşmiştir. Erdal İnönü Kuzey Irak’taki gelişmelerin bir Kürt devleti oluşturmaya doğru gittiğini belirterek şu ifadeleri kullanmıştır.” Böyle bir devlet kurulur, başımıza bela olur, sıkıntı yaratırsa bununla mücadele ederiz ve kendi gücümüzle baş ederiz” demiştir. Süleyman Demirel ise “Kuzey Irak’taki gelişmelerden endişe duyduğunu ve bu bölgelerde kurulacak bağımsız bir Kürt devletinin Türkiye’yi rahatsız edeceğini” ifade etmiştir.²⁹

Turgut Özal’dan sonra bölgedeki güç boşluğu sorunu içinden çıkılmaz bir duruma dönüşür. Bu duruma sebep olarak da Çekiç Gücün gölgesinde, otorite boşluğunun hâkim olduğu bir Kuzey Irak bölgesinin³⁰ varlığı gösterilir. Bu durum Kürtleri bir Kürt devleti kurmak için kendi içinde çatışmaya sürüklerken PKK’nın da yeniden canlanmasına neden olmuştur.

Türkiye’nin en çok çekindiği konulardan biride hiç şüphesiz ki Kuzey Irak’ta oluşturula bilecek bir Kürt siyasal oluşumuydu. Nitekim Türkiye’nin davet ettiği Çekiç Güç’ün sağladığı güvenlik ortamı sayesinde bu çekingenin yersiz olmadığı anlaşılmıştır.

²⁵ Zeynel Abidin Kızılyaprak, *Bir Büyük Türki Korkunun Dünden Bugüne Anatomisi*, Doz Yayınları, İstanbul, 2005, s. 139.

²⁶ Hüseyin Latif, *Çelişkiler Projesi BOP ve ABD’nin Türkiye’ye Bıçtığı Rol*, Bizim Avrupa Yayınları, İstanbul, 2007, s. 90.

²⁷ Ramazan Gözen, *Amerikan Kısılcığında Dış Politika: Körfez Savaşı, Turgut Özal ve Sonrası*, Liberte Yayınları, İstanbul, 2000, s. 333.

²⁸ Ümit Özdağ, *a.g.e.*, s. 82.

²⁹ *Milliyet Gazetesi*, 15 Temmuz 1992, s. 7.

³⁰ İdris Bal, *21. yüzyılda Türk Dış Politikası*, Ankara Global Araştırmalar Merkezi, Ankara, 2006, s. 816.

Bu durumun en önemli aşamasını da Mayıs 1992’de Irak’ın kuzeyinde yapılan seçimler sonucu oluşturulan parlamentoya göstermiş olsa da Washington’un teklifi ile Ankara’ya gelen Irak Kürdistan Cephesi liderlerinin seçimler için Türkiye’nin de onayını alması³¹ önemli bir unsurdur. Nitekim Temmuz 1992’de hükümeti oluşturan Kuzey Iraklı Kürtler, Eylül ayında bir istihbarat ve polis örgütü kurmuşlar, Ekim ayında ise ordu oluşturma faaliyetlerine hız vermişlerdir.³² Yaşanan bu gelişmeler Kuzey Irak’ın bağımsızlığa yönelik atılan yeni bir adım olarak yorumlanmıştır.³³

19 Mayıs 1992’de yapılan seçimlere Kürdistan Demokrat Partisi (KDP), Kürdistan Yurtseverler Birliği (KYB), Kürdistan Sosyalist Demokrat Partisi (KSDP), Kürdistan Sosyalist Partisi, Irak Kürdistan İslam Hareketi (IKİH), Kürdistan Demokrat Halk Partisi (KDHP), Kürdistan Komünist Partisi ile Hristiyan Süryani Partisi katılmıştır. 105 milletvekilinden oluşan meclisin, Mesut Barzani 50 ve Celal Talabani 50 milletvekiliyle temsil etmiş ancak hiçbir parti tek başına salt çoğunluğu yakalayamamıştır.³⁴ Kuzey Irak’ta yapılan parlamento seçimlerinde hiçbir partinin salt çoğunluğu sağlayamaması Bağdat’ta çeşitli yorumlara yol açmıştır. Bağdat yönetiminin resmi yayın organı El Cumhuriyet gazetesi yayınladığı bir yorumda “Kürtlerin birbirlerini öldüreceklerini” bile öne sürmüştür.³⁵

4 Temmuz 1992’de bir felsefe profesörü olan KYB’li Fuat Masum başkanlığında Erbil ’de bir hükümet kuruldu. Kurulan bu hükümetin 17 üyeden oluşan bakanlar kurulunun 7 bakanı KDP, 7 bakanı KYB ’den seçildi, diğer 3 bakanlık ise Süryaniler, İslami Kürt Hareketi ve Komünist Parti arasında paylaştırıldı.³⁶ 05 Ekim 1992 tarihinde alınan kararla federe devlet statüsü onaylanarak Kerkük, Erbil, Dohuk ve Süleymaniye’yi içine alan fiili bir devlet yapısı teşekkül edilmiş³⁷ oldu.

Türkiye, Türkmenlerin dışında tutulduğu 19 Mayıs 1992 de gerçekleştirilen de Facto bir Kürt hükümetinin oluşmasını sağlayan Kuzey Iraktaki genel seçimlerin

³¹ Ümit Özdağ, *a.g.e.*, s. 80.

³² Sedat Aybar, *Türkiye’nin Ortadoğu Politikası*, Kadir Has Üniversitesi, İstanbul, 2008, s. 61.

³³ Tayyar Arı, *Basra Körfezi ve Ortadoğu’da Güç Dengesi 1978-1996*, Alfa Yayınları, İstanbul, 1998, s.233.

³⁴ Tayyar Arı, “Türkiye, Irak ve ABD: Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Basra Körfezinde Yeni Parametreler”, İdris Bal(ed.), 21. Yüzyılda Türk Dış Politikası, Nobel Yayınları, Ankara, 2006, s. 706.

³⁵ *Milliyet Gazetesi*, 25 Mayıs 1992, s. 19.

³⁶ Ahmet Özer, *Beş Büyük Tarihi Kavşakta Kürtler ve Türkler: Tarihsel Gerçek, Sosyolojik Durum, Demokratik Çözüm*, Hemen Kitap, İstanbul, 2010, s. 352.

³⁷ Enes Demir, *Yeni Belgeler Işığında Vazgeçilmeyen Topraklar Mısâk-ı Millî II*, Hiperlink Yayınları, İstanbul, 2017, s. 412.

karşısında yer almıştır.³⁸ Bunun Irak'ın parçalanması anlamına gelmediği Türkiye'ye söylene de kabul görmemiştir.

Kürtlerin Erbil'de Federe bir Kürt Devlet'i kurulduğunu ilan etmesi üzerine Türkiye'nin 8 Ekim 1992 günü Bakanlar Kurulu toplantısında bir bildiri almasına neden olmuştur. Bu bildiriye göre; “Bilindiği gibi Irak Kürdistan Milli Meclisi 4 Ekim 1992 günü Kuzey Irak'ta bir federe devlet ilan etmiştir. Federe Devlet ilan kararı Irak'ta gelecekte demokratik bir federal yapı oluşturulması temennisi ile birlikte ortaya konulmuştur. Konuyu tüm yönleriyle görüşen Bakanlar Kurulu, federe devlet ilanını Kuzey Irak'ta ortaya çıkan yeni ve önemli bir aşama olarak değerlendirmiştir. Türkiye başından beri bölgedeki tüm unsurların güvenliğinin ve barış içinde yaşamalarının başlıca güvencesi olmuştur. Bundan sonra da bölgedeki tüm halkların huzuru, barışı ve güveni için her türlü çabayı göstermeye ve gerekli katkıyı yapmaya devam edecektir. Kuzey Irak'taki Kürt, Türkmen, Arap, Süryanî gibi tüm halkların güvenliği ve başlıca güvencesi Türkiye'dir. Bu insanları daha önce zulme terk etmedik. Bundan sonra da etmemeye kararlıyız. Ancak son federe devlet kararını tek yanlı alınmış ve Irak'ın bölünmesini götürebilecek bir adım olarak görüyoruz. Başından beri olduğu gibi bugün de Irak'ın bölünüp parçalanmasına yol açabilecek böyle bir hareketi uygun görmüyoruz. Bunu birçok sorunlarla karşı karşıya bulunan bölgede barış ve huzuru olumsuz yönde etkileyecek bir gelişme olarak görüyoruz. Böyle bir gelişme ne Kuzey Irak halkının nede bölgenin yararınadır. Kamuoyuna duyurulur”.³⁹

Türkiye, İran ve Suriye Dışişleri Bakanları 14 Kasım 1992'de Ankara'da bir araya gelerek Federe Kürt devletine ve ABD'nin bölgeye yönelik politikalarına karşı muhalefet edip⁴⁰ “Bu durum Irak'ı kaçınılmaz olarak parçalanmaya götüren endişe verici bir emrivakidir”⁴¹ ifadelerini kullanmıştır. Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması için ABD'ye ve dünyaya Kürt devleti kurulmasına asla izin vermeyeceğinin her fırsatta dile getirmiştir. Aslında Türkiye Kuzey Irak politikasını iki parçadan oluşturmaktaydı:

1. Askeri operasyonlarla PKK'yı vurmak
2. Bölgedeki otorite boşluğunu doldurarak PKK'yı dışlamak.⁴²

³⁸ Abdullah Kıran, “Türkiye'nin Kuzey Irak Politikası”, Sayı 148, *Birikim Dergisi*, Ağustos 2001, s. 94.

³⁹ *Hürriyet Gazetesi*, 9 Ekim 1992, s. 2.

⁴⁰ Ümit Özdağ, *Kerkük, Irak, Ortadoğu ve Ötesi, 1998-2006*, Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul, 2007, s. 39.

⁴¹ *Hürriyet Gazetesi*, 15 Kasım 1992, s. 2.

⁴² Baskın Oran, “Kalkık Horoz: Çekiç Güç ve Kürt Devleti,” *Avrasya Dosyası*, Cilt:3, Sayı 1, İlkbahar 1996, s. 171.

Askeri operasyonlarda ABD açık ya da gizli desteğini alarak bölgedeki operasyonları yönetmiş ancak bu durum Arap Devletlerinin ve Batı Avrupa'nın tepkisini çekmiştir. Türkiye bölgedeki otorite boşluğunu doldurarak PKK'nın ve bir Kürt devletinin oluşumunu engelleyerek güvenliğini sağlamaya çalışmıştır.

1918-2005 yılları arasındaki Kuzey Irak Kürt yapılanması dört aşamalı bir süreç sonucunda bugünkü statüye kavuşmuştur. Bu aşamalar;

Birinci aşamada İngilizler ile Kürtler arasında her ne kadar inişli çıkışlı bir ilişki yaşansa da İngilizlerin Kürtlere aşıladığı ve sınırlarını çizdiği özerk bölge vaatleriyle başlamıştır.

İkinci aşamada Sovyetler Birliği desteğiyle İngilizler tarafından Kürtlere vaat edilen özerk bölge De Facto bir yapıya kavuşmuştur.

Üçüncü Aşamada Amerika aktör olarak devreye girmiş ve 36. paralel çizgisiyle Saddam yönetimini 1970 yılında Kürtler ile imzaladığı özerklik anlaşmasının belirlediği sınırlar dışına çıkmasını sağlamış, müttefiki olan İngiltere ve Fransa'nın desteğiyle de Kürt yapılanmasının özerklikten federalizme dönüşmesini sağlamıştır.

Dördüncü aşama 2003 yılından sonra yaşanmıştır. Bu tarihte Irak ABD tarafından işgal edildiğinde ABD'nin Iraklı Kürtlere ilgisi daha da artmıştır. 1 Mart Tezkeresi'nin TBMM'den geçmemesiyle beraber ABD ile Türkiye arasındaki ilişkiler kırılganlığa gelmiştir.⁴³

Türkiye Dışişleri Bakanlığının yetkililerinin ağzından ifade edildiği şekliyle, Kuzey Irak'ta şu üç hedefi izlemektedir: Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması, Türkiye'nin "meşru güvenlik endişesinin" gözetilmesi bir de Türkmenlerin ezilmesinin önlenmesidir.⁴⁴

Kuzey Irak'ta bir Kürt devleti kurulması Körfez Krizinin ortaya çıkardığı önemli bir gelişmelerden biri olup özellikle bölge devletlerinden Türkiye için olumsuz olarak algılanabilecek gelişmeleri de beraberinde getirdiği tarihi bir gerçeklik olarak yer edinmiştir.

⁴³ Arkan H. Muhammad, "Iraklı Kürtlerin Özerklikten De Facto Federalizme Geçiş Aşamaları (1918-2005)", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl 9 Sayı 18, Güz 2013, s. 104.

⁴⁴ Baskın Oran, "Kalkık Horoz: Çekiç Güç ve Kürt Devleti," *Avrasya Dosyası*, Cilt:3, Sayı:1, İlkbahar 1996, s. 171.

3.3. Çekiç Güç ve ABD

Irak Ordusunun saldırılarından kaçan yüz binlerce Kürt ve Türkmen 1991 yılının Mart ve Nisan aylarında Türkiye ve İran sınırına doğru yığılmaya başlamıştır.⁴⁵ Ancak bu durum Türkiye tarafından büyük bir endişe ile karşılanmıştır. Çünkü göç eden Kürt ve Türkmen kitlelerin Türkiye’de kalacağı endişesinin yanı sıra bunların arasına PKK’lıların da karışıp Türkiye’ye sızma girişiminde bulunmaya çalışma ihtimali ister istemez tedirginlik yaratmıştır. Nitekim Türkiye haklı çıkmış ve bu mültecilerle birlikte yüzlerce PKK militanı, binlerce silah ve çok miktarda mühimmatın bölgeye girmesi önlenememiştir.⁴⁶

Kuzey Irak’taki Kürt nüfusu Bağdat yönetiminin üç sene önceki kimyasal silahla saldırısıyla korkmuş ve askeri operasyonlar neticesinde bu korkuyu tekrar yaşayınca 1,5 milyon insan sel halinde İran ve Türk sınırlarına doğru kaçmaya başlamıştır.⁴⁷ Böyle büyük bir kitlesel göç kötü iklim ve topografya şartlarıyla birlikte yerel kaynakların da yetersiz olması birleşince tarihteki en trajik mülteci facialarından birinin yaşanmasına sebep olmuştur.

Çekiç Güç’ün Hukuksal dayanağını oluşturan BM Güvenlik Konseyinin aldığı 688 sayılı kararda, Irak’ta toplu göçe yol açan baskının bölgede uluslararası barış ve güvenliği tehdit ettiğine karar vermiş ve kararın 6. maddesinde de ”Tüm Üye Devletlere ve İnsancıl Örgütlere” BM Genel Sekreterliği’nin yapacağı insani yardım çabalarına katkıda bulunmaları çağrısında bulunmuştur.⁴⁸ BM’ye üye ülkelerin, BM Güvenlik Konseyi’nin söz konusu kararlarını uygulamak ve bölgede barışı ve güvenliği yeniden kurmak için gereken bütün araçları kullanmaya yetkili olacaklarını öngörmesi ⁴⁹ üzerine bütün üye ülkelerden, Iraklı sığınmacılara gerekli desteğin sağlaması için talepte bulunmuştur.

TBMM’nin 5 Eylül 1990’da “Körfez Krizi nedeniyle Türk Silahlı Kuvvetleri’nin yabancı ülkelere gönderilmesine ve yabancı silahlı kuvvetlerin de Türkiye’ye gelmesine

⁴⁵ Ümit Özdağ, *Türk Ordusunun Kuzey Irak Operasyonları*, Pegasus, Yayınları, İstanbul, 2008, s. 80.

⁴⁶ Cüneyt Arcayürek, *Kriz Doğuran Savaş*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 2000, s.146.

⁴⁷ Zeynep Rona, *Siyaset, Kültür, Uluslararası İlişkiler*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1999, s.177.

⁴⁸ Baskın Oran, *Kalkık Horoz: Çekiç Güç ve Kürt Devleti*, Bilgi Yayınevi, Ankara.1998, s.90-91.

⁴⁹ Mustafa Kayar, *Türk-Amerikan İlişkilerinde Irak Sorunu*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2003, s.234.

dair, Anayasanın 92. Maddesi⁵⁰ uyarınca izin verilmesine ve 108 sayılı Meclis kararının çıkartılması üzerine dönemin hükümetinin bu konudaki yetkilileri genişletmiş oldu ve bu karardan yaralanan Cumhurbaşkanı Özal da Aralık 1990'da NATO'nun Çevik Kuvvet hava birimini Türkiye'ye davet etmiştir.

3 Nisan 1991 tarihinde alınan 687 sayılı karar neticesinde Irak'la ateşkes yapılmıştır. Irak Ulusal Meclisi ise 6 Nisan'da Ateşkes Kararını kabul etmiştir. Bu kararlar birlikte Iraklı sığınmacılara yardım yapılmasına, bu sığınmacıların ülkelerine dönmelerinin sağlanmasına ya da Irak yönetimine karşı korunmalarının sağlanması için hiçbir maddenin konulmamış olması⁵¹ nedeniyle alınan kararlar, Türkiye açısından çözüm yaratmamıştır.

5 Nisan 1991'de, Ankara'da Türk diplomatlar ile Batı Avrupalı diplomatlar arasındaki toplantıda, 688 sayılı kararın taslağı görüşülerek son şekli verilir ve Fransa Güvenlik Konseyi'ne iletilir. Güvenlik Konseyi'nin 2982. Oturumunda da kabul edilen S/RES/688 (1991) sayılı bu kararlar kurtarma ve yardım ile sınırlı olarak yapılması kararlaştırılan Huzur Operasyonu'nun birinci aşaması başlamış olur.⁵² İlk etapta temel ihtiyaçların karşılanması amacıyla 7 Nisan 1991'de ilk kez yardım faaliyetleri başlatılmıştır.

Saddam Hüseyin'in Körfez Savaşı'nın sonra isyancı Kürtlere saldırması sonucu çok sayıda Kürtün Türkiye sınırına sığınması dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ı ABD ve Koalisyon güçlerini Irak'ta tampon bir bölge kurmak için iş birliğine zorlamış, bunun sonucunda Irak'ın 36'ncı paralelinden itibaren uçuşa yasak bölge oluşturulmuştur.⁵³ ABD Güvenli Bölge oluşturulma önerisi kapsamında 12 Nisan tarihinde, 36. enlemin kuzeyinde helikopter ve savaş uçağı kullanmaması yönünde Irak hükümetini uarmıştır. Türkiye tarafından önerilen ve başta ABD tarafından kabul

⁵⁰ T.C. Anayasası'nın 92. maddesi: "Milletlerarası hukukun meşru saydığı hallerde savaş ilanına ve Türkiye'nin taraf olduğu milletlerarası nezaket kurallarının gerektirdiği haller dışında, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yabancı ülkelere gönderilmesine veya yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulundurulmasına izin verme yetkisi Türkiye Büyük Millet Meclisi'nindir. Türkiye Büyük Millet Meclisi tatilde veya ara vermede iken ülkenin ani bir silahlı saldırıya uğraması ve bu sebeple silahlı kuvvet kullanılmasına derhal karar verilmesinin kaçınılmaz olması halinde Cumhurbaşkanı da Türk Silahlı Kuvvetleri'nin kullanılmasına karar verebilir". Geniş Bilgi için Bkz. Erdem Denk, *Silahlı Kuvvet Kullanımıyla İlgili TBMM Kararları Anayasanın 92. Maddesi Uyarınca Alınan*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2011, s. 18-29.

⁵¹ İdris Bal, *a.g.e*, s. 711.

⁵² İdris Bal, *a.g.e*, s. 730,

⁵³ Murat Köylü, "Kuzey Irak Kürt Siyasi Hareketinin Türkiye, Irak, İran Ve Suriye Politikası", *Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 4, Sayı 7, Aralık 2017 s. 78.

görmeyen güvenli bölge önerisi, ABD'nin devreye girmesiyle, uygulama imkânı bulmuştur.⁵⁴

ABD kamuoyundan gelen baskılar bunu yanı sıra Türkiye'nin ısrarı ve daha da önemlisi İngiltere ve Fransa'nın müdahale etme olasılığının belirmesi üzerine Kuzey Irak'a havadan yardım başlatma kararı alındı.⁵⁵ ABD Başkanı George Bush ise 10 Nisan 1991'de BM kararlarına dayanarak özellikle 687 sayılı karara dayanarak Irak'ın 36. paralelin kuzeyini Irak ordusunun girişine kapatmıştır.⁵⁶ Irak, Güvenli Bölge politikasını Irak hükümetinin içişlerine müdahale edildiği gerekçesiyle kınamıştır.

Huzur operasyonuna katılan birliklerin sahip olduğu silah potansiyellerinin ülkelere göre dağılımı şöyleydi: ABD'nin 3 kargo destek ve tanker uçağı, 9 helikopter, 32 savaş uçağı, İngiltere'nin 8 savaş uçağı, 2 tanker uçağı, Fransa'nın 8 savaş uçağı, 1 tanker uçağı, Türkiye'nin ise 4 savaş uçağı bulunmaktaydı.⁵⁷

Huzur Operasyonunun ilk aşamasında 5000 kişilik bir kara ordusu birliği bölgeye yerleştirildi.⁵⁸ 1991'in Nisan ayında başlayan bu operasyon Eylül sonunda tamamlandı. 2. Huzur Operasyonu (Operation Provide Comfort II) ya da kamuoyunda Çekiç Güç olarak bilinen birliğin görev aldığı ikinci aşama başladı.⁵⁹ ABD, İngiltere, Fransa ve Türkiye'den oluşan, çok uluslu gücün Türkiye'de konuşlanmasına izin veren, 91-1993 sayılı Bakanlar Kurulu Kararlarına dayandırılarak bu ülkelerin askerlerinden oluşan kuvvetlerin Silopi'de, hava gücünün de İncirlik'te konuşlandırılması⁶⁰ kararlaştırılmıştır. Sınırdaki sığınmacı sayısı giderek azalmaya başlayınca Çekiç Güç'ün de askeri önemi azalmaya başladı.

Çekiç Güç dört ana unsurdan oluşmaktaydı. Bu unsurlar ise şöyleydi;

- 1) Silopi'de Irak'ı caydırma maksatlı Hızlı Reaksiyon Kuvveti (Rapid Reaction Force), (1500 kişilik takviyeli bir tabur),
- 2) İncirlik'te Çekiç Güç karargâhı ve 48 muharip uçaktan oluşan bir hava gücü,
- 3) Zaho'da bir Askeri Koordinasyon Merkezi (Military Coordination Center-MCC)

⁵⁴ Turan Silleli, *a.g.e.*, s. 184.

⁵⁵ Atay Akdevelioğlu, *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt 2, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s. 261.

⁵⁶ Haydar Çakmak, *Uluslararası Krizler ve Türk Silahlı Kuvvetleri*, Platin Yayınları, İstanbul, s. 128.

⁵⁷ Tuncay Özkan, *CIA Kürtleri, Kürt Devletin Gizli Tarihi*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2004, s. 89.

⁵⁸ Ümit Özdağ, *a.g.e.*, s. 82.

⁵⁹ Atay Akdevelioğlu, *a.g.e.*, s. 261.

⁶⁰ Hüseyin Latif, *Çelişkiler Projesi BOP Ve ABD'nin Türkiye'ye Bıçtığı Rol*, Bizim Avrupa Yayınları, İstanbul, 2007, s. 90.

4) Pirinçlik / Diyarbakır'da Zaho'daki Askeri Koordinasyon Merkezi (MCC)'nin ihtiyaçlarını karşılamak ve diğer idari faaliyetleri yürütmek maksadıyla 6 helikopterden oluşan bir birlikten oluşmaktaydı.⁶¹

Çekiç Güç'ün komutası, eş komutan sıfatıyla eşit yetkilere sahip olan Türk ve ABD'li iki generalin elindeydi. Türk eş komutanı Hava Kuvvetleri'ne mensup bir tuğgeneraldir.

1991 yılının Mayıs'ında 36. paralelin kuzeyini kontrol altında tutmak için ABD, İngiltere, Fransa, İtalya ve Türk hava birliklerinden oluşan uluslararası güç konumunda olan "Çevik Güç"⁶² Silopi'ye yerleştirilmiştir. Kuvvetlerin Silopi'de konuşlandırılmasına Türkiye itiraz edince Ankara'nın ısrarı üzerine, Keşif Gücün oluşturulması sırasında, görev yönergesi mümkün olduğunca açık bir şekilde düzenlenerek bazı kısıtlamalar getirildi. Bu bağlamda, Keşif Gücün şu ana ilkeler tabii olması karara bağlandı:

1. Türkiye, ABD ve İngiltere arasında ilgili Birleşmiş Milletler (BM) kararlarının uygulanması gayesiyle yapılacak hava harekâtı keşif ve şartlar gerektirdiğinde önleme uçuşlarıyla sınırlı olacak,
2. Koalisyon ortakları Irak'ın bağımsızlığı, toprak bütünlüğü, egemenliği ve birliğine saygı gösterecek,
3. Türkiye toprakları ve hava sahası, Irak'a karşı taarruza bir harekât için kullanılmayacak,
4. Uçaklardaki silahlar, BM kararlarının uygulanmasına yönelik ve meşru müdafaanın gerektirdiğiyle sınırlı olacak, tüm silah ve çeşitleri Türk hükümetinin onayına tabii olacak,
5. Hava harekâtı, üçüncü ülkelere yönlendirilmeyecek,
6. Harekat, eş komutanların komutası altında olacak, eş komutanlar kararları müşterek alıp, müşterek emir verecek,
7. Harekat Türkiye'ye mali ve ekonomik külfet getirmeyecek,
8. Türkiye, harekatın kapsamı ve süresini saptama hakkına sahip olacak.⁶³

Alınan bu kararlarla operasyonlarında Türkiye'nin de söz sahibi olması kabul edilmiştir. Çekiç Güç 23 Eylül'de, kara kuvveti olmaktan çıkartılıp Amerikan

⁶¹ Nazmi Çora, *Tarihimizdeki Kara Leke Çekiç Güç*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul 2007, s. 47.

⁶² Mustafa Sıtkı Bilgi, "Türk-Irak ilişkilerinin Tarihsel Boyutu (1534-2002)", Irak Krizi (2002-2003), ASAM Yayınları, Ankara, 2003, s. 230.

⁶³ *Milliyet Gazetesi*, 30 Aralık, 1998, s. 21.

kuvvetlerinden meydana gelen bir “hava gücü” haline getirilmiştir. Çekiç Güç olarak denilen bu hava gücünün görev süresinin TBMM tarafından 6 aylık olarak uzatılması kararlaştırılmıştır.⁶⁴ Muhalefet partileri ve halkın büyük bir kısmı Çekiç Gücü zararlı ve gönderilmesi gereken bir güç olarak algılıyor, ancak iktidara oturan her hükümet, her nedense gönderilmesi konusunda her fırsatta vazgeçiyordu.⁶⁵ Peki, Çekiç Güç neden gönderilmediği sorusunun cevabına bakacak olursak;

1. PKK’ya karşı Türkiye’yle birlikte çarpışan, üstelik sınır ötesi operasyonlara da pek ses çıkartmayan Kuzey Iraklı Kürtleri koruyor.
2. Kuzey Irak’tan gelebilecek yeni bir kitlesel göç olasılığını önüyor.
3. PKK hakkında istihbarat gelmesini sağlıyor.
4. Çekiç Güç giderde Kuzey Iraklı Kürtler ezilirse, PKK orda tutunabilir.
5. Irak’a karşı olan devletler (SA, Kuveyt, diğer Körfez ülkeleri) ile olan ilişkilerimizi iyi etkiliyor.
6. Saddam’ın peşmergeleri ezmesine göz yumulursa, dışarıya karşı “Bizim sorunumuz yalnızca terörcü PKK’yla Kürt halkıyla bir alıp veremediğimiz yok” dememiz zorlaşacak.
7. Çekiç Güç’ün gitmesi halinde Irak güçlenecek ve Türkiye’nin etki alanından sıyrılacaktır.⁶⁶

Çekiç Güç’ün asıl hedefi ABD’nin ve Avrupa ülkelerinin Ortadoğu’daki çıkarlarını koruyarak beklenmedik durumlara karşı bölgenin savunmasını güçlendirmek ve Sovyetler Birliğine karşı her an hazır bir gücü bulundurarak bölgede hâkim güç olabilmektir. Ancak bölge devletlerinin çıkarlarını göz ardı edip onların onayını almadan bölgede istikrarlı bir yapı oluşturmak isteyen ABD aslında sadece kendi çıkarlarını düşündüğü sonucunu açıkça ortaya çıkarmaktadır.

Huzur Operasyonu (Provide Comfort 2) adıyla konuşlanan Çekiç Güç’ün yazılı olarak sunulan amaçları ise şöyle sıralanmaktaydı:

1. Güç, 36. paralelin kuzeyinde Irak kuvvetlerinin faaliyetlerini hava keşfiyle belirlemek, keşif sırasında yasal savunmaya ihtiyaç duyulduğunda da silahlı mücadeleye girmek, keşif sonuçlarını İncirlik ve Zaho’da kurulmuş olan ve Kuzey Irak’taki gelişmeleri

⁶⁴ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi:(1914-1995)*, Alkım Kitapevi, İstanbul,2005, s.890.

⁶⁵ Harun Yahya, *Türkiye İçin Milli Strateji*, Vural Yayınları, İstanbul, 1996, s.57.

⁶⁶ Baskın Oran, *Türkiyeli Kürtler Üzerine Yazılar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s.88.

günlük olarak izleyen Askeri Eşgüdüm Merkezi'ne iletmek ve verilecek karara göre harekât etmek.

2. Diyarbakır ve Zaho sınırında ulaşımı helikopter ile sağlamak.

3. Zaho'da bulunan Askeri Eşgüdüm Merkezi aracılığıyla:

a. Bölgede askerî gelişmeleri takip ederek ilgili makamlara raporla iletmek,

b. İnsanî Yardım veren kuruluşlar arasında koordinasyonu sağlamak.

c. Güvenli sığınma bölgesinde hükümet dışı yardım kuruluşlarıyla eşgüdümü sağlamak.

4. Güç, BM Güvenlik Konseyi Özel Komisyonun Irak'ın silahlandırılması çalışmalarına katkıda bulunmak.⁶⁷

20 Mart 2003'te Irak'ta başlatılan Amerikan işgaliyle Gücün görevi sona ermiştir. Çekiç gücün görevine son verilmesine dair Dışişleri Bakanlığı'nın açıklaması şöyleydi: “25 Aralık 1996 tarih ve 477 sayılı TBMM kararıyla başlatılan Kuzeyden Keşif Harekâtı, Irak'ta cereyan etmekte olan savaş hali neticesinde görülen lüzum üzerine Bakanlar Kurulu'nun 21 Mart 2003 tarihinde aldığı karar uyarınca sona erdirilmiştir. Söz konusu karar, ABD ve İngiltere'nin Ankara'daki Büyükelçiliklerine bildirilmiştir. Bilindiği üzere, Kuzeyden Keşif Harekâtı, Irak'ın kuzeyindeki uçuşa yasak bölgede havadan keşif ve önleme faaliyetlerine münhasır olup, söz konusu harekâta Amerikan ve İngiliz hava unsurları katılmakta idi ”.⁶⁸

Mülteci krizinin çözülmesi için Cumhurbaşkanı Turgut Özal Koalisyon ülkelerinden yardım istemiştir. Cumhurbaşkanı Turgut Özal Kuzey Irak'taki mülteci göçünü durdurabilmek için güvenli bölgeler⁶⁹ oluşturmak istiyordu. Türkiye bu göçmenlerin ihtiyaçlarının çoğunu, bu arada sağlık ve eğitim gereksinimlerini de kendi bütçesinden karşılayarak⁷⁰ elinden gelen yardımı yapmasına rağmen, Batılı ülkelerin eleştirilerine hedef olmuştur.

Çekiç Güç Türkiye'nin egemenliğini zedeleyip PKK'ya da yardım ettiği ve aynı zamanda da Kuzey Irak'ta da bir otorite boşluğu yaratarak burada bir Kürt Devleti kurulmasına da yardımcı olduğu⁷¹ gerekçeleriyle kamuoyunda olumsuz bakış açısına

⁶⁷ Baskın Oran, *Kalkık Horoz: Çekiç Güç ve Kürt Devleti*, Bilgi Yayinevi, Ankara, 1998, s. 102.

⁶⁸ *Hürriyet Gazetesi*, 22 Mart 2003, s. 9.

⁶⁹ Nasuh Uslu, *Türk Dış Politikası Yol Ayrımında: Soğuk Savaş Sonrasında Yeni Sorunlar, Yeni İmkânlar ve Yeni Arayışlar*, Anka Yayınları, İstanbul, 2006, s. 235.

⁷⁰ Onur Öymen, *a.g.e.*, s. 154.

⁷¹ Baskın Oran, “Kalkık Horoz: Çekiç Güç ve Kürt Devleti,” *Avrasya Dosyası*, Cilt:3, Sayı 1, İlkbahar 1996, s. 168.

sahip olmuştur. Kamuoyunun olumsuz bakmasına rağmen TBMM, Çekiç Güç'ün görev süresini, Eylül 1991 tarihine kadar 30 ar günlük, ardından 3 ve 6 aylık dönemler halinde uzatmıştır. Her uzatma oylaması çeşitli tartışmalara da neden olmuştur. Irak'ın Kuveyt'i işgaliyle başlayan ve Çekiç Güç'ün kurulmasına giden süreçte oluşan sığınmacı sorunu Irak'ın, PKK sorunu ise Türkiye'nin sorunu olmaktan çıkıp uluslararası bir özellik kazanmıştır.

ABD açısından Çekiç Gücün en önemli rolü, ABD'nin "ikili çevreleme" politikası çerçevesinde öncelikle Irak'ın ama bunun yanında İran'ın kontrol altında tutulmasına yardımcı olmaktır.⁷² Aslında ABD Irak ve İran'ı kuşatmak için Çekiç Güç'ü bir araç olarak kullanmıştır.⁷³ Çünkü Silah denetimi ve ekonomik ambargo kararlarının uygulanmasını sonsuza kadar sürdüremeyeceğinden Saddam Hüseyin'in rejimini denetlemeye yarayan tek araç Çekiç Güç uygulamasıydı.⁷⁴ ABD'de bölgede özellikle Türkiye'ye karşı Saddam'ı bir baskı unsuru olarak kullanıp Kuzey Irak'ta birleşmiş bir Kürt cephesi kurmak istemesine karşılık Türkiye'nin ise zayıf bir Kürt cephesini tercih etmesi iki ülke arasındaki diplomatik ilişkileri de bir çekişme⁷⁵ boyutuna çıkarmıştır.

Çekiç Güç ABD için Irak'a askerî müdahalede bulunmanın ve bu devleti denetim altında tutmanın genel olarak da bölgedeki gelişmeleri kontrol etmenin en önemli vasıtasıydı. Her şeyiyle ABD'ye bağımlı olan ve bundan dolayı da "kukla devlet" nitelenmesine mazhar olan bu oluşum, Irak Kürtleri arasında tarihsel bir temele sahip olan Amerikancılığa yeni bir güç kazandırmıştır.⁷⁶

ABD özellikle Irak bölgesinin ve petrolün hâkimiyetini sağlayabilmek için önünde tek engel gördüğü Saddam'ı ortadan kaldırmalıydı. Ancak bunu yapmıyordu. Çünkü yerine getirecek adam bulamıyordu. Böyle bir adamın bulunmadan Saddam'ın ortadan kaldırılması, Irak'ın parçalanması anlamına gelecektir ki, ABD bunu şu nedenlerle istememekteydi;

1. Irak'taki Şii oranı bugün %62,5'tir. Neredeyse tümü Sünni olan 3,5 milyon

⁷² Ramazan Gözen, *a.g.e.*, s. 333.

⁷³ Hakkı Öznur, *Cağışların Savaşı Kuzey Irak Kürt Hareketi ve Musul-Kerkük Meselesi*, Altinküre Yayınları, Ankara, 2003, s. 122.

⁷⁴ Baskın Oran, *Kalkık Horoz: Çekiç Güç ve Kürt Devleti*, Bilgi Yayınevi, 2.Basım, Ankara, 1998, s. 268.

⁷⁵ Kemal Kirişçi, "Türk-Amerikan İlişkileri: Belirsizlikten Yakınlaşmaya Türk Amerikan İlişkileri: Reelpolitik Ötesi Genişlemesi", *Avrasya Dosyası ABD Özel Sayısı*, Cilt 6, Sayı 2, Ankara, Yaz 2000, s.81.

⁷⁶ H. Fırat, *a.g.e.*, s. 399.

Kuzey Irak Kürtlerin ayrılarak bir Kürt devleti kurmaları, Irak'ta Şii oranını muazzam artıracak ve bu da İran'a yarayacaktır. Hatta bu Irak'ın İran'la bir tür birleşmesinden bile korkulabilir.

2. Bir Kürt devletinin kurulup Irak'tan ayrılması, Sünni Arap halkının Saddam etrafında birleşmesiyle sonuçlanacaktır.

3. Bir Kürt devletinin kesinleşmesi, kendisinde de önemli bir Kürt azınlık bulunan İran'ı Irak'a yaklaştırılabilir. Bu da “Çifte Kuşatma”nın sonu demektir.

4. Irak'ın parçalanması ve bir Kürt devletinin kurulması, “sadık müttefik” Türkiye'yi ABD'ye yabancılaştıracaktır.

5. Irak'ı parçalamak, başta BM Güvenlik Konseyi 688 sayılı kararı olmak üzere uluslararası belgelerde şimdiye kadar lâfzen bile olsa sözü edilip duran “Irak'ın toprak Bütünlüğü”ne uluslararası hukuka ve uluslararası bir uygulamaya biraz fazla aykırı olacaktır.⁷⁷

Körfez saldırısından sonra ABD'nin, Türkiye topraklarına yerleştirdiği Çekiç Güç Kürtleri Saddam yönetiminin saldırılarından korumakla görevli olmayıp bölgedeki Amerikan çıkarlarının etkin kılınması ve etki alanının genişletilmesi emperyalist hedefiyle alakalı olduğu açıkça görülebilir.⁷⁸ Nitekim Amerika'nın Çekiç Güç'ü kurmasındaki temel amacı Ortadoğu petrolünü garantiye almak ve bölgenin iki asi devleti olan İran'la Irak'ı kuşatmaya devam etmektir.

3.4. Türkiye'nin Körfez Krizi Sonrası Politikası

Irak'ın Kuveyt'i işgali neticesinde oluşturulan koalisyon güçlerinin 28 Şubat 1991'de Irak'ı yenmesi sonucu patlak veren Körfez Savaşı'ndan en fazla etkilenen ülkelerden biride hiç şüphesiz Türkiye olmuştur.

Türkiye Körfez Savaşıyla çok ciddi sorunlarla karşı karşıya kalmış ve bölgeye bakış açısını değiştirmiştir. Kuveyt Krizi Türkiye'nin 1960'lı yıllardan beri uyguladığı denge politikasının bir devamı niteliğindeki Basra Körfezi güvenliği politikasının uygulama süreci içinde bir dönüm noktası teşkil etmektedir.⁷⁹ Çünkü bu noktada

⁷⁷ Baskın Oran, “Kalkık Horoz: Çekiç Güç ve Kürt Devleti,” *Avrasya Dosyası*, Cilt:3, Sayı:1, İlkbahar 1996, s. 169.

⁷⁸ Y. Yılmaz Karataş, *Demokratik Barışçı Çözüm ve Kürt Sorunu*, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 2014, s. 102.

⁷⁹ Meliha Benli Altunışık, *a.g.e.*, s. 39.

1960'dan bu yana uygulanan tarafsızlık ilkesi bırakılıp ABD'nin önderliğinde oluşturulan Koalisyon gücüne katılarak Irak'ın saldırgan tutumuna karşı önlem alınmaya çalışılmıştır.

Körfez Krizi Türkiye'ye birçok sorunu da beraberinde getirmiştir. Karşılaşılan sorunlar sadece ekonomik değil, aynı zamanda sosyal ve askeri sorunlar da olmuştur. Ama Türkiye'nin en önemli sorunu gerek bu savaş sırasında ve gerekse savaşın sonrasında ekonomik kayıplar⁸⁰ olmuştur. 1991 Ekim'inde birçok ülkeden dış yardım alan Türkiye, Irak'a uygulanan ve 13 yıla yakın bir süre devam eden ambargo nedeniyle yılda yaklaşık 2,5–3 milyar dolarlık ekonomik kayıplar yaşamıştır. ABD ve müttefikler Türkiye'nin, uğradığı bu milyonlarca dolarlık ekonomik zararı karşılanacaklarını söylenmesine rağmen Türkiye'ye yapılan çok az bir yardımla⁸¹ bu zararı karşıladıklarını ifade etmişlerdir.

Türkiye, BM Güvenlik Konseyi'nin 661 no'lu müşterek kararı çerçevesinde Irak'la ilişkilerini askıya almış ve uygulanan ambargo kararına göre de 8 Ağustos'ta Kerkük-Yumurtalık petrol boru hattını kapatarak Irak'la yapılan ticareti de durdurmuştur.⁸² Kerkük-Yumurtalık boru hattı günde 1,7 milyon varil petrol pompalamaktaydı ve Türkiye'nin petrol ihtiyacının %40'ının bu boru hattından sağlanması⁸³ uğradığı zararın büyüklüğünün açıklaması açısından oldukça önemlidir. Nitekim petrol boru hatlarının kapatılmasının sonucu olarak Türkiye'nin yıllık 350 milyon dolar gelirden mahrum kaldığını Cumhurbaşkanı Özal'da kabul etmiştir.⁸⁴ Aslında bu kararı zorla kabul ettiğimizi Cumhurbaşkanı Turgut Özal şu ifadelerle açıkça ortaya koymuştur;” Biz Irak boru hattını kapatmazsak, bize kapattırırlar diye mütalaa ettim”⁸⁵ demiştir.

Körfez Savaşı sonrası Kerkük-yumurtalık petrol boru hattının kapanması nedeniyle ülkedeki petrol miktarı ve fiyatlarında sıkıntılar yaşanmaya başlamıştır. TUPRAŞ, petrol boru hatları kapatıldığı zaman Türkiye'nin azami 45 güne yetecek kadar petrol stokunun bulunduğunu ve hükümetin acilen alternatif petrol ithal bağlantıları yapması gerektiğini bildirmiştir.⁸⁶ Böylece Türkiye 1970'lerde yaşanan sıkıntılar kadar

⁸⁰ Orhan Gökçe, Uğur Demiray, Edibe Sözen, *Türkiye'nin ABD ve AB denklemi*, Çizgi Kitabevi, Konya, 2006, s. 190

⁸¹ Osman Olcay, “Körfez Krizi Ertesinde Birleşmiş Milletlerde Olası Gelişmeler”, *Körfez Sorunu ve Birleşmiş Milletler*, Birleşmiş Milletler Türk Derneği Yıllığı, Ankara, 1992, s. 54.

⁸² Atay Akdevelioğlu, *a.g.e.*, s. 255.

⁸³ Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 446.

⁸⁴ Ertan Efegil, *a.g.e.*, s. 179.

⁸⁵ Mehmet Barlas, *Turgut Özal'ın Anıları*, Birey Yayıncılık, İstanbul, 2000, s. 119.

⁸⁶ Ramazan Gözen, *a.g.e.*, s. 280.

olamasa da Körfez Krizinin ilk zamanlarında kısa dönemli bir petrol sıkıntısıyla karşı karşıya kalmıştır.

Irak'a uygulanan yaptırımlar nedeniyle dış ticaretimiz doğrudan, iç ticaretimiz ise dolaylı olarak etkilenmiştir.⁸⁷ Irak gibi önemli bir ticari pazarın kapanması Türkiye'nin ticari açıdan da ekonomik zarara uğramasına neden olmuştur. 1980'li yılların sonuna doğru Irak'ın Türkiye için ticari önemi 10 milyar dolar düzeyindeyken ihracatımızın %50'sinin Irak'a ve Irak üzerinden Kuveyt'e sevk edilen ihracat gelirleriyle de sağlandığı göz önüne alınırsa Türkiye'nin Irak'a ihracatı, dünya ile yaptığı ihracat payına oranı 1980'de %4,63 civarındayken 2005'de %3,74'e düşmüştür.⁸⁸ Aslında Körfez savaşının başrol konumundaki bu iki devletin Türkiye'nin ekonomik kaybın da ne denli önemli rol oynadığını açıkça göstermektedir.

Körfez Krizi ve savaşı sırasında Türkiye'nin Körfez Ülkelerinden Birleşik Arap Emirlikleri, Bahreyn, Katar Kuveyt ve Suudi Arabistan ile ticaret hacmi düşmüştür. Bunun yıllara göre dağılımı ise aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.⁸⁹

Tablo 2: Körfez Krizi sonrası Türkiye ile Körfez Ülkelerinin ithalat ve ihracat değerleri,

ÜLKE ADI	İTHALAT (MİLYON DOLAR)					İHRACAT (MİLYON DOLAR)				
	1988	1989	1990	1991	1992	1988	1989	1990	1991	1992
BAE	0.4	2.2	188.8	-	-	222.0	30.4	556.9	-	-
BAHREYN	4.260	3.421	8.216	15.178	7.092	2.970	44.574	33.532	33.910	88.692
KATAR	1.557	1.203	686.75	1.720	919.880	11.127	88.657	66.097	44.732	33.970
KUVEYT	-	80.5	53.9	0.3	30.4	-	1167.5	992.2	116.4	441.9
SUUDİ ARABİSTAN	-	212.0	732.6	1.828	1.093	-	3364.0	3338.4	4484.5	2296.8

İran-Irak Savaşıyla önem kazanan transit ticaretinde⁹⁰ Körfez Savaşından sonra düşüşler yaşanmıştır. Özellikle Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki transit kara taşımacılığı ve ihracat faaliyetlerini büyük ölçüde bitirmiştir. Kuzey Irak ile yapılan ticaret neredeyse bitme noktasına gelince Irak'a giden yol üzerinde oluşturulan dükkân,

⁸⁷ Kadir Sağlam, *a.g.e.*, s. 203.

⁸⁸ Mustafa Akal, "Ortadoğu Sınır Ülkeleriyle Dış Ticaret Yoğunlaşması ve Yapısal Değişim", *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Gaziantep, 2008, s. 277.

⁸⁹ *Milliyet Gazetesi*, 27 Ocak 1993, s. 7.

⁹⁰ Mustafa Sönmez, *Yüz Soruda 1980'lerden 1990'lara Dış Açılan Türkiye Kapitalizmi*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1992, s. 67.

tamirhane, lokanta ve akaryakıt istasyonları⁹¹ işyerlerini kapatmak zorunda kalmıştır. ABD ve İsrail, Körfez krizini, "Türkiye'nin ekonomisini felç etmek için çıkardı" dense asla yanlış bir tespit olmazdı.⁹² Çünkü ekonomik alanda en fazla zararı Türkiye yaşamıştır. Ancak BM Irak halkının karşılaştığı açlık ve sağlık sorunlarını engellemek için 1996'da başlattığı "Petrol Karşılığı Gıda Programı" çerçevesinde Petrol satışına izin verilen iki hattan birisinin⁹³ Kerkük-Yumurtalık boru hattı olması neticesinde Türkiye'nin zararı azda olsa karşılanmış olacaktır.

BM uyguladığı ambargo öncesinde Irak'la en fazla ticaret yapan ülke Türkiye iken ambargo sonrasında Irak'la ticaretini artıran ülke konumuna ABD gelmiştir. ABD kendine ait her türlü malı da Ürdün üzerinden Irak'a satarak gizli yollardan petrol paralarını topluyordu.⁹⁴ Buda gösteriyordu ki Irak ile ticaretimizi kendi çıkarları için engellemiştir. Irak ile Türkiye arasında mal ve petrol ticareti durdurulunca hem Irak'ın kuzeyinde ve hem de Türkiye'nin güneydoğusunda işsizliğin artmasına kaçınılmaz oldu. Çünkü bölge halkının çoğunun geçim kaynağını mal ve petrol ticareti oluşturuyordu. Bu durum üzerine Körfez Savaşı'nın siyasi yenilgisini Irak alırken ekonomik yenilgisini de Türkiye'nin almış olduğunu açıkça gösteriyordu. Ticaretin durması hem Kuzey Irak'ta hem de Türkiye'nin güneydoğusunda toplumsal karışıklıkların çıkmasına ve terörün artmasına neden olmuştur.⁹⁵ Güneydoğuda da yaşanan çatışmalar, nedeniyle Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde binlerce köy ve mezra boşaltılmıştır.⁹⁶

Türkiye Körfez Savaşı'ndan en çok zararlı çıkan ülkelerden olup⁹⁷ Özal'ın başlangıçta umut ettiği ekonomik beklentiler karşılanamamıştır. Körfez Savaşı'nın Türkiye üzerindeki en önemlisi ekonomik etkilerinden biride Türkiye'nin sadece Irak'ta değil, Ortadoğu'da da ekonomik etkinliğini sona erdirmiş olmasıdır.

Türkiye'nin krizden sonraki endişelerinden biride hiç şüphesiz ki bölgedeki dengenin aleyhine bozulacak olmasıydı. Bu nedenle Türkiye 1990-91 Krizi sırasında

⁹¹ Kadir Sağlam, *a.g.e.*, s. 207.

⁹² Mustafa Necati Özfatura, *a.g.e.*, s. 418.

⁹³ Serhat Erkmen-Hasan Yılmaz, "Türkiye-Irak İlişkilerinde Çatışma Unsurları ve İşbirliği Olanakları", *Stratejik Analiz*, Sayı 10, Şubat 2001, s. 43.

⁹⁴ Şenol Kantarcı, *Ermeni Sorunu: Pencereden Bakmak Ya Da Manzaranın Bütününü Görmek*, Süleyman Demirel Üniversitesi Yayınları No:54, Isparta, 2005, s. 147.

⁹⁵ Anıl Çeçen, "Güney Komşumuz Irak", *Avrasya Dosyası*, Cilt: 6, Sayı: 3, Sonbahar 2000, s. 13-28.

⁹⁶ Belma Akçura, *Devletin Kürt Filmi: 1925-2007 Kürt Raporları*, Ayraç Yayınları, Ankara, 2008, s. 179.

⁹⁷ Hasan Köni, "Körfez Savaşı Sonrası Türkiye ve Ortadoğu" *Avrasya Dosyası*, Cilt 3, Sayı 1, İlkbahar 1996, s. 127.

Irak'ın toprak bütünlüğünün bozulmasına yönelik girişimlere oldukça temkinli yaklaşmış ve ayrıca Türkiye bağımsızlığını tehdit edebilecek bir değişime veya ülke bütünlüğünü tehdide sokacak bir durumun oluşmasına karşı politik tavır ortaya koyarak bu bağlamda BM ile ortaklık içerisinde olmaktan kaçınmamıştır.⁹⁸ Böylece Türkiye Irak'ta aleyhine oluşabilecek bir durumun ortaya çıkmasını engellemeye yönelik politikalar takip etmiştir. Türkiye, kriz sırasında ve sonrasında izlediği ilkelere dayalı, kararlı ve tutarlı politikası ile güvenilir ve istikrarlı bir ülke olduğunu, ayrıca bölgedeki gelişmeleri etkileyebilecek bir konumda bulunduğunu göstermiştir.⁹⁹

Cumhurbaşkanı Kuveyt Krizi sonrası dönemde bölgesel güvenliği sağlamak üzere ABD ve İngiltere tarafından öne sürülen ve 1950'li yılların Bağdat Paktı'nı anımsatan projeye sıcak bakmaktaydı ve tıpkı o yıllarda Menderes hükümetinin izlemiş olduğu politikayı anımsatan bir yaklaşımla Türkiye'nin böyle bir askeri güvenlik paktına katılımını mümkün görmekteydi.¹⁰⁰ Ancak dönemin başbakanı Yıldırım Akbulut böyle bir askeri ve güvenlik paktının sadece bölge ülkelerini ilgilendirebileceği gerekçesiyle karşı çıkmıştır.

Körfez Savaşı ve Türkiye'nin bu savaştaki izlediği politikalar Türk-Amerikan ilişkilerini de etkilemiştir. 1991 Savaşı'nın Türkiye'ye tek faydası Washington'la stratejik ilişkilerin pekiştirilmesi olmuştur. Soğuk Savaş'tan bu yana devam eden "en güvenilir müttefik" konumunu¹⁰¹ sağlamlaştırmıştır.

Türkiye'nin Körfez Krizi ve savaşı sırasında büyük ölçüde Cumhurbaşkanı Özal eliyle izlediği politikayı da aslında "aktif diplomasi pasif politika" olarak adlandırmak yerinde olacaktır.¹⁰² Savaş sonrası körfezdeki gelişmeleri ve Türkiye'nin orta ve uzun vadeli çıkarlarını birlikte düşündüğümüz zaman takındığı bu taraflı tutumun ne kadar doğru olduğunu açıkça göstermektedir.

Körfez Krizi, Türkiye'nin coğrafi konum itibarı ile ne kadar hassas ve kritik yerde bulunduğu gerçeğini bir kez daha gözler önüne sermiştir.¹⁰³ Bu sebeple bulunduğu konum itibarıyla izlediği politikalarla Ortadoğu'nun önemli bir aktörü konumuna gelmiştir.

⁹⁸ Zeynep Dağı, *Doğu'dan Batı'ya Dış Politika: AK Parti'li Yıllar*, Orion Yayınevi, İstanbul, 2006, s. 130.

⁹⁹ M. Hulki Cevizoğlu, *Körfez Savaşı ve Özal Diplomasisi*, Form Yayınları, İstanbul, 1991, s. 233.

¹⁰⁰ Meliha Benli Altunışık, *a.g.e.*, s. 26.

¹⁰¹ Gamze Güngörmüş Kona, *Türkiye'nin Güvenliği*, IQ Kültürsanat, İstanbul, 2005, s. 25.

¹⁰² Şule Kut, *Balkanlar'da Kimlik ve Egemenlik*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005, s. 46.

¹⁰³ M. Hulki Cevizoğlu, *a.g.e.*, s. 233.

Körfez Savaşı'ndan sonra Irak'ın güney kesiminde Şiiilerin, kuzey kesiminde ise Kürtlerin isyanı başladı. Irak'ın bölünmesiyle bölgedeki dengelerin alt-üst olacağı endişesini yaşayan ABD, ayaklanmayı kanlı bir biçimde bastırması için Saddam'a yetki verdi.¹⁰⁴ Saddam'dan kaçan mültecilerin Türkiye'ye sınırına yönelmesi hiç şüphesiz Körfez Krizinin Türkiye'yi ilgilendiren en önemli sonucu olmuştur.

Cumhurbaşkanı Turgut Özal Türkiye sınırına yığılan sığınmacıların Irak sınırında tutmak için yoğun diplomatik girişimlerde bulunmuş ve bu girişimler ABD tarafından da desteklenmiştir. Irak ordusunun önünden kaçan 1.500.000 Kürt'ten 500.000 kadarının Türkiye sınırına yığılması ve uluslararası kamuoyundan baskı gelmesi üzerine Ankara, sınırını açmak zorunda kalmıştır.¹⁰⁵ Ancak bu durum Türkiye'nin uluslararası kamuoyunda zor durumda kalmasıyla neticelenen iki önemli olaya neden olmuştur. Bu olayların birincisi binlerce mültecinin Türkiye'de güvenliği ve barınması sorunu, ikincisi ise mültecilerin Güneydoğu Anadolu'daki ayrılıkçı Kürt hareketlerini tetikleyebilme ihtimali bu iki açıdan Türkiye'nin zor durumda kalmaması kaçınılmaz olmuştur.

Kürtlere yardım etmek ve Irak'ın bütünlüğünü koruyup Saddam rejiminin denetlenmesini sağlamak ve güvenli bölgenin oluşturulması için ABD 10 Nisan 1991'de Kuzey Irak'ın 36. Paralelinin kuzeyindeki bölgeyi uçuşa kapatarak buradaki askeri faaliyetleri de yasaklamıştır.¹⁰⁶ ABD ve Türkiye'nin zorunlu iş birliği sürecinin Çekiç Güç'e dönüşmesi kısa vadede krizi çözüme ulaştırdıysa da Türkiye'ye yarardan çok zarar getirdiği de inkâr edilemez bir gerçektir. Nitekim ABD Irak'ta güçlü Sünni bir yapıdan çok Baas karşıtı bir yapıyı desteklemektedir. Ancak bu durum Türkiye'nin Kürt sorunu açısından değerlendirildiğinde oldukça önemli bir çelişki yarattığı gerçeğini değiştiremez.

Türkiye'nin Kuzey Irak politikası üç ana konu üzerine oluşturulmuştur. Bu konular şöyleydi; "Türkiye'nin açık ve net bir Kuzey Irak politikası olmalıdır. Bu politikanın üç sacayağından birincisi, Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması; yani, Kuzey Irak'ta bir Kürt devletinin kurulmasının önlenmesi; ikincisi, Türkiye'nin meşru güvenlik endişesinin gözetilmesi; yani, Kuzey Irak'tan Türkiye'ye yapılacak ayırımcı

¹⁰⁴ Gilbert Achcar, *a.g.e.*, s. 44

¹⁰⁵ Orhan Kılıç-Mehmet Çevik, "Tarihten Günümüze Dış Tehditler" Fırat Üniversitesi, *IV. Türkiye'nin Güvenliği Sempozyumu*, Elazığ, 16-17 Ekim 2003, (Bildiriler), s. 450.

¹⁰⁶ Hüseyin Latif, *Çelişkiler Projesi BOP ve ABD'nin Türkiye'ye Bıçtığı Rol*, Bizim Avrupa Yayınları, 2007, s.90.

saldırıların önlenmesi; üçüncüsü de bölgedeki Türkmenlerin korunmasıdır".¹⁰⁷ Bu çerçevede Türkiye Kuzey Irak'a yönelik izlediği siyasetin temelini bölgede oluşabilecek bir otorite boşluğunun doldurulması üzerine şekillendirmiştir.

Türkiye, Özellikle 1990-1991 Körfez Krizi ve Körfez Savaşı sonrasında Kuzey Irak'ta oluşmaya başlayan özerk Kürt bölgesiyle birlikte PKK'nın burada kendine bir yaşam alanı açması¹⁰⁸ nedeniyle 1980'den itibaren bölgeye birçok askeri operasyon düzenlemiştir. Türkiye'nin, teröre karşı verdiği bu mücadelede öncelikli olarak Irak'ın toprak bütünlüğünün sürekliliğini sağlamaya önem vermiş ve Kuzey Irak'ta bulunan Mesut Barzani ile Celal Talabani'nin başında bulunduğu Kürt aşiretleriyle de sürekli iş birliği içerisinde olmuştur.

23 Ekim 1991'de Bağdat yönetimi bölgedeki bütün memurlarını çekip Kuzey Irak'a yönelik ekonomik ambargo başlatmıştır.¹⁰⁹ Bölgedeki hükümet görevlilerinin geri çekilmesiyle iktidar boşluğu yaşanmış ve bu durum Kürtlerin teşkilatlanma süreci hızlandırmıştır. 1992'nin Şubat ve Mart aylarında Kürdistan Demokratik Partisi (KDP) lideri Mesut Barzani'nin Türkiye'yi ziyaretinde Cumhurbaşkanı Turgut Özal, Başbakan Süleyman Demirel, Başbakan Yardımcısı Erdal İnönü, Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin ve bazı Türk diplomatlar bölgenin geleceğine dair önemli görüşmeler yapmışlardır.

Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın daveti üzerine Temmuz 1992'de KDP lideri Mesut Barzani ve KYB lideri Celal Talabani ile Ankara'da yapılan görüşmeler neticesinde Iraklı Kürt lider Celal Talabani ve Mesut Barzani'ye Türkiye Cumhuriyeti'nin kırmızı pasaportunun verilmesi¹¹⁰ sağlanmış ve ayrıca KDP ve KYB'nin Ankara'da temsilcilik açmalarına izin verilmiştir.

Kuzey Iraklı Kürtlerin 1992'nin Temmuz ayında hükümetlerini kurmuş ve Eylül ayında da istihbarat ve polis örgütlerini Ekim'de de ordularını oluşturma yolundaki girişimlerine hız verip yine aynı ay içinde Erbil'de de Federe Kürt Devletinin kurduğunu açıklanması sonucu Türkiye'yi bu konuda daha etkin önlemler almaya yöneltmiş ve ilk olarak, alınan bu kararların bölgedeki barış ve istikrarın karşısında olduğunu¹¹¹ ifade etmiştir. Türkiye, bölgesel güvenliğin ve istikrarın olumsuz etkilenebileceği gerekçesiyle

¹⁰⁷ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 21, Cilt: 98, Yasama Yılı: 4, 18.06.2002, s. 491.

¹⁰⁸ Fahrettin Altun, *Terörün Kökenleri ve Terörle Mücadele Stratejisi*, SETA Vakfı İktisadi İşletmesi, İstanbul, 2018, s. 93.

¹⁰⁹ Ümit Özdağ, *a.g.e.*, s. 98.

¹¹⁰ Övgü Kalkan Küçüksolak-Abdullah Muhsin Yıldız, *CurrentDebates In International Relations&Law: CurrentDebates In Social Sciences Series Volume 24*, IJOPEC Yayınları, İstanbul, 2018, s. 142.

¹¹¹ Mustafa Kayar, *a.g.e.*, s. 262.

Kürtlerin aldığı bu kararları tanımayacağını açıklayarak 1992'nin Ekim'inde PKK'nın bulunduğu bölgeye yönelik büyük bir operasyon başlattı. Türkiye'nin tepkisini yatıştırmak isteyen Barzani de bu operasyona Türkiye'nin yanında katıldı.¹¹² Türkiye, Bağdat yönetiminin bölge üzerindeki etkinliğinin tekrar sağlanması ve korunması yönünde açıklamalarda bulunmuştur. Ayrıca Türkiye, bölgedeki sorunların çözümü için, ileriki yıllarda bölge ülkelerinin katılımıyla zirveler düzenleyerek, Suriye ve İran'ında içerisinde yer aldığı bir konferansla da bölgedeki kararlılığın devam etmesinin bu ülkelerin ortak çıkarı olduğunu vurgulamıştır.

Türkiye'nin Irak politikası Kürt sorunu odaklı oluşmaya başlamışsa da bölgedeki kararlılığın devamının sağlanması Irak'ın bütünlüğü ile gerçekleşeceği düşünülmüş ve ABD'nin Kürt lideri topladığı Dublin sürecinden rahatsızlık duymuştur. Nitekim Dublin sürecinin başarısızlığa uğraması ve PKK'nın halen Kuzey Irak'ta bölgesel bir aktör olarak varlığını sürdürmesi, Türkiye'nin 1996'dan itibaren Kuzey Irak'taki gelişmelere ağırlığını koymasına yol açmıştır.¹¹³ Türkiye, Kuzey Irak'ta PKK ile birlikte diğer Kürt gruplarının da bölgedeki otorite boşluğundan faydalanarak, siyasal bir güce dönüşmesini engellemek ve bölgeden Türkiye'ye karşı yapılabilecek terör eylemlerini bertaraf edip engellemek için zamanla sayısal artış gösteren askeri operasyonlar yapmaya başlamıştır.

Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın 1989'da Cumhurbaşkanı olmasından sonra 1991 yılında yaşanan Körfez Savaşı sonrası ortaya çıkan dünya sisteminde Türkiye'nin dış politikasında yeni bir yöntem geliştirilmesini¹¹⁴ zorunlu kılmıştır. Yeniden yapılandırma sürecinde de eski Osmanlı coğrafyası olan Kuveyt ile ilgilenilmesi gerektiğini ve bu savaşın Türkiye'ye yeni fırsatları da beraberinde getireceğini de düşünmüştür.

Cumhurbaşkanı Turgut Özal, 1991'deki Körfez Savaşı sonrası düzenlediği basın toplantısında "Türkiye'nin eski pasif ve mütereddit politikasını bırakmasını ve aktif bir dış politika izlemesi gerektiğini" açıklamıştır.¹¹⁵ Bunun içinde Körfez Savaşından sonraki dönemde Cumhurbaşkanı Özal'ın dış politikasında ABD'nin ekseninden çıkıp çok yönlü bir politika izlemeye çalışmak vurgulanmıştır.

¹¹² Atay Akdevelioğlu, *a.g.e.*, s. 264.

¹¹³ Erol Kurubaş, *Kürt Sorununun Uluslararası Boyutu ve Türkiye*, Cilt 2, Nobel Yayınları, Ankara, 2004, s.80.

¹¹⁴ Muhittin Demiray, "Özal Dönemi Türk Dış Politikasının Temel Arayışları", *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt 17, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 297.

¹¹⁵ Mehmet Seyfettin Erol-Ertan Efegil, *Türkiye-AB İlişkileri: Dış Politika ve İçyapı Sorunsalları*, Alp Yayınevi, Ankara, 2007, s. 66.

Cumhurbaşkanı Özal, Türkiye’yi bu süreçte, her yönden kazançlı çıkarmak için, özgür, liberal bir dünyanın yanında yer alması gerektiğini vurgulamıştır. Özal’ın bu ifadeleri, ekonomik rasyonaliteyi esas alan, her alana dair görüşünü ekonomiyle ilişki kurarak açıklayan ve ekonomik terminolojisini her alana uyarlamaya çalışan bir söylemdir.¹¹⁶

Cumhurbaşkanı Özal, boru hatlarının kapatılması sonucunda Türkiye’nin uğradığı zararın karşılanması için, gittiği ülkelerde "yardım değil, daha çok ticaret" sloganı ile yürüttüğü diplomasi çalışmalarını Türkiye özellikle Körfez Savaşı’nın etkilerinin arttığı bir dönemde yapmıştır.¹¹⁷ Cumhurbaşkanı Özal bu şekilde diğer ülkeler ile ticareti geliştirmeyi ve Türkiye’yi ekonomik anlamda toparlamayı düşünüyordu.

Cumhurbaşkanı Özal’ın aktif tarafsızlık politikasının temelinde İran ve Irak’la olan ekonomik ve ticari çıkarlar¹¹⁸ yer almaktaydı. Bu amaçla ekonomik ve ticari oluşumları destekleyerek bölge ülkeleri arasındaki ilişkilerini de daha iyi geliştirilmesi için Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİÖ) ve Ekonomik İşbirliği Örgütü’nün (ECO) kurulmasına öncülük etmiştir. Bu adımlar, Türkiye’nin bu dönemde çok yönlü bir politika izlemesine imkân sağlamıştır. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ), 1992 yılında İstanbul’da imzalanan bir anlaşmayla kurulmuştur. Karadeniz’e sahili olan Türkiye, Rusya, Ukrayna, Moldova, Gürcistan, Romanya ve Bulgaristan ile Karadeniz’e kıyısı bulunmayan Arnavutluk, Yunanistan, Ermenistan ve Azerbaycan’ı¹¹⁹ bir araya getirmiştir. ECO, ise Şubat 1992’de kurulmuştur.

Türkiye’nin Körfez Savaşı’nda izlediği politika ve sonuçları hakkında şunlar söylenebilir: Soğuk Savaş sonrasında kendi jeostratejik öneminin azaldığı endişesine kapılan Türkiye, Körfez Savaşı’nı kullanarak kendi değerini ABD’ye ispatlamak istemiş ve bu doğrultuda hem Saddam tehlikesini defetmek hem de bu savaş sonrasında oluşturulacak yeni düzenin dışında kalmamak için savaşta ABD’ye elinden gelen desteği vermiştir.¹²⁰

¹¹⁶ Murat Belge, *Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce: Liberalizm*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s. 598.

¹¹⁷ Ramazan Gözen, *a.g.e.*, s. 289.

¹¹⁸ Hasan Cemal, *Özal Hikâyesi*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1989, s. 292.

¹¹⁹ Birol Erkan-Şule Batbaylı, "Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ) Üyesi Ülkelerin Küresel Pazarlardaki Karşılaştırmalı Üstünlükleri", *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, Cilt 5, Özel Sayı, Nisan 2017, s. 32.

¹²⁰ Sedat Aybar, *Türkiye’nin Ortadoğu Politikası*, Kadir Has Üniversitesi, İstanbul, 2008, s. 63.

SONUÇ

Basra körfezi Ortadoğu coğrafyasının kalbi sayılmakla birlikte dünya için de en önemli siyasi ve ticaret merkez konumundaydı. Körfez özellikle Ortadoğu'nun petrol ve doğalgaz açısından en zengin bölgesiydi. Dünya petrol rezervlerinin büyük bir kısmını karşılayan Körfez her dönem önemini korumuş ve günümüzde hala korumaktadır. Bölgenin Jeostratejik yapısı nedeniyle sürekli ABD, İngiltere, Rusya ve Almanya gibi büyük devletlerin çıkar çatışmalarına sahne olmuştur.

Körfez ilkçağlardan itibaren yerleşim açısından oldukça önemli bir bölgedir. Yapılan arkeolojik kazılar neticesinde taş devrinden itibaren yaşam alanlarının varlığına rastlanmıştır. Körfez ülkelerinin hepsi ilkçağ devirlerini yaşamakla birlikte farklı medeniyetlerle de etkileşim halinde oldukların dair kanıtlara da rastlanmıştır. Özellikle Ortadoğu coğrafyasının kültürel açıdan en fazla yerleşilen bölgesi olması açısından körfezin önemli arkeolojik kalıntıları bünyesinde barındırması sonucu bölgenin tarihinin aydınlatılmasında da katkı sağladığı gerçeğini gözler önüne sermektedir.

Körfez ülkelerinin İslamiyet ile tanışması gerek fetih gerekse sulh yoluyla gerçekleştirilmiştir. Bölgenin büyük bir kısmının İslamiyet ile tanışması ise daha çok dört halife devrine rastlamış Emeviler ve Abbasiler döneminde de tamamen İslamiyet çatısı altında toplanarak günümüze kadar İslami kimliğini korumuştur. Ancak bölge içinde yaşanan Şii ve Sünni çatışmalarının özellikle Irak ve İran arasındaki ilişkilerin gerginleşmesine bunun yanı sıra bölgenin her an bir savaşın eşiğine gelmesine neden olmuştur. Nitekim İran-İrak Savaşı'nın nedenlerinden biri de bu çatışmalardır.

Osmanlı'nın Basra körfezindeki hâkimiyeti Kanuni'nin Irak Seferi ile başlayıp I. Dünya Savaşı'na kadar sürmüştür. Osmanlı bölgede en fazla Safeviler ve Portekizlerle mücadele halinde olmuştur. Osmanlı körfez ve çevresinin hâkimiyetini elinde tutmak için büyük bir gayret göstermiştir. 19 yy. itibaren Osmanlı körfez bölgesinde bu kez İngilizlerle karşı karşıya gelmiş ve bölgede İngiliz hâkimiyeti başlamıştır. İngilizler uzak doğu sömürgelerini korumak için bölgede etkin güç olma siyaseti izlemiştir. Özellikle I. Dünya Savaşı bölgede İngiliz hâkimiyetini pekiştirmiştir. İngilizler özellikle bölgedeki Araplara bağımsızlıklarını kazandıracağı sözünü vererek Osmanlıya karşı kullanmıştır. Ortadoğu'nun büyük bir kısmının Müslüman olması ve bölgenin Osmanlı hâkimiyetinde oluşu elbette Avrupa devletlerinin çıkarlarını zedelemekteydi. Bu nedenle bölgenin Osmanlıdan koparılması için elinden geleni yapan ve bölge halkının desteğini sağlayarak

başarılı olabileceğini iyi bilen İngiltere bu kozu sonuna kadar en iyi şekilde kullanmıştır. Ancak şu da bir gerçek ki bölgeye bağımsızlık vermeyi vaat eden İngilizler aksine bölgede İngiliz mandater sistemini kurarak bu coğrafyayı yıllarca sömürmüş ve sonunda ülkelerin gücünü toparlamaya başlamasıyla İngiltere ve Fransa'ya karşı verdikleri bağımsızlık savaşını kazanması ve sömürgeci devletlerin bölgeden çekilmesi neticesinde bağımsız ülkeler konumuna gelmişlerdir.

Saddam Hüseyin Basra Körfezi'nin en önemli devletlerinden birinin yöneticisi olarak bölgede etkin güç olma savaşları içerisine girerek gerek İran-Irak gerekse Körfez Savaşları ile amacına ulaşmaya çalışmıştır. Saddam'ın Irak'ın başına geçtiği 1979 yılından itibaren özellikle bölgede yaşanan birçok önemli olayda etkin rol oynamıştır. 2003 Nisan'ında, ABD ve İngiltere'nin oluşturduğu koalisyon güçleri tarafından devrilmesiyle, devrik diktatör lider olarak tarih sayfalarında yerini almıştır.

Basra Körfezindeki mücadelelerin en büyük Avrupalı aktörleri hiç şüphesiz ABD ve İngiltere olmuş ve bölgenin tabi zenginliklerine sahip olmak içinde en büyük rakip olarak Irak ve İran'ı görmüşlerdir. Bu nedenle bu iki devlet arasında yaşanacak olaylarda tarafsız görünmeye çalışarak çıkarları doğrultusunda destekleme politikası izlemişlerdir. Bölgede hiçbir devletin ABD ve İngiltere'den daha fazla söz sahibi olmasını istemedikleri için de Körfezdeki mücadelelerde hep bu devletlerin çıkarlarına göre şekillenmiştir. BM genelde aldığı kararla bu devletlerin bölgedeki en büyük destekçisi olmuştur. Özellikle uyguladığı ambargo kararıyla Irak'ın zor durumda kalmasına ve bölgede ABD'nin daha fazla etkin rol oynamasına neden olmuştur.

1990 yılında Kuveyt'in Irak tarafından işgali ile başlayan ve Körfez Savaşı ile sonuçlanan Körfez Krizi'nin ana nedeni aslında Irak'ın Kuveyt petrollerine hâkim olma düşüncesi idi. Çünkü Irak Kuveyt'in petrollerine sahip olunca hem İran-Irak Savaşının zararlarını hem de borçlarını karşılayabilecektir. Bu krizin savaşa dönüşmesi ve Irak'ın kaybetmesi sonucu bölgedeki dengelerde sarsılmıştır. ABD öncülüğündeki koalisyon güçleri bölge üzerinde ekonomik çıkar sağlamak için hâkimiyet kurma politikaları yürüterek petrole sahip olmak istemişlerdir.

Kriz sırasında gerek uygulanan ambargo olsun gerekse daha sonrasında yaşananlar Irak'a her yönden telafisi zor yaralar açmıştır. Ülkede savaş sonrası yaşananlar tam bir kaos ortamı yaratmıştır. Irak hem ekonomik hem de toplumsal alanda karşılaştığı sorunlarla mücadele etmek zorunda kalmıştır.

Krizin başlamasıyla ilk etapta tarafsız politika izleyeceğini söyleyen Türkiye dönemin durum ve şartları gereği izlediği politikayı değiştirmek zorunda kalmıştır. Türkiye Kuveyt'in işgalini asla kabul edilemez olarak nitelendirilmiş ve her fırsatta Irak'ın Kuveyt'ten çıkmasını savunarak Koalisyon güçleriyle birlikte hareket etmiştir.

Türkiye her fırsatta krizin barışçıl yollarla çözülmesi için girişimlerde bulunmuş ancak bu girişimler sonuçsuz kalmış ve kriz savaşa dönüşmüştür. Savaş önce hava güçlerinin saldırılarıyla başlayıp daha sonrasında kara savaşına dönüşmüştü. Irak'ın yirmi sekiz devlette karşı başarılı olması mümkün olamayacağından teslim olmak zorunda kalmıştır. Sunulan ateşkesle birlikte savaş sona ermiştir. Ancak Ateşkes ile birlikte, Irak'ın güneyinde Şiiler, Kuzeyinde Kürtler Saddam'a karşı ayaklandılar. Bu ayaklanmalar, Saddam'ın Cumhuriyet Muhafızları tarafından acımasızca bastırıldı ve komşu ülkelere de bir göç dalgası halinde yansıdı. Türkiye de en çok göç alan ülkelerden biri oldu. Bu göç dalgası sonucu da bölgede doğrudan bir ABD varlığı ve dolaylı bir Kürt devleti ortaya çıkmış oldu.

BM Güvenlik Konseyi önceden aldığı kararlara dayanarak, Irak'ın kuzeyinde bir güvenli bölge oluşturmuş ve bölgeye çok uluslu bir güç konuşlandırılmıştır. Böylece mülteci akışı tersine çevrilmiş fakat Irak'ın egemenliği ihlal edilmiştir.

Türkiye Kuzey Irak'ta bağımsız bir Kürt devletine şiddetle karşı çıkıp, Kürt yönetimin aleyhine ittifaklarda yer alarak bölgedeki otorite boşluğundan faydalanan PKK'nın, önünü kesmek için Kürt liderlerle özellikle Barzani ile ilişkiler kurup ekonomik yardımlarda bulunmuştur. Dönemin şartları gereği uygulanan bu politikanın çelişkileri de içinde barındırdığı yadsınamaz bir gerçekliktir.

1991 Temmuz'un da kurulan ve Saddam Hüseyin'in olası saldırılarına karşı Kuzey Irak Kürtlerinin korunmasını amaç edinen Çekiç Güç aynı zamanda da "Huzur Operasyonu-2"nin uygulama birliği olarak küçük fakat etkili bir hava kuvvetidir. Çekiç Güç'ün Türkiye'ye ilk intikal ettiği andan itibaren, parlamento ve kamuoyunda iki farklı bakış açısı görüldü. Bunlardan ilki Çekiç Güç'ün, Türkiye için ABD nezdinde bir pazarlık unsuru olduğu, dolayısıyla Türkiye'nin lehine olduğu yönündedir. İkinci görüş ise, bu Güç'ün, Türkiye'nin egemenliğini ihlal ettiğiydi.

Türkiye'nin Kuzey Irak politikası hem birbirini izleyen hem de bir arada yürütülmeye çalışılan üç ana parçadan oluşmaktaydı: Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması, yani Kuzey Irak'ta bir Kürt devletinin kurulmasının önlenmesi, Türkiye'nin meşru güvenlik endişeleri ve bölgedeki Türkmenlerin ezilmesinin önlenmesi. Bu

politikaların biri taktik, diğeri stratejik olmak üzere iki temel amacı vardır PKK'yı askeri çözümle yok etmek ve bölgede PKK'ya yarayan iktidar boşluğunu engellemek Askeri çözüm politikası gereğince Türkiye, PKK'nın Türkiye'ye sızmasını önlemek istemiştir. Bunun için 1980 yılından günümüze kadar çok sayıda sınır ötesi operasyon yapılmıştır. ABD'nin bu operasyonlara göz yumması karşılığında Türkiye de bir dönem Çekiç Güç'e göz yummak zorunda kalmıştır.

23 Ekim 1991'de, Bağdat'ın Kürtlere karşı ekonomik ambargo başlatması ve bölgedeki hükümet görevlilerini geri çekmesi ile oluşan iktidar boşluğu Kürtlerin teşkilatlanma süreci hızlandırmıştır. Kuzey Iraklı Kürtlerin Temmuz 1992'de hükümet kurmaları, Eylül ayında istihbarat ve Polis örgütü, Ekim ayında da bir ordu oluşturmaları ve ardından Erbil'de de Federe Kürt Devletinin kurulduğunu ilan etmeleri üzerine Türkiye, Kürtlerin aldığı bu kararların bölgesel güvenlik ve istikrarı olumsuz etkileyeceğini ve bu eylemleri kabul etmeyeceğini açıklamıştır.

Krizin en fazla etkilediği ülkelerden biride hiç şüphesiz ki Türkiye olmuştur. Bu krizden ülkemiz ekonomik olarak büyük kayıplar yaşamasının yanı sıra ABD'nin bölgeye yerleşmesiyle her fırsatta Ortadoğu'ya müdahil olmasına neden olmuştur.

Kriz ülkemize ekonomik zararların yanı sıra toplumsal anlamda da sıkıntılar yaşatmıştır. Kuzey Irak sorunu neticesinde yaşanan göçler ve terör odaklı sorunları da beraberinde getirmiştir. Kitleli göçlerle terör odaklı eylemlerde bulunabilecek kişilerin sınırından geçmiş olması ihtimal dâhilinde olmamış ve birçok teröristinde ülkemize giriş yapmasına neden olmuştur. Bu göçlerden sonra terör olaylarında artış yaşanmış ve terör odaklı olaylar etkisini günümüze kadar devam ettirmiştir.

Körfez Savaşı ve beraberinde oluşan sığınma olayları neticesinde, Türkiye ekonomik açıdan kayıplar yaşamıştır. Bunu yanı sıra Kerkük-Yumurtalık petrol boru hattının kapatılması neticesinde büyük ekonomik kayıplar yaşayan Türkiye aynı zamanda çok önemli bir ticaret pazarını da kaybetmiştir. Çünkü Irak Türkiye'nin Ortadoğu ticareti için giriş noktasıydı. Uygulanan ambargo yüzünden ticareti kesintiye uğrayan Türkiye'nin zararlarının küçük yardımlarla telafi edilmesi bile uğranılan zararı karşılama da yetersiz kalmıştır. Türkiye hem Körfez Krizi hem de sığınmacılar sorunu yüzünden ekonomik yönden büyük problemler yaşamıştır.

KAYNAKÇA

I.TBMM ZABITLARI

- T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 18, Cilt: 46, Yasama Yılı: 3, 12.08.1990
 T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 18, Cilt: 47, Yasama Yılı: 4, 01.09.1990
 T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 18, Cilt: 47, Yasama Yılı: 4, 05.09.1990
 T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 21, Cilt: 98, Yasama Yılı: 4, 18.06.2002
 T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 12.08.1990, 126. Birleşim, Cilt 46

II. GAZETELER

Hürriyet Gazetesi, 15 Kasım 1992.

Hürriyet Gazetesi, 9 Ekim 1992.

Hürriyet Gazetesi, 22 Mart 2003.

İlter Turan, "1985'ten 1986'ya Türkiye'nin Ekonomik Görünümü", *Milliyet Gazetesi*, 4 Ocak, 1986.

Sami Kohen, "Bu İş Uzun Sürecek", *Milliyet Gazetesi*, 6 Ağustos 1990.

Turan Yavuz, "Ankara'ya NATO Güvencesi", *Milliyet Gazetesi*, 8 Ağustos 1990.

Nur Batur-Nilüfer Yalçın, "Müdahalede Kritik 4 Gün", *Milliyet Gazetesi*, 10 Ağustos 1990.

Güneri, Civaoglu, "Tek Adam Yazgısı", *Milliyet Gazetesi*, 18 Ocak 1991.

Semih, Günver, "Tek Kişilik Oyun", *Milliyet Gazetesi*, 18 Ocak 1991.

Vahap Yazaroglu, "ABD Piyadesinin Korkulu Rüyası" *Milliyet Gazetesi*, 5 Şubat 1991.

Şükrü Elekdağ, "ABD Hatasını Türkiye'ye mi Faturaladı?", *Milliyet Gazetesi*, 9 Şubat 1995.

Deniz Arman, "Savaşın Bir Ayı", *Milliyet Gazetesi*, 15 Şubat 1991.

Milliyet Gazetesi, 6 Ekim 1980.

Milliyet Gazetesi, 25 Şubat 1982.

Milliyet Gazetesi, 5 Ocak 1985.

Milliyet Gazetesi, 26 Ağustos 1986.

Milliyet Gazetesi, 11 Ağustos 1990.

Milliyet Gazetesi, 11 Ağustos 1990.

Milliyet Gazetesi, 13 Ağustos 1990.

Milliyet Gazetesi, 15 Ağustos 1990.

Milliyet Gazetesi, 25 Ağustos 1990.

Milliyet Gazetesi, 7 Ocak 1991.

Milliyet Gazetesi, 16 Ocak 1991.

Milliyet Gazetesi, 28 Ocak 1991.

Milliyet Gazetesi, 30 Ocak 1991.

Milliyet Gazetesi, 30 Ocak 1991.

Milliyet Gazetesi, 28 Şubat 1991.

Milliyet Gazetesi, 28 Şubat 1991.

Milliyet Gazetesi, 5 Mart 1991.

Milliyet Gazetesi, 7 Mart 1991.

Milliyet Gazetesi, 25 Mayıs 1992.

Milliyet Gazetesi, 15 Temmuz 1992.

Milliyet Gazetesi, 27 Ocak 1993.

Milliyet Gazetesi, 5 Ağustos 1996.

Milliyet Gazetesi, 30 Aralık, 1998.

Sabah Gazetesi, 1 Mart 1990.

Sabah Gazetesi, 26 Eylül 1990.

Sabah, Gazetesi, 6 Eylül 1990.

III. TETKİK ESERLER

ABRAHAMIAN, Ervand; *Modern İran Tarihi*, Çeviren: Dilek Şendil, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2008.

ACAR, İrfan; *Dış politika*, İ. C. Acar, İstanbul, 1993.

ACHCAR, Gilbert; *Kaynayan Orta Doğu Marksist Aynada Orta Doğu*, İthaki Yayınları, İstanbul, 2004.

AÇIKGÖZOĞLU, Mehmed; *İslâm Devletleri Tarihi*, Yeni Asya Yayınları, İstanbul, 1975.

AKAL, Mustafa; “Ortadoğu Sınır Ülkeleriyle Dış Ticaret Yoğunlaşması ve Yapısal Değişim”, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2): 271-296, 2008.

AKÇAY, Ekrem Yaşar;” İran-İrak Savaşı’nın Bölgeye Etkileri”, *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 2, Sayı 3, 2013.

AKÇURA, Belma; *Devletin Kürt Filmi: 1925-2007 Kürt Raporları*, Ayraç Yayınları, Ankara, 2008.

- AKDEVELİOĞLU, Atay; *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt 2, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.
- AKGÜL, L. Hilal; “Rıza Han’ın (Rıza Şah Pehlevi) Türkiye Ziyareti”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, Sayı 7, İ.Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 2005.
- AKGÜNDÜZ, Ahmet; *Belgeler Gerçekleri Konuşuyor*, Nil Yayınları, İstanbul, 1991.
- AKGÜR, Muhsin-PALACIOĞLU Tezer; *Oman Sultanlığı (Umman) Ülke Etüdü*, İstanbul Ticaret Odası Yayınları No: 1999/78, İstanbul, 1999.
- AKIN, Rıdvan ; *Gazi'den Günümüze Cumhurbaşkanlığı, 1923-2007*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009.
- AKKAYA, Gülşah Neslihan -TORLAK, Furkan- BAŞTÜRK , Levent- KÜÇÜKKELEŞ, Müjge -DEMİR, Zehra Senem - ZİYA, Saliha ; *Irak Siyasetini Anlama Kılavuzu*, SETA, Ankara, 2013.
- AKKAYA, Gülşah; *Körfez İşbirliği Konseyi: Krallar Kulübü ve Değişen Bölgesel Düzeni*, Sayı 70, SETA, Ankara, 2013.
- AKSAY, Hasan ; *Körfez'in Dibi*, Server Basın ve Yayın, İstanbul, 1990.
- AKSIN, Feridun; *Cumhuriyetin 75 Yılı*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999.
- AKŞİT, Ahmet;”Bir Devrin Analizi”, *Toplumsal Tarih Dergisi*, Cilt 24, Sayı 180, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, 2008.
- AKYOL, Taha; *Osmanlı'da ve İran'da Mezhep ve Devlet*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1999.
- ALGÜL, Hüseyin; “Esved'ul-Ânsî Maddesi”, *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 11, Ankara, 1995
- ALGÜL, Hüseyin;” Ezd (Benî Ezd) Maddesi”, *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 12, Ankara, 1995.
- ALİ, Tarık; *Bush Bağdat'ta Irak'ın Yeniden Sömürgeleştirilmesi*, Çeviren: Osman Akinhay, Agora Yayıncılık, İstanbul, 2003.
- ALPKAYA, Gökçen – ALPKAYA, Faruk; *20. Yüzyıl Dünya ve Türkiye Tarihi*, Tarih Vakfı, Ankara, 2005.
- ALTUN, Fahrettin ; *Terörün Kökenleri ve Terörle Mücadele Stratejisi*, SET Vakfı İktisadi İşletmesi, İstanbul, 2018,
- ARAL, Berdal; *Birleşmiş Milletler ve Uluslararası Eşitsizlik*, Sayı 72, Siyaset Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı, 20 Eylül 2013.
- ARCAYÜREK, Cüneyt; *Kriz Doğuran Savaş*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 2000.

- ARI, Tayyar; “Basra Körfezi Ülkelerinin Türkiye’nin Ortadoğu’daki Rolüne Bakışı”, *Ortadoğu Analiz Dergisi*, Cilt 2, Sayı 23, Kasım 2010.
- ARI, Tayyar; “Türkiye, Irak ve ABD: Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Basra Körfezinde Yeni Parametreler”, İdris Bal (Editör.), *21. Yüzyılda Türk Dış Politikası*, Nobel Yayınları, Ankara, 2006.
- ARI, Tayyar; *2000’li Yıllarda Basra Körfezinde Güç Dengesi*, Alfa Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 1996.
- ARI, Tayyar; *Basra Körfezi ve Ortadoğu’da Güç Dengesi 1978-1996*, Alfa Yayınları, İstanbul, 1998.
- ARI, Tayyar; *Geçmişten Günümüze Orta Doğu Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, Cilt 1, MKM Yayınları, 5. Baskı, Bursa, 2012.
- ARI, Tayyar; *Irak, İran ve ABD: Önleyici Savaş, Petrol ve Hegemonya*, Özetleyen: V. Nezih Aytaç, Alfa Yayınevi, İstanbul, 2004.
- ARIBAŞ, Kenan; *Küresel Çağda Siyasi Coğrafya*, 1. Basım, Çizgi Kitabevi, Konya, 2007.
- ARKAN, H. Muhammad; “İraklı Kürtlerin Özerklikten De Facto Federalizme Geçiş Aşamaları (1918–2005)”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl 9, Sayı 18, Güz 2013.
- ARMAOĞLU, Fahir- EMBEL, H. Ersin ; *Prof. Dr. Fahir Armaoğlu’na Armağan*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2008.
- ARMAOĞLU, Fahir; *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi:(1914-1995)*, Alkım Kitapevi, İstanbul, 1999.
- AS, Efdal; “XVI. YY.dan Cumhuriyetin İlk Yıllarına Kadar Türk-İran Sınır Sorunları ve Çözümü”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 46, 2010.
- Askeri Tarih Bülteni; Cilt 20, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1995.
- ATAMAN, Muhittin;” İran-Irak Üstünlük Mücadelesi: Çok Boyutlu Sorunlar”, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2004.
- ATUK, M. Volkan; “İran Şahı Rıza Pehlevi’nin Türkiye Ziyareti”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt XVII, Sayı 35, 2017 Güz.
- AYBAR, Sedat; *Türkiye’nin Ortadoğu Politikası*, Kadir Has Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2008.

- AYDIN, Mustafa -ERHAN, Çağrı; *Beş Deniz Havzasında Türkiye*, Siyasal Kitabevi, İstanbul, 2006.
- AYDIN, Nurettin; *Kürt Sorunu: Algı ve Olgu*, Nurettin Aydın, İstanbul, 2014.
- AYDOĞAN, Mehmet; *İç isyanlar ve Şeyh Said İsyanı*, Nokta Yayınları, İstanbul, 2007.
- AYHAN, Veysel; “Türkiye-Kuveyt İlişkileri: İşbirliği mi, Çatışma mı?”, *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 1, 2009.
- AYHAN, Veysel; *Kuveyt Emirliği: Savaş ve Barış Arasındaki El Sabah İktidarı ve Türkiye İle İlişkiler*, Rapor No: 24 Ocak 2011, Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara, 2011.
- AYVERDİ, Sâmîha; *Türk-Rus Münasebetleri ve Muhârebeleri*, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul, 2004.
- BAL, İdris ; *21. Yüzyılda Türk Dış Politikası*, Ankara Global Araştırmalar Merkezi, Ankara, 2006.
- BALCI, Ali; *Dış Politikada Hesaplaşmak*, Etkileşim Yayınları, İstanbul, 2015.
- BALTA, Evren; *Küresel Güvenlik Kompleksi: Uluslararası Siyaset ve Güvenlik*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016.
- BARKAY, Gül İnanc; *Türk Diplomasisinde Irak (1978-1997)*, Türkiye İş Bankası, İstanbul, 2008.
- BARLAS, Mehmet; *Turgut Özal’ın Anıları*, Birey Yayıncılık, İstanbul, 2000.
- BATIR, Kerem; *Yirmi Birinci Yüzyılda Deniz Haydutluğu ve Uluslararası Hukuk*, Sözcü Kitapevi, Ankara, 2011.
- BAYATLI, Nilüfer, “XVI. Yüzyılda Güney Irak’ta Lahsa Eyaleti ve Osmanlı Hâkimiyeti”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı 155, Ankara, 2005.
- BELGE, Murat, *Türkiye Dünyanın Neresinde?* Birikim Yayınları, İstanbul, 1992
- BELGE, Murat; *Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce: Liberalizm*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.
- BENLİ ALTUNIŞIK, Meliha, *Türkiye ve Ortadoğu: Tarih, Kimlik, Güvenlik*, Boyut Kitapları, İstanbul, 1999
- BERKKAN, Kürşad ; *İngiliz Derin Devleti Gizli Teşkilat*, Yediveren Yayınları, İstanbul, 2016.
- Beşinci Askerî Tarih Semineri Bildirileri*: “Değişen Dünya Dengeleri İçinde Askerî ve Stratejik Açından Türkiye”, Cilt 1, İstanbul 23-25 Ekim 1995.

- BIYIKLI, Mustafa; *Batı İşgalleri Karşısında Türkiye'nin Ortadoğu Politikaları: Atatürk Dönemi*, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul, 2006.
- BİLA, Fikret ; *Komutanlar Cephesi*, Detay Yayıncılık, İstanbul, 2007.
- BİLGE, Mustafa L.; “Bahreyn Maddesi”, *İslâm ansiklopedisi*, Cilt 4, Ankara, 1991.
- BİLGE, M. Sadık ; *Osmanlı Devleti ve Kafkasya: Osmanlı Varlığı Döneminde Kafkasya'nın Siyasî-Askerî Tarihi ve İdarî Taksimâtı, 1454-1829*, Eren Yayıncılık, İstanbul, 2005
- BİLGE, M. Sadık ; *Osmanlı Devleti ve Kafkasya: Osmanlı Varlığı Döneminde Kafkasya'nın Siyasî-Askerî Tarihi ve İdarî Taksimâtı, 1454-1829*, Eren Yayıncılık, İstanbul, 2005.
- BİLGE, Mustafa L. Bilge; “Maskat Körfezi Maddesi”, *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 42, Ankara, 2003.
- BİLGE, Mustafa L.; “Basra Körfezi Maddesi”, *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 42, Ankara, 1992.
- BİLGİ, Mustafa Sıtkı; “Türk-Irak ilişkilerinin Tarihsel Boyutu (1534-2002)”, *Irak Krizi (2002-2003)*, ASAM Yayınları, Ankara, 2003.
- BİLGİN, Mert; “Küresel Bölgesel ve Yerel Eksende Irak Petrollerinin Ekonomik Siyasi Ve Stratejik Anlamı”, *Akademik Orta Doğu Dergisi*, Sayı 2, İstanbul, 2006.
- BOZKURT, Enver; “Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin Irak ile İlgili Kararlarının Değerlendirilmesi”, *Stradigma Dergisi*, Sayı 11, 2003.
- CEMAL, Hasan; *Özal Hikâyesi*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1989.
- CEVİZOĞLU, M. Hulki; *Körfez Savaşı ve Özal Diplomasisi*, Form Yayınları, İstanbul, 1991.
- CHOMSKY, Noam, ACHCAR, Gilbert; *Tehlikeli Güç ABD'nin Dış Siyaseti ve Ortadoğu*, (Çeviren Yavuz Alagon), İthaki Yayınları, İstanbul, 2007.
- CİN, Barış; *Türkiye-İran Siyasi İlişkileri, (1923-1938)*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2007.
- CLEVELAND, William L.; *Modern Ortadoğu Tarihi*, (Çeviren: Mehmet Harmancı), İstanbul, 2008.
- ÇAĞATAY, Neşet; *İslam Öncesi Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1982.

- ÇAĞIRAN, Mehmet Emin; “Birleşmiş Milletler Lübnan Barış Gücü”, *Akademik Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2, Akademik Orta Doğu Yayınları, Ankara, 2006.
- ÇAKIR, Coşkun; *Osmanlı Medeniyeti Siyaset-İktisat-Sanat*, Klasik Yayınları, İstanbul, 2005.
- ÇAKMAK, Haydar; *Uluslararası Krizler ve Türk Silahlı Kuvvetleri*, Barış Kitap Basım Yayın Dağıtım, İstanbul, 2004.
- ÇANDAR, Cengiz; *Direnen Filistin*, May Yayınları, İstanbul, 1976.
- ÇANDAR, Cengiz; *Ortadoğu Çıkmazı*, Hil Yayınları, İstanbul, 1983.
- ÇAŞIN, Mesut; “Körfez Savaşı’nın Stratejik Sonuçları II”, *Avrasya Dosyası*, Cilt:3, Sayı:2, Yaz 1996.
- ÇEÇEN, Anıl; “Güney Komşumuz Irak”, *Avrasya Dosyası*, Cilt: 6, Sayı: 3, Sonbahar 2000.
- ÇOLAK, İsmail; *Gençler İçin Osmanlı Tarihi*, Nesil Basım Yayın, İstanbul, 2014.
- ÇORA, Nazmi; *Tarihimizdeki Kara Leke Çekiç Güç*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 2007.
- DABAĞYAN, Levon P.; *Osmanlı’da Şer Hareketleri ve II. Abdülhamid Hân*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2002.
- DAĞI, Zeynep; *Doğu’dan Batı’ya Dış Politika: AK Parti’li Yıllar*, Orion Yayınevi, İstanbul, 2006.
- DAHİR, Abdulmuti Ed ; *Bana Peygamberimi Anlat*, Kardelen Yayınları, Konya, 2000.
- DEMİR, Enes; *Yeni Belgeler Işığında Vazgeçilmeyen Topraklar Mîsâk-ı Millî II*, Hiperlink Yayınları, İstanbul, 2017.
- DEMİRAY, Muhittin; “Özal Dönemi Türk Dış Politikasının Temel Arayışları”, *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt 17, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.
- DEMİRBAŞ, Bülent; *Musul Kerkük Olayı ve Osmanlı Devleti’nde Kuveyt Sorunu*, Arba Yayınları, İstanbul, 1991.
- DEMİRTEPE, M. Turgut ; *Orta Asya ve Kafkasya’da Güç Politikası*, USAK Yayınları, Ankara, 2008.
- DENK, Erdem; *Silahlı Kuvvet Kullanımıyla İlgili TBMM Kararları Anayasanın 92. Maddesi Uyarınca Alınan, Siyasal Kitabevi*, Ankara, 2011.
- DİRİÖZ, Ali Oğuz; “Türkiye-Körfez İşbirliği Konseyi İlişkileri”, *Ortadoğu Analiz Dergisi*, Cilt 1, Sayı 6, Haziran 2009.

- Dokuzuncu Askerî Tarih Semineri Bildirileri*: “Türkiye Cumhuriyeti’ni İlgilendiren Genel Konular İle XIX. Ve XX. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti’nin Balkanlar’daki Askerî, Siyasî, İktisadî ve Toplumsal İlişkileri” 22-24 Ekim 2003, İstanbul, 1. Cilt, Genelkurmay Basım Evi, Ankara, 2005.
- DUNN, Archibald; “Basra Körfezi’ndeki İngiliz Çıkarları”, (Tercüme: Zekeriya Kurşun), *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, Sayı 3, İstanbul, 2000.
- DURSUN, Davut; “Ortadoğu’nun Ekonomik, Sosyal ve Siyasi Yapı Özellikleri Üzerine Genel Tespitler “, *Siyaset Konferansları Dergisi*, 2010.
- DUVAN Kadir; “Türkiye’nin Orta Doğu Politikasının İncelenmesi: İstanbul Toplantısı Örnek Olayı”, *Avrasya Dosyası*, Jeopolitik Özel, Cilt 8, Sayı 4, 2002.
- ED-DÛRÎ, Abdülazîz; “Bağdat Maddesi”, *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 4, Ankara, 1991.
- EFEGİL, Ertan; *Körfez Krizi ve Türk Dış Politikası Karar Verme Modeli*, Gündoğan Yayıncılık, Ankara, 2002.
- EL HÂŞİMÎ, Cevad; “Basra Körfezinde Eski Ticarî Faaliyetler ve Bu Faaliyetlerin Medeniyete Tesirleri” (Çeviren: Abdülhalik Bakır), *Ortaçağ Tarih ve Medeniyetine Dair Çeviriler I*, Ankara, 2008.
- EL-BEYÂTÎ, Âdıl Câsim;” Irak Maddesi”, *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 19, Ankara, 1999.
- EMECEN, Feridun M. ; *İmparatorluk Başkentinden Kültür Başkentine İstanbul*, Kitabevi, İstanbul, 2010.
- EMECEN, Feridun Mustafa ; *Osmanlı Klâsik Çağında Siyaset*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2009.
- ERBAKAN, Necmettin; *Körfez Krizi, Emperyalizm ve Petrol*, Rehber Yayınları, İstanbul, 1991.
- ERENDİL, Muzaffer; *Çağdaş Orta Doğu Olayları*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Ankara, 1992.
- ERGİL, Doğu; *Körfez Bunalımı*, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1990.
- ERKAN, Birol-BATBAYLI, Şule; “Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ) Üyesi Ülkelerin Küresel Pazarlardaki Karşılaştırmalı Üstünlükleri”, *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, Cilt 5, Özel Sayı, Nisan 2017.
- ERKMEN, Serhat-YILMAZ, Hasan; “Türkiye-Irak İlişkilerinde Çatışma Unsurları ve İşbirliği Olanakları”, *Stratejik Analiz*, Sayı 10, Şubat 2001.
- ERKOÇ, Ethem; *Âşık Paşa ve Oğlu Elvan Çelebi*, Pegasus Görsel İletişim Yayınları, İstanbul, 2005.

- EROL, Mehmet-EFEGİL, Ertan; *Türkiye-AB İlişkileri: Dış Politika ve İçyapı Sorunsalları*, Alp Yayınevi, Ankara, 2007.
- ERSİN, Nihat; *Ortadoğu Savaşlarının Perde Arkası*, Gündem Yayınları, İstanbul, 2003.
- ERTUNA, Hamdi; *Türk-Arap İlişkileri*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1976.
- EVCİOĞLU, Kemal ; *Amerika Birleşik Devletleri'nin Büyük Ortadoğu Projesi: Alfa-Kaos-Omega-Tapınak*, Umay Yayınları, 2005.
- FIRAT, H.- KAYNAK C.; *Körfez Krizi ve Devrimci Olanaklar*, Eksen Yayıncılık, İstanbul, 1991.
- FIRAT, H.; *Dünya, Ortadoğu ve Türkiye*, Eksen Yayıncılık, İstanbul, 2003.
- GAZALİ, İmam-ı; *Kıyamet ve Ahiret, Müslimana Nasihat*, Hakikat Kitapevi Yayınları, İstanbul, 2013.
- GERÇEKSEVER, Abdülkadir; *Kayıp Kimlik Basra Körfezi*, IQ Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2005.
- GEREK, Nüvit ; *Siyaset Bilimi*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2010.
- GERGER, Haluk; *ABD-Ortadoğu-Türkiye*, İstanbul, Yordam Kitap, 2007.
- GÖKÇE ,Orhan - DEMİRAY ,Uğur -SÖZEN , Edibe ; *Türkiye'nin ABD ve AB denklemi*, Çizgi Kitabevi, Konya, 2006.
- GÖKÇE, Cemal; *Türkiye Tarihi*, Dilek Matbaası, İstanbul, 1977.
- GÖKDEMİR, Orhan; *Faili Meçhul Cinayetler Tarihi: Osmanlı'dan Günümüze Bir Tarzı Siyaset Olarak Cinayet*, Chiviyazıları, İstanbul, 2005.
- GÖKMEN, Yavuz; *Özal Sendromu*, Verso Yayınları, Ankara, 1992.
- GÖKSÜ, Ekrem; *Türkiye'de Petrol*, Kâğıt ve Basım İşleri A.Ş., İstanbul, 1966.
- GÖKTAŞ, Hıdır - ÇAKIR, Ruşen ; *Vatan, Millet, Pragmatizm: Türk Sağında İdeoloji ve Politika*, Metis Yayınları, İstanbul, 1991.
- GÖRGÜN, Hilal; "Mısır Maddesi" *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 29, Ankara, 2004.
- GÖZEN, Ramazan, *Amerikan Kısılacında Dış Politika: Körfez Savaşı, Turgut Özal ve Sonrası*, Liberte Yayınları, Ankara, 2000.
- GÖZEN, Ramazan; "Türkiye ve I. Körfez Savaşı: Kriz Ortamında Dış Politika", *Türk Dış Politikasının Analizi*, Der. Faruk Sönmezoğlu, 3. Baskı, DER Yayınları, İstanbul, 2004.
- GÖZEN, Ramazan; *ABD'nin Irak'ı İşgali: Yeni Muhafazakâr, Demokratik Emperyalist Proje, II. Körfez Savaşı*, (Derleyen: Mehmet Şahin, Mesut Taştekin), Platin Yayınları, Ankara, 2006.

- GÖZEN, Ramazan; *Türkiye'nin Ortadoğu Politikası: Gelişimi ve Etkenleri*, Türkler Ansiklopedisi, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.
- GÜNAY, Bekir; *Avrupa'dan Asya'ya: Sorunlu Türk Bölgeleri*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2005.
- GÜNDOĞDU, Hamza;” Bayburt Yöresinde Bir Külliye, Bir Kitabe ve Bir Vakfiye”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, Sayı 37, İstanbul, 2002.
- GÜNGÖRMÜŞ KONA, Gamze; *Türkiye'nin Güvenliği*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık , İstanbul, 2005.
- GÜRAN, Tevfik; *İktisat Tarihi*, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, 2004.
- GÜREL, Şükrü; *Orta Doğu Petrolünün Uluslararası Politikadaki Yeri*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1979.
- GÜZEL, Ahmet; *Abbasi Halifesi Mehdi B. Mansur*, Kitap Dünyası, İstanbul, 2017.
- GÜZEL, Hasan Celâl-BİRİNCİ, Ali; Genel Türk tarihi, Cilt 4, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.
- GÜZTOKLUSU, Murat; *Özdemir Bey'in Filistin-Suriye Kuvva-i Milliyesi ve Elcezire Konfederasyonu*, Bengi Yayınları, İstanbul, 2010.
- HALAÇOĞLU, Yusuf; “Bağdat maddesi”, *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 4, Ankara, 1991.
- HALE, William; *Türk Dış Politikası 1774-2000*, Çeviren: Petek Demir, Mozaik Yayınları, İstanbul, 2003.
- HASKAN, Mehmet Nermi; *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, Cilt 1, Üsküdar Belediyesi Yayınları, İstanbul, 2001.
- HASSAN ,Ümit - BERKTAY, Halil - AKŞİN , Sina - ÖDEKAN, Ayla; *Türkiye Tarihi: Çağdaş Türkiye, 1908-1980*, Cem Yayınevi, Cilt 4, İstanbul, 1989.
- HAYYÂT, Halife b.; *Tarîhu Halife b. Hayyât*, (Çeviren: Abdülhalik Bakır), Ankara, 2001.
- HİZMETLİ, Sabri; *İslam Tarihi (Başlangıçtan ilk Dört Halife Devri Sonuna Kadar)*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1991.
- Hürriyet Ansiklopedik Yıllığı, Hürriyet, İstanbul, 1975.
- HÜSEYN, İsmâ’il B.; “Eş-Şehrî, Vukûât-ı Tertîb-i Şâhâne'-i Devlet-i" Osmâniyye'-i Aliyye”, *Belgelerle Türk tarihi dergisi*, Cilt 24, Sayı 28, Menteş Kitabevi, İstanbul, 2003.
- İHSANOĞLU, Ekmeleddin; *İki Tarafın Bakış Açısından Türk-Arap Münasebetleri*, İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA), İstanbul, 2000.

- İNALCIK, Halil- GÖYÜNÇ, Nejat- LOWRY, Heath W. ; *Osmanlı Araştırmaları*, Sayı IX, İstanbul, 1989.
- İNAN, Aybüke; “Kerkük-Yumurtalık Petrol Boru Hattı ve Türkiye-Irak İlişkileri (1973-2011)” *Ortadoğu Analiz Dergisi*, Cilt 5, Sayı: 56, Ağustos 2013.
- İNDİRKAŞ, Zühre ; *Türkler'de Hükümdar Tacı Geleneği*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları Sanat Eserleri Dizisi, Ankara, 2002.
- İŞBİLEN, Evren; *Nükleer Satranç / İran ve Nükleer Silahlanma Politikası*, Ozan Yayıncılık, İstanbul, 2009.
- KALKAN, Yılmaz, *Bir Ortadoğu Gerçeği: Irak ve Saddam Hüseyin*, Beyan Yayınları, İstanbul, 1991.
- KAMEL, Ayhan ; *Moskova Anıları: İki Dönemin Hikayesi*, Aşina Kitaplar, Ankara, 2007.
- KANTARCI, Şenol; *Ermeni Sorunu: Pencereden Bakmak Ya Da Manzaranın Bütünü* *Görmek*, Süleyman Demirel Üniversitesi Yayınları No:54, Isparta, 2005.
- KARACA, Oğuz ; *Lozan'dan Bugüne Musul-Kerkük ve Kuzey Irak*, Resital Yayıncılık, İstanbul, 2007.
- KARAGÖL , Erdal Tanas -ATEŞ , Seyithan Ahmet -KIZILKAYA, Mehmet - KAYA, Salihe; *Türkiye'nin Enerjide Merkez Ülke Olma Arayışı*, SETA Yayınları, İstanbul, 2016.
- KARATAŞ, Y. Yılmaz; *Demokratik Barışçı Çözüm ve Kürt Sorunu*, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 2014
- KARTAL, Çetin; *Küreselleşme Sürecinde Devlet ve Ordu İlişkileri*, Galeati Yayıncılık, İstanbul, 2018.
- KAVRAKOĞLU, İbrahim ; *Ülke Ekonomisinde Enerji Sorunu ve Çözüm Yolları*, Boğaziçi Üniversitesi Basımevi, İstanbul, 1981.
- KAYA ERDEM; “Burcu, Orta Doğu’da “Küçük” Ama “Önemli” Olabilmek: “Katar” Örneği”, Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi, *Akademik Ortadoğu Araştırmaları Dergisi*, Cilt 4, Sayı 1, 2009.
- KAYA, İbrahim; *Terörle Mücadele ve Uluslararası Hukuk*, USAK Yayınları, Ankara, 2005.
- KAYABALI, İsmail - ARSLANOĞLU, Cemender ; *İran'ın Anadolu'ya Uzanan Gölgesi: Ana Çizgiler ve Gerçeklerin Kısa Tarihi, 1453-1989*, Set Ofset, Manisa, 1990.
- KAYAR, Mustafa, *Türk-Amerikan İlişkilerinde Irak Sorunu*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2003,

- KAYNAK, Canan; “Irak Saldırısı ve Sağlık Sistemi”, Türk Tabipleri Birliği Yayınları, KAYNAK, Mahir- GÜRSES, Emin; *Yeni Ortadoğu Haritası*, Profil Yayıncılık, İstanbul, 2007.
- KESKİN, Funda; *Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma: Savaş, Karışma ve Birleşmiş Milletler*, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları No: 20, Ankara, 1998.
- KESKİOĞLU, Osman; *İslam Dünyası Dün ve Bugün*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları No: LVII, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1964.
- KILIÇ, Orhan- ÇEVİK, Mehmet ; “Tarihten Günümüze Dış Tehditler” Fırat Üniversitesi, , IV. Türkiye'nin Güvenliği Sempozyumu , Elazığ, 16-17 Ekim 2003.
- KILIÇ, Remzi; “Kanuni Sultan Süleyman’ın Irakeyn Seferi (1533-1535) Öncesi Anadolu’da Ortaya Çıkan Bazı Gelişmeler”, *Türk Kültürü*, YIL XXXVIII, Sayı 442, Ankara, 2000.
- KILIÇBAY, Ahmet; *Türk Ekonomisinin Son 10 Yılı: 1980-1990*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1991.
- KIRAN, Abdullah; *Ortadoğu’da Su: Bir Çatışma Ya Da Uzlaşma Alanı*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2005.
- KIRAN, Abdullah;” Türkiye’nin Kuzey Irak Politikası”, Sayı 148, *Birikim Dergisi*, Ağustos 2001.
- KIZILYAPRAK, Zeynel Abidin; *Bir Büyük Türki Korkunun Dünden Bugüne Anatomisi*, Doz Yayınları, İstanbul, 2005.
- KİRİŞÇİ, Kemal;”Türk-Amerikan İlişkileri: Belirsizlikten Yakınlaşmaya Türk Amerikan İlişkileri: Reelpolitik Ötesi Genişlemesi”, *Avrasya Dosyası ABD Özel Sayısı*, Cilt 6, Sayı 2, Ankara, Yaz 2000.
- KOLOĞLU, Orhan; *Osmanlı’nın İran İlişkileri*, Popüler Tarih, Sayı 57, İstanbul, 2005.
- KONYALI, İbrahim; *Topkapı Sarayında Deri Üzerine Yapılmış Eski Haritalar*, Zaman Kitaphanesi, İstanbul, 1936.
- KÖKTENER, Aysun; *Bir Gazetenin Tarihi: Cumhuriyet*, YKY, İstanbul, 2004.
- KÖNİ, Hasan; “Körfez Savaşı Sonrası Türkiye ve Ortadoğu” *Avrasya Dosyası*, Cilt 3, Sayı 1, İlkbahar 1996.
- KÖYLÜ, Murat; “Kuzey Irak Kürt Siyasi Hareketinin Türkiye, Irak, İran ve Suriye Politikası”, *Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 4, Sayı 7, Aralık 2017.

- KURŞUN, Zekeriya- ŞEKER, Cafer Talha; “Basra Körfezi’nde İngiliz-Amerikan Rekabeti: Bureymi Krizi’nden Bermuda Konferansı’na Körfez’de Güç Değişimi (1950-1957)”, *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, Sayı:10, Güz 2017.
- KURŞUN, Zekeriya; Basra Körfezi’nde Osmanlı İngiliz Çekişmesi-Katar’da Osmanlılar (1871-1916), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2004.
- KURŞUN, Zekeriya; Irak Dosyası, Osmanlı’dan Amerika’ya Irak, Tanımlanamayan Ülke: Irak, *Irak Dosyası*, Cilt 1, İstanbul, 2003.
- KURT, Veysel; *Ortadoğu’da Ordu ve Siyaset*, Set Vakfı İktisadi İşletmesi, Ankara, 2017.
- KURTBAĞ, Ömer; *Amerikan Yeni Sağ ve Dış Politika: Hegemonya Ekseninde Bir Analiz*, Cilt 39, USAK Yayınları, Amerika Araştırmaları Serisi, Ankara, 2010.
- KURUBAŞ, Erol, *Kürt Sorununun Uluslararası Boyutu ve Türkiye*, Cilt 2, Nobel Yayınları, Ankara, 2004.
- KUT, Şule; *Balkanlar'da Kimlik ve Egemenlik*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005.
- Kuveyt Emirligi: Savaş ve Barış Arasındaki El Sabah İktidarı ve Türkiye İle İlişkiler*, Rapor No: 24. ORSAM, Ocak 2011.
- KÜÇÜK, Cevdet- Mustafa L. Bilge,” Kuveyt Maddesi”, *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 27, Ankara, 2003
- KÜÇÜKSOLAK, Övgü Kalkan-YILDIZ, Abdullah Muhsin; *CurrentDebates In International Relations&Law: CurrentDebates In SocialSciences Series Volume 24*, IJOPEC Yayınları, İstanbul, 2018.
- LAÇİNER , Sedat ; *Bir Başka Açıdan İngiltere*, ASAM Yayınları, Ankara, 2001.
- LATİF, Hüseyin; *Çelişkiler Projesi BOP ve ABD'nin Türkiye'ye Bıttığı Rol*, Bizim Avrupa Yayınları, İstanbul, 2007.
- LEVİ, Moris -YANAROCAK, Sara ; *Şalom'da 60 yıl: 1947-2007*, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın, İstanbul, 2007.
- LEWİS, Bernard ; *Ortadoğu*, (Çeviren: Selen Y. Kölay), Arkadaş Yayınevi, Ankara, 2003.
- MANAZ, Abdullah ; *Dünya'da Siyasal İslamcılık*, Abdullah Manaz, İstanbul, 2015.
- MARUFOĞLU, Sinan; “Osmanlı Döneminde Güney Irak’ta Devlet-Aşiret İlişkileri”,1831-1914”, *XIV. Türk Tarih Kongresi*, Cilt 1, Ankara, 9-13 Eylül 2002.

- MARUFOĞLU, Sinan; *Osmanlı Döneminde Kuzey Irak, 1831-1914*, Eren Yayıncılık ve Kitapçılık, İstanbul, 1998.
- MEYER, Karl E.-BRYSAK, Sharren B. ; *Ortadoğu Tarihi Kral Yaratanlar*, Çeviren Emine Eminel, Akılçelen Kitaplar, Ankara, 2008.
- MİCHAELİS, Alfred ; *Orta Doğunun Kalkınma Meseleleri*, Doğu Limited Şirketi Matbaası, İstanbul, 1962.
- MURAT, Turgay; “Kuveyt Üzerinde Osmanlı-İngiliz Mücadelesi”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 23, Sayı 1, Elazığ, 2013.
- OK, Selçuk Tayfun-KURTAY, Ömer; *Katar Ülke Etüdü, İstanbul*, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul, Temmuz 1999.
- OKEKE-IBEZİM, Felicia; *Saddam Hussein: The Legendary Dictator*, Ekwike Books & Publishing, 2006.
- OKTAV, Özden Zeynep; “Arap Baharı ve Türkiye-Körfez Devletleri İlişkileri”, *Ortadoğu Analiz Dergisi*, Cilt 5, Sayı 51, Mart 2013.
- OKUR, Mehmet Akif; “Körfez Savaşı ve Irak’ın İşgali Arasındaki Dönemde Irak’ta Faaliyet Gösteren BM Misyonları”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Yıl 4 Sayı 7, Haziran 2008. (E.T. 19.02.2018)
- OLCAY, Osman; “Körfez Krizi Ertesinde Birleşmiş Milletlerde Olası Gelişmeler”, *Körfez Sorunu ve Birleşmiş Milletler*, Birleşmiş Milletler Türk Derneği Yıllığı, Ankara, 1992.
- OLGAÇAY, İsmail Berduk ; *Perşembenin Gelişi*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2010.
- ORAN, Baskın; “Kalkık Horoz: Çekiç Güç ve Kürt Devleti,” *Avrasya Dosyası*, Cilt 3, Sayı:1, İlkbahar 1996.
- ORAN, Baskın; *Kalkık Horoz Çekiç Güç ve Kürt Devleti*, Bilgi Yayınları, Ankara, 1998.
- ORAN, Baskın; *Türkiyeli Kürtler Üzerine Yazılar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015.
- ÖCEK, Zeliha, “Göstergelerle Irak Halkının Sağlığı”, *Türk Tabipleri Birliği Yayınları*, Ankara, 2005.
- ÖNALP, Ertuğrul ; *Osmanlı’nın Güney Seferleri: XVI. Yüzyılda Hint Okyanusu’nda Türk-Portekiz Mücadelesi*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2010.
- ÖNER, Nazmi; *Sagaloassos: Tarihte Yolculuk*, Nazmi Öner, İstanbul, 2014.
- ÖYMEN, Onur; *Silahsız Savaş: Bir Mücadele Sanatı Olarak Diplomasi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2002.
- ÖZCAN, Azmi;” İslam Maddesi”, *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 23, Ankara, 2001.

- ÖZCAN, Nihat Ali; “İşgal Sonrası Irak'ta Olanlar Sıradan Bir Güvenlik Sorunu mu?”, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, Ankara, 2004.
- ÖZCAN, Serpil, *Dört Kapı Yar Kapısı*, Hz. Ebu Bekir, Serpil Özcan, İstanbul, 2010.
- ÖZDAĞ, Ümit; *Türkiye Kuzey Irak ve PKK*, ASAM Yayınları, Ankara, 1999.
- ÖZDAĞ, Ümit ; *Kerkük, Irak, Ortadoğu ve Ötesi, 1998-2006*, Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul, 2007.
- ÖZDAĞ, Ümit ; *Türk Ordusunun Kuzey Irak Operasyonları*, Pegasus, Yayınları, İstanbul, 2008.
- ÖZDEM, Ali Gökçen; Büyük Devletlerin Değişmeyen Mücadele Alanı: Ortadoğu” *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, Cilt: X, Sayı:2, Elazığ, 2016.
- ÖZDEMİR, Hikmet; *Atatürk ve İngiltere: Bir Barışmanın Diplomatik Tarihi*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2004.
- ÖZER, Ahmet; *Beş Büyük Tarihi Kavşakta Kürtler ve Türkler: Tarihsel Gerçek, Sosyolojik Durum, Demokratik Çözüm*, Hemen Kitap, İstanbul, 2010.
- ÖZFATURA, Mustafa Necati; *Kürtler Sofrasında Ortadoğu*, Adım Yayıncılık, Ankara, 1991.
- ÖZHAZAR, İbrahim -ELBİNSOY, İsa; *Modern Dönem İslam Ülkeleri: Ortadoğu, Körfez Ülkeleri, Arap Yarımadası ve Ek Ülkeler*, Cilt III, Tire Kitap, İstanbul, 2017.
- ÖZKAN, Tuncay; *Bush ve Saddam'ın Gölgesinde Entrikalar Savaşı*, Alfa Yayınevi, İstanbul, 2003.
- ÖZKAN, Tuncay; *CIA Kürtleri, Kürt Devletin Gizli Tarihi*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2004.
- ÖZNUR, Hakkı; *Cahşların Savaşı Kuzey Irak Kürt Hareketi ve Musul-Kerkük Meselesi*, Altınküre Yayınları, Ankara, 2003.
- ÖZTEKİN, Özge; *Divanlardan Yansıyan Görüntüler*, Ürün Yayınları, İstanbul, 2006.
- ÖZTUNA, Yılmaz; *Türkiye Tarihi: Başlangıcından Zamanımıza Kadar*, Cilt 1-3, Hayat Kitapları, İstanbul, 1963.
- ÖZTÜRK, Mehmet; “I. Körfez Savaşı’ndan (1990- 91)- 11 Eylül Sürecine ABD’nin Irak Politikası ve Bunun Türk-Amerikan İlişkilerine Etkileri”, *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı 19, Ocak-Şubat-Mart 2010.
- ÖZYÜKSEL, Murat; *Osmanlı-Alman İlişkilerinin Gelişim Sürecinde Anadolu ve Bağdat Demiryolları*, Arba Yayınları, İstanbul, 1988.
- PALABIYIK, Hamit -YAVAŞ, Hikmet -AYDIN, Murat ; *Nükleer Enerji ve Sosyal Kabul*, USAK Yayınları, Ankara, 2010.

- PARLAR, Suat; *Ortadoğu: Vaadedilmiş Topraklar*, Mephisto Kitabevi, İstanbul, 2002.
- PARMAKSIZ, Alaettin; *Türk Ordusu'nda General Olmak*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2010.
- PASHA, Aftab Kamal; *The Gulf In Turmoil: A Global Response*, Lancers Books, 1992
- PEHLİVANOĞLU, A. Öner, *Orta Doğu ve Türkiye*, Kastaş Yayınevi, İstanbul, 2004
- Phebe Marr, *The Modern History of Iraq*, Routledge, 2018.
- PİRİNÇÇİ, Ferhat; “Irak’ta Saray İçi Darbe: Saddam Hüseyin ve İktidara Gelişi”, *Ortadoğu Analiz*, Cilt 8, Sayı: 76, Eylül-Ekim 2016.
- POLK, William R.; *Irak’ı Anlamak*, NTV Yayınları, İstanbul, 2008.
- QASIMLI, Musa ; *Azerbaycan Türklerinin Millî Mücadele Tarihi, 1920-1945*, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2006.
- RAŞİDOĞLU, Ahmed; *CIA ve Emperyalizmin Kıskaçında Türkiye*, Saadet Yayın Pazarlama, İstanbul, 1992.
- RİTTER, Scott - RİVERS,William Pitt; *Irak’a Savaş Bush Yönetiminin Bilmenizi İstemediği Gerçekler*, Çeviren Çiçek Öztekin, Metis Yayınları, İstanbul, 2002.
- Robert, Dreyfussmarch/April 2003, Issue The Thirty-Year, Itch,
- RONA, Zeynep; *Siyaset, Kültür, Uluslararası İlişkiler*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1999.
- RUBIN, Barry; “Jeopolitik ve Orta Doğu, Avrasya Dosyası”, Jeopolitik Özel, Cilt: 8, Sayı: 4 , Kış 2002.
- SAATÇI, Suphi ; *Tarihi Gelişim İçinde Irak'ta Türk Varlığı*, Tarihi Araştırmalar ve Dokümantasyon Merkezleri Kurma ve Geliştirme Vakfı Yayını, İstanbul, 1996.
- SAĞLAM, Kadir; *Ortadoğu ve Dünyada Körfez Savaşı ile Değişen Güç Dengeleri*, Elit Kitapları, İstanbul, 1999.
- Sahabiler Ansiklopedisi, Nesil Basım Yayın, İstanbul, 2010.
- SALİNGER, Pierre-LAURENT, Eric; *Körfez Savaşı-Gizli Dosya*, E Yayınları, İstanbul, 1991.
- SANDER, Oral; *Siyasi Tarih*, İmge Kitabevi, Ankara, 1989.
- SARAY, Mehmet; “Türk-İran Münâsebetlerinde Şiiliğin Rolü”, *Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü*, Ankara, 1990.
- SARI, Emre ; *Büyük Türk Tarihi*, Net Medya Yayıncılık, Antalya, 2016.
- SARI, İbrahim ; *Allah’ın Adil Kılıcı’ Hz. Ömer*, Net Medya Yayıncılık, Antalya, 2016.
- SARI, İbrahim ; *Ecdadımız Osmanlı*, Nokta Yayınları, Antalya, 2017.

- SARI, İbrahim ; *Peygamberin İzinindeki Millet: Türkler*, Net Medya Yayıncılık, İstanbul, 2016.
- SARI, İbrahim ; *Sümer Uygarlığı: Sümer Dini ve Tanrıları*, Net Medya Yayıncılık, Antalya, 2017.
- SARI, İbrahim ; *Türk İslam Tarihi*, Net Medya Yayıncılık, Antalya, 2017.
- SARI, İbrahim; *Uygarlığın Doğuşu*, Net Medya Yayıncılık, Antalya, 2017.
- SEDIYANI, İbrahim; *Adını Arayan Coğrafya*, Özedönüş Yayınları, İstanbul, 2009.
- SEZAL, İhsan-DAĞI, İhsan D. ; *Kim Bu Özal? Siyaset, İktisat, Zihniyet*, Boyut Kitapları, İstanbul, 2001.
- SİLLELİ, Turan; *Türkiye-Irak ilişkileri*, IQ Kültür ve Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2005.
- Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi: MÖ.3100-MS.1848, Cilt 8, İletişim Yayınları, İstanbul, 1988.
- SOYSAL, İsmail; *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları: Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte*, Cilt 38, Sayı 2, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1983.
- SÖNMEZ, Mustafa; *Yüz Soruda 1980'lerden 1990'lara Dışa Açılan Türkiye Kapitalizmi*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1992.
- SÖNMEZOĞLU, Faruk; *II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze Türk Dış Politikası*, DER Yayınları, İstanbul, 2006.
- SURUÇ, Salih; *Peygamberimizin Hayatı*, Nesil Basım Yayın, İstanbul, 2011.
- ŞAHİN, Bekir; *Osmanlı Ansiklopedisi: Tarih, Medeniyet, Kültür*, Cilt 3, Ağaç Yayıncılık, İstanbul, 1993.
- ŞEKER, Fatih M. ; *Osmanlılar ve Vehhabilik*, Cilt 19, Çağdaş İslâm Düşüncesi Dizisi, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2007.
- ŞEN, Sabahattin ; *Su sorunu, Türkiye ve Ortadoğu*, Bağlam yayınları, İstanbul, 1993.
- ŞENSOY, Adnan; *Cennetle Müjdelenenler Aşere-i Mübeşşere*, Adnan Şensoy, İstanbul, 2007.
- ŞENTÜRK, Doğan; *Ortadoğu'da Arap Birliği Rüyası Saddam'ın Baas'ı*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2003.
- ŞEREF, Abdurrahman; *Tarih-i Devlet-i Osmaniyye*, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul, 2005.
- ŞİMŞEK, Atilla-KALAFAT, Yaşar; *Meslek Hayatının 25. yılında Prof. Dr. Abdulhalûk M. Çay Armağanı*, Cilt 2, Işık Ofset Matbaacılık, Ankara, 1998.
- ŞİMŞİR, Bilal; *Türk-Irak İlişkilerinde Türkmenler*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2004.

- TABAKOĞLU, Ahmet; “Osmanlı Döneminde İstanbul’un İâşesi”, *İkinci Uluslararası İstanbul'un Fethi Sempozyumu*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul 30-31 Mayıs- 1 Haziran, 1997.
- TANÖR, Bülent; “Türkiye’de Dış İlişkilerin İç Hukuk Rejimi”, *Türk Dış Politikasını Analizi*, (Derleyen: F. Sönmezoğlu) Der Yayınları, İstanbul, 1998.
- TARTANOĞLU, Ali; *Irak, Saddam, Körfez*, Çark Kitabevi Yayınları, Ankara, 1991.
- TAŞDEMİR, Fatma ; *Uluslararası Terörizme Karşı Devletlerin Kuvvete Başvurma Yetkisi*, Cilt 10, USAK Yayınları, Ankara, 2006.
- TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu
<https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/3-30.pdf>
- The Persian Gulf, are we Committed? At What Cost? A Dialogue With the Reagan Adminstration on US Policy, Congress of the US-Washington, Government Printing Office, 1981.
- TOKATLI, Orhan; *Kırmızı Plakalar: Türkiye'nin Özal'lı Yılları*, Doğan Kitap, İstanbul, 1999.
- TORUMTAY, Necip; Orgeneral Necip Torumtay’ın Anıları, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1993.
- TUNÇDİLEK, Necdet ; *Güneybatı Asya*, Baha Matbaası, İstanbul, 1962.
- TURAN, Namık Sinan ; *Kurtuluş Savaşı Kütüphanesi, Hilafetin Tarihsel Gelişimi ve Kaldırılması*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 2004.
- TURAN, Sara Gül; *Oyun Bozan*, Mola Kitap, İstanbul, 2015.
- Türk Dünyası Kültür Atlası*, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı, Cilt5, İstanbul, 2003.
- ULUĞBAY, Hikmet; *İmparatorluktan Cumhuriyete Petropolitik*, Turkish Daily News Yayınları, Ankara, 1995.
- Uluslararası ilişkiler sözlüğü: *Uluslararası Politika, Diplomasi Tarihi, Uluslararası Örgütler, Uluslararası Hukuk, Uluslararası İktisat, Ülkeler*, Kültür Dizisi, Cem Yayınevi, İstanbul, 1992.
- USLU, Nasuh; *Türk Dış Politikası Yol Ayrımında: Soğuk Savaş Sonrasında Yeni Sorunlar, Yeni İmkânlar ve Yeni Arayışlar*, Anka Yayınları, İstanbul, 2006.
- USLU, Nasuh;” Körfez Savaşı ve Amerika'nın Politikaları”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 54-3,1999.
- USTA, Aydın; *Şamanizm'den Müslümanlığa Türklerin İslamlaşma Serüveni: Sâmâniler Devleti, 874-1005*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2007.

- ÜÇER , S. Sırrı; *İslam Tarihi*, Cilt 1, İrfan Yayınevi, İstanbul, 1969.
- ÜÇÖK, Bahriye; *İslam Tarihi Emeviler Abbasiler*, Ankara Üniversitesi ilâhiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1968.
- ÜNSAL, Erdil; *Körfez Krizi Öncesi ve Sonrası ile İlgili İhracat Bilgileri*, 2003.
www.motherjones.com/politics/2003/03/thirty-year-itch.
- YAHYA, Harun; *Türkiye İçin Milli Strateji*, Vural Yayınları, İstanbul, 1996.
- YAVİ, Ersal ; *Kürdistan Ütopyası*, Cilt 2, Ersal Yavi, İstanbul, 2006.
- YAVİ, Ersal; *Küresel Güçlerin Petrole Erişiminde İsrail-Filistin-Kürt Açmazında "Hedefteki Adam Saddam"*, Yazıcı Yayınevi, İstanbul, 2002.
- YAVUZ, Turan; *ABD'nin Kürt Kartı*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1993.
- YAZICI, Nevin; *Petrol Çerçevesinde Musul Sorunu (1926-1955)*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2010.
- YEGİN, Abdullah; *ABD-İran Yakınlaşması: Gerçek Mi, Hayal Mi?* ,SETA, 2014.
- YENİGÜN, M; Cüneyt, *Soğuk Savaş Sonrasında TBMM ve Dış Politika: Belgeler-Yorumlar*, Cilt 646, Nobel yayın, Ankara, 2004.
- YEŞİLTAS, Murat; *İç Savaşa Komşu Olmak: Türkiye'nin Suriye Sınır Güvenliği Siyaseti*, SETA, Sayı:136, Ankara, 2015.
- YETKİN, Murat; *Ateş Hattında Aktif Politika: Balkanlar, Kafkasya ve Ortadoğu Üçgeninde Türkiye*, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1992.
- YILMAZ, Hadiye; *Kurtuluş Savaşımız ve Asya-Afrika'nın Uyanışı: Hâkimiyeti Milliye Yazılarıyla*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2007.
- YILMAZ, Salih; *Türkiye ve Kafkasya'da Yaşayan Karapapak (Terekeme) Türkleri Tarihi ve Kültürü*, Salih Yılmaz, İstanbul, 2007.
- YILMAZ, Türel; *Uluslararası Politikada Orta Doğu*,Barış Platin Kitabevi, Ankara, 2009.
- YÜCEL, Erdem;” *Dost ve Kardeş Ülke Katar*” *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, Sayı 13, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, 1988

EKLER LİSTESİ

Ek 1. Orijinallik Raporu.....	148
Ek 2. Basra Körfezi Haritası	149
Ek 3. Irak Siyasi Haritası	149
Ek 4. BM Güvenlik Konseyi'nin Körfez Krizi İle İlgili Aldığı Kararlar	150
Ek 5. TBMM Kararı.....	178
Ek 6. TBMM Kararı.....	179
Ek 7. 1990'da Irak'ta Uçuşa Yasak Edilen Bölgeler	180

EKLER

Ek 1. Orijinallik Raporu

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	İncilay YATMAZ
Öğrenci Numarası	151211109
Enstitü Anabilim Dalı	Tarih
Programı	Yüksek Lisans
Danışmanın Unvanı, Adı-Soyadı	Prof. Dr. Ömer Osman UMAR
Tez Başlığı (Türkçe)	Körfez Krizi Bağlamında Türkiye'nin Dış Politikası

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 194 sayfalık kısmına ilişkin, ...02.../...07.../...2018... tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 25'dir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
- 2- Kaynakça hariç
- 3- Alıntılar hariç/dâhil
- 4- 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Yukarıda bilgileri verilen öğrencinin doktora tezi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu tarafından belirlenen azami benzerlik oranlarını aşmadığını ve tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Prof. Dr. Ömer Osman UMAR
Danışmanım Adı-Soyadı
(İmzası)

Prof. Dr. Ahmet AKSİN
Anabilim Dalı Başkanı
(İmzası)

Lisansüstü tezler, savunma öncesinde intihal program raporu ile birlikte enstitüye teslim edilir.

İntihal raporu ile ilgili olarak etik kurallar dâhilindeki benzerlik oranları ilgili Enstitü Yönetim Kurulu tarafından belirlenir. (Enstitü Yönetim Kurulu tarafından tezin, intihal kapsamı dışında değerlendirilmesi için TURNITIN'den alınan raporda "benzerlik oranı"nın, "alıntılar hariç" en fazla %10, "alıntılar dâhil" % 30'u geçmemesi şeklinde kabul edilmiştir).

Ek 2. Basra Körfezi Haritası

Microsoft Encarta Interaktive World Atlas 2001.

Ek 3. Irak Siyasi Haritası

<http://www.un.org/Depts/Cartographic/map/profile/iraq.p>

Ek 4. Bm Güvenlik Konseyi'nin Körfez Krizi İle İlgili Aldığı Kararlar¹²¹

2 AĞUSTOS 1990 TARİHLİ 660 SAYILI KARARI

Irak'ın, askeri kuvvet kullanarak, 2 Ağustos 1990 günü Kuveyt'i işgal etmesi, BM Güvenlik Konseyi'ni harekete geçirmişti. Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesi ile uluslararası güvenliğin ve barışın ihlal edildiğine karar veren Konsey; BM Anayasası'nın 39ncu ve 40'ncı maddelerinin ön gördüğü şekilde hareket etmiş ve aşağıdaki maddeleri içeren 660 sayılı kararı almıştı:

—Irak'ın, Kuveyt'i işgalini kınar;

—Irak'ın Kuveyt'te bulundurduğu bütün kuvvetlerini, derhal ve kayıtsız şartsız, 1 Ağustos 1990 tarihinde bulunan mevzilere çekmesini talep eder;

—Irak ve Kuveyt'in aralarındaki ihtilafa çözüm bulmak üzere derhal ve aralıksız bir şekilde görüşmelere başlamalarına çağrıda bulunur, bu noktadan hareketle, bütün gayretleri, özellikle Arap Birliği'nin girişimlerini destekler.

—Bu karara uyulmasını sağlamak üzere, BM Güvenlik Konseyi, yeniden toplanıp gerekli tedbirleri almayı karar altına alır.

6 AĞUSTOS 1990 TARİHLİ 661 SAYILI KARARI

Güvenlik Konseyi, 2 Ağustos 1990 tarih ve 660 sayılı kararını teyit eder. Kararın uygulanmaması, Irak'ın Kuveyt'i işgalinin devam etmesi, orada daha fazla can kaybı ve maddi tahribat olması ile çok yakından ilgilenmekte, Irak'ı, Kuveyt'i işgaline son verdimeye, Kuveyt'in toprak bütünlüğünü, egemenliğini ve bağımsızlığını yeniden tesis etmeye kararlı olduğunu beyan eder. Kuveyt'in meşru hükümetinin 660 sayılı kararı kabul ettiğini dikkate alarak ve devletlerin tek başına veya kolektif olarak nefis müdafaasını ve dünya barışı ile güvenliğinin sağlanması sorumluluğunu teyitten, BM Anayasası VII nci Bölüm, 51nci maddesine dayalı olarak:

—Irak'ın, 660 sayılı kararın, 2nci paragrafına uymadığına ve Kuveyt'in meşru hükümetinin yetkilerini gasp ettiğini belirtir.

—Irak'ın, 660 sayılı kararın, 2nci paragrafına uymasını sağlamak ve Kuveyt'in meşru hükümetinin yetkilerini ve otoritesini kurmayı karar altına alır.

Bütün Ülkeler;

¹²¹ Murat Çelik, Körfez Savaşı ve Mülteci Sorunu, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 2004, s.129-218.

—Bu kararın yürürlüğe girmesini müteakip, Irak veya Kuveyt'te üretilen veya bu ülkelerden ihraç edilen bütün maddelerin ithalini ve ülkelerine girişini yasaklayacaktır.

—Irak veya Kuveyt'ten gelen malların naklini ya da ihracatını topraklarında desteklemeyecekler, kendi milliyetleri veya yabancı bandıralı gemilerle veya bu karar tarihinden sonra, Irak ya da Kuveyt'ten yapılan ihracatı teşvik etmeyecek, Irak veya Kuveyt'e bu tür anlaşmalar için fon aktarımı da dahil olmak üzere desteklemeyeceklerdir.

—Irak veya Kuveyt'teki kişiler için ilk yardım malzemeleri ve özel insani durumlarda yiyecek dışında kendi topraklarından çıksın çıkmasın, askeri malzeme ve silah ile herhangi bir ürünün topraklarından veya yabancı bandıralı araçlarla kendi vatandaşları tarafından satılması veya bunlara destek sağlanmasından ve Irak veya Kuveyt'te yürütülen bir işi desteklemekten, vatandaşlarının bu tür satış ve destek faaliyetinde bulunmasına izin vermekten kaçınacaklardır.

—Bütün devletlerin, Irak veya Kuveyt'te ticari, endüstriyel yada kamuya ait bir tesisle ilgili görev almamasına ve Irak Hükümeti ile ticari bağlantı, ekonomik veya parasal yardım yapmamasına insani amaçlar için ya da acil tıbbi yardım ve yiyecek yardımı dışında Irak ve Kuveyt'e, kişi veya kişilere fon ve kaynak aktarılmasına izin vermekten, vatandaşlarının bu tür fonlar sağlamasına müsamaha göstermekten kaçınması gerektiğine karar vermiştir.

—BM'ye üye olmayan ülkeler de dahil olduğu halde bütün devletleri, bu kararın alındığı tarihten önceki anlaşmaları dikkate almayarak, bu kararın yaptırımlarına sıkı sıkıya uymaya çağırır.

—Güvenlik Konseyi'nin, davaya bakma yönteminin geçici 28 nci kuralı gereğince; aşağıdaki görevleri üslenecek, Konsey'e gözlem ve önerilerini iletecek, Konsey'in bütün üyelerinden oluşacak bir Güvenlik Konseyi Komisyonu kurulmasına karar vermiştir:

—Genel Sekretere sunulacak; 661 sayılı kararın uygulanması ile ilişkili raporları incelemek,

—661 sayılı kararın maddelerinin etkin bir şekilde nasıl uygulandığı konusunda bütün devletlerden daha fazla bilgi almak,

—Komite'nin, 661 sayılı kararı takip ederken, görevini yapabilmesi için, Komitenin isteyeceği bilgiler dahil olmak üzere, bütün Devletleri Komite ile tam bir iş birliği yapmaya çağırır.

—Genel Sekreterden, Komiteye gerekli bütün yardımı ve Sekreteryadan bu amaç için gerekli düzenlemeleri yapmasını rica eder.

—Yukarıda, 4ncü maddeden, 8nci maddeye kadar olan maddeler hariç, bu karardaki hiçbir şeyin, Kuveyt'in yasal hükümetine yardım yapılmasını engellemediğine karar vermiş ve bütün devletleri: —Kuveyt'in yasal hükümetinin ve kuruluşlarının varlığını korumak için gerekli önlemleri almaya,

—İşgal Kuvvetleri tarafından kurulan hiçbir rejimi tanımamaya çağırır.

—Genel Sekreter'den, bu kararın uygulanması ile sağlanan gelişmeleri rapor olarak Konsey'e sunmasını ve ilk raporun 30 gün içinde verilmesini rica eder.

—Irak Kuveyt'i işgalini sona erdirinceye kadar, bu konuyu gündemde tutmaya ve çabalarını sürdürmeye karar verir.

9 AĞUSTOS 1990 TARİHLİ 662 SAYILI KARARI

Güvenlik Konseyi, 660 ve 661 sayılı kararlarını hatırlatır, Irak'ın Kuveyt'i ilhak ettiğine dair açıklamasını çok ciddi bir gelişme olarak niteleyerek, bir defa daha Irak'ın bütün kuvvetlerini kayıtsız şartsız ve derhal 1 Ağustos 1990 günü bulunduğu yerlerine çekmesini talep eder, Irak'ın Kuveyt'i işgaline son vermeye, Kuveyt'in yasal hükümetinin bağımsızlığını, egemenliğini ve toprak bütünlüğünü yeniden tesis etmeye karar verir.

—Irak'ın herhangi bir şekilde ve sebebi ne olursa olsun, Kuveyt'i ilhak etmesinin yasal hiçbir geçerliliğinin olmadığını, hükümsüz ve boş olduğunu karar altına alır.

—Bütün Devletlere uluslararası kuruluşlara ve özellik arz eden teşkilatlara, anılan ilhakı tanımamaları, ilhakı dolaylı yoldan tanımayı öngören davranışlardan kaçınmaları için çağrıda bulunur.

—Ayrıca, Irak'ın Kuveyt'in ilhakına ilişkin kararını iptal etmesini ister.

—İşgale bir ân önce son vermek üzere çabalarını sürdürmeye ve konuyu gündemde tutmaya karar verir.

19 AĞUSTOS 1990 TARİHLİ 664 SAYILI KARARI

Güvenlik Konseyi, Irak'ın Kuveyt'i işgal ve ilhak etmesini ve 660, 661, 662 sayılı kararları hatırlatır, Irak'ta ve Kuveyt'te yaşayan, yabancı ülkelerin vatandaşlarının güvenliği ve refahı ile çok yakından ilgilenir, Irak'ın, bu konuda, uluslararası yükümlülüklerini göz önünde bulundurarak, Genel Sekreter'in Konsey üyelerinin 17 Ağustos günü ortaya koydukları ilgisini ve endişelerini, Irak hükümeti ile acilen görüşmesini ister Birleşmiş Milletler Anayasasının VII nci bölümü çerçevesinde hareketle:

—Irak'ın, ülkesinde ve Kuveyt'te bulunan bütün yabancıların, buralardan ayrılmasına müsaade etmesini ve ülkeyi terk etmelerine yardımcı olmasını, Konsolosluklarda bulunan yetkililerin, anılan kişilerle derhal temasa geçmelerini ve onlarla sürekli temas halinde bulunmalarını kabul etmesini talep eder.

—Ayrıca, Irak'ın yabancı uyruklu kimselerin selametini, emniyetlerini ve sağlıklarını tehlikeye sokacak davranışlardan kaçınmasını ister.

—Irak'ın, Kuveyt'in işgalini geçersiz ve boş sayan, 662 sayılı kararını teyit eder ve fon nedenle Irak hükümetinin, Kuveyt'teki elçilikler ile konsoloslukların kapatılmaları ve personelinin ülkelere dönmeleri ile verdiği emirleri iptal etmesini, gelecekte bu tür davranışlardan kaçınmasını talep eder.

—Bu karara uyulduğuna ilişkin raporun, Genel Sekreter tarafından mümkün olan en kısa sürede Konseye sunulmasını rica eder.

25 AĞUSTOS 1990 TARİHLİ 665 SAYILI KARARI

Güvenlik Konseyi, 660, 661 ve 664 sayılı kararlarını hatırlatarak, onlara derhal ve tam olarak uyulmasını Birleşmiş Milletler Anayasasının VIInci bölümüne dayalı olarak alınan 661 sayılı karar gereğince ekonomik yaptırımların uygulanmasını, Irak'ın, BM üye ülkelerin varlığını tehlikeye sokan, Kuveyt'in işgaline son vermeye ve yukarıda alınan kararların süratle uygulanmasını, Kuveyt'in yasal otoritesi ile bağımsızlığının, egemenliğinin ve toprak bütünlüğünün yeniden tesis edilmesini talep eder. Irak'ın Kuveyt'i işgali sonucu masum insanların can kaybına uğramasından üzüntü duyar ve daha fazla can kaybına mani olmak için karar verir. Irak'ın, 660, 661 ve 664 sayılı kararlara uymamasından dolayı ve özellikle Irak hükümetinin petrol ihraç etmek için gemilere Irak bayrağı çekmesinden endişe duyar.

—BM Güvenlik Konseyi, 661 sayılı karar gereğince, Irak’a gelen ve bu ülkeden giden bütün yük gemilerinin aranması için üye ülkelerin Kuveyt Hükümeti ile işbirliği yapmaları çağrısında bulunur.

—Güvenlik Konseyi, 661 sayılı karar hükümlerine uyulmasını sağlamak üzere, üye ülkeleri, yukarıda 1 nci maddeye göre hareket etmeye davet eder.

—Konsey, bütün üye devletlerden, bu kararın 1 nci maddesinde belirtildiği şekilde ve üye ülkeler gerek gördükleri takdirde, böyle bir /ardımın sağlanmasını talep eder.

—Konsey, bu kararın uygulanmasının denetimini kolaylaştırmak amacıyla, üye ülkelerden, BM Genel Sekreteri ile müzakere ettikten sonra, 661 sayılı kararla kurulan komisyona ve Askeri Karargâh Komitesi’nin yapısına uygun olarak, iş birliği içerisinde yerine getirmelerini talep eder.

—Konsey, mesele ile aktif bir şekilde ilgilenmeyi karar altına alırlar.

13 EYLÜL 1990 TARİHLİ SAYILI KARARI

Güvenlik Konseyi, 661 sayılı kararını insancıl durumlar ve yiyecek dışındaki maddelere uygulanan 3 ncü paragrafı (c) fıkrasını ve 4 ncü maddesini hatırlatarak, insanların eziyet çekmelerini önlemek üzere onlara yiyecek ikmali yapma durumları zuhur edebileceğini dikkate alarak, Irak ve Kuveyt halkına yiyecek gönderilebilir. Buna Güvenlik Konseyi veya Konsey adına bu kararın 6’nci maddesinde anılan Komite karar verir. Irak’ın, Güvenlik Konseyi’nin 664 sayılı kararının yabancı uyruklu kimselerin güvenliği ve refahı ile ilgili vecibelerini yerine getirmemesi ile çok yakından ilgilenir ve Uluslararası İnsan Hakları Kanunu dahil Cenevre anlaşmasının uygulanabilen maddeleri gereğince Irak’ı bütün sorumluluklarını yerine getirmeye davet eder. Birleşmiş Milletler Anayasası’nın VIII nci paragrafına göre hareket ederek:

—661 sayılı kararın 3 ncü paragrafı (c) fıkrası ve 4 ncü paragrafta öngörülen insancıl durumun meydana gelip gelmediğine ilişkin gerekli tespiti yapabilmek için, Komite, Irak ve Kuveyt’te bulunan yiyecek maddelerine ilişkin durumu sürekli olarak incelemeye tabi tutacaktır.

—Irak’ı, yabancı uyruklu kimselerle ilgili 664 sayılı kararın öngördüğü sorumluluklarını yerine getirmeye davet eder. Uluslararası insan hakları hukuku gereğince yabancı uyruklu kimselerin selametinden ve refahından tamamen Irak’ın sorumlu olacağını yeniden teyit eder.

—Bu kararın 1 nci ve 2'nci paragrafların öngördüğü amaca yönelik olarak Genel Sekreter'in acilen ve sürekli bir biçimde, Birleşmiş Milletlerin ilgili kurumlarından diğer uygun insancıl kuruluşlardan ve diğer bütün kaynaklardan, Irak ve Kuveyt'te bulunan yiyecek maddelerinin yeterliliği konusunda bilgi toplamasını ve anılan bilgilerin Genel Sekreterle, Komite arasında teati edilmesini talep eder.

—Ayrıca bu bilgilerin toplanmasında ve ilgili yerlere verilmesinde, 15 yaşından küçük çocuklara, zarar gören personele, hasta ve yaşlılar ile hamile kadınlara ve doğum yapmış annelere özel dikkat sarf edilmesini talep eder.

-Komite, Genel Sekreter'den aldığı rapor üzerine, insanların zarar görmesini önlemek için, Irak ve Kuveyt'e yiyecek yardımı yapılmasını gerektiren bir durumun zuhur ettiğine karar verirse, bu ihtiyacın nasıl karşılanacağına ilişkin kararını, derhal Konseye bildirecektir.

—Komite, kararlarını formüle ederken, yiyecek maddelerinin, BM aracılığı ile Uluslararası Kızıl Haç Komitesi veya diğer uygun insancıl kuruluşlar aracılığı ile ve gerçek ihtiyaç sahiplerinin eline geçmesinin sağlanmasını dikkate almalıdır.

—Genel Sekreter'den iyi niyet fonksiyonunu kullanarak, yiyecek maddelerinin Irak ve Kuveyt'e bu ve bundan önceki kararlara göre, dağıtımın yapılmasını kolaylaştırmasını talep eder.

—661 sayılı kararın sağlık amacı ile gönderilecek maddelere katıyetle uygulanmadığını hatırlatır ve bu gibi sağlık maddelerini gönderecek ülkenin tamamen denetimi altında yapılmasını tavsiye eder.

16 EYLÜL 1990 TARİHLİ 667 SAYILI KARARI

Güvenlik Konseyi, 660, 661, 662, 664, 665 ve 666 sayılı kararlarını teyit ederek, Irak'ın taraf olduğu 18 Nisan 1961 tarihli, diplomatik ilişkiler ve 24 Nisan 1963 tarihli, Konsolosluk ilişkileri ile ilgili Viyana Antlaşmasını hatırlatır. Irak'ın Kuveyt'teki Diplomatik Kuruluşların ve Konsoloslukların kapatılması ve personelin geri çekilmelerine ilişkin emirleri dikkate alındığında bunların Güvenlik Konseyi'nin kararlarına, yukarıda sözü edilen Uluslararası Antlaşmalara ve Uluslararası Hukuka aykırıdır. Irak Güvenlik Konseyi'nin kararlarına ve yukarıda sözü edilen antlaşmalara uymamakla, Kuveyt'teki diplomatik faaliyetleri ve diplomasi kurallarını ihlal etmektedir. Irak yabancı uyruklu kişilere, diplomatlara veya konsolosluk mensuplarına karşı uygulanacak şiddet hareketlerinden tamamen sorumlu olacaktır. Güvenlik Konseyi aldığı

kararlara ve Birleşmiş Milletler Anayasası'nın 25nci maddesine saygı gösterilmesini sağlamaya karardır. Ayrıca, Irak'ın eylemlerinin en ciddi ve tehlikeli yönünün uluslararası hukuka karşı olan ihlallerini tırmandırması, Konseyi, acilen işlem yapmaya ve aynı zamanda, Konseyin aldığı kararlara onun uymasını sağlamaya ve köklü tedbirler almak üzere istişarede bulunmaya zorlamasıdır. BM Anayasası'nın VII nci bölümüne uyarak:

—Irak'ın, Kuveyt'te bulunan diplomatik temsilciliklere, onların personeline ve elinde bulundurduğu rehinelere karşı giriştiği saldırgan faaliyetlerini şiddetle kınar.

—Bütün yabancı tabiiyetteki personel ile 664 sayılı kararda belirtilen bütün kişilerin derhal serbest bırakılmalarını talep eder.

—Ayrıca Irak'ın Güvenlik Konseyi'nin 660 ve 664 sayılı kararları ile diplomatik ve konsolosluk ilişkileri ile ilgili Viyana Antlaşmasının ve uluslararası hukukun öngördüğü vecibelerini derhal ve eksiksiz yerine getirmesini ister.

—Irak'tan, topraklarında ve Kuveyt'te bulunan diplomatik personel ile elçiliklerin güvenliğini ve refahını sağlamasını diplomatik faaliyetleri engelleyici hiç bir harekette bulunmamasını orada bulunan vatandaşları ile temasa geçmesine onları ve haklarını korumasına mani olmamasını talep eder.

—Bütün ülkelerin, 661, 662, 664, 665 ve 666 sayılı kararları kesinlikle gözetim altında tutmayı mecbur olduklarını hatırlatır.

—Mümkün olan en kısa zamanda, acilen toplanarak, BM Anayasası'nın VIInci bölümü gereğince, BM Anayasasını Güvenlik Konseyi'nin kararlarını ve Uluslararası hukuku ihlal etmeye devam eden Irak'a karşı somut tedbirler almayı karar altına alır.

24 EYLÜL 1990 TARİHLİ 669 SAYILI KARARI

Güvenlik Konseyi, 6 Ağustos 1990 tarihli ve 661 (1990)sayılı kararı ve aynı zamanda Birleşmiş Milletler Anayasası'nın 50nci maddesini hatırlatarak, BM Anayasası'nın 50nci maddesine göre yardım etmek isteyen ülkelerin sayısında bir artış olduğu gerçeğinin farkındadır. Irak ile Kuveyt arasında meydana çıkan durum nedeni ile 661 (1990) sayılı kararla kurulan Komiteyi, BM Anayasası'nın 50nci maddesi gereğince yardım etme isteklerini inceleme ve takip edilmesi gereken en uygun hareket tarzını BM Genel Sekreteri'ne tavsiye etme görevi ile yetkili kılmıştır.

25 EYLÜL 1990 TARİHLİ 670 SAYILI KARARI

Güvenlik Konseyi, 660 (1990), 661 (1990), 662 (1990), 664 (1990), 665 (1990), 666 (1990) ve 667 (1990) sayılı kararlarını teyit ederek Irak'ın, Kuveyt'i işgale devam etmesini, Kuveyt'i ilhakını, arzuları hilafına yabancı uyruklu kişileri rehine tutmasını, BM Güvenlik Konseyi'nin 66 (1990), 662 (1990), 664 (1990), 667 (1990) ve Uluslararası insan hakları hukukunu ihlal eden faaliyetlerine son vermemesini kınar, ayrıca Irak birliklerinin, Kuveyt halkına karşı davranışlarını, Kuveyt halkını ülkelerini terke zorlamasını Uluslararası hukuku ihlal ederek, Kuveyt'te şahıslara ve mala karşı giriştiği kötü muameleyi kınar.

—Irak'ın, 661 (1990) sayılı Güvenlik Konseyi'nin öngördüğü tedbirlerden kurtulmaya çalıştığı, ayrıca bir kısım ülkelerin Irak nezrinde bulundurduğu diplomatik personelinin sayısını azalttığı ve diğer ülkelerin de bu şekilde planlamalar yaptığını önemle dikkate alarak, aldığı kararlara ve Birleşmiş Milletler Anayasası'nın 25'nci ve 48'nci maddelerine uyulmasını sağlamaya karardır.

—Irak Hükümeti'nin, yukarıda bahsedilen Güvenlik Konseyi kararlarına, BM Anayasası'nın 25'nci ve 48'nci maddelerine ters düşen Irak yüksek komuta konseyinin 16 Eylül 1990 tarihli 377 sayılı kararı gibi icraatının geçersiz ve boş olduğunu teyit eder.

—AZAMİ ölçüde siyasi ve diplomatik vasıtaları kullanarak, Irak'ın, Güvenlik Konseyi Kararlarına uymasını sağlamaya kararlı olduğunu teyit eder.

—Genel Sekreter'in, iyi niyet aracılığını (GOOD OFFİCE) kullanarak soruna, Güvenlik Konseyi'nin aldığı kararlar doğrultusunda çözüm bulmak için sarf ettiği ve halen devam eden gayretlerini tasvip eder ve takdirle karşılar.

—Irak Hükümeti'nin, Güvenlik Konseyi'nin 660 (1990), 661 (1990), 662 (1990), 664 (1990), 666 (1990) ve 667 (1990) kararlarına uymamada ısrar etmesi halinde, Güvenlik Konseyi'nin, BM Anayasası ve Anayasa'nın VII nci bölümü gereğince, daha ciddi adımlar atmasına yol açacağını belirtir.

—Birleşmiş Milletler Anayasası'nın 103'ncü maddesinin şartlarını hatırlatarak ve BM Anayasası'nın VII nci bölümüne göre hareket ederek;

—Bütün ülkelere, 661 (1990) sayılı karara özellikle 3, 4 ve 5'nci paragraflara kesinlikle ve tam olarak uyulması için yükümlülüklerini yerine getirmeleri için çağrıda bulunur.

—Güvenlik Konseyi'nin 661 (1990) sayılı kararının hava ulaşımı dahil bütün ulaştırma vasıtalarına uygulandığını teyit eder.

—Bu kararın yürürlüğe girmesi ile bütün ülkeler insancıl amaçlı yiyecek ilaç ve sağlık malzemesi taşıyan uçaklar hariç Irak ve Kuveyt’e yük taşıyan veya bu ülkelerden, başka bir ülkeye yük götüren uçaklara toprakları üzerinde uçmalarına izin vermeyeceklerdir.

—Ayrıca, bütün ülkeler, hangi ülkeye bağlı olursa olsun, Irak ve Kuveyt’e gitmek üzere havalanan hiçbir uçağa aşağıdaki durumlar hariç, toprakları üzerinde uçuş izni vermeyecektir.

—Uçak, Irak ve Kuveyt’in dışında bir hava limanına iniş yapıp, 661 (1990) sayılı karar ile şimdi alınan bu kararı ihaleden herhangi bir yük taşımadığını kanıtlamak üzere kontrol edilmesine müsaade edecek ve uçak bu amaçla gerekli süre o ülkede tutulabilecektir. Veya bahse konu uçağın uçuşunu, 661 (1990) sayılı kararla teşkil edilen Komite tarafından onaylanmış olacaktır.

—Her ülkenin, kendisine kayıtlı uçaklarını 661 (1990) sayılı karar ile bu karara uymaları için gereken her tedbiri almasını karar altına alır.

—Bütün ülkeler, 4ncü paragraf çerçevesinde topraklarından Irak’a ve Kuveyt’e gidecek uçakları ve uçuşun amacını, 661 (1990) sayılı karara dayalı olarak kurulan Komiteyi zamanında haberdar etmesini karar altına alır.

—Bütün ülkelere, Şikago Antlaşması dahil, Uluslararası hukuk çerçevesinde, 661 (1990) sayılı kararın veya bu kararın etkili bir şekilde uygulanmasını sağlamak için iş birliği içinde gerekli görülen tedbirleri almaları için çağrıda bulunur.

—Bütün Devletlere, 661 (1990) sayılı karara göre, Irak’ın malvarlığının dondurulması ve Kuveyt’in yasal hükümetinin malvarlığının koruma altına alınması ve 661 (1990) sayılı karar gereği kurulan Komiteye söz konusu mal varlığı konusunda bilgi vermelerine ilişkin vecibelerini hatırlatır.

—Bütün ülkelere, Güvenlik Konseyi’nin 661 (1990) sayılı kararı ile teşkil edilen Komiteye, bu kararla ilgili icraatları hakkında bilgi vermeye çağrıda bulunur.

—Birleşmiş Milletler Teşkilatı, İhtisaslaşmış kurumlar ve B. M. Sistemi içerisinde yer alan diğer kuruluşlar, 661 (1990) sayılı karar

Karar ile şimdi alınan bu kararın hükümlerinin etkisini artırmak üzere gerekli tedbirleri almalarını tasvip eder.

—Güvenlik Konseyi’nin 661 (1990) sayılı kararı ve bu kararın hükümlerinden, bir ülkenin veya vatandaşlarının kaçınmaya çalışması halinde, bu kaçınmayı önlemeyi dikkate alacağını karar altına alır.

—Dördüncü Cenevre Anlaşması'nın, Kuveyt'e uygulanmasını ve antlaşmaya imza koyan bir ülke olan Irak'ın, Anlaşmanın bütün hükümlerine tam olarak uymasını teyit eder.

29 EKİM 1990 TARİHLİ 674 SAYILI KARARI

Güvenlik Konseyi, 660 (1990), 661 (1990), 662 (1990), 664 (1990), 665 (1990), 666 (1990), 667 (1990) ve 670 (1990) kararlarını hatırlatarak, Kuveyt'in bağımsızlığının, egemenliğinin ve toprak bütünlüğünün yeniden tesis edilmesi, yasal hükümetin yeniden işbaşına getirilmesi için, Irak'ın Kuvvetlerini derhal ve kayıtsız, şartsız çekmesinin acil bir ihtiyaç olduğunu önemle belirtir.

—Irak yetkililerini ve Kuveyt'i işgal eden askeri kuvvetlerini, yabancı uyruklu kimseleri rehine almaları, onlara kötü muamelede bulundukları ve Kuveyt'i baskı altında tutmaları ve Güvenlik Konseyi'ne verilen raporların ihtiva ettiği diğer hususları Kuveyt'in demografik kayıtlarını tahrip etmek, Kuveytlileri, ülkelerini terk etmeye zorlamak halkı, Kuveyt'te yeniden yerleşime tabi kılmak, Kuveyt'te, hastanelerdeki ilaç ve sağlık malzemesi dahil, şahıslara ve Devlete ait malların kanunsuz bir şekilde tahrip edilmesine ilişkin icraatlarını Güvenlik Konseyi'nin aldığı kararları, BM Anayasası'nı, Diplomatik ve Konsolosluk ilişkileri ile ilgili Viyana Antlaşmasını ve Uluslararası hukuku ihlal etmelerini kınar.

—Irak'ta ve Kuveyt'te bulunan diplomatik ve konsolosluk personeli dahil, yabancı uyruklu kişilerin durumlarına ilişkin ciddi endişelerini beyan eder.

—Genel Sekreterin, Kuveyt'te ve Irak'ta bulunan yabancı uyruklu kişilerin selameti ve refahı ile ilgili gayretlerini hatırlatır.

—Irak'ın Kuveyt'i işgali sonucu, Kuveyt ve Irak'ta bulunan kişilerin uğradıkları zararları maruz kaldıkları kötü muamele ve ekonomik kayıplarla çok yakından ilgilenir.

B. M. Anayasası'nın, VII nci bölümü çerçevesinde hareketle; —Uluslararası camianın, barış ve güvenliğinin, Uluslararası sorunların barışçı yollardan çözülmesi suretiyle sağlanmasını yeniden teyit eder.

—Sorunların ve çatışmaların barışçı yollardan çözüme kavuşturulmasında, BM ile Genel Sekreterin BM Anayasası hükümleri çerçevesinde oynadıkları önemli rolü hatırlatır.

—Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesi sonucu ortaya çıkan krizin ve tehlikenin dünya barışını ve güvenliğini tehdit ettiğini ve durumu daha kötüye götürecek davranışlardan kaçınılması endişesini taşır.

—Irak'ı, BM Güvenlik Konseyi'nin ilgili kararlarına özellikle 660 (1990), 662 (1990) ve 664 (1990) kararlarına uymaya davet eder.

—Irak'ın, BM Güvenlik Konseyi'nin kararlarına uymasını sağlamak için diplomatik vasıtalarından azami ölçüde yararlanılmasını yeniden tasvip eder.

1. Irak yetkililerinden ve Kuveyt'i işgal eden Irak Kuvvetlerinden, yabancı uyruklu kişileri rehin almaktan, onlara kötü muamelede bulunmaktan, Kuveyt'i ve yabancı uyruklu kimseleri basık altında tutmaktan, Güvenlik Konseyine gelen ve Konseyin kararları ile BM Anayasası'nı, Dördüncü Cenevre Antlaşması, diplomatik ve konsolosluk ilişkilerine ilişkin Viyana Antlaşmasını ve Uluslararası Hukuku ihlal eden, yukarıdaki raporların muhtevası olaylar ile benzeri davranışları durdurmasını ve bu davranışlardan vazgeçmesini talep eder.

2. Ülkeleri, Irak'ın yukarıda II nci paragrafta ortaya konan ciddi ihlalleri ortaya çıkarmak üzere bilgileri bir araya getirmelerine ve bunları Güvenlik Konseyi'ne sunmalarına ilişkin talebini teyit eder.

3. Irak'ı, Kuveyt ve Irak'ta bulunan yabancı uyruklu kişilere karşı vecibelerini yerine getirmesi için yapılan talebi teyit eder. Buna diplomatik ve konsolosluk personeli, Viyana Antlaşması, BM Anayasası, diplomatik ve Konsolosluk ilişkileri ile ilgili Viyana Antlaşması ve Uluslararası hukukun temel ilkeleri dahildir.

4. Aynı zamanda, Irak'ın, ülkeden ayrılmak isteyen diplomatik ve konsolosluk personeli dahil, yabancı uyruklu kişilerin ülkeden çıkışlarına yardımcı olmasına ilişkin talebi teyit eder.

5. Irak'ın, Kuveyt ve Irak'ta bulunan diplomatik ve Konsolosluk personeli dahil, yabancı uyruklu kimselere ve Kuveyt vatandaşlarına, selametleri ve refahları için yiyecek, su ve temel hizmetleri acilen sağlamasını talep eder.

6. Irak'ın, Kuveyt'te ve Irak'ta bulunan diplomatik ve Konsolosluk personelinin güvenliklerini ve refahının derhal emniyet atma almasını, diplomatik ve Konsolosluk personelinin, ülkedeki kendi vatandaşları ile temasa geçmeleri, onları ve çıkarlarını korumak dahil, görevlerini icra etmelerine engel olunmamasını, Kuveyt'te yabancı elçilik ve Konsoloslukların kapatılması ve personelinin ülkeyi terk etmesi için verdiği emirleri iptal etmesini talep eder.

7. BM Genel sekreterinden Kuveyt ve Irak'la bulunan yabancı uyruklu kişilerin güvenlikleri ve refahı yukarıda 4'ncü, 5'ci ve 6'ncı paragraflarda ön görülen hedefleri gerçekleştirmek ve özellikle, Kuveyt halkına ve Kuveyt'te bulunan diplomatik ve Konsolosluk personeline yiyecek, su ve temel hizmetlerin sağlanmasına ilişkin sürdürdüğü iyi niyet aracılığına devam etmesini talep eder.

8. Irak'ta, Kuveyt'in Irak tarafından hiçbir hukuka dayalı olmadan işgal edilmesi sonucu, Kuveyt'in veya bir başka ülkenin ve burada yaşayan vatandaşların ve ortaklarının uğrayacakları kayıptan, meydana gelecek hasardan ve yaralanmalardan Uluslararası hukuka göre sorumlu olduğunu hatırlatır.

9. Ülkeleri, konuya ilişkin bilgileri toplamaya ve Uluslararası hukuka göre yapılacak düzenlemeler için teklifte bulunmalarını talep eder.

10. Irak'ın, bu kararın hükümlerine ve bundan önceki kararlara uyması gerekmektedir. Uymadığı takdirde Güvenlik Konseyi, BM anayasası gereğince daha başka tedbirler alma durumunda kalacaktır.

11. Kuveyt, yeniden bağımsızlığına kavuşuncaya ve ülkede, Güvenlik Konseyi'nin kararları çerçevesinde barış sağlanıncaya kadar, mesele ile sıkı bir şekilde ve aktif olarak ilgilenmeye kararlıdır.

12. Genel Sekreterin iyi niyet aracılığını kullanarak uygun gördüğü takdirde, Irak'ın, Kuveyt'i işgal etmesi ile baş gösteren krize, Güvenlik Konseyi'nin 660 (1990), 662 (1990) ve 664 (1990) sayılı kararları çerçevesinde, barışçı yollardan bir çözüme ulaşması için diplomatik gayret sarf etmesini destekler ve güvenini belirtir. Bölgede bulunan ve bölge dışındaki bütün ülkelere, BM Anayasası çerçevesi içinde hareket ederek anılan sonuca ulaşmak, durumda gelişme sağlamak, barışı, güvenliği ve istikrarı yeniden tesis etmek için çağrıda bulunur.

13. Genel Sekreterden, diplomatik gayretlerinin ve iyi niyet aracılığının sonuçlarından Güvenlik Konseyi'ne bilgi vermesini rica eder.

28 KASIM 1990 TARİHLİ 677 SAYILI KARARI

Güvenlik Konseyi, 2 Ağustos 1990 tarihli 660 (1990), 9 Ağustos 1990 tarihli 662 (1990) ve 29 Ekim 1990 tarihli 674 sayılı kararlarını hatırlatarak, Irak'ın Kuveyt'i işgali sonucu Kuveyt'teki kişilerin mutazarrır olmalarına ilişkin endişelerini tekrarlar.

—Irak'ın, Kuveyt halkının demografik yapısını değiştirmek ve Kuveyt'in yasal hükümeti tarafından tutulan kayıtları ortadan kaldırmak için devam eden girişimleri dolayısı ile ciddi bir şekilde endişe duymaktadır.

BM Anayasası'nın VII Bölümü'ne Göre Hareket Ederek;

—Irak'ın, Kuveyt halkının demografik yapısını değiştirmesi ve yasal Kuveyt hükümetinin tuttuğu sivil kayıtları ortadan kaldırması girişimlerini kınar.

—Genel Sekreteri, yasal Kuveyt hükümeti tarafından onaylanmış ve Kuveyt'in 1 Ağustos 1990 tarihi itibarı ile demografik yapısını gösteren bir evrakı muhafaza altına almak üzere görevlendirir.

—Genel Sekreterden, yasal Kuveyt Hükümeti ile iş birliği yaparak, nüfus kayıtlarına girebilmek ve anılan evrakın kopyasını kullanabilmek üzere bir yönetmelik hazırlamasını talep eder.

29 KASIM 1990 TARİHLİ 678 SAYILI KARARI

Güvenlik Konseyi, 660 (1990), 661 (1990), 662 (1990), 664(1990), 665 (1990), 666 (1990), 667 (1990), 669 (1990), 670 (1990), 674 (1990) ve 677 (1990) sayılı kararlarını hatırlatarak ve teyit ederek, Birleşmiş Milletlerin bütün gayretlerine rağmen, Irak'ın, 660 (1990) sayılı karar ile yukarıda belirtilen kararları uygulamadaki vecibelerini yerine getirmediğini dikkate alarak Birleşmiş Milletler Anayasasının öngördüğü dünya barışını ve güvenliğini sağlamada ve korumada üstüne düşen görevleri yapmadığını ve sorumluluklarını yerine getirmediğini hatırd tutarak ve BM Anayasası'nın VII nci bölümü çerçevesinde hareket ederek:

—Irak'ın, 660 (1990) sayılı karara ve diğer kararlara tam olarak uymasını talep eder. Irak'ın bunlara uyması için kendisine son bir fırsat tanımaya karar verir.

—Irak, yukarıda 1inci paragrafta öngörülen hükümleri ve diğer kararların ortaya koyduğu istekleri, 15 Ocak 1991 tarihinde veya ondan önce, tam olarak yerine getirmediği takdirde, BM üye ülkeleri, Kuveyt Hükümeti ile iş birliğinde bulunmak, Güvenlik Konseyi'nin aldığı 660 sayılı karar ile ondan sonra alınan kararları uygulamak, bölgede Uluslararası barışı ve güvenliği yeniden tesis etmek üzere, gerekli bütün vasıtaları kullanmaya yetkili kılar.

—Bu kararın 2nci paragrafının uygulanmasında bütün ülkelere uygun desteği sağlamalarını talep eder.

—İlgili ülkelerin, bu kararın 2nci ve 3ncü maddelerini uygularken, Güvenlik Konseyi'ne icraatları ile ilgili muntazam bilgi vermelerini talep eder.

3 NİSAN 1991 TARİHİNDE 687 (1991) SAYILI KARARI

Güvenlik Konseyi, 660 (1990), 661 (1990), 662 (1990), 664 (1990), 665 (1990), 666 (1990), 667 (1990), 669 (1990), 670 (1990), 674 (1990) ve 677 (1990), 678 (1990) ve 686 (1991) sayılı kararları hatırlatarak; Kuveyt'in, egemenliği, bağımsızlığı ve toprak bütünlüğünün yeniden tesis edilmesi, yasal hükümetin tekrar işbaşına gelmesi memnuniyet verici olarak kabul edilerek, BM'e üye ülkelerin, Kuveyt ve Irak'ın egemenliği toprak bütünlüğü ve siyasi bağımsızlığına bulundukları katkıları teyit ederek ve 678 (1990) sayılı kararın 2nci paragrafının öngördüğü şekilde Kuveyt ile işbirliği yapan üye ülkelerin, 686 (1991) sayılı kararın, 8nci paragrafına göre bölgedeki askeri varlıklarını mümkün olan en kısa zamanda sona erdireceklerine ilişkin niyetlerini dikkate alarak;

—Irak'ın, Kuveyt'i hukuk dışı işgalinin ışığı altında barışa dönük azmini garanti etmesi ihtiyacını teyit ederek,

—Irak Hariciye Bakanının, 27 Şubat 1991 tarih ve (s/22275) sayılı mektubunu ve 686 (1991) sayılı kararı takiben gönderdiği (s/22273, s/22276, s/22320, s/22321 ve s/22330) sayılı mektupları dikkate alarak:

—Irak ve Kuveyt'in bağımsız ve egemen iki ülke olarak, Bağdat'ta, 4 Ekim 1963 tarihinde "Dostluk İlişkilerinin İyileştirilmesi" sözleşmesini göz önünde bulundurarak ve bu noktadan hareketle, Irak ile Kuveyt arasındaki resmi sınırı BM Anayasası'nın 102 nci maddesine göre Kuveyt'e verilen adaları, Irak Başbakanı'nın Kuveyt'in, sınırları içinde bağımsızlığını, egemenliğini ve toprak bütünlüğünü tanıyan, 21 Temmuz 1932 tarihli mektubu ile bunu kabul ettiğine dair Kuveyt yönetiminin yazdığı 10 Ağustos 1932 sayılı mektubunu dikkate alarak,

Bahse konu sınırın belirlenmesi ihtiyacına dikkati çekerek; Irak Devlet Adamları, 17 Temmuz 1925 tarihinde, Cenevre'de imzalanan Cenevre protokolünün harp de kullanılmasını yasakladığı ASHYXIATING, zehirli gazlar ile diğer gazları ve bakteriyolojik harp metotlarını kullanma tehdidinde bulunduğunu ve daha önce kimyasal silah kullandığını dikkate alarak ve Irak'ın bu silahları kullanması halinde ciddi sonuçlar yaratacağını teyit ederek;

Irak'ın, dünyada kimyasal ve biyolojik silahların kaldırılmasını hedef alan ve 7; 11 Ocak 1989 tarihinde Paris'te yapılan toplantıda alınan kararlara ve 1925 tarihinde imzalanan Cenevre protokolüne, diğer ülkelerle birlikte imza koyduğunu hatırlatarak;

Ayrıca Irak'ın, bakteriyolojik (Biyolojik) ve toksin silahlarının geliştirilmesini, imalini ve depolanmasını yasaklayan ve imha edilmelerini öngören, 10 Nisan 1927 tarihli antlaşmayı imzaladığına dikkati çekerek;

Irak'ın, bu antlaşmayı değiştirmesinin önemini göz önünde bulundurarak,

Bunun da ötesinde, bu antlaşmaya katılan ve antlaşmanın yetkilerinin artırılmasını, yeterliliğini ve Uluslararası mahiyet kazanmasını isteyen ve antlaşmanın "Gözden Geçirilmesi Konferansı'na destek veren ülkelerin konuya atfettikleri önemi dikkate alarak;

Silahsızlanma Konferansı'nın sonuçlarının dünyada kimyasal silahlarının kullanılması antlaşması üzerindeki ilk etkilerinin önemini vurgulayarak,

Irak'ın tahrik edilmediği halde balistik füzelerini kullanmasının ve Irak'ta üslenmiş bu füzelere karşı özel tedbir alınması gereğinin farkında olarak;

Üye ülkelerin elinde bulunan bilgilere göre Irak'ın nükleer silah yapmak için lüzumlu malzemeyi elinde bulundurduğu ve 1 Temmuz 1968 tarihinde imzalanan "Nükleer Silahların Yayılması" Antlaşmasındaki yükümlülüklerinin aksine hareket etmesi ile ilgilenerek,

Ortadoğu'da, nükleer silahlardan arındırılmış bir bölgenin tesis edilmesinin hedeflendiğini hatırlatarak,

Bütün kitle imha silahlarının, bölgedeki barış ve güvenliğe karşı oluşturduğu tehdidin bilincinde olarak, Aynı zamanda, bölgede silahlanma üzerinde detaylı bir kontrol ve bir dengenin sağlanmasının bilincinde olarak;

Bütün bunların da ötesinde, yukarıda bahse konu hedefleri gerçekleştirebilmek için, bölgedeki ülkelerin görüşmelerde bulunması dahil, bütün uygun vasıtaların kullanılmasının bilincinde olarak,

Güvenlik Konseyinin 661 (1990) sayılı kararının Kuveyt'e uygulanan tedbirlerin, 686 (1991) sayılı kararla kaldırıldığını hatırlatarak;

Güvenlik Konseyinin 686 (1991) sayılı kararının yükümlülüklerin yerine getirilmesinde ilerleme sağlanmasına rağmen birçok Kuveytli ve yabancı uyruklu vatandaşın sayımı hala tamamlanmamış ve kararda öngörülen emtianın hala teslim edilmediğini dikkate alarak;

New York'ta, 18 Aralık 1979 tarihinde, imzaya açılan rehine almakla ilgili uluslararası kongrenin, rehine almak üzere yapılacak bütün girişimleri uluslararası terörün bir tezahürü sayan kategoriye soktuğunu dikkate alarak;

Irak'ın en son yaşanan krizde ortaya koyduğu tehditler Irak toprakları dışındaki hedeflere karşı terörü kullanması ve rehine alması esef yaratmıştır.

BM Genel Sekreteri'nin, 20 Mart 1991 tarih ve (s/22366) sayılı raporu ile 28 Mart 1991 tarih ve (22409) sayılı raporunu ciddi bir ilgi ile dikkate alarak ve Kuveyt ile Irak'ın insani ihtiyaçlarının acilen karşılanması gereğinin bilincinde olarak, Güvenlik Konseyi'nin en son aldığı kararın öngördüğü uluslararası barışın ve güvenliğin bölgede yeniden tesis etmeyi hatırd tutarak;

BM Anayasası VII inci bölümüne göre hareket ederek aşağıdaki tedbirlerin alınması gereğinin bilincinde olarak;

1. Resmen bir ateşkese ulaşmak dahil, bu kararın öngördüğü hedefleri gerçekleştirecek şekilde aşağıdaki kesin değişiklikleri havi karar hariç, yukarıda belirtilen 13 kararı teyit eder.

2. Irak ve Kuveyt'in, 4 Ekim 1963 tarihinde Bağdat'ta imzaladıkları ve Birleşmiş Milletler tarafından tescil edilerek, BM Anlaşmalarının 964 serisi olarak, BM'in 7063 sayılı dokümanı ile yayınlanan, "Kuveyt Devleti ile Irak Cumhuriyeti arasında, dostane ilişkilerin yeniden tanzim edilmesi ve benzeri meselelerin kabul edilmesi" Antlaşması ile belirlenen milli sınırların ve Kuveyt'in hükümranlılığına bırakılan adaların ihlal edilmemesini ve bunların taraflarca kabul edilmesini talep eder.

3. BM Genel Sekreteri'nden Irak ile Kuveyt arasındaki sınırın belirlenmesinde, Güvenlik Konseyi tarafından sunulan s/22412 dokümanındaki barıkata da dahil olmak üzere, uygun görülen her maddeden yararlanarak yardımcı olmasını ve bir ay içerisinde Güvenlik Konseyi'ne rapor vermesini talep eder.

4. Yukarıda bahsedilen uluslararası hududun ihlal edilmemesini garanti etmeye ve bunu sağlamak için BM Anayasası çerçevesinde her türlü tedbiri almaya karar verir.

5. BM Genel Sekreterinden, Irak ve Kuveyt ile istişarede bulunduktan sonra, 4 Ocak 1963 tarihinde Irak ile Kuveyt arasında imzalanan "Dostluk İlişkileri'nin yeniden şekillendirilmesi " Antlaşması ile belirlenen sınırdan 10 km. Irak topraklarından ve 5 km Kuveyt toprakları tarafında bir tampon bölgeye, BM Gözlemci Birliği'ni yerleştirme planını 30 gün içerisinde Güvenlik Konseyi'ne sunmasını askerden arındırılmış tampon bölgede hudut ihlallerini önlemesini ve bölgenin gözetlenmesini ülkelerden birinin diğer

ülkeye karşı hasmane bir davranışta bulunmasını gözetlemesini birliğin icraatından vaki olacak muhtemel ciddi ihlallerden Güvenlik Konseyi'ni muntazam şekilde derhal haberdar etmesini talep eder.

6. Genel Sekreter'in, Birleşmiş Milletler gözlem birliğinin yerleştirme işleminin tamamlandığını, Güvenlik Konseyi'ne bildirmesini müteakip, 678 (1990) sayılı karar gereğince Kuveyt ile iş birliğinde bulunan üye ülkeler 686 (1991) sayılı karara uyarak Irak topraklarındaki askeri varlıklarını sona erdireceklerdir.

7. Irak'ı 17 Haziran 1925 tarihinde Cenevre'de imzalanan ve harbde ASPHYXIATING' in, zehirli gazları veya diğer gazların kullanılmasını yasaklayan Cenevre protokolünün bakteriyolojik (Biyolojik) ve toksin silahlarının geliştirilmesini, üretimini ve depolanmasını yasaklayan ve imhasını öngören, 10 Nisan 1972 tarihli anlaşmayı tadil eden bölümün yükümlülüklerini yerine getirmeye davet eder.

8. Irak'ın, Uluslararası gözetim altında, aşağıdakileri imha etmeyi, sökmeyi veya zararsız hale getirmeyi kayıtsız şartsız kabul etmesini ister:

- a. Bütün kimyasal ve biyolojik silahlar ile depolanmış bütün toksinleri bunlarla ilişkili alt sistemler ile unsurlarını bütün araştırma geliştirme destek ve üretim tesislerini,
- b. Menzili 150 kilometreden fazla olan balistik füzeler ile bunlara ait büyük parçalar onarım ve üretim tesisleri.

9. Yukarıda, 8 inci maddenin aşağıdakilere uygulanmasına karar verir.

a. Irak'ın, bu kararın uygulaması olarak 15 gün içerisinde, BM Genel Sekreteri'ne 8 inci maddede belirtilen cisimlerin yerlerini, miktarını ve cinslerini bildirmesi, aşağıda yazılı olan yerlerin acilen denetlenmesine müsaade etmesi karar altına alınmıştır.

b. Genel Sekreter, uygun gördüğü hükümlerle ve bu kararın alınmasından sonra 45 gün içerisinde uygun gördüğü takdirde "Dünya Sağlık Teşkilatı" (WORLD HEALTH ORGANIZATION; WHO) Genel Başkanı ile istişarede bulunarak aşağıdaki hususlarda bir plan geliştirerek, 45 gün içerisinde Güvenlik Konseyi'nin onayına sunacaktır.

(I) Özel bir komisyon teşkil edecek ve bu komisyon, Irak'ın gösterdiği veya özel komisyonun belirlediği ilave biyolojik, kimya ve balistik füze tesislerinde derhal denetlemelere başlayacak.

(II) Irak, yukarıda 8 inci maddenin a fıkrasında belirtilen bütün cisimleri, halkın güvenliğinin gereği dikkate alınarak imhası, yerlerinden sökülmesi veya zararsız hale getirilmesi için özel komisyona teslim edecektir. Ayrıca, yukarıda 9 uncu madde 6 fıkrası (I) bendinde belirtilen ve özel komisyonca belirlenen ilave ile, 8 inci madde 6 fıkrasında

belirtilen ve özel komisyon tarafından imhası Öngörülen balistik füzeler ile atma vasıtalarına da özel komisyona teslim edilecektir.

(III) Özel Komisyon'un, Uluslararası Atom Enerji Teşkilatı Genel Başkanından talep edeceği gerekli yardım ve iş birliği aşağıda 12'nci ve maddelere çıkarılmıştır.

11. Irak'ı 1 Temmuz 1968 tarihinde imzalanan "Nükleer Silahlanmasını Önleme" Antlaşmasının hükümlerine kayıtsız şartsız davet eder.

12. Irak'ın, kayıtsız şartsız, nükleer silaha veya nükleer silah tında kullanılan maddelere veya alt sistemlere veya unsurlara yukarıda belirtilenlerle ilgili araştırma, geliştirme, destek ve tesislerine sahip olmamasına ve bunları geliştirecek hiçbir ette bulunmamasına karar verir. Bu karar çerçevesinde Irak, 15 gün içerisinde, BM Genel Sekreteri ile Uluslararası Atom Enerjisi Genel Başkanına, yukarıda belirtilen cisimlerin yerlerini, prim ve cinslerini bildirecek, nükleer silahlar için kullanılan maddeleri, muhafaza edilmek veya yerinden sökülme üzere, iddianın (b) fıkrasına da Genel Sekreter 'in hazırladığı planın öngördüğü şekilde Özel Komisyon'a yardım eden ve onunla işbirliği içerisinde çalışan Uluslararası Atom Enerjisi Teşkilatının kontrolüne bırakacaktır. Aşağıda 13ncü maddede belirtildiği şekilde anılan silahların tahrip edilmesini, sökülmesini veya zararsız hale getirilmesini kabul edecektir.

13. Atom Enerjisi Teşkilatı Genel Başkanından, Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri kanalı ile Genel Sekreter'in yukarıda 9 uncu madde (b) fıkrasına dayalı planında teşkil edilen Özel Komisyon'un yardımları ve işbirliği ile Irak'ın bildirdiği nükleer tesisleri ve Özel Komisyon'un belirlediği diğer yerleri gecikmeksizin kontrole başlamasını yukarıda 12nci maddede belirtilen bütün cisimlerin uygun bir şekilde tahrip edilmesini, sökülmesini veya zararsız hale getirilmesini içeren bir plan hazırlayacak bunu 45 gün içerisinde Güvenlik Konseyi'ne sunmasını ve Güvenlik Konseyi'nin planı onaylamasını müteakip anılan planı 45 gün içerisinde icra etmesini, Irak'ın, 1 Temmuz 1968 tarihli "Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme" Antlaşmasındaki haklarını ve yükümlülüklerini dikkate alarak bir plan geliştirmesini ve bu kararın alındığı tarihten itibaren 120 gün içinde onaylamak üzere Güvenlik Konseyi'ne sunmasını bahse konu plan gereğince Irak'ın, 12nci maddenin hükümlerine uyup uymadığını takip ve tahkik etmesini, Irak'ın, elinde bulundurduğu nükleer silahlarla ilgili maddeleri muhtevi bir listeyi tahkik edilmek üzere uluslararası Atom Enerji Teşkilatına sunmasını ve nükleer alanda yaptığı bütün çalışmalarını anılan teşkilatın denetimine açık bulundurmasını talep eder.

14. Bu kararın, 8nci, 9ncu, 10ncu, 11nci, 12nci ve 13ncü maddelerine göre, Irak'ın icraatı Orta Şark'ta, kitle imha silahlarından ve bunları taşıyan füzelerden arındırılmış ve bütün kimyasal silahları yasaklamayı hedef alan bir bölgenin teşkiline atılmış bir adım olacağını dikkate alır.

15. BM Genel Sekreteri'nden Kuveyt'in vereceği ve teslim almadığını iddia ettiği malzeme listesi dahil, Irak'ın el koyduğu Kuveyt'e ait bütün mal varlığının anılan ülkeye iade etmesini kolaylaştırmak üzere alınmış tedbirlere ilişkin raporu, Güvenlik Konseyi'ne sunmasını talep eder.

16. Irak'ın, Kuveyt'i hiçbir hukuka dayanmadan işgal etmesi sonucu, çevreye verdiği zarar dahil, hükümetlere, şirketlere ve bireylere verdiği zararlar ve tabii kaynakları tüketmesinden dolayı Uluslararası hukuk karşısında mesul olduğu yeniden teyit edilir.

17. Irak'ın, 2 Ağustos 1990 tarihinden itibaren, Dış Borçlarını reddeden beyanları geçersiz ve boştur. Bu bakımdan, Irak'ın bütün dış borçlarını ödeme konusundaki yükümlülüklerini yerine getirmesini talep eder ve karar altına alır.

18. Yukarıda 16'ncı maddeye istinaden tazminat talep edenlere ödeme yapabilmek için bir fon oluşturulması ve söz konusu fonu yönetmek üzere bir komisyon kurulmasını kararlaştırır.

19. Genel Sekreter'e, bahse konu fonun yönetimi ile ilgili ve Irak halkının ihtiyaçlarını da dikkate alarak, Genel Sekreter'in Konseye teklif edeceği rakamı geçmeyecek şekilde, Irak'ın petrol ürünlerinden elde edeceği gelirin fona aktaracağı oranı tespit edecek mekanizma dahil bu kararın uygulanmaya başlanmasından sonra 30 gün içerisinde yukarıda 18nci maddede belirtilen tazminat taleplerini karşılamak ve yukarıda 16nci, 17nci ve 18nci maddelerin öngördüğü yükümlülükleri uygulamak üzere bir program geliştirerek karar vermesi için Güvenlik Konseyi'ne sunması için direktif verir. Irak'ın Dış borçları ve ekonomik ihtiyaçlarını dikkate alarak, Uluslararası mali teşkilatların değerlendirdiği ödeme kapasitesinin fona para yatırmasını sağlamak için düzenlemeler yapılmalıdır. Tazminatın talep edenlere ödenmesi, zararın ve kayıpların uygun bir şekilde değerlendirilmesi taleplerin listelenmesi ihtilafların halledilmesi ve ödeme önceliklerinin tayin edilmesi için yukarıda belirtilen bir komisyonun kurulması;

20. Irak'a, 661 (1990) sayılı kararın öngördüğü ilaç ve sağlık malzemesi dışında mal veya ürün satışını veya ikmalini ve mali işlere ilişkin yasakların 661 (1990) sayılı

kararla kurulan Komitenin ilan ettiğine göre veya Komite'nin onayı ile yiyecek maddelerine uygulanmayacaktır. Bu karar derhal yürürlüğe girecektir.

21. Konsey'in, yukarıda 20nci maddede öngörülen hükümleri, Irak hükümetinin takip ettiği politikanın ve uygulamalarının ışığı altında her 60 günde bir gözden geçirilmesini karar altına alır. Buna Güvenlik Konseyi'nin ilgili bütün kararlarına Irak'ın uygulaması da dahildir. Irak'a konan yasaklar, buna göre azaltılacak veya tamamen kaldırılacaktır.

22. Yukarıda 19ncu maddenin öngördüğü programın, Güvenlik Konseyi tarafından onaylanması üzerine ve Irak'ın yukarıda 8nci, 9ncu, 10ncu, 11nci, 12nci ve 13ncü maddelerin öngördüğü faaliyetleri tamamladığına dair Konsey'in mutabakatı ile ithaline yasak konan mallar ve ürünler ile bunlara ilişkin mali işlemler kaldırılacaktır.

23. Konsey'in, yukarıdaki 22nci maddeye göre icraatı esnasında, 661 (1990) sayılı kararla kurulan Komite'nin, Irak'ta üretilen mal ve ürünlerinin ithaline konan yasak hariç 20nci maddede öngörülen faaliyetleri Irak adına yerine getirmeyi ve uygun görüldüğü zaman yeteri mali kaynak sağlamayı onaylamaya yetkili kılındığı karar altına alınmıştır.

24. Güvenlik Konseyi bir başka karar alınca kadar, bütün ülkelerin 661 (1990) sayılı kararı ve ondan sonra gelen ilgili karara göre Irak'a mal satılmasına veya ikmal edilmesine engel olmaya devam etmeyi veya kolaylaştırmayı önlemleri karar altına alınmıştır.

a. Yarı Nizami Kuvvetlere sağlanacak olan malzeme dahil yedek parçalar, büyük parçalar, bunları imal etmek için kullanılan vasıtalar, silahlar ve benzeri maddelerin her çeşidi özellikle Konvansiyonel askeri teçhizatın bütün çeşitlerinin satışı veya başka yollardan transferi;

b. Yukarıda aksi yazılmadıkça, 8nci ve 12nci maddelerde belirlenmiş ve açıklanmış maddeler,

c. Lisansla veya başka düzenlemelerle, yukarıda a ve b fıkralarında belirtilen maddelerin imalinde, onlara kolaylıklar sağlamada veya depolanmasında kullanılan teknoloji;

d. Yukarıda a ve b fıkralarında belirlenen maddelerin, dizaynı geliştirilmesi, imali kullanılması bakımı veya desteklenmesi ile ilgili eğitim ve teknik destek hizmeti için personel veya malzeme;

25. Bütün ülkelere ve Uluslararası kuruluşlara yapılmış kontrat sözleşme, lisans veya diğer herhangi bir düzenlemeyi dikkate almadan, 24ncü maddenin esaslarına kesinlikle uymaları için çağrıda bulunur.

26. Genel Sekreter'den, uygun göreceği devletlerle istişarede bulunarak, 60 gün içerisinde yukarıda 24ncü ve 25nci maddeler ile aşağıda 27nci maddenin Uluslararası alanda uygulanmasını kolaylaştırmak üzere bir rehber hazırlayarak Güvenlik Konseyi'nin Onayına sunmasını bütün ülkelere göndermesini ve periyodik olarak rehberin güncelleştirilmesini sağlayacak bir usul meydana getirmesini talep eder.

27. Ülkelere, yukarıda 24ncü maddede öngörülen hükümlere uyulmasını sağlamak için, 26nci maddeye dayanarak Güvenlik Konseyi'nin hazırlayacağı rehberin esaslarına göre milli kontrollerini ve usulleri sürdürmeye Uluslararası teşkilatlara hükümlere tam olarak uyulmasını sağlamak üzere gerekli yardımı sağlamak için uygun tedbirleri almaya çağırır.

28. Yukarıda 22'nci, 23'ncü, 24'ncü ve 25'nci maddelerdeki kararlarını 8nci ve 12nci maddelerde belirlenmiş malzemeler hariç, muntazam esaslar dahilinde Irak'ın bu karara uymasını ve bölgede silahlıların kontrol altına alınmasında kaydedilen genel ilerlemeyi dikkate alarak, bu kararın alınmasından sonra, 120 gün içerisinde gözden geçirmeyi kabul eder.

29. Irak dahil bütün ülkelerin Irak hükümetinin veya herhangi bir şahsın veya Irak'ta bulunan herhangi bir kuruluşun veya Güvenlik Konseyi'nin 661 (1990) sayılı kararı ve ona ilişkin kararlarda aldığı tedbirlerden dolayı icrası tesir altında bulunan bir kontrat veya mali iş ile bağlantılı böyle bir şahıs ve kuruluş aracılığı ile veya onların menfaatine talepte bulunan bir şahsın ricası ile hiçbir talebin düşmemesini sağlamak için gereken her tedbiri almaları kararlaştırılır.

30. Irak'ın, Kuveytli rehineler ile yabancı uyruklu rehinelerin iadesini kolaylaştırmak için yardımlarını artırması Uluslararası Kızıl Haç Komitesi ile gereken her türlü işbirliğini artırmasını anılan rehinelerin isim listelerini vermesini uluslararası Kızıl Haç Komitesi'nin anılan şahıslarla bulundukları veya hapsedildikleri yerlerde temasa geçmesini kolaylaştırmasını uluslararası Kızıl Haç Komitesi'nin, akıbeti meçhul olan Kuveytli rehineler ile yabancı uyruklu kişileri aramasına kolaylık sağlamasını karar altına alır.

31. Uluslararası Kızıl Haç Komitesi'nden Kuveytli ve yabancı uyruklu rehinelere iadesinin kolaylaştırılması veya 2 Ağustos 1990 tarihinden önce veya sonra Irak'ın elinde kalan rehinelere ilişkin bütün faaliyetlerini Genel Sekreter'e bildirmesini talep eder.

32. Irak'ın, Uluslararası terörizme destek vermemesi veya kendisinin terör faaliyeti ile iştigal etmemesi topraklarında bu tür işlere yönelmiş herhangi bir teşkilatın faaliyetine müsaade etmemesi terörün her çeşidini metotları ile bütün faaliyetlerini açıkça kınaması ve reddetmesi gereğini ortaya koyar.

33. Irak'ın, yukarıdaki hükümleri kabul ettiğini resmen Genel Sekreter'e ve Güvenlik Konseyi'ne bildirmesi üzerine, Irak ile Kuveyt ve 678 (1990) sayılı kararla Kuveyt ile iş birliği yapan ülkeler arasında bir ateşkesin resmen yürürlüğe gireceğini ilan eder.

34. Meselenin takipçisi olmaya bölgede barış ve güvenliği sağlamak bu kararın uygulanmasını temin etmek için gerekli görülecek her tedbiri almaya karar verir.

5 NİSAN 1991 TARİHLİ 688 (1991) SAYILI KARAR

Güvenlik Konseyi, Uluslararası barış ve güvenliğin idamesi için, BM Anayasası'nın öngördüğü görevlerini ve sorumluluklarını hatırd tutarak;

BM Anayasası'nın 2nci maddesi, 7nci paragrafını hatırlayarak;

Irak'ın, ülkenin birçok bölümlerinde sivil halka baskı yaptığı son zamanlarda Kürtlerle meskûn yerlerde yaşayan sivil halkın bu baskının bir sonucu olarak yerlerini terk ederek kitleler halinde başka ülkelere kaçtıkları bunun Uluslararası barış ve güvenliği tehlikeye soktuğu esefle izlenerek ve konu ile ciddi bir şekilde ilgilenilerek;

İnsanların maruz kaldıkları bu acıların boyutu derin bir rahatsızlık yaratarak;

Türkiye Temsilcisinin BM gönderdiği 2 Nisan 1991 tarih ve (s/22435) sayılı mektup ile Fransa'nın gönderdiği 4 Nisan 1991 tarih ve (s/22442) sayılı mektubu dikkate alarak aynı zamanda İran İslam Cumhuriyeti temsilcisinin Birleşmiş Milletlere gönderdiği 3 ve 4 Nisan 1991 tarih ve (s/22436), (s/22447) sayılı mektupları dikkate alarak;

Bölgede İran'ın ve diğer ülkelerin siyasi bağımsızlığı egemenliği ve toprak bütünlüğüne üye ülkelerin taahhüdünü yeniden teyit ederek;

Genel Sekreter'in 20 Mart 1991 gün ve (s/22366) sayılı raporunu akılda tutarak;

—Irak'ın, topraklarının birçok yerinde sivil halka özellikle Kürtlerle meskûn bölgelerde yaşayanlara uyguladığı ve bölgedeki barış ve güvenliği tehdit edecek boyuta ulaşan baskıyı kınar;

—Irak'tan, bölgedeki uluslararası barışı ve güvenliği tehdit eden, söz konusu baskıyı derhal sona erdirmesini ve tehlikenin ortadan kaldırılmasına katkıda bulunmasını talep eder. Irak halkının insan hakları ile siyasi haklarına saygı duyulmasını sağlayacak bir diyalogun açıkça başlatılacağı ümidini izhar eder.

—Irak'ın, uluslararası insancıl kuruluşlara topraklarının her yerinde yardıma muhtaç kimselerle derhal temasa geçmeleri için müsaade etmesi ve bu kuruluşların faaliyetlerini sürdürmelerine lüzumlu tesisleri tahsis etmesi üzerine ısrar eder.

—Genel Sekreter'den, Irak'ta insancıl çalışmalarını sürdürmesini ve Irak yetkililerinin halka özellikle Kürtlere uyguladığı baskılar sonu bölgede ortaya çıkacak yeni görevlerin olup olmadığını derhal rapor etmesini talep eder.

—Ayrıca, Genel Sekreter'den, BM'in konuyla ilgili kuruluşları dahil elindeki mevcut kaynaklarla göçmenlerin ve yerlerinden edilmiş Irak halkının kritik ihtiyaçlarını acil olarak bildirmesini talep eder.

—Bütün üye ülkelere ve insancıl bütün kuruluşlara, söz konusu insancıl faaliyetlere katkıda bulunmalarını rica eder.

—Irak'ı konuyu sona erdirmek üzere, Genel Sekreter ile iş birliğinde bulunmaya davet eder.

—Konunun takipçisi olmayı karar altına alır.

9 NİSAN 1991 TARİHLİ 689 (1991) SAYILI KARAR

Güvenlik Konseyi, 687 (1991) sayılı kararını hatırlatarak; BM Anayasası'nın VII nci bölümü çerçevesinde hareket ederek;

—Genel Sekreterin, 9 Nisan 1991 tarihli ADD, 5'in 1-3'de ve s/22454 dokümanında yer alan, Güvenlik Konseyi'nin 687 (1991) sayılı kararının 5nci maddesinin uygulaması ile ilgili raporunu onaylar.

—687 (1991) sayılı kararın 5nci maddesine göre kurulan gözetleme birliği, sadece Konsey'in kararı ile sona erdirilebileceğini, bu nedenle Güvenlik Konseyi'nin altı ayda bir konuyu gözden geçirip birliğin görevinin sona erdirilmesini ve uzatılmasını karara bağlamasını dikkate alır.

—BM'in Irak, Kuveyt gözetleme görevinin ilk altı aylık süresinde takip edilecek usul yukarıda konu edilen rapora göre olması ve her altı ayda bir gözden geçirilmesi karar altına alınır.

1368 SAYILI KARARI

Güvenlik Konseyi 12 Eylül 2001 tarihli 4370. toplantısında almış olduğu kararda şöyle demektedir; Güvenlik Konseyi, Birleşmiş Milletler Antlaşması ilke ve amaçlarını hatırlatarak, Terörist eylemler sonucunda, uluslar arası barış ve güvenliğin tehdit edildiği ve bozulduğunu belirleyerek, Birleşmiş Milletler Antlaşmasına göre doğal hak olan ferdi veya kolektif meşru müdafaa hakkını tanıyarak, 1. Milletler arası barış ve güvenliğin bir tehdit olarak uluslar arası terörizm eylemleri sonucunda 11 Eylül 2001 tarihinde New York, Washington, Pennsylvania'da ortaya çıkan korkunç terörist saldırıları açık bir şekilde kınar. 2. Kurbanların ve ailelerinin insanların ve Amerika Birleşik Devletleri Hükümetinin derin acılarını paylaşp, onlara başsağlığı dileklerini iletir. 3. Bu terörist saldırıda suçluların organizatör ve sponsorlarının cezalandırılması için tüm devletleri acil olarak birlikte çalışmaya davet eder ve sorumluluğun bir gereği olarak, suçluların koruyucuları ve destekçileri, organizatörleri, sponsorları tüm bu eylemi işleyenlerin hesaplarına el konulmasını vurgular 4. Uluslar arası toplumda terörist eylemlerin sindirilmesi, önlenmesi amacıyla artan oranda işbirliği, tam bir uygulamayı içeren 19 Ekim 1999 tarihinde Güvenlik Konseyinin 1269 sayılı kararı gereğince kabul edilen sözleşmenin kabulüne davet eder. 5. Birleşmiş Milletler Antlaşması hükümlerine göre 11 Eylül 2001 tarihli terörist saldırıya cevap verilmesi için her türlü gerekli adımların atılmasını ve terörizmin bütün şekilleri ile mücadele edilmesini vurgular. 6. Konunun gündemde tutulmasına karar verir.

1373 SAYILI KARARI

Güvenlik Konseyi;

10 Ekim 1999 gün 1269 (1999) sayılı ve 12 Eylül 2001 gün 1368 (2001) sayılı kararlarını, New York, Washington D.C. ve Pennsylvania'da 11 Eylül 2001 tarihinde meydana gelen terörist saldırıları kesin olarak kınayarak bu çeşit faaliyetleri önlemekteki kararlılığını, diğer uluslararası terörizm eylemleri gibi, bu eylemlerinde uluslar arası barış ve güvenliğe karşı tehdit oluşturduğunu,

1368 (2001) sayılı kararda da tekrarlandığı gibi, Birleşmiş Milletler Sözleşmesince tanınan şahsi ve toplu halde meşru müdafaa hakkını,

Birleşmiş Milletler Sözleşmesi doğrultusunda, terörist eylemlerin uluslararası barış ve güvenliğe karşı yaptığı tehdit ile her türlü vasıtayı kullanarak mücadele etmek ihtiyacını teyit ederek,

Dünyanın pek çok bölgesinde hoşgörüsüzlük ve aşırılığın kışkırttığı terörist eylemlerin arttığından endişe duyarak,

Devletleri acilen, iş birliğinin artırılması ve terörizm ile ilgili uluslararası sözleşmelerin tam olarak ifası yoluyla terörist eylemleri önlemek ve bastırmak için müşterek çalışmaya davet ederek,

Devletlerin, ülkelerinde tüm yasal yolları kullanma yoluyla, her türlü terörist eylemin finanse edilmesini ve hazırlanmasını önlemek ve bunlarla mücadele etmek için ilave tedbirler alarak uluslararası iş birliğini tam olarak geliştirmeye duydukları ihtiyacın önemini takdir ederek,

Genel Kurulun, Güvenlik Konseyinin 13 Ağustos 1998 gün ve 1189 (1998) sayılı kararı ile de tekrar edilen, Ekim 1970 tarih ve 2625 (XXV) sayılı kararındaki, “her devletin kendi ülkesinde bir başka devletin topraklarındaki terörist faaliyetleri organize etmek, kışkırtmak, yardımcı olmak ve yer almaktan kaçınma görevi olduğu” konusunda ki prensiplerini tasdik ederek,

Birleşmiş Milletler Sözleşmesinin VII. Bölümü çerçevesinde hareket ederek devletin şu yükümlülükleri bulunduğu belirtilmektedir;

1- Tüm Devletlerin;

a- Terörist faaliyetlerin finansmanını önleyeceklerini ve bununla mücadele edeceklerini,

b- Kendi vatandaşlarınca; Herhangi bir vasıta kullanarak, doğrudan veya dolaylı bir şekilde, terörist faaliyetlerin gerçekleştirilmesinde kullanılması niyetiyle veya bu amaçla kullanılabileceğini bilerek fonlar oluşturulmasını veya toplanmasını veya bu eylemlerin kendi topraklarında işlenmesini suç haline getireceklerini,

c- Terörist eylemleri yapan veya yapmaya teşebbüs eden veya bu eylemlerin yapılmasında rol alan veya bunları kolaylaştıran kişilerin;

d- Bu kişilerin doğrudan veya dolaylı olarak sahip oldukları veya kontrollerinde tuttıkları kuruluşların;

e- Bu kişilerin veya malların lehine veya onların istikametinde hareket eden kişi ve kuruluşların sahibi oldukları veya kontrollerinde bulundurdıkları mallardan elde edilenlerde dahil olmak üzere fon ve diğer mameleklerini veya ekonomik kaynaklarını vakit geçirmeksizin dolduracaklarını,

f- Vatandaşlarının veya topraklarında bulunan kişi veya kuruluşların;

g- Terörist eylemleri işleyen veya işlemeye teşebbüs eden veya bu eylemlerin işlenmesinde rol alan veya bunları kolaylaştıran kişilerin;

h- Bu kişilerin doğrudan veya dolaylı olarak sahip oldukları veya kontrollerinde tuttıkları kuruluşların ve bu kişi ve kuruluşların lehlerine ve onların istikametinde hareket eden kişi veya kuruluşların para, mal veya ekonomik kaynaklar veya mali veya diğer irtibatlı hizmetleri temin etmelerini yasaklayacaklarını kararlaştırmaktadır.

2- Aynı Zamanda Devletlerin;

a- Aktif veya pasif olarak terörist eylemlere karışan kişi veya kuruluşlara, terörist gruplara eleman temini ile mücadele ve teröristlere silah teminin ortadan kaldırılması da dahil olmak üzere, her ne surette olursa olsun destek vermekten kaçınacaklarını,

b- Bilgi teatisi yoluyla diğer devletlerin önceden ikaz edilmesi de dahil olmak üzere, terörist eylemlerin işlenmesini engellemek için gerekli adımları atacaklarını,

c- Terörist eylemleri finanse eden, planlayan, kolaylaştıran, destekleyen veya işleyenlerin sığınma taleplerini reddedeceklerini,

d- Terörist eylemleri finanse eden, planlayan, kolaylaştıran, destekleyen veya işleyenlerin, bu amaçlarını başka devletlerin veya o devletlerin vatandaşlarının aleyhine gerçekleştirmemeleri için kendi topraklarını kullanmalarını önleyeceklerini,

e- Terörist eylemlerin finanse edilmesinde, planlanmasında, hazırlanmasında ve işlenmesinde rol oynayan şahısların adalet önüne çıkarılmasını ve haklarında alınan tüm diğer tedbirlere ilave olarak bu eylemlerin iç hukuktaki kanun ve diğer hukuki düzenlemelerde ağır cezayı gerektiren suç olarak kabul edilmesini ve verilecek cezanın terörist eylemlerin ciddiyetini yansıtacağını garanti edeceklerini,

f- Ceza usulünün tatbik edilmesi için elde edilmesi gerekli delillerin temininde yardımlaşmada dahil olmak üzere terörist eylemlerin finanse edilmesi veya desteklenmesi konusunda soruşturma veya muhakeme ile ilgili karşılıklı olarak azami yardımı yapacaklarını,

g- Etkili sınır kontrolü, kimlik ve seyahat belgelerinin verilmesindeki kontroller ve kimlik ve seyahat belgelerinin sahtelerinin yapılmasının, tahrip edilmelerinin veya

hileli bir şekilde kullanımlarının engellenmesine yönelik tedbirler alınması suretiyle teröristlerin veya terörist grupların hareketlerinin önlenmesini kararlaştırmaktadır.

3- Devletlerin;

a- Özellikle terörist şahıs ve şebekelerinin faaliyetleri veya hareketleri; Sahtesi yapılmış veya tahrif edilmiş seyahat belgeleri; silah, patlayıcı veya hassas maddelerin kaçakçılığı; iletişim tekniklerinin terörist gruplarca kullanılması ve kitle imha silahlarının terörist grupların eline geçmesi tehdidi konuları ile ilgili olmak üzere, operasyonel bilgilerin teatisinin artırılması ve hızlandırılması yollarını aramaya,

b- Terörist eylemlerin yapılmasını engellemek amacıyla, ulusal ve uluslararası hukuk ile uyum içinde bilgi teatisine ve idari ve yargısal konularda işbirliği yapmaya

c- Özellikle ikili ve çok taraflı düzenlemeler ve anlaşmalar yoluyla, terörist eylemleri önlemeye, onlarla mücadele etmeye ve eylemlerin faillerine karşı tedbirler almaya,

d- 9 Aralık 1999 tarihli Terörizm Finansmanı ile Mücadele Uluslararası Sözleşme dahil olmak üzere, terörizm ile ilgili olarak yapılan uluslar arası sözleşme ve protokollere mümkün olduğu kadar kısa sürede taraf olmaya,

e- Terörizm konusundaki uluslar arası sözleşme ve protokoller ile Güvenlik Konseyi'nin 1269 (1999) ve 1368 (2001) sayılı kararları konusunda işbirliği ve hükümlerinin tam olarak yerine getirilmesi konularının geliştirilmesine, (sığınmacılara mülteci statüsünün verilmesinden önce, terörist eylemlerin ifasını planlamamış, kolaylaştırmamış veya bu eylemlerde yer almamış olduklarını tespit amacıyla), İnsan Haklarının uluslar arası standartları da dahil olmak üzere, ulusal ve uluslar arası hukuk tarafından konulan şartlar çerçevesinde tedbirler almaya,

f- Uluslar arası hukuk çerçevesinde, mülteci statüsünün terörist eylemlerin failleri, organizatörleri veya kolaylaştırıcıları tarafından suiistimal edilmemesi ve siyasi motivasyon iddialarının sanık teröristler hakkında yapılan iade taleplerinin reddedilmesi için bir gerekçe sayılmamasını garanti etmeye davet etmektedir.

4- Uluslar arası terörizm ve uluslar arası organize suçlar, yasadışı uyuşturucu maddeler, para aklama, yasadışı silah kaçakçılığı ve nükleer, kimyasal, biyolojik ve diğer potansiyel ölümcül maddelerin yasadışı hareketleri arasında sıkı ilişkiler bulunduğunu kaydetmekte ve bu vesileyle ulusal ve uluslar arası güvenliğe karşı yönelik olan bu ciddi tehdit ve tehlikeye karşı verilecek global cevabın kuvvetlendirilmesi için ulusal, yarı

bölgesel, bölgesel ve uluslar arası seviyelerdeki çabaların koordinasyonunun geliştirilmesine duyulan ihtiyacı vurgulamaktadır.

5- Terörizm faaliyetleri, metotları ve uygulamalarının ve aynı zamanda terörist eylemleri bilerek finanse etmek, planlamak ve kışkırtmanın da Birleşmiş Milletlerin amaç ve prensiplerine aykırı olduğunu bildirmektedir.

6- Uzmanların yardımıyla, bu karara uyulup uyulmadığını gözlemek amacıyla Geçici 28'inci usul kuralı doğrultusunda, Güvenlik Konseyi bünyesinde konseyin tüm üyelerinin katılımıyla bir komite oluşturulmasına karar vermektedir ve bu kararın kabulünü takip eden 90 içerisinde ve sonrasında da komite tarafından tayin olunacak zaman çizelgesi dâhilinde, bu Kararın hükümlerinin yerine getirilmesinde elde edilen gelişmelerin Komiteye bildirilmesi hususunda Devletlere davette bulunmaktadır.

7- Komiteyi görevlerinin çerçevesini çizmeye, bu kararın kabulünden itibaren 30 gün içinde bir çalışma programı sunmaya ve Genel Sekreter ile müzakereli olarak Kararın gerektirdiği desteği mütalaa etmeye yönlendirmektedir.

8- Birleşmiş Milletler Sözleşmesinde geçen sorumluluklar çerçevesinde, bu kararı tam olarak icra etmek amacıyla gerekli tüm adımların atılacağına dair azmini ifade etmektedir.

9- Bu meselenin gündemde kalmasına karar vermektedir.

Ek 5. TBMM Kararı**Güvenliğimizin Sağlanması İçin Silahlı Kuvvetlerin Yurt İçinde ve Dışında
Kullanılmasına İzin Verilmesi Hakkında****Karar Karar No: 107****Karar Tarihi: 12.8.1990****Resmi Gazete: 14.8.1990- 20605**

Irak'ın Kuveyt'i işgali ve sonrasında meydana gelen ve ülkemizi yakından ilgilendiren olaylar sebebiyle, Türk Devletinin ve Cumhuriyetinin varlığını tehlikeye düşürmesi muhtemel gelişmeler karşısında, Anayasanın 117'nci maddesine göre milli güvenliğin sağlanmasından ve Silahlı Kuvvetlerin yurt savunmasına hazırlanmasından Yüce Meclise karşı sorumlu bulunan Hükümete; Ülkemize bir tecavüz vukuu halinde derhal mukabele edilmesi maksadına münhasır olarak, savaş hali ilanı, Silahlı Kuvvetlerin kullanılması, Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesi veya yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunması konularında Anayasanın 92 nci maddesi uyarınca izin verilmesi, Türkiye Büyük Millet Meclisinin 12.8.1990 tarihli 126'ncı Birleşiminde kararlaştırılmıştır.¹²²

¹²² Baskın Oran, *Kalkık Horoz Çekiç Güç ve Kürt Devleti*, Bilgi Yayınları, Ankara, 1998, s. 311.

Ek 6. TBMM Kararı**Güvenliğimizin Sağlanması İçin Silahlı Kuvvetlerin Yurt İçinde ve Dışında
Kullanılmasına İzin Verilmesi Hakkında****Karar Karar No: 108****Karar Tarihi: 5.9.1990****Resmi Gazete: 14.9.1990- 20635**

“İrak'ın Kuveyt'i işgal ve ilhak etmesi sonucu ortaya çıkan Körfez Krizi sebebi ile, öncelikle Ortadoğu'da barışın ve istikrarın yeniden tesisini ve ülkemizin muhtemel tehlikelere karşı güvenliğinin idame ettirilmesini sağlamak; kriz süresince ve sonrasında hasıl olabilecek gelişmeler istikametinde Türkiye'nin yüksek menfaatlerinin etkili bir şekilde kollamak, hadiselerin seyrine göre ileride telafisi güç bir durumla karşılaşmamaya yönelik süratli ve dinamik bir politika izlenmesine yardımcı olmak üzere; lüzum hudut ve şümulü hükümetçe takdir ve tayin olunacak Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesine ve yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına Anayasa'nın 92. maddesi uyarınca izin verilmesi TBMM'nin 5. 9. 1990 tarihli 3. Birleşiminde kararlaştırılmıştır.¹²³

¹²³ Baskın Oran, *Kalkık Horoz Çekiç Güç ve Kürt Devleti*, Bilgi Yayınları, Ankara, 1998, s. 312.

Ek 7. 1990'da Irak'ta Uçuşa Yasak Edilen Bölgeler

Mustafa Aydın, Nihat Ali Özcan, Neslihan Kaptanoğlu, Riskler ve Fırsatlar Kavşağında Irak'ın Geleceği ve Türkiye, Tepav Ortadoğu Çalışmaları, Ankara, 2007, s.27

ÖZ GEÇMİŞ

1982’de Elazığ’da doğdum. İlköğretimimi ve ortaöğrenimimi Elazığ’da tamamladım. 2004 yılında Fırat Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih bölümünü kazandım. 2008’te bu bölümden mezun oldum. 2009’da Tezsiz Yüksek Lisans eğitimimi bitirdikten sonra 2015 yılında aynı fakültede Cumhuriyet Tarihi Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans’a başladım. Bir çocuk annesiyim.

